

**GEDİZLİ AZMİ'NİN
KİTAB-I HİYEL ADLI ESERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Kerem KERVAN

Kütahya - 2017

T.C.
DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**GEDİZLİ AZMİ’NİN
KİTAB-I HİYEL ADLI ESERİ**

Danışman:
Doç. Dr. Ersen ERSOY

Hazırlayan:
Kerem KERVAN

Kütahya – 2017

Kabul ve Onay

Kerem KERVAN'ın hazırladığı “Gedizli Azmi'nin Kitab-ı Hiyel Adlı Eseri” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

...../...../2017

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Doç. Dr. Ersen ERSOY (Danışman)		
Doç. Dr. Atilla BATUR		
Yrd. Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ		

Doç. Dr. Fatih KIRIŞIK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Gedizli Azmi’nin Kitab-ı Hiyel Adlı Eseri” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2017

Kerem KERVAN

Özgeçmiş

03.12.1991 tarihinde Kütahya’da dünyaya geldi. İlk ve Ortaöğrenimini Kütahya’da tamamladıktan sonra 2010 yılında Dumlupınar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne kayıt yaptırdı. 2014 yılında bölümden mezun oldu. 2014 yılında Dumlupınar Üniversitesinde pedagojik formasyon eğitimi aldı. 2014 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında yüksek lisans programına kaydoldu. Hâlen devam etmektedir.

ÖZET

GEDİZLİ AZMİ’NİN KİTAB-I HİYEL ADLI ESERİ

KERVAN, Kerem

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ersen ERSOY

Ekim, 2017, 196 sayfa

Kütahya şehrine bağlı Gediz’de asıl ismi “Murad” olan “Azmi” tarafından kaleme alınmış “Kitâb-ı Hiyel” adlı eser Klasik Türk Edebiyatının hikâye geleneği açısından gayet mühimdir. Nakli hikâyelerin yanı sıra Azmi’nin bizzat şahitlerinden duyduğu anlatılara ve olay mahalli Türkiye olan hikâyelere sahip olan bu eserin ilim dünyasına kazandırılması, edebiyatın yanında tarih ve sosyoloji alanları için de faydalı olacaktır. Çalışmamızda Klasik Türk Edebiyatındaki mensur hikâye geleneği hakkında bilgi verildi, Azmi’nin hayatı ve eserlerine değinildi, daha sonra “Kitâb-ı Hiyel” hakkında bilgi verilip eserin metni transkripsiyon alfabesiyle aktarıldı. Sonuç bölümünde ise kısa bir değerlendirme yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Azmi, Kitâb-ı Hiyel, Klasik Türk Edebiyatı, Mensur Hikâye.

ABSTRACT**GEDİZLİ AZMİ'NİN
KİTAB-I HİYEL ADLI ESERİ****KERVAN, Kerem****M.A. Thesis, Department of Turkish Language and Literature****Supervisor: Assoc. Prof. Ersen ERSOY****October, 2017, 196 pages**

“Kitab-ı Hiyel” that was written in Kütahya, Gediz by “Azmi” (his real name is Murad) is so important with regard to the Story Tradition of Classical Turkish Literature. The gain of this work that includes stories heard by author and stories occurred in Turkey, and stories quoted from other resources is considerably important for literature, history and sociology too. In our study, information about the prose story tradition of Classical Turkish Literature has been given, Azmi’s life and his works have been told, after that information has been given about “Kitab-ı Hiyel” and this work’s text has been written with transcription alphabet. In the conclusion section a brief evaluation has been given.’

Keywords: Azmi, Kitab-ı Hiyel, Classical Turkish Literature, Prose Story.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM AZMİ, HAYATI, ESERLERİ VE SANATI

1.1. HAYATI	7
1.1.1. Doğumu	7
1.1.2. Ailesi	8
1.1.3. Tahsili	8
1.1.4. Vefatı	9
1.2. ESERLERİ	9
1.2.1. Kitāb-ı Hiyel	10
1.2.2. Divan	10
1.3. SANATI	11
1.3.1. Dil ve Üslup	13

İKİNCİ BÖLÜM KİTĀB-I HİYEL

2.1. YAZMANIN TAVSİFİ	19
2.2. ESERİN KAYNAKLARI	20
2.3. ESERİN KONUSU	22
2.4. METİN	46
SONUÇ	193
KAYNAKÇA	195
DİZİN	196

TEZ METNİ

GİRİŞ

Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâye:

“Hikâye” kelimesi dilimize Arap dilinden aktarılmıştır. Etimolojik olarak “h-k-y ح ك ي” sülasi kökünden gelmekte olup “hakā حكى” kelimesinin isim fiil halidir. (<http://en.wiktionary.org/wiki/حكاية>, 2017) “hakā حكى” kelimesi András Rajki’nin “Arabic Dictionary with Etymologies” (Etimolojilerle Arapça Sözlük) eserinde; “hhaka: tell a tale (bir hikâye anlatmak)” (Rajki, 2005: 44) şeklinde geçmektedir. Hikâye kelimesinin ilk zamanlar Arap dilinde “olay anlatımı” anlamından daha çok “taklit” manasında kullanıldığı daha sonra “aktarım ve yineleme” anlamına evrilerek ardından günümüzdeki anlamını kazandığı belirtilmektedir. (Kavruk, 1998: 1)

“Hikâye” kelimesinin anlamını Osmanlı Türkçesi için örneklendirmek gerekirse Şemseddin Sami’nin “Kamus-ı Türki”sinde “hikâye” kelimesinin anlamı için; “1) nakl itme, bir vaq’a ve sergüzeşti sırasıyla aňlatma, rivāyet: “Başına gelenleri bize birer birer hikâye itdi. 2) hakîkî veyā uydurma ekseriyen hisse kapmağa mahşûş sergüzeşt ve vukû’ât, kışsa, meşel(maşal): “Bir takım hikâyâtı hāvî kitāb; güzel hikâyeler çocuklarıñ ahlâkını taşhîh ider.” Fr (Fransızca). Roman dinilen uzun sergüzeşt ki esâsen ahlâka hizmet etmek şartıyla envâ’ı vardır: “hikâye-’i târîhiyye, hikâye-’i fâci’a, hikâye-’i mudhike; hikâye kitâbı.” (Şemseddin Sami, 1901: 553) ifadeleri kullanılmıştır. Yine “hikâye” kelimesinin anlamını günümüz Türkçesi için de örneklendirecek olursak Türk Dil Kurumunun “Güncel Türkçe Sözlük”ünde; “*hikâye* Ar. Şikâye

A. (hikâ:ye) 1. Bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması: □Salonunda toplanmıştık geçen gece beş on kişi / Vardı onun kendine has bir hikâye söyleyişi □ -E. B. Koryürek. 2. Aslı olmayan söz, olay: Anlattıkları hep hikâye idi. 3. Ed. Gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düz yazı türü, öykü. 4. Tıp Hastanın rahatsızlığı ile ilgili geçmişi, epikriz. 5. Tıp Hastalığın teşhis ve tedavisiyle ilgili her türlü bilgi, epikriz.”(www.tdk.gov.tr, 2017) şeklinde açıklanmıştır.

Hikâyenin terimsel açıdan bir geniş bir de dar anlamı bulunmakta olup edebî olarak en geniş anlamı “bir olayın anlatımı” şeklinde ifade edilebilir. Bu geniş anlam, olması mümkün olmayan olayları anlatan türlerin de hikâye türü tarafından kapsandığı anlamını ihtiva eder. Zamanla hikâyelerde olağanüstü unsurlar azalmış ve modern

zamanda hikâye diğer tahkiyeye dayalı türlerden ayrılıp özgün özelliklere bürünmüştür. Dar anlamıyla hikâye “olmuş veya olması mümkün olayların” anlatılışıyla verilen edebî eserdir (Kavruk, 1998: 2)

Eski Türk Edebiyatında hikâye türü var olmasına rağmen Eski Türk Edebiyatı hikâyesinin modern hikâye anlayışının kurallarına bilhassa olağanüstü gerçekleşmesi imkân dâhilinde olmayan olayların hatta fablların dahi hikâye türü içerisinde sayılmasından ötürü uymaması sebebiyle bu hikâyecilik ayrı bir yerde konumlanmıştır.

Hikâye ve romanın edebiyatımızdaki miladını hikâyeyi modern anlayışla değerlendiren araştırmacılar genellikle Tanzimat olarak alırlar. Fakat Türk milletinin hikâye türünde Türklerin İslamiyet’in kabulünden önceye dek uzanan bir geleneğe sahip olduğu malumdur. Türklerin Müslüman oluşundan Tanzimat’a kadar pek çok sayıda hikâye türüne uyan gerek manzum gerek mensur eserler vücuda getirilmiştir. Bu eserlerin bir kısmı destanlara ve efsanelere dek varan kısmen tercüme veya bir çeşit uyarlama usulüyle vücut bulan, kısmen de şairlerin hayal gücünün ürünü olan veya gerçekten yaşanan vakaları anlatan hikâye veya romanı anımsatan örneklerdir.(Kavruk ve Pala, 1998: 491)

Eski Türk Edebiyatı hikâyesinde yukarıda bahsedildiği gibi bu hikâyenin en geniş anlamının kapsayıcılığında oluşunun yani muhtevası mümkün olsun veya olmasın her olay anlatısının hikâye sayılışının haricinde unutulmaması gereken bir diğer özelliği Eski Türk Edebiyatının nazmı nesirden üstün görüşüne bağlı olarak nazma benzer özellikler gösteren süslü nesirle yazılmış hikâyeler dışında umumiyetle manzum hikâyelerin dikkate alınması mensur hikâyelerin pek dikkate alınmamasıdır. Nitekim Ağâh Sırrı Levend bu durumu, “Divan Edebiyatı çerçevesi içinde hikâye deyince hatıra gelen yukarıda sıraladığımız manzum hikâyelerdir. Mensur hikâyeler çok sayılmaz.” (Levend, 1967: 91) ifadeleriyle, Hasan Kavruk ise aynı durumu, “Eski Türk Edebiyatında esas olan nazımdır, şiirdir. Sanat göstermek isteyen bir kişinin bu sanatı en iyi şekilde manzum eserlerde gösterebileceği görüşü hemen bütün Eski Türk Edebiyatı şair ve yazarlarında hâkimdir.”(Kavruk, 1998: 5) ifadeleriyle açıklamakta ardından farklı yüzyıllardan farkı şairlerden alıntılar yaparak tezini olgulaştırmaktadır. (Kavruk, 1998: 5-6)

Eski Türk Edebiyatında mensur hikâye konumuza geçmeden önce bu edebiyatta nesrin ve nazmın nasıl algılandığına da bakmakta yarar vardır. Süleyman Çaldak bu konuda şöyle bilgi verir:

“Nitekim edebiyat kuramcıları (belagat yazarları), “nesr” ve “nazm”ı tanımlarken, “Sağlam ve anlaşılır söz iki kısma ayrılır: Biri, saçılmış incilere (lü’lü-i mensûr) benzeyen mensûr sözler (düz yazı); diğeri, ipe dizilmiş cevherleri (cevher-i manzûm) andıran manzûm sözlerdir.” diyerek aynı benzetmeden yararlanırlar.” (Çaldak, 2006: 74)

Kompleks bir şiir ölçüsü ve uyak anlayışına sahip Eski Türk Edebiyatı nesrin değerini onun şiirselliğiyle paralel olarak ölçer. Bu da sade nesirden ziyade seciye yani iç kafiyeyle dayanan ağıdalı şiirsel dilli süslü nesrin göz önüne alınması sonucunu doğurmuştur. Zaten manzum olmadığı mensur olduğu için geri planda kalan Eski Türk Edebiyatı mensur hikâyelerinde bu sebeple secili yazıma özen gösterilmiş Nergisi, Veysi gibi şairlerin verdiği aşırı derecede ağıdalı bir süslü nesir diliyle yazılmış mensur hikâye ürünleri bu türün tarihinde yer etmiştir. Bu gibi ağır dille süslü nesirle yazılmış mensur hikâyeler için Agâh Sırrı Levend seciye dayalı divan nesrinin bütün hünerlerinin ve özelliklerinin bunlarda gösterildiğini ve bu eserlerde zincirleme tamlamalarla, bileşik isim ve sıfatlarla örülen cümleler ve kelime oyunları ile dolu cümlecikler arasında anlamın kaybolduğunu söylemektedir. (Levend, 1967: 91)

Yine de mensur hikâyelerde ekseriyet sade dille yazılmış olanlara aittir. Mensur hikâye Eski Türk Edebiyatında dil ve üslup açısından:

1. Ağıdalı dille yazılanlar
2. Dili ağır olmasa da sanatlı bir üslupla yazılanlar ve
3. Sade bir dille yazılanlar şeklinde üç değişik özellik gösterir. (Kavruk, 1998: 9)

Eski Türk Edebiyatında mensur hikâyelerin çoğunluğunu oluşturan sade dille yazılmışlarının bir bölümü bazı araştırmacılar tarafından “Halk Hikâyesi” olarak sınıflandırılıp Halk Edebiyatına dâhil edilmiştir. Mustafa Nihat Özön “Türkçede Roman” adlı eserinde bu eserlere “Halk Arasında Yazılısından Okunan Eserler” adını verip aynı adlı bölümde bunları incelemiştir. (Özön, 1936: 72-99)

Bu konuda Kavruk ve Pala'nın tespitleri olan;

“İster nesir ister nazım olsun, klasik hikâyelerin çoğunda dil ve ifade divan edebiyatının diğer metinlerine oranla halk diline daha yakındır.” (Kavruk ve Pala, 1998: 491) ifadeleri bize süslü nesirle yazılmışları haricinde Klasik Edebiyat hikâyesinin hatta genel olarak yazılı hikâyenin anlatıyı daimi surette kendi edebiyatı olan sözlü edebiyatta yaşatan ve sürdüren halk tabakasıyla devrin entelektüel tabakası arasındaki engelleri adeta yok ederek bir ortak zevk ürünü olduğu fikrini vermektedir.

Tez konumuz olan eserde aralara serpiştirilmiş oldukça çok manzum parça bulunmaktadır. Hemen her hikâyede bu parçaların bulunduğu, çoğunlukla duyguları ifadesi için yazıldığı olay gidişatına etkilerinin bulunmadığı¹ Hasan Kavruk'un “Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler” eserinde bildirilmektedir. (Kavruk, 1998: 9) Tezimizin konusu olan “Kitâb-ı Hiyel”in de girdiği gerek manzum ve gerek mensur hikâyelerin bir alt kümesi olan “Küçük-Kısa Hikâyeler” hakkında Agâh Sırrı Levend tarafından verilen bilgilerden bu şekilde küçük hikâyeler veya küçük hikâyelerin toplanmasından oluşan eserlerin çok olduğu, olayın tek veya iki ile üç kişi arasında geçtiği, konu birliği ve yer zaman kaydına sahip oldukları, bu eserlerin tek başına bir küçük hikâyeden veya birçok küçük hikâyenin toplanmasıyla oluştuğu, bir özelliklerinin yerli konuları kapsayıp o devir Türk toplumunun yaşayışını göstermeleri olduğu², IV. Murad devrinde bu tipe çokça rastlandığı, konumuz mensur hikâye olduğundan mensur olanlarında mühimlerinden birinin aşırı süslü nesir örneklerinden Nergisi'nin Hamse'sinde bulunan küçük hikâyeler olduğu, diğerlerininse Avfi'nin Camiu-'l-Hikâyat adlı tercüme eserinde yer yer geçen hikâyeler, Muhlis bin Hafız-u-'l-Gafi'nin

¹ Tez konumuz olan eserde 74b)'de karakterlerden birinin sözleri nesir yerine mesnevi şekliyle verildiğinden bu duruma zıt düşmektedir:

“Niyazile eydür aña ey fülân
Benüm bu işümden saña ne ziyân?

Helâk eyledi bu kabâhat beni
Kerem eyle kılma melâmet beni!

Varup Kâdî'nuñ meclisinden yaña
Bağışlayayın hep nikâhum saña!

Baña Kâdî yanında gel, vir talâk!
Bu kavl u qarâra uyar ittifâk!” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 74b)

² Tez konusu eserimizde kahir ekseriyette yerli konuları kapsayan hatta bizzat yazarın duyumlarından oluşan hikâyeler bulunmaktadır.

Camiu-'l-Hikâyat'ı Arap, İran ve Hint kaynaklarından tercüme yoluyla alınmış Binbir Gece Masalları, Binbir Gündüz Masalları, El-Ferec Ba'de-ş-Şidde ve Kelile ve Dimne gibi eserler daha sonra da Tutiname ve Muhayyelat-ı Aziz Efendi gibi eserler olarak sayılabileceği anlaşılmaktadır.(Levend, 1967: 93-95)

Eski Türk Edebiyatında mensur hikâyelerin tasnifi konusundaysa Hasan Kavruk birçok araştırmacının “Eski Türk Edebiyatı Hikâyeleri'nin Tasnifi” başlığı altında yaptıkları tasnifleri alıntılıyıp Eski Türk Edebiyatı mensur hikâyelerinin değişik yönlerden gruplandırmanın mümkün olduğunu söyleyerek aşağıdaki gruplandırmayı verir ve gruplandırmanın altında klasik hikâyelerin aynı hikâyenin birden fazla konuya girmesi gibi sebeplerle kesin gruplandırılmayacağını belirtir:

“ A- Kaynaklarına Göre:

1. Çeviri Hikâyeler
 - a. Arapçadan Çeviriler
 - b. Farsçadan Çeviriler
 - c. Diğer Dillerden Çeviriler
2. Telif Hikâyeler
3. Uyarılama-Adaptasyon Hikâyeler

B- Konularına Göre:

1. Aşk Hikâyeleri
2. Kahramanlık Hikâyeleri
3. Dini-Tasavvufi Hikâyeler
4. Ahlaki Hikâyeler
5. Serüven Hikâyeleri
6. Olağanüstü Olayları İhtiva Eden Macera Hikâyeleri
7. Latifeler”(Kavruk, 1998: 14)

BİRİNCİ BÖLÜM

AZMİ, HAYATI, ESERLERİ VE SANATI

1.1. HAYATI

Öncelikle belirtmek gerekir ki Azmi hakkında kaynaklarımızda onu yakından tanıyabileceğimiz, gerek edebî gerek sosyal şahsiyetine aşina olabileceğimiz ve bunların hakkında derinlemesine yorumlar yapabileceğimiz ve çıkarımlarda bulunabileceğimiz miktarda malumat maalesef bulunmamakta bu da Azmi hakkında yapılacak her türlü araştırma ve incelemeleri zorlaştırmakta, kapsamlı yargıya varımları neredeyse imkânsız bir hâle getirmektedir.

1.1.1. Doğumu

Ahdi'nin “Gülşen-i Şuara” adlı tezkiresinde Azmi hakkında verilen malumata onun memleketini belirtmekle başlanmakta, ve Azmi'nin Kütahya'nın Gediz ilçesinden oluşu Gediz'in o yüzyılda bir kazadan ziyade bir kasaba olduğunu gösterir bir şekilde “Kütâhiyye kırbünde Gedüs nâm kaşabadandır” (Solmaz, 2005: 234) cümlesiyle ifade edilmektedir. Sadeddin Nüzhet Ergun'un “Türk Şairleri” isimli yarım kalmış ansiklopedik eserinde Azmi hakkında Kafzade Faizi'den yaptığı nakilde Kafzade Faizi onu “Azmi-i Gedüsi (Gedizli Azmi)” şeklinde zikretmiş, yine aynı eserde Rıza'nın tezkiresinden yapılan nakilde ismi “Murad” olarak belirtilip Germiyan vilayetinden Gedüs'ten tımar erbabından olduğu belirtilmiştir.(Ergun, 1936: 639-640)

Azmi'nin doğum tarihi elimizde mevcut olan kaynaklarda bulunmamaktadır. Kitab-ı Hiyel'de eseri Hicri 995 – Miladi 1586/1587 yıllarında yazdığını belirtiyor. (Azmi, H. 995- Miladi 1586/1587: 1b) Azmi'nin Rıza Tezkiresinde bildirilen vefat tarihi Hicri 1016 – Miladi 1607 yılları olduğuna göre Kitab-ı Hiyel'i yazışından 21 Hicri yıl, 21-22 Miladi yıl sonra vefat ettiğini anlamaktayız. Ahdi'nin genellikle çağdaşı olan şairleri içeren eseri Gülşen-i Şuara'nın Hicri 971 – Miladi 1563 yıllarında yazıldığını ve bu eserde Azmi'ye ait şiirler bulunduğunu göz önünde bulundurursak, Azmi'nin Kitab-ı Hiyel'i yazmadan 24 Hicri yıl – 23-24 Miladi yıl, vefatındansa 45 Hicri yıl - 44 Miladi yıl önce de kalem oynatmakta olduğunu çıkarmaktayız. Ahdi'nin Gülşen-i Şuarasını yazdığı sırada Azmi'nin yaşını asgari 20 yaş kabul edersek doğum tarihi Miladi 1543'e, 30 ila 35 yaş kabul edersek Miladi 1533 – 1528'e, 40 ila 45 kabul edersek 1523 – 1518'e denk düşmektedir. 40 ila 45 yaştan daha fazla kabul etmemiz pek imkân dâhilinde değildir, zira günümüzde dahi 85 – 90 yaşların üzerine çıkan insan sayısı azınlıkta olup o devrin düşük tıbbi standartları göz önüne alındığında daha yüksek

yaşlarda olma ihtimali “istisnalar kaideyi bozmaz” deyimine yaraşır şekilde imkânsıza yakındır. Ahdi’nin tezkiresini yazdığı sırada Azmi’nin 20 yaşından daha düşük olması ise böyle olağan dışı bir durumun tezkire sahibinin dikkatini çekip ona bu durumu kaydettirecek oluşundan düşük bir ihtimaldir.

1.1.2. Ailesi

Azmi hakkında bilgi veren tezkirelerde onun tımar sahiplerinden olduğu hakkındaki ilk tanımlamalardan biridir. (Ergun, 1936: 639-640)

Gediz’in Anadolu Beylerbeyliğine bağlı oluşu ve mülk tımarların yalnızca Anadolu Beylerbeyliğine özgü oluşu, mülk tımar sahiplerinin seferlere bizzat iştirak etmek zorunda olmayışı, özel mülkiyet sayıldığından sahibi cezalandırılrsa dahi şer’i hukuka göre varislerine intikal etmesi gibi tarihi bilgiler düşünüldüğünde, Azmi’nin yüksek ilmi seviyesini veraset yoluyla zengin, entellektüalitenin o devirdeki kaynağı olan devlet ve devlet ricaliyle yakından münasebetli ve sürekli savaşa gitmek zorunluluğunda olmayan bir hayat sayesinde kazanan bir mülk tımar sahibi olduğu şeklinde bir tahmin yürütülebilir. (Üçok, 1944: 536-537)

Azmi’nin ailesi, Türk tarihinde ancak birkaç köklü aileye nasip olan devamlılığı ve soy bilincini sağlayabilmiştir. Azmi’nin vefatının üzerinden 410 sene geçmiş olmasına rağmen, Soyadı Kanununun ardından “AZMİOĞLU” soyadını alan sülalesi halen Gediz’de varlığını sürdürmektedir.

1.1.3. Tahsili

Azmi’nin ehl-i tımandan ve bu sayede devlete yakın kişilerden olması, Klasik Fars Edebiyatının ve dolayısıyla Farsçanın yükselişinden sonra İslam ülkelerinde entelektüel sınıftan oluşun alameti hâline gelen Farsça ve Klasik Fars Edebiyatı ile özellikle Klasik Fars Şiiri ile alakadar olma modasına ve bu vesileyle Klasik Fars Edebiyatını neredeyse her konuda kendine örnek almış Klasik Türk Edebiyatı çerçevesinde edebî faaliyete gönül vermesine, bunun için de iyi bir eğitim almasına zemin hazırladığı muhakkaktır. Ahdi’nin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla Azmi’de tipik intelijansın özellikleri göze çarpmaktadır. Gece gündüz kendi gibi İslam medeniyeti entellektüelleriyle oturup kalkması, Azmi’nin bilgilerini sürekli artırmaya

alışan gerçek bir ilim insanı, tutkulu bir entelektüel olduğunu anlamamızı sağlamaktadır. (Solmaz, 2005: 234)

Azmi'nin eğitimini medresede mi aldığı, yoksa eğer sahip olduğu tımar ailesinden miras bir mülk tımarıysa ailesinin yüksek geliri ve devletle yakınlığı sayesinde bizzat devrin bilginlerinden özel derslerle mi sağladığı hakkında bir bilgiye rastlayamadık. Ahdi'nin sürekli bilginlerle sohbetler ettiğini söylediğine göre özel ders ihtimali büyüktür. (Solmaz, 2005: 234)

Çalışmamızın konusu olan, Azmi tarafından yazılmış Farsça bir kıt'a ile başlayan, ayrıca çok sayıda Farsça deyim ve şiir, aynı zamanda birçok Arapça deyimler içeren “Kitāb-ı Hiyel” tek başına Azmi'nin Farsça ve Arapçaya hakim, o dillerden anlayan ve o dillerde kalem konuşturabilen, yine içerdiği tercüme hikāyeler sayesinde o dillerin edebiyatlarına o edebiyatlardan tercüme yapabilecek derecede vakıf olduğunu göstermektedir. (Azmi, 995) Ayrıca Ahdi'nin, Rıza'nın ve Kafzade Faizi'nin tezkirelerinde nakledilen, maalesef şuan kayıp olan, Azmi'ye ait divandan şiir parçalarından da Azmi'nin Klasik Türk Edebiyatı ve dolayısıyla Klasik Fars Edebiyatı mazmunlarına hakim olacak ve yeni mazmunlar kurgulayacak, aynı zamanda aruzla duygularını şiire dökecek derecede o edebiyatlarda uzmanlaştığını anlıyoruz ki bu da yüksek bir tahsil sayesinde o edebiyatlara ait eserleri çokça okuyup incelemeden mümkün olacak bir şey değildir. (Ergun, 1936: 639-640)

1.1.4. Vefatı

İsmi “Murad” olan, Kütahya-Gedizli, Farsça ve Klasik Fars Edebiyatı konusunda uzmanlık derecesinde bilgili, belagat ilmine ve şiir bilgisine sahip, elimizdeki örneklere göre usta bir şair olan Azmi'nin vefat tarihi Ergun'un eserindeki Rıza tezkiresinden yapılan nakilde 1016 Hicri (Miladi 1607) olarak kaydedilmiştir (Ergun, 1936: 640)

1.2. ESERLERİ

Azmi'nin kataloglarda tespit edebildiğimiz tek eseri tez konumuz olan “Kitāb-ı Hiyel” adlı eserdir. şairin tez konumuz “Kitāb-ı Hiyel” dışında bir de divanı olduğunu yine Ergun'un eserinde Faizi'den yapılan nakilde Faizi'nin Azmi'den naklettiği iki

beyitten önce beyitleri Azmi'nin divanını görüp tespit ettiğini ifade etmesinden ve Rıza tezkiresinden yapılan nakildeyse Rıza'nın Azmi'den naklettiği iki beyti nakletmeden önce onların Azmi'nin divanından seçildiğini yazmasından anlıyoruz.(Ergun, 1936: 639-640)

1.2.1. Kitāb-ı Hiyel

Eserin ismi her ne kadar 1a)'da rik'a hattıyla yazılmış “Kitāb-ı kmk³ ez mü'ellefāt-ı ‘Azmī ve bā ḥaṭṭ-ı ūst” ibaresinden farklı gibi algılansa da rik'a hattından ötürü eserin te'lifinden oldukça sonra yazıldığı belli olan bu yazı eserin ismini belirlemekte oldukça yetersizdir. Eserin daha ilk başlarında toplumda olan hilelerden hilebazlıklardan bahsedilmiştir. 2b)'deki şu ifadeler kitabın ismi konusunda tartışmaya yer bırakmamıştır:

“ol müşīr-i mübārek-fālūñ emrine imtişālī ‘ayn-ı şavāb bilüp selef-i sālifnūñ hıyel hakkında buyurdukları cevāhir ü zevāhiri rişte-i elfāz-ı ḥibārete virüb netīcesinden bir kitāb ve birkaç faşl u bāb idüp eşerimüz olmağa sebep oldı.

Bu hikāyātuñ tertibi ve bu rivāyātuñ terkibi iki kısma münkasım ve iki resm-ile mürtesem oldı. *Kitāb-ı Hiyel* dinmek ile tesmiye olundı.”(Azmi, 995 H/ 1586/1587: 2b)

Burada açıkça bildirildiğine göre kitabın yazılış sebebi hileleri anlatmaktır ve kitabın ismi de “Kitāb-ı Hiyel”dir. “hiyel” Arapça “ḥīle” kelimesinin çoğuludur. Zaten bakıldığında kitapta geçen her hikâyede yapılan hilelerden bahsedilmiş, hatta bilhassa hikâyelerin sonundaki manzumelerde defaatle hile kelimesi ve onun anlamdaşları kullanılmıştır.

1.2.2. Divan

Kafzade Faizi'nin bizzat görüp içinden örnek beyitler tespit ettiğini bildirdiği, Rıza'nınsa yine seçip kaydettiği beyitleri aldığı kaynak olan Azmi'nin Divanı maalesef araştırmacılarımız tarafından henüz bulunamamış olup, kayıp konumdadır.

³ Kömek, komek, kümük gibi çok çeşitli şekillerde okunabilir.

1.3. SANATI

Azmi'nin divanı kayıp olduğundan ötürü maalesef divanını inceleyerek divanındaki sanatını kapsamlıca ortaya dökemedik. Ahdi, Rıza ve Kafzade Faizi'nin Azmi Divanından yaptıkları nakilleri incelemeyi uygun gördük.

Ahdi, Azmi'yi kısa ama bize Azmi'yi Azmi yapan, tımar sahibi oluşu, bilginlerle sürekli beraber bulunuşu, zamanını sürekli bilgilerini geliştirmeye harcaması gibi özelliklerini sayarak tanıttıktan sonra Azmi'ye ait bir gazel ve üç kıtayı şöyle kaydeder:

“Bu gazel-i muhayyel-i bî-bedel ile bir iki kıt'a-i pür-mesel ol nâzım-ı nazm ebyâtıdur bu evrâka sebt olundı.

Gazel :

*Dendân-ı yâri didi gören bî-bahânedür
Olmaz cihânda buncılayın bî-bahâne dür*

*Cân nakdi ile biz de harîdârun olalım
Cânâ meta'-ı vaslun içün di bahâ nedür*

*Kesb itmege dişün gibi bir dürr-i şâh-vâr
Açup dehen sadepler idermiş bahânedür*

*Yârün meta'-ı vaslı mıdur ân-ı hüsn mi
Bâzâr-ı 'ışk içinde olan bî-bahânedür*

*'Azmi yolunda cân ile kurbanun olduğu
'İyd-ı visâle irmek içün bir bahânedür*

Bu kıt'a dahi anundur.

*Çok zamândur sîne-i sad-pâre tîg-ı yârdan
Yâreler irişmedüğine kati mecrûhdur
Vasla irüp secde-i şükr itmedünse sehv ile
Çekme gam ey dil sakın bâb-ı kazâ meftûhdur*

Kıt'a ve lehu eyzan :

Beglere bin ma'rifet harc eylesen degmez pula

Şimdi meyli dirhem ile bunların dînâredür

Sikke-sûret ol yûri gel itme izhâr-ı kemâl

İ'tibârı şimdi halkun cübbe vü destâ

Bu kıt'a-i sûdmend dahi anundur Kıt'a :

Dâhil olsan kirâme ey 'âkil

Eyle tahfîf ile edâ-yı selâm

Belki ta'cîl idüp kıyâma dahi

İhtisâr eyleyüp uzatma kelâm" (Solmaz, 2005)

Ahdi'nin Azmi'nin gazelini hayalî ve bedelsiz olarak tanımlaması Azmi'nin edebî kişiliğini anlamamız ve böylece şahsiyetini tanımlamamız açısından gayet mühimdir. Klasik Türk Edebiyatında hem hayal hem incelik ve duygusal söyleyiş oldukça önemli olmakla birlikte bazı şairlerimizin eserlerinde hayal ögesi bazılarının eserlerindeyse incelik ve duygusal söyleyiş ağır basmaktadır. Ahdi'nin söz konusu gazelindeyse tam anlamıyla incelik ve duygusal söyleyiş hayalle harmanlanmış, ne salt kuru uçuk hayallerle sınırlı kalınmış, ne de ince, zarif ve duygusal ama kişide imajınasyona neden olmaktan uzak kalınmıştır. Örnek vermek gerekirse ikinci beyitte nakit, paha, alıcı, meta kavramlarıyla ticaret imajının imajınasyonu sağlanmış fakat bu imaj kuru bırakılmamış, verilen nakidin can, alınmak istenen metainsa kavuşma olduğu bildirilip söz konusu kavuşma metanın pahasıysa sevgiliye seslenilip sorularak çok yoğun hatta taşkın bir duygusallık ilave edilmiş ve "sevgili için canından geçme" metaforunun kullanımıyla elde edilmiş bir incelik-zariflik beyit mükemmel bir hâle sokulmuştur. Ahdi'nin naklettiği üç kıt'adan ikinci ve üçüncüsü gayet dikkat çekicidir. İkinci kıt'anın son iki mısraında olgunluk göstermemek sikke görünümlü olmak gerektiği halkın itibarının şimdi o zamanın genel erkek kıyafeti olan cübbe ve sarığa yani kıyafetin kalitesine, dış görünüme olduğu söylenmiştir. Bu bizde Azmi'nin bu iki mısrayı söylerken bilinçaltında Nasrettin Hoca'nın "ye kürküm ye" hikâyesinin olduğu ve onun tez konumuz eserinde yazdığı hikâyeler gibi hikâyelere özellikle sonunda öğüt veren eskilerin tabiriyle "meşel-âmîz" hikâyelere ilgi duyduğu izlenimini oluşturmuştur.

Üçüncü kıt’ada şairin öğütler vermesi yine tabiatının öğüt verici edebî eserlere meyilli olduğunu düşündürmektedir.

Sadeddin Nüzhet Ergun’un Faizi’den naklettiği Azmi maddesinde zikredilen Azmi’ye ait iki beyit şu şekildedir:

“Zir-i baline alur himmet ile dünyayı

Gözün aç kaf-ı vücud içre ne ankalar olur

Çü gördüm incinür ahımdan ol serv

Heman ol aradan ırdım hevayı” (Ergun, 1936: 639)

Bu beyitlerde de yukarıda gazel için yazdığımız durumu görmekteyiz. Ayrıca son beyitte “hevā” kelimesiyle şairin yaptığı kelime oyunu onun dile hakimiyetini ve belagat ilminde yetkinliğini dolayısıyla yüksek ilmi seviyesini göstermektedir. Ergun’un Rıza Tezkiresinden yaptığı nakilde Azmi maddesindeki beyitlerse şunlardır:

“Ten-i zarımda sanma penbe-i dağı nihan ittim

Seninçün saklarım ey sim-ten birkaç gurusum var

Tig-i hurşid ile hakk olsa nola ikd-i peren

Çıksa eşkâl-i beyaza kazınur nokta-i şek” (Ergun, 1936: 640)

Bu beyitlerde de ancak entelektüel bir akıldan çıkabilecek yüksek bir hayal gücü görmekteyiz.

1.3.1. Dil ve Üslup

Azmi’nin sanatını incelerken dil ve üslubu tahlilimizde Azmi’nin günümüze ulaşan ve çalışmamızın konusu olan eseri Kitâb-ı Hiyel’i baz aldık.

a) Atasözleri ve Deyimler

Eserde atasözü ve deyim kullanımı oldukça fazladır. Bu bize Azmi’nin ağıdalı Arapça-Farsça tamlamaların yanında kullandığı sade halk Türkçesinin bir getirisidir. Bazı atasözü ve deyim örnekleri şu şekildedir;

“Nihānī sürmeyi gözden kaparlar” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 1b)

“Eşeri olmayanuñ gör ki **yirinde yel eser**” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 2b)

“Dervîşlere şol kadar ihsân iderdi ki **yohsulluğa tevbe dirlerdi.**” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 3a)

“Ankâ gibi bir **ķurı efsane**” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 3b)

“Niçe yıllar anuñ **ķulluğın itdüm** ve hıdmetinde **cân eritdüm.** (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 4a)

“.....olup **öñince ve ardınca** bî-hadd **segirtdüm.** (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 4a)

“Bu ne sihr-âmîz hikmet ve ne şaʿvede-engîz kudretdür ki **aķlumu ütdi.**” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 4b)

“Min-baʿd el **benüm, etek senüñ!**” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 4b)

“Hemân vezîr dem-i fırsatdur ve **fırsat ğanîmetdür**” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 5b)

“**Kişi kendüye itdügi belâyı**

Cihân hālķı derilüp itse olmaz” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 6b)

“Cümle “semʿan ve t̄aʿah” diyüb **başına üşdiler** ve feryād u zārī idüb **ayağına düşdiler.**” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 7a)

“**Elüm tar** idi.” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 15b)

b) Ağız Özellikleri

Kitâb-ı Hiyeî ağız özellikleri bakımından oldukça dikkate değerdir. Eser, ağıdalı Arapça-Farsça tamlamaların, yer yer direk Arapça-Farsça cümle kullanımlarının yanısıra oldukça yalın cümleleri, büyük miktarda Eski Anadolu Türkçesi kelimelerini ve bazı ağız kelimelerini içermektedir.

Eserin içerdüğü Eski Anadolu Türkçesi ve ağız kelimelerinin bazıları şunlardır;

toğrı:doğru

irmek: “ermek.” (Dilçin, 2000)

birle: “ile.” (Dilçin, 2000)

kendü: “kendi.” (Dilçin, 2000)

kaçan: “ne zaman, ne zamanki, her ne zaman, vaktaki, nasıl, ne suretle.” (Dilçin, 2000)

yaşag: “kanun, ferman, buyruk, türe, kural. 2. Memnu, memnuiyet. 3. Tertibat, tabiye. 4.Ödev olarak verilen iş.” (Dilçin, 2000)

bay: 1. “zengin, müstağni. 2. Ulu, kibar. 3. Temiz.” (Dilçin, 2000)

kumkuma: “Bukalemun. 2. Bir çeşit su kabı (Çorum).” (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=derlay&kelime1=kumkuma, 2017)

dağam: “Yemek, ekmek, ekmek kırıntısı.dağam (III) Yayla *Tefenni –**Burdur**, Alanlı, Eymir *Bozdoğan –**Aydın**, Hacıkebir *Emet –**Kütahya**, Mençek *Ermenek – **Konya**, Kavaklıdere, Şeref* Yatağan **Muğla**” http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=acikla2&kod=59610, 2017)

siren: Gemi direği.⁴

sin: “Mezar, kabir. (Dilçin, 2000)

ķanda: “Nerede, nereye.” (Dilçin, 2000)

göcen: “Kokarca, sansar cinsinden kediye benzeyen bir hayvan.” (Dilçin, 2000)

buncılayın: “Bunun gibi, böyle.” (Dilçin, 2000)

ķapanca: “→ķabanca: tokat, şamar, sille.” (Dilçin, 2000)

yidmek: “Çekmek, yedekte götürmek.” (Dilçin, 2000)

yarındası: “Ertesi, ertesı gün.” (Dilçin, 2000)

ırmak: “Ayırmak, cüda kılmak. 2. Ayrılmak, geçmek, uzaklaşmak.” (Dilçin, 2000)

berkitmek: “Sağlamlaştırmak, pekitmek.” (Dilçin, 2000)

ķuş: “Taraf, cihet, yön, yol.” (Dilçin, 2000)

yilmek: “Koşmak, acele yürümek, esmek. 2. (Hayvan) Tırıs gitmek, eşkin yürümek, hızlıca yürümek.” (Dilçin, 2000)

⁴ Duyumsamayla anlamını elde ettik. Sözlüklerde bulamadık.

turgurmak: “Durdurmak. 2. Kaldırmak, ayakta tutmak. 3. Vücuda getirmek, ortaya çıkarmak, göstermek.” (Dilçin, 2000)

bozdağan: “Demir topuz, gürz.” (Dilçin, 2000)

kıya: “Kıyasıya, sert, haşin.” (Dilçin, 2000)

üzmek: “Koparmak, kazmak, kesmek, bozmak, ayırmak, uzaklaştırmak. 2. Yüzmek.” (Dilçin, 2000)

kaķımak: “1. Öfkelenmek, kızmak. 2. İtiraz etmek, karşı gelmek. 3. Azarlamak, tekdir etmek.” (Dilçin, 2000)

puşmak: “→buşmak: Öfkelenmek, kızmak.” (Dilçin, 2000)

belik: “Nişane, alamet.” (Dilçin, 2000)

ipik: “İbik. –**Trabzon**” (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=acikla2&kod=117390, 2017)

c) Seci Kullanımı

Kitâb-ı Hiyel içinde Azmi tarafından seci oldukça çok kullanılmıştır. Hatta yer yer secinin baskısı sebebiyle eserin dili ağırlaşmakta, cümleler uzamakta, anlatım giriftleşmektedir. Eserdeki bazı seci örnekleri aşağıdaki gibidir;

Mutarraf Seci’ye Örnek olarak;

“ferzendûn pedere **ri‘āyeti** ve pederûn ferzende **şefkati**” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 1b)

“sürüş-ı Rabbāniden cāna bu vech-ile **işāret** ve bu semt-ile **beşāret**” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 2a)

“neficesinden bir **kitāb** ve birkaç faşl u **bāb**” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 2b)

“Her gice biriyle **şoḥbet** ve şubḥdek **mu‘āşeret**” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 5b)

Mütevazi Seci’ye Örnek Olarak;

“Ne fāyide egerçi sirkeli ta‘ām yimege **māyilsin**, şimdengirü derd-i çeşme **kāyilsin**.” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 36a)

“zenler **ibtilās**ından ve anlarıñ mekr u **iftirās**ından” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 67a)

“‘İşkından **hikāyet** ve nigārından **şikāyet**” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 71a)

“ol nişānı nedür diyü **istifsār** ve keşf-i ahvāl içün **istiḥbār**” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 8b)

Murassa’ Seci’ye Örnek Olarak;

“**fevā’id**-i ‘**uẓmā** ‘**avā’id**-i lā-**yühşā** ḥāşıl olur.” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 2b)

“**enbā**-yı ‘**ālem**den ve **ebnā**-yı benī **ādem**den” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 2a),

Ayrıca eserde oldukça sık bir şekilde Türkçe kelimelerle kurulmuş secilere de rastlanmaktadır;

“Şu sebîkelere dahı nazar **eyle**, behāsın aña göre **söyle**!” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 30a)

“bir ‘**azīm** tağa irişüp üzerine **çık**ar. Bî-çäre Deve dāyireye **ba**kar.” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 64a)

“Arpa ümīdine honķur ve ayruk baş aşığa **eger**. Bir o tarafa ve bir bu tarafa **deger**.” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 26b)

“Bāzergān olgün yine topı getürüp Seyyāḥ’uñ eline **ider**. Ḥarīfdür üslūb-ı sâbık üzere yine perde ardına **gider**.” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 55b)

“Āḥir kāfir müselmāna fırsat **bul**dı ve kimilerin **ald**ı.” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 10b)

“At üstünde “Bre şunda kim var?” Diyü na’ra urup muḥkem **çağır**ur ve **bağır**ur.” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 57b)

“Bu vilāyetde çañ **çal**ınmaz ve kimesnenüñ dādı **al**ınmaz mı şanursız?” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 49b)

İKİNCİ BÖLÜM
KİTÂB-I HİYEL

2.1. YAZMANIN TAVSİFİ

Eserin adı daha önce belirttiğimiz gibi “Kitāb-ı Hiyel”dir. Bilinen tek nüshası British Museum Or. 7836 numara kayıtlıdır. Eserin başlangıcı aşağıdaki Farsça manzume ile:

“Ba‘d ez-ḥamd-i ḥudā-yı zī-’l-celāl

Mī-tevāned ber-zebān-ı mā mecāl

Bād bī-ḥadd u bilā ḡāye durūd

Ber-resūl-i Kirdikār-i lāyezāl

Bād ber-evlād-i ū bī-ḥad selām

Nīz ber-eṣṣhāb-ı ferḥunde-ḥiṣāl

Gūṣ dār ey müstemi‘ bā-sūy-i men

Ger merā ḥaḳ mī-dehed tevḥīḳ u ḥāl

Men ṣumā gūyem leṭāyif ez-*hiyel*

Tā ne-māned hīḳ dilhā-rā melāl” (Azmi, 995 H/ 1586/1587: 1b)

Eserin sonuysa;

“ Kıt‘a:

Ḥüs-n-i ḥaṭ olmasa olmaya ‘aceb

Tek ṣaḥīḥ olsun kitāb-ı müsteṭāb

‘Azmiyā ḡāyet laṭīf u ḥūb olur

Olıcak ḥaṭṭ-ı mü’ellifle kitāb

Raḥme-llahu nāzıran fīh

Be-cerḥ-i-’ṭ-ṭayyibāt fīh

Sol yanda:

Her ki ħwāned du‘ā tama‘-dārem

Z(ā)nki men bende-’i güneh-kārem⁵

Temmet

Temmet temmet

Bism Raḥme-llāhu Nāzıran”(Azmi, 995 H/ 1586/1587: 82a veya 83b)

şeklindedir. Nüshanın yazı çeşidi taliktir. Varak sayısı elimize ulaşmış nüshada 6b) olarak açtığımız sayfanın 5b) ile aynı olması sebebi ile çıkarmamız ve diğer bir sayfanın da 6a) ile aynı oluşu sebebiyle onu da çıkarmamız yüzünden 82a) da bitmekte olup ayrıca 9b) olarak sıraladığımız sayfadan önce en az bir sayfanın belki de varağın 9b)deki anlam gidişatı sebebiyle kopmuş olduğunu düşündüğümüzden dolayı bu durum dipnot olarak yazılmıştır. Satır sayısı genellikle 19’dur. Eser son sayfadaki kıt’ada belirtildiği üzere müellif hattıdır. Yazım tarihi Hicri 995-Miladi 1586/1587 yıllarıdır. Başlıklar ve önemli yazılar kırmızıyla yazılmıştır. “Sebeb-i te’lif, Kısım-ı evvel ve Kısım-ı Sani” den ibaret olan üç bölüme sahiptir. Başlıklar Farsça’dır. Hikâyelerin sonunda öğüt verici manzumeler vardır. Mesajı kuvvetlendirmek için ayet, hadis ve kelam-ı kibarlara başvurulmuştur.

2.2. ESERİN KAYNAKLARI

Kitâb-ı Hiyel dahilinde bulunan hikâyeleri kaynakları bakımından;

- a) Tercüme Hikâyeler
- b) Anadolu Coğrafyasında Geçen Hikâyeler
- c) Yazarın ya hikâye kahramanından bizzat işitmesiyle ya da etrafındaki Söylenceleri kaleme almasıyla ortaya çıkan hikâyeler

Şeklinde gruplayabiliriz. Bu gruplarda bulunan hikâyelere birkaç örnek verecek olursak hikâyeler yazılabilir;

⁵ Her kişi ki dua eder, tama ederim, çünkü ben günahkar (bir) kulum.

a)Tercüme Hikâyeler

1.Hikâye (başlıksız): Binbir Gece Masallarından tercümedir. (Kavruk, 1998)

17.Hikâye; (başlıksız): Ahmet Talay ONAY'ın "Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar" adlı eserindeki "Taramun-ı Hıta" maddesinde bahsedilen hikâyenin, sadece "Taramun-ı Hıta" cisminin "Taryek-i Horasani" şeklinde ismi değiştirilmiş bir varyantıdır. (Onay, 1997)

20.Hikâye; Hikâyet-i Loğmān bā Pādīshāh-ı bī-Īmān

26.Hikâye; Hikâyet-i Ruhbān bā Şehriyār-ı Bī-Ser u Sāmān

57.Hikâye; Hikâyet-i Zen-i Şāhib-Cemāl bā Hammāl-ı Bed-Fi'āl: Deli Birader Gazali'nin Dafiul-Gumumundan tespit ettik. (D.B.Gazali, t.y)

59.Hikâye; hikâyet-i Zen-i Şāhib-Cemāl bā Āşık-ı Şūrīde-Ĥāl: Yine D.B. Gazali'nin aynı kitabında tespit ettik. (D.B.Gazali, t.y)

b) Anadolu Coğrafyasında Geçen Hikâyeler

5.Hikâye; Hikâyet-i Pādīshāh bā Zen-i bī-intibāh: Kanuni zamanı İstanbulunda geçmektedir.

6.Hikâye; Hikâyet-i Sultān Mustafā bin Süleymān Han bā Ĥwāce-i Kār-dān: Kanuni'nin oğlu Şehzade Mustafa Amasya'da sancakbeyi olduğu zamanda Amasya'da geçmektedir.

7.Hikâye; Hikâyet-i Vezīr bā Yehūdīy-i Pūr-Taḫşīr: Kanuni devri İstanbulunda geçmektedir.

10.Hikâye; Hikâyet-i Bāzergān bā Kādī-i Kār-dān: Edirne'de geçmektedir.

12.Hikâye; Hikâyet-i Vā'iz-i Şeydā bā Civānek-i bī-hem-tā: Konya'da geçmektedir.

23.Hikâye; Hikâyet-i Ḥakīm-i Hazık bā Yār-ān-ı Muvāfık: Bursa'da geçmektedir.

c) Yazarın ya hikâye kahramanından bizzat işitmesiyle ya da etrafındaki Söylenceleri kaleme almasıyla ortaya çıkan hikâyeler

11.Hikâye; Hikâyet-i Kâtib-i Hile-ger bâ Nâyib-i Şahib-Nazar: Kütahya’da yaşanmış bir olayın hikâyesidir.

13.Hikâye; Hikâyet-i Vâ’iz-i Hile-sâz bâ Cemâ’at-i Ehl-i Niyâz: Azmi’nin tanışı olan bir vaizin, gençliğinde Kütahya ve Kütahya’nın Altıntaş bölgesinde başından geçen olaylar silsilesinin hikâyesidir.

66.Hikâye; Hikâyet-i Zen-i Hile-ger bâ Merd-i Bî-haber: Azmi zamanında Gediz’de yaşanmış bir olayın hikâyesidir.

45.Hikâye; Hikâyet-i Merdân-ı Şahib-hurûş bâ Bâde-fürûş: Bu hikâye de Azmi zamanında Gediz’de yaşanmış bir olayın anlatımıdır.

2.3. ESERİN KONUSU

Eserde eserin ismi gereği yaşanmış, yaşanabilir veya yaşanamaz anlatılarla çeşitli hileler anlatılmaktadır. Hikâyeler “Kısm-ı Evvel” ve “Kısm-ı Sani” başlıkları altında iki bölümde toplanmakta, birinci bölümde 16, ikinci bölümdeyse 51 hikâye bulunmaktadır.

Birinci bölüm hikâyelerinin özeti şöyledir;

1.Hikâye; (başlıksız) Hindistan Moltan’da yaşayan genç bir padişahın bir dervişten kendi ruhunu bedeninden ayırıp ruhsuz kalmış bir bedene nakletme ilmini öğrenmesi, bunu vezirine de öğretmesi, vezirinin ona av sırasında hile yaparak onun bedenine girmesi kendisininse bir ölü ceylan bedenine girerek zar zor kurtulması daha sonra bir papağan bedenine girip kendisini saraya sattırıp çok sevdiği hanımının yardımıyla vezire hile yaparak kendi bedenine geri kavuşması anlatılmaktadır. Binbir Gece Masalları menşe’lidir.

2.Hikâye; (başlıksız ve ön kısmı eksiktir) Bir padişahın güzel bir yerleşim yeri yaptırması, o yerleşim yerinin kadılığını Abdüssamed isimli bir mutemedine vermesi, tüccar babasından mal kalan bir oğulun ticaret için uzak diyarlara gitmeden önce ayırdığı parasını Abdüssamed’e emanet etmesi, oğlanın deniz yolculuğunda bir gayr-i müslim gemisi tarafından esir alınması, oğlanı gayr-i müslimler belli bir süre köle olarak çalıştırdıktan sonra tüccarlardan birinin yardımı ve kefaletiyle oğlanın serbest kalıp perişan ve beş kuruşsuz bir halde şehrine geri dönüp son çare olarak kadıya

emanet verdiği parasını istemek için kadının huzuruna çıkması ama kadının oğlana deli yaftası yapıştırıp onu tanımamazlıktan gelmesi, oğlanın padişaha başvurması, kadiya güvenen ama yine de onu denemek isteyen padişahın bir hileyle kadının sahtekarlığını ortaya çıkarması anlatılmaktadır.

3.Hikâye; Hikâyet-i Sultân-ı Mısr-ı ‘Atîk bâ-Şâh-ân-ı Hezîmet-refîk, Mısır Padişahı’nın ülkesine topluca saldıran çeşitli ülkelerin hükümdarlarını güzel ve iffetli kızını onlardan biriyle evlendirip Mısır tahtını verme vaadiyle birbirine düşürerek alt etmesi anlatılmaktadır.

4.Hikâye; Hikâyet-i Pâdişâh-ı Mu‘teber bâ Dervîş-i Kîmyâ-ger, Simya ile altın yapma ilmini bilen bir dervişin padişahın ısrarlarıyla bu ilmini padişahın huzurunda yapması neticesinde padişahın ondan bu ilmi öğrenmek için baskı yapması, dervişin kabul etmemesi sonucu padişahın onu zindana attırması, padişahın kılık değiştirip zindana girerek kendini fakir ve muhtaç biri tanıtip dervişten bu ilmi öğrenmesi, dervişin bundan haber alınca onun da hileye başvurup padişahı alt etmesi anlatılmaktadır.

5.Hikâye; Hikâyet-i Pâdişâh bâ Zen-i bî-intibâh, Kanuni Sultan Süleyman’ın evi soyulan yaşlı bir kadının evini soyanları bir hile ile buldurması anlatılmaktadır.

6.Hikâye; Hikâyet-i Sultân Mustafâ bin Süleymân Han bâ Hwâce-i Kâr-dân, Kanuni’nin oğlu Şehzade Mustafa’nın Amasya’dayken Acem’den gelen bir tüccarın bir yük ipeği ve bir katırının çalınması, daha sonra çalınan katırı yükü çalınmış boş bir şekilde bulması, önce kadiya başvuran tüccarın sonuç alamayınca Şehzade Mustafa’ya başvurması, Şehzade Mustafa’nın yükü çalınan katırı ve diğer katırları yine şehrin başından yürütmesi ve yükü çalınan katırı arkasına adam taktırıp takip ettirerek onun subaşı ve adamlarının mekanına gittiğini öğrenmesi üzerine onları cezalandırması anlatılmaktadır.

7.Hikâye; Hikâyet-i Vezîr bâ Yehūdî-yi Pür-Taşîr, Kanuni devrinde Ali Paşa’nın bir sohbet esnasında bir Yahudi’nin 70 yıldır İstanbul kapılarından hiç çıkmayıp evi ile dükkânı dışında bir yere gitmediğini söylediğini öğrenmesi üzerine padişah divanına çıkarak reis-i küttaba Yahudi’nin eğer İstanbul kapılarından dışarı çıkarsa idam edileceğini ilan eden bir emir yazdırıp o Yahudi’ye göndermesi, daha sonra kendini ölüm korkusu saran Yahudi’nin vezirin huzuruna çıkıp yüksek bir

meblağı aslında o meblağın devlet malına ait olduğunu bir şekilde eline geçtiğini söyleyerek vezire verip güç bela kurtulması anlatılmaktadır.

8.Hikâye; Hikâyet-i Düzd-i Bî-Haber bâ Kādî-i Hîle-ger, Elmas taşlı bir yüzüğün çalınması üzerine zanlıların Kadı'nın huzuruna çıkarılması ama zanlıların hepsinin suçunu inkâr etmesi, Kadı'nın bunun üzerine çare olarak bir hile tertip etmesi, karanlık bir damda duran eşeğin sırtına mürekkep ve kömür sürdürüp zanlıları o karanlık dama sokturup bir dua bildiğini, hepsinin sırayla eşeğin sırtına ellerini yapıştırmaları gerektiğini, kim hırsızsa o eşeğe elini yapıştırdığında eşeğin anıracağını söylemesi, zanlılar içinde bulunan gerçek hırsızın yakalanacağı endişesiyle nasıl olsa dam karanlık, kimse eşeğe ellerimi yapıştırıp yapıştırmadığımı anlamaz diyerek eşeğe elini yapıştırmaması, Kadı'nın oraya mumla gelip tek tek zanlıların eline bakması neticesinde bir kişinin eline mürekkep ve kömür bulaşmadığını görüp onun gerçek hırsız olduğunu anlaması ve onu cezalandırıp elmas taşlı yüzüğü buldurması anlatılmaktadır.

9.Hikâye; Hikâyet-i Hammād bâ Kādî-'i Rüşen-Nihād, Horasan'dan Elbistan'a kervanıyla gelen bir tüccar, adamlarının Elbistan'daki taun salgınına yakalanıp ölmesi sonucu Hammad adında bir katırcı, ile bir yoldaş olur. Katırcı, tüccarın malını gasp eder. Tüccarı köle olarak çalıştırır. Katırcı, katırcının adamları ve tüccar Bursa'ya gelir. O sırada katırcı tüccarın elbiselerine benzer elbiseler giyip, adamlarına “Bana tüccarın ismi ile hitap edin!” der. Tüccar katırcıyı şikayet etmek için kadıya çıkar. Kadı Kara Çelebi imiş. Katırcı kendini tüccar olarak tanıtır. Kadı bir hileyle sorunu çözmek ister. İkisini birden mahkemeden kovar arkalarından “bre katırcı, gel!” der. Kendini tüccar olarak anlatan katırcı yanlışlıkla arkasına bakar. Kadı katırcıya ve adamlarına ceza verir. Tüccara da mallarını geri iade eder.

10.Hikâye; Hikâyet-i Bâzergân bâ Kādî-'i Kâr-dân, Edirne'de bir adam borcunu ödemek için yüzüğünü ve kaftanını rehin koymak ister. Yolda bir bezirgâna rast gelir. Bezirgân, yüzüğün elmasını çok beğenir ve almak ister. Adam sadece ona rehin vermeyi kabul eder. Bezirgân, eve gittiğinde, karısı yüzüğü çok beğenir ve bana bunu al der. Bezirgân, yüzüğün sahtesini yaptırır ve gerçeğini saklar. Adam yüzüğü geri almaya gelince, ona sahtesini verir fakat adam anlar ve kavga ederler. Kadıya çıkarlar. Bezirgân, yanlışlıkla başka bir yüzüğü verdim diyerek kadıya yalvarır. Kadı anlamak

için bir hileye başvurur. Bezirgân'ı hapse atar. Bezirgânın kendi yüzüğünü ve sahte yüzüğü, karısına bir adamla yollatır. Adam kadına “Bezirgân hapse atıldı, gerçek yüzüğü vermezsen, hapiste kalacak!” der. Kadın gerçek yüzüğü verir ve bezirgân'ın yalan söylediği ortaya çıkar, bezirgân, cezalandırılır, gerçek yüzük borçlu adama verilir.

11.Hikâye; Hikâyet-i Kâtib-i Hile-ger bâ Nâyib-i Şahib-Nazar, Kütahya'da bir nayip varmış. O zamanda Menteşeli Safa adlı birisi Bursa'dan bir kadın alır. Memleketine dönerken yolda bir kâtiple yoldaş olur. Yol esnasında kadınla kâtip sevgili olurlar. Kâtip, Safa'ya “Bu kadın artık benim cariyemdir, yürü git!” der. Safa can korkusundan yolu üzerinde bulunan Kütahya'ya kaçır. Bir iki gün sonra kâtip ve kadın da, Kütahya'ya varır. Safa, onları mahkemeye verir. Kâtip, “Bu kadın benim cariyemdir.” der, kadın da cariyesi olduğunu kabul eder. Onların duruşmasına bakan nayip bir hileye başvurur. Kadına kâtibin kaç yıldır cariyesi olduğunu sorar kadın da ona “Bir yıldır cariyesiyim.” der. Kadından divitine çeşmeden su doldurmasını ister. Kadın güzel dolduramaz. Nayip “Sen nasıl bir kâtibin bir yıldır cariyesisin?” diye ona bağırır. Kâtip ve kadının yalancı olduklarını anlar.

12.Hikâye; Hikâyet-i Vâ'iz-i Şeydâ bâ Civânek-i bî-hem-tâ, Konya'da bir vaiz bir ergen erkek çocuğuna âşık olur. Çocuğa onunla kavuşmak istediğini söyler. Çocuğa bunun ancak vaizin cuma namazında minberde iken tambur çalmasıyla mümkün olabileceğini söyler. Vaiz cuma günü minberde iken eline bir tambur alır. “Ey Müslümanlar bu tamburu iki türlü çalması vardır. Biri haram biri helal. Haram olanı budur.” deyip tamburu çalar. Daha sonra “Helal olan da budur.” deyip tamburu minbere vurup kırar. Vaizin yaptığı bu işi duyan genç oğlan o zamandan sonra bütün ömrünü vaizle sohbet ederek geçirir.

13.Hikâye; Hikâyet-i Vâ'iz-i Hile-sâz bâ Cemâ'at-i Ehl-i Niyâz, Azmi zamanlarında vaizlik yapan birisi gençliğinde yola çıkmaya niyet eder. Bir medrese talebesiyle yoldaş olur. Yolda paraları biter. Kütahya'nın Altıntaş ilçesine varırlar. Nehir kenarındaki bir camide kalırlar fakat nehirdeki kurbağaların sesinden çok rahatsız olurlar. Aç ve parasız kalmamak için bir hile, düşünürler. Hayvan bağırsakları bulurlar, içlerini temizleyip, havayla doldurup ağızlarını bağlarlar. Medrese talebesi, dışarıda bu, bağırsakları elinde hazır bulundurur. Azmi zamanında vaiz olan kişi ise camide vaaza çıkar ve cemaate dönerek “Allah'ım şu kurbağaların sesini kes” der. Cemaat de amin

der o anda dışarıda bulunan medrese talebesi içi havayla dolu bağırsakları nehre atar. Kurbağalar bağırsakları, yılan zannedip susarlar ve kaçırlar. Halk bunları, duası kabul olan evliya zanner. Hediyelere boğarlar. Bunlar da hediyelerden bir kısmıyla iki katır alıp, Kütahya'ya geri dönerler.

14.Hikâye; Hikâyet-i Vâ'iz-i Pür-Takşîr bâ Cemâ'at-i Keşîr, Bir vaiz her zaman esrarın kötülüklerinden bahsedermiş fakat kendisi esrarkeşmiş. Yine birgün, cemaate esrarın kötülüklerinden bahsederken, cebinden kağıda sarılı esrar düşer. Vaiz, cemaate "Size esrarın nasıl bir şey olduğunu gösterip sizi ondan uzak tutmak için getirdim." der. Cemaat vaizin bu yalanına inanır ve vaiz bu hile ile kurtulur.

15.Hikâye; Hikâyet-i Dâniş-mend bâ Fellâh-ı Müst-mend, Konya'da bir âlimin eşeği var idi. Âlim, kitaplarının her bir yaprağına arpa koyardı ve bu yöntemle eşeği diliyle kitap sayfalarını çevirmeyi öğretmişti. Bir gün borç batağında, olan âlim eşeği satar. Belli bir müddet sonra yolu Halep'e düşer. Halep'te eski eşeğine bir fellahın bindiğini görür. Bu eşek benim deyip Fellah'la kavga eder ve kadıya giderler. Kadı, âlime şahidin var mı der. Âlim kadıya benim eşeğim gazelhandır, buradan onun benim eşeğim olduğunu anlayabilirsiniz. Der. Eşeğin önüne bir cönk mecmuası getirirler. Eşek diliyle cönk mecmuasının sayfalarını çevirir, arpa bulamadığı için anırır. Kadı eşeği âlime verir.

16.Hikâye; Hikâyet-i Naşr-ü-'d-dîn bâ Ruhbân-ı Bed-Âyîn, Germiyanogulları zamanında bir ruhban devrin âlimlerine "Size üç sualım var, bilerseniz dininize gireceğim" der. Âlimler sualleri cevaplayamaz. Nasrettin Hoca eşeğiyle gelir, ruhban sualleri ona sorar. Ruhbanın soruları şöyledir: "Yerden göğe, neyin sesi çıkar, yerin ortası neresidir ve sakalının kılları ne kadardır?" Nasrettin Hoca ilk soruya "Benim eşeğimin sesi, göğe yükselir" der. Ruhban "Nereden biliyorsun? deyince Nasrettin Hoca, "Ben eşeğimi anırtayım sen göğe çık, dinle" der. Nasrettin Hoca, ikinci soruya, "Yerin ortası eşeğimin arka ayağının bastığı yerdir" der ve ekler "Eğer inanmazsan eşeğin ayağına ip bağla ve dünyayı dolaşıp ölç." Üçüncü soruya "Sakalının kılları eşeğimin kuyruğunun kılları kadardır" der ve yine ekler "Eğer inanmazsan bir kıl senin sakalından bir kıl eşeğimin kuyruğundan koparalım ve ortaya çıksın." Nasrettin Hoca böyle deyince o çevrede bulunanlar ruhbanın sakalını yolmaya kalkarlar. Ruhban sakalının yolunacağını anlayınca parmak getirip Müslüman olur.

İkinci bölümün hikâyelerinin özetiye şöyledir;

17.Hikâye; (başlıksız) Acem coğrafyasından bir tüccar, Arap coğrafyasına Kahire şehrine gelir. Kılık değiştirir. Belli miktar altını toz haline getirip, balık kursağıyla hap yapar. Bir aktara düşük meblağa satar. Aktara bu nesnenin isminin taryek-i horasani olduğunu ve kıymetli bir ecza olduğunu söyler. Tüccar oldukça çok altın ve gümüş, harcar. Bu sebeple, herkes onun simya bildiğini sanar. Ünü Mısır sultanına dek ulaşır ve Mısır Sultanı onun yanına çağırır. Ondan simya ilmi öğrenmek ister. Tüccar bunu kabul edip, filan filan otları bulun bir de Taryek-i horasani'yi bulundur. Sultanın adamları, önce taryeki horasani'yi bulamazlar. Daha sonra, tüccarın taryek-i horasani sattığı balık kursağı kaplı altın tozunun bulunduğu aktardan alırlar. Tüccar, sultanın yanında ısmarladığı otları ve balık, kursağı kaplı altın tozunu eritir daha sonra soğutur. Balık kursağının erimesiyle meydana altın çıktığını gören Sultan şok olur. Sultan tüccardan taryek bulmasını ister. O taryekin Horasan'da bir dağda yerin altında bulunduğunu çıkarılmasının çok zor olduğunu ve oraya adam göndermesi gerektiğini söyler. Sultan, tüccara, senden daha iyi, onu çıkaracak kimse yoktur deyip, tüccarı oraya göndermek ister. Sultan, tüccara, onlarca deve ve katır ve deve ve katırların taşıdığı tonlarca hazine ve o katırları çeken onlarca köle ve cariye verir. Hilebaz tüccar, bunca hazineyi alıp memleketine döner. Sultanın adı bundan sonra tarih kitaplarında aptalların sultanı olarak geçer.

18.Hikâye; Hikâyet-i Merd-i Sevâd-ger bâ Üstâd-ı Şâhib-i Hüner, Simya öğrenmek için bütün malını mülkünü harcayan bir Sipahi sonunda benzer. Halep şehrine gelir ve orda pazarda, simya ile elde ettiği bir sikke altını her gün altıncıya bozduran bir simyacı görür. Simyacıdan bu ilmi öğrenmek için bir hile yolu tutar. Elinde kalan malı mülkü satıp, her gün bir sikke, gerçek altını altıncıya bozdurur. Altıncı gerçek simyacıya adamdan haber eder. Sipahi yine gerçek altını simya altını gibi altıncıya bozdurmaya geldiği zaman gerçek simyacı onun peşine düşer. Onunla dost olur. Bir gün Sipahi'den nasıl altın yaptığını göstermesini ister. Sipahi, önce sen göster senin noksan yerlerini tamamlayalım der. Gerçek simyacı gösterir ve ardından Sipahi ona çok teşekkür edip, yaptığı hileyi anlatır.

19.Hikâye; Hikâyet-i Dih-kân bâ Şâh-ı Zû-'l-İhsân, Bir çiftçi tarlasını sürerken bir hazine bulur. Bu sırrı, kime söyleyeceğini bilemez, önce karısını denemek ister.

Karısına arkasından bir karga çıkıp göğe uçtuğunu, söyler. Belli bir zaman sonra hatununun dedikoduculuğu sayesinde bu haberin her yere eriştiğini duyar. Anlar ki hiçbir zaman hatununa sır verilmez. Bir hile düşünür. Hazineden üç büyük altın parçasını demirciye götürüp onlardan Saban yapmasını ister. Demirci, o çiftçinin, altının ne olduğunu bilmediğini sanarak bunları getirdiğini sanıp, çiftçiye gerçek demirden bir saban yapar. Çiftçi, benim demirim, sarı idi, sen başka demirle bunu yapmışsın diyerek Demirci'yle kavga eder. Padişah, makamına çıkarılırlar. Padişah, çiftçiye altını gümüşü, bakırı ve demiri gösterir, “Bunlardan hangisine benziyordu senin demirin?” der. Çiftçi, altını göstererek benim demirim işte bunun gibi idi der. Padişah, çiftçinin altın bulduğunu anlar. Çiftçiye, onların nereden bulduğunu sorar. Çiftçi ise bulduğu hazinenin yerini söylemek yerine başka bir yeri söyler. Padişahın adamları, gider orayı kazarlar fakat bir şey bulamazlar. Böylece bulunanın sadece üç parçadan ibaret olduğunu sanırlar. Padişah demirciye işkence ettirip, gerçek altınları, çiftçiye geri iade eder. Çiftçi, yaptığı bu hile sayesinde hazine bulduğunu herkesten saklar, fakat hazineyi yavaş yavaş bozdurarak çok zengin olur herkes padişahın ona yardım ettiğini sanır.

20.Hikâye; Hikâyet-i Loḳmān bā Pādīshāh-ı bī-İmān, Hazreti Lokman zamanındaki padişah etrafındaki alimlerin kışkırtmasıyla Hazreti Lokman’a düşman olup onun öldürülmesi gerektiğini düşünür. Hazreti Lokman, bunu kerametle bilir ve oğluna şöyle vasiyet eder. Onlar beni bir kuyuya atacaklar. 40 gün sonra Padişahın boğazına bir kemik kaçacak o zaman gelin beni çıkarın. Gerçekten de padişahın adamları, Hz Lokman'ı tutup kuyuya attılar. 40 gün sonra padişahın kebab yerken boğazına kemik kaçtı. Hiçbir doktor çıkaramadı. Hazreti Lokman'ın evine gidip onun tüm kitaplarına baktılar fakat onun ilaçları da fayda etmedi. Daha sonra Hazreti Lokman'ın oğlundan, onun yaptığı vasiyetin haberini aldılar. Gidip Hazreti Lokman'ı kuyudan çıkardılar. Belli müddet bakıldıktan sonra Hazreti Lokman, kendine geldi. Hazreti Lokman, padişaha, senin derdinin tek ilacı oğlunun, boğazının kesilip ciğerinin kanının, senin tarafından içilmesidir dedi. Padişah, belli bir müddet düşündü, sonunda insanın kendi canı herşeyden önemlidir diyerek oğlunun boğazının kesilmesine karar verdi. Hazreti Lokman, fakat oğlan senin yanında kesilmeli, çünkü kanı daha taze akarken alınmalı dedi. Padişahın önüne bir perde gerdiler arkaya, Hazreti Lokman geçti. Hazreti Lokman, önceden getirdiği koyunu kesti. Perdenin arkasından akan, kanı gören padişah üzüntüyle bağıırdı. O bağıırış sayesinde boğazından, kemik fırladı. Padişah,

hem iyileştiğini, hem de oğlunun değil bir koyunun kesildiğini görünce Hazret i Lokman'dan özür diledi.

21.Hikâye; Hikâyet-i Tabīb-i Şāhib-Rāy bā Se'ādet Giray, Kırım hanlarından Saadet Giray, aşırı şişmanlar. Hiçbir doktor onu zayıflatamaz. Derken horasandan bir doktor gelir. Han'ın nabzına bakar ve üzüntüyle 4 aylık ömrü kaldığını söyler. Artık öbür dünya için çalışması gerektiğini tembihler. Han, 4 ay boyunca gece gündüz ibadet eder, korku ve üzüntü ve endişeyle epey zayıflar. 4 ay sonunda, ölmediğini görünce doktora çok kızar. Doktoru buldurur ve ona sitem eder. Doktorsa eline bir ayna alıp Han'ın yüzüne çevirince, Han aşırı derecede zayıfladığını müşahade eder. Doktora, onu zayıflattığı için oldukça çok hediyeler de bulunur.

22.Hikâye; Hikâyet-i Tabīb-i Ehl-i Hired bā Harīf-i Şāhib-Remed, Bir adam göz ağrısına müptela olur. Herkes elinle gözünü çok oynuyorsun o yüzden oluyor der. Bunu duyan bir tabip, onu tedavi etmek için yanına gelir. Nabzına bakar ne yemek yediğini sorar. Sirkeli, kelle yediğini söyleyince, sirkeli yemekler yediğin için vücudun iltihap kapmış, yakında hayaların şişecek der. Adamın korkusundan bu sefer de elleri hayasından gitmez. Artık gözünü değil hayasını ellediği için gözü iyileşir. Doktor, gözünün iyileştiğini görünce ona ben sana bir hile ettim, eğer sen hâlâ gözünü elliyor olsaydın, gözün asla iyileşmez idi der, adam doktora teşekkür eder.

23.Hikâye; Hikâyet-i Hakīm-i Hazık bā Yār-ān-ı Muvāfık, Bursa Ulu Camii önünde bir tabip, macun satar. Bir ara dostları, ona şaka yapmak için macununu boşaltıp içine deve gaytası koyarlar. Tabip tam macun satarken, bu olayla karşı karşıya kalınca önce ne yapacağını bilemez, sonra bir hile düşünür. Deve gaytasının Salih peygamberin devesinden kalma olduğunu çeşitli peygamberlerden ve din büyüklerinden ta günümüze gelmiş, gizli bir sır olduğunu öve öve anlatır. Halk inanır, ve deve gaytasını oldukça yüksek fiyata alır.

24. Hikâye; Hikâyet-i Duhter bā Mu'azzim-i Bed-Ahter, Bir kız bir üfürükçü ile sevgili imiş. Birgün ona görücü gelir ve kızlığı zail olduğundan ne yapacağını bilemez. Üfürükçüye danışır. Üfürükçü ona eve gidince kendini yerlere atmasını sara nöbeti geçiriyor gibi yapmasını kendisine cin girdiğini ailesine anlatmasını söyler. Kız denileni yapar, ailesi endişeyle üfürükçüyü çağırır. Orada bütün aile toplanmıştır. Üfürükçü müstakbel damadın da gelmesini söyler. Üfürükçü durumun çok kötü olduğunu, cini

kızın gözünden çıkarırsa kızın kör olacağını, burnundan çıkarırsak kızın burnundan sümük durmayacağını ve kızın hiç koku alamayacağını, ağzından çıkarırsa kızın ağzının yamulacağını, kulağından çıkarırsa kızın sağır olacağını, göbeğinden çıkarırsa kızın bağırsaklarının mahvolacağını, anüsünden çıkarırsa bundan sonra asla kızın büyük tuvaletini tutamayacağını, eğer vajinasından çıkarırsa, kızın kızlığının gideceğini söyler. Aile ve müstakbel damat vajinasından çıkarılmasını ister. Bu sayede kız, ayıbını örtmüş olur.

25. Hikâye; Hikâyet-i Şeyh-i Dānā bā Şehriyār-ı Tüvānā, Bir şeyh, hac niyetiyle Mısır'a giderken yolda, gayrimüslim gemileri tarafından esir alınır. Gemideki gayrimüslimler şeyhe hangi din haktır diye sorarım, eğer kendi dinine hak derse onu öldürelim diye karar alırlar. Şeyh her ümmetin çeşitli madenlerden bir sütun tuttuğunu, hangi ümmet, altın sütunu tuttuysa onun dininin hak olacağını ve cennete gideceğini söyleyerek edebi bir cevap verir. Gayrimüslimler bu cevabı beğenir ve şeyhi Mısır'a yollarlar.

26. Hikâye; hikâyet-i Ruhbān bā Şehriyār-ı Bī-Ser u Sāmān, Büyük İskender, Mısır'ı alınca, Mısır'da İskenderiye adlı bir şehir kurup o şehre dev bir ayna yerleştirir. Bu ayna sayesinde asırlar boyunca, İskenderiye şehrine gelen her türlü düşman gözükür. Hristiyan liderlerinden birisi, İskenderiye şehrini almak ister. Şehir, o zaman Abbasilere aittir. Hristiyan liderine bir papaz gelerek o şehirde büyük bir ayna olduğunu, bunu İskender'in yaptığını ve o ayna ortadan kaldırılmadan, o şehrin alınamayacağını ve kendisinin o aynayı kaldırmaya gücünün yettiğini söyler. Papaz, bir şeyh kılığına girip, İskenderiye'ye gelir. Kendini sürekli uzlette bulunan çok dindar bir şeyh olarak gösterir. Ünü Abbasi Halifesine ulaşır. Halife onu davet eder ve onunla sohbet eder. Sohbet esnasında, halife papaza İskender'in hazinelerini nereye sakladığını bilip, bilmediğini sorar. Papaz, İskender'in hazinelerinin o aynanın altında olduğunu söyler. Halife, aynayı yıktırır. O sırada, Hristiyanların yanına geri dönmüş olan papaz da Hristiyan liderine haber verir, Hristiyan lideri, Ayna'nın yıkıldığını öğrendiğinden kolaylıkla, İskenderiye'ye saldırır ve orayı alır.

27. Hikâye; Hikâyet-i Merd-i Hīle-ger bā Harīf-i Gül u Bī-Ḥaber, Adamın biri tuvaletteyken bir altın kesesi bulur. Çok sevinir, altınla gider, kendine ve ailesine, kıyafetler alır sonrada hamama uğrar. Hamamda yıkanırken kavga koptuğunu görür.

Meğer o altın kesesini tuvalette unutan adam o hamama da gelmiş ve tuvalete gittiği aklından çıkıp altını hamamda unuttuğunu sanmış. Altını unutan adam hamamcıya herkesin kıyafetini aratır. Aranma sırası tam altını bulan adama gelmişken altını bulan adam bir hile düşünür. Altın kesesini tarif ederek, ama o altın kesesinin başka bir mahalde bulunduğunu, o mahallin tellalı tarafından, sahibinin arandığını, söyler. Altınını kaybeden adam, hızla o mahalle, doğru yola koyulur ve böylece altını bulan adam kurtulur.

28.Hikâye; Hikâyet-i Kaşşâb bâ Hayyât-ı Pür-Şitâb, Bir kasabın karısı hem bir yayabaşıyla hem de bir terziyle sevgilidir. Birgün kasap seyahate çıkar, bunun üzerine karısı terziyi evine davet eder. O sırada yayabaşı da kapıyı çalar. Yayabaşı ve terzi birbirlerinden habersiz olduğu için kadın terziyi saklar. Tam o sırada da kasap da evine döner. Evinin bahçesindeyken aldığı etlerden bir kebab yapmak ister. Fakat doğradığı etin bir kısmını bir kedi kapar, kedinin peşinden giderken terzinin saklandığı yere girer ve Terzi'yi görür. Terziye saldırıyorken Terzi, ben buraya yalnız gelmedim ağımla geldim der ve yayabaşığı gizleyen şeyleri indirir, yayabaşığı ortaya çıkarır, o sırada kasap yayabaşıya döner, boşluktan faydalanan terzi kaçır.

29.Hikâye; Hikâyet-i Hallâc bâ Sünniyân-ı Nâzûk-Mizâc, Bir çıkırıkçı Buhara'ya göçer. O zamanlar Buhara şehrinde bir vakit namazını cemaatle camide kılmayan , şehrin kanunlarına ve dini inanca göre, idam edilirmiş. Adet üzere bu suçtan idam edilecek kişiye üç dilek hakkı verilirmiş. Çıkırıkçı bir gün gusûl abdesti almak için hamama gider ve camide namaz kılmayı kaçırır. Şehir halkı ve din alimleri toplanır çıkırıkçının namaz kılmadığı için idam edilmesi gerektiğine hükmederler. Çıkırıkçı kurtulmak için bir hile düşünür. Çıkırıkçı'nın ölmeden önceki son üç dileğini sorarlar. Çıkırıkçı ona önce 2000 altın vermeleri gerektiğini, Filan, tüccarın, kızını, ona, almaları lazım olduğunu, üçüncü dileğini ise bu iki dilek gerçekleşikten sonra söyleyeceğini bildirir. Çıkırıkçı altını aldıktan ve tüccarın kızıyla evlendikten sonra mahalle halkı ve din alimleri, yine başına toplanıp üçüncü dileğini söyle ondan sonra seni öldürelim derler. Çıkırıkçı çıkırıkçı tokmağıyla imam müezzin ve cemaatten önde gelenlerin başına vurmak istediğini, söyler. Bunun üzerinde imam müezzin ve cemaatin önde gelenleri çıkırıkçının namaz kıldığı konusunda onun kıldığına dair yalancı şahitlik yapıp çıkırıkçıyı ölmekten kurtarırlar. Çıkırıkçı tüccar kayınbabası sayesinde oldukça zengin olur ve tüccar çıkırıkçı namıyla tanınır.

30.Hikâye; Hikâyet-i Türk-i Şâhib-Semend bâ Düzd-i Mekk-sâz u Hile-bend, Bir at hırsız bir köylünün çok güzel bir atı olduğunu duyar. Atı çalmak için Derviş suretine girip, köylünün bulunduğu mahalle gelir. Köylünün köpeklerini uyku veren, ilaçlı yemle uyutur. Fakat yanlışlıkla yanlış atı çalar. Köylü at, sesini duyunca, atının çalındığını anlar ve güzel olan ata binip, ardından gider. O sırada hırsız bir değirmene saklanır. Kendini Değirmenci, kılığına sokup Gelen köylüye, hırsızın içeride olduğunu, onun o hırsız döveceğini biraz beklemesi gerektiğini söyler. Kendi kendinde içerden bağırış ve küfür sarfeder. Dışarıya çıkar ve köylüye içeri gel hırsız, bağladım hakkından gel der. Köylü değirmene girince, dışarıda bağlı olan köylünün güzel atına atlayıp kaçar. Bu sayede köylünün o güzel atını çalma hedefine ulaşır.

31.Hikâye; Hikâyet-i Şâhib-i Ester bâ Düzd-i Hile-ger, Bir hırsız bir köylünün çok güzel bir katırına hayran olur. O katırı çalmaya çare bulamazken, karşısına çok çelimsiz aşırı sıska bir katır çıkar. Gizlice bu katırı alır ve O güzel katırla değiştirir. Köyde yangın çıkarır. Köylü katırına bir şey olur korkusundan hemen ahıra girer bakar ki katırı çelimsiz sıska bir katır haline gelmiş.

32.Hikâye; Hikâyet-i 'Ayyâr bâ Hizmet-kâr-ı Bî-karâr, İstanbul'da bir zengin, hizmetkârı ile alışverişe çıkar. Kendisi kumaşçı dükkanına girmiş, hizmetkârı da, dışarıda bekler iken, bir hırsız bir hile yapmayı düşünür. Hizmetkara filan beyin hizmet karışınız, bu elimdeki malları alsın eve gitsin atı da bana versin dedi der. Hizmetkar atı hırsıza teslim eder, hırsızın elindeki malları da alıp eve gider. Daha sonra dışarıya çıkan zengin adam atının çalındığını anlar.

33.Hikâye; Hikâyet-i Penbe-Fürûş bâ Düzd-i Şâhib-Hurûş, Bir pamukçuyu gözleyen yankesiciler pamukçunun kazandığı parayı, dükkanının içinde bulunan kilimin altına koyduğunu, anlarlar. İçlerinden biri kilimin altındaki parayı çalmak için bir hile düşünür. Pazardan gidip bir post ile bir kalpak çalar. Üzerine giyip pamukçunun dükkanı önünde bekler. Bir süre sonra Pamukçu dükkanının önünde bu kadar uzun bekleme deyince pamuk almaya geldiğini fakat torbasını unuttuğunu, o yüzden çok üzüntülü olduğunu bütün gelirinin, pamuk satmakla olduğunu söyler. Pamukçuya postunun arkasına pamukları yerleştiriver der. Pamukçuya pamuğun ücretini öder, kilimin üstüne çıkıp eğilir. Pamukçu, sırtına, pamuğu doldururken, o da postunun yenlerinin içine kilimin altındaki paraları doldurur.

34.Hikâye; Hikâyet-i ‘Ayyār bā Yehūdî-’i Kîne-dār, İki serseri, pazarda gezerlerken bir Yahudi'nin pahalı bir eşeği satın aldığını görürler. Yahudi'yi takip edip, Yahudi'nin evindeki eşeği bağladığı ahıra gelirler. İçlerinden biri eşeği çalar, diğeri ise eşeğin üzerindeki semeri sırtına giyip, eşek taklidi yapar. Yahudi eşeğe, kavun yedirmeye geldiğinde eşek yerinde sırtında semer olan bir adam görür. Adam korkmaması gerektiğini, kendisinin bir insan olduğunu fakat bir yaşlı büyücü kadın tarafından eşek suretine sokulduğunu bir az önce, büyücü kadının oraya gelip ona acıyarak onu insan haline tekrardan koyduğunu söyler. Yahudi inanır. Ertesi gün pazarda eski eşeğinin satıldığını görür. O adam yine o büyücü kadın tarafından, eşek suretine sokulmuş, kim alırsa alsın ben almam der geçer.

35.Hikâye; Hikâyet-i ‘Ayyār-ân bā Dellâl-i Nâ-dân, İstanbul’da bir grup adam hile yapmak için para toplayıp bir erkek köle alırlar. Türkçe bilmeyen bu köleye ne iyiye alın, odaya salın diye bir cümle öğretirler. Köleyi içağası gibi giydirip, ata bindirirler atın yularından çekerek kendileri yayan giderler. Birde içleri bakırla doldurulmuş iki keseyi kölenin eline verirler. Pazara vardıklarında tellalla konuşurlar tellala, bu kölenin aslında büyük bir içağasının akrabası olduğunu söylerler. Tellala mallar, sipariş ederler tellal bu malları getirir. Bir iki önemsiz mal daha sipariş ederler ve tellala malları da getirdikten sonra bütün malın ücretini vereceğiz derler. O arada, diğer malları alıp kaçarlara köle, yalnız başına atın üstünde kalır. Tellal döndüğünde sadece köleyi görür, köleye ne derse desin, köle sadece adamların önceden öğrettikleri cümleyi tekrarlar. Esnaf ve tellal Kadı’nın huzuruna giderler kadı olayı anlar ve kölenin elindeki keseleri açar ve içinde altın değil, bakır olduğunu herkese gösterir.

36. Hikâye; Hikâyet-i Bâzergân-ı Gül bā ‘Ayyār-ân-ı Bî-Uşûl, Bey kılığına sokulmuş bir adam etrafında birkaç adamla birlikte bir dükkana gelir. Etrafındaki adamlar beyimizi evlendireceğiz sizden kıyafet alacağız, bu kıyafetleri eve götürüp gösterelim beğendiklerini alalım derler. 500 altınlık kıyafeti alır giderler. Bey kılığına sokulmuş adamsa orada bekler. Uzun bir müddet bekleyişten sonra adamları, geri dönmeyince, dükkân sahibi işkillenir. Adamın yanına birkaç adam takıp o adamları aratır. Fakat adamlar bulunamaz. Adamlar bulunamayınca, dükkân sahibi bey kılığına sokulmuş adamla konuşmaya başlar. Adam başından geçenleri anlatır. Kadınlara çok düşkün biriymiş. Memleketi Karaman’mış. Bir iş için İstanbul’a gelmiş. İstanbul’da bir handa kalırken, birkaç adam yanına gelip mahallemizde çok güzel bir bayan var, o

bayan bir deniz erinin karısı idi. Kocası şehit olunca bütün mal ona kaldı, şuan çok zengin. Sana aşık olmuş, seninle evlenmek ister derler. Adam sevinçle peşlerine takılır. Bilinmeyen bir eve getirirler. Üzerine bey kıyafeti giydirebilirler ve dükkan sahibinin dükkanına gönderirler. Dükkan sahibi de adam da kandırıldığını anlar. Kadiya gittiklerinde kadı adama giydirilen kıyafeti, dükkan sahibine sayar. Sadece 2500 gümüş eder. Dükkan sahibinin tam 500 altınlık malı çalınmış olur.

37.Hikâye; Hikâyet-i Merd-i Hile-ger bâ Vâlî-'i Bî-Haber, İstanbul'da bir adam karısı uyurken zamparalık yapmaya çıkar. Yolda subaşıya rastlar. Kaçamayacağını anlayınca, subaşıya şu mahallede bir kadın var, evine, adam aldı, gelin göstereyim der. Adam, subaşıyı ve adamlarını kendi evinin önüne getirir. Evinin önündeki avluya açılan delikten geçip içerde olanları subaşıyla anlatması gerektiğini söyler. Subaşı, kabul eder. Adam, bu sayede evine geri dönmüş olur. Hemen yatağına yatar. Adamdan ses seda çıkmadığını gören Subaşı, evi basar. Adamı ve karısını zina yapıyorlar diyerek tutuklar. Fakat mahallelilerin şahitliği sayesinde Adam kurtulmakla kalmaz, yaptığı hile ile Subaşı'ndan ikibin akça alır.

38.Hikâye; Hikâyet-i Seg-bân bâ Kādî-'i Bî-İmân, Bir adamın çok sevdiği köpeği ölür. Köpeğini bir beze sarıp gömer. Ardından arkadaşlarını çağırıp yemek yer. Halk bu olayı çok büyütür bir köpeğe cenaze merasimi yaptı diye yayarlar. Olayı işiten Kadı çok sinirlenir ve adamı huzuruna çağırır. Adam kadıya rüşvet vererek kurtulur.

39.Hikâye; Hikâyet-i Merd-i Endüh-gîn bâ Düzd-i şahrâ-Nişîn, Hacı kafilesindeki bir hacı adayı uyuya kalır. Uyanınca, kafilenin ve develerin gittiğini görür ne yapacağını bilemez. Oradan geçmekte olan bir bedevi onu soymak için onu öldürmeye kalkar. Bedevi tam onu öldürecekken hacı adayı okunu çıkarır ve bedeviyi öldürür. Hacı adayı bedevinin devesine biner. Deve hacı adayını içgüdüsel olarak bedevilerin yanına getirir. Hacı adayı bir çare düşünür. Bedeviler devenin sahibi olan bedeviyi sorduklarında onlara o bedevinin Hac emiri tarafından yakalandığını tam idam edilecekken bir adam bulup o adama üçyüz altın verirse kurtulacağını ve o altınları almak için onu bedevilerin yanına gönderdiğini söyler. Bedeviler hacı adayının yanına 300 altın ve bir adam verip onu, hac kafilesinin yanında yollarlar. Hacı adayı hac kafilesine ulaştığı zaman bedeviye sırrını anlatıp onun canını bağışlar, hac kafilesi ile yoluna devam eder.

40.Hikâye; Hikâyet-i Kâtib bâ Kethüdây-ı Zî-'l-Merâtib, Bir katip, İstanbula gitmek üzere Samsun'dan gemiye biner, fakat bindiği gemi batır. Zar zor kurtulur fakat yanında getirdiği bütün para kaybolur. Güç bela İstanbul'a varır, İstanbul'da Ayasofya Camii'nde yatar. Elinden bir iş de gelmediği için kurtulmak amacıyla bir hile düşünür. Sivas'taki Şeyh Ali Baba'nın komşusu bir softa ile anlaşır. Ali babanın ağzından kendini Ali Baba'nın Kardeşinin oğlu olarak tanıtan bir mektup yazar. Softa eliyle Ali Baba'nın müridi olan bir devlet büyüğüne bu mektubu yollar. Devlet büyüğü ona çok fazla izzet ve ikramda bulunur ve onu Bir kapıcı ve birçok hediye ile Ali Baba'nın yanına, Sivas'a yollar. Foyasının ortaya çıkacağını düşünen, Katip korku ve endişe içinde, Ali Baba'nın huzuruna çıkar. Ali Baba'ya yaptığı hileyi anlatınca, Ali Baba tebessüm ederek Katip'in zekasını takdir eder ve hediyelerden bir kısmını Katip'e verir.

41.Hikâye; Hikâyet-i Zen-i Sihr-sâz bâ Hwâce-'i Hile-bâz, Bir kadın bohçasına bir yeni bir de yıpranmış kaftan koyar. Bir tüccara yeni kaftanı rehin verir. Tüccara, hile yaparak rehin koyduğu yeni kaftanı bohçasındaki eski yıpranmış kaftanla değiştirir. Tüccar kadının yaptığı hileyi anlar ve o da ona bir hile yapmak ister. Dükkanının soyulduğu izlenimini verir. Kadın, fırsattan istifade yeni kaftanın satın alış parasını tüccardan alayım der. Kadın gelince, tüccar kadının verdiği eski kaftanı çıkarır, ve çevre esnafını toplayarak, kadını hapse attırır.

42.Hikâye; Hikâyet-i Bâzergân bâ Seyyâh-ı Kâr-dân, Eski ismi Karahisar olan günümüz, Afyonkarahisar'ına bir seyyah uğrar. Simya ilmini öğrenip, zengin olma meraklısı bir Adam seyyahın geldiğini duyar. Belki simya ilmi öğretir diye yanına gider. Seyyahı evine yemeğe davet eder. Konuyu açar. Seyyah simya ilmini öğrenmeye çalışmak aptallıktır, akıllılık cinleri kontrol altına alıp, her istediğini yaptırmaktır der. Adam seyyahı cinlere bir miktar altın gümüş gibi mal getirtmesini ister. Seyyah cinlere tarif etmek için adamın birkaç altın gümüş gibi değerli şeylerden getirmesini söyler. Daha sonra seyyah, bunları, bir kumaşın içine sarıp, top haline getirmesini söyler. Adam dediğini yapar. Seyyah bir perdenin arkasına girer. Adamın topunu 5 gün sonra ona vermesi gerektiğini ve 5 günden sonra yedinci gün gelip cinlerin getirdiği yeni altın ve gümüşü alacağını söyler. 5 gün sonra Seyyah adamın topuna benzeyen fakat içine nal ve hurda dolu, kumaştan bir top yapar. Adam gelip gerçek topu verdiğinde onun yerine bu hurda dolu topu verir. Adam yedinci gün gelince görür ki seyyahın yerinde yerler eser. Kumaş topu açınca kandırıldığını anlar.

43.Hikâye; Hikâyet-i Sūhte-'i Dil-figār bā Hwāce-'i tama'-kār, Bir medrese talebesine babasından çok eski ve eski usul bir kaftan kalır. Talebe, alim olmak için İstanbul'a gittiğinde bu kaftanın bir işe yaramayacağını çünkü modası geçtiğini anlar. Parası olmadığından, kaftan alamaz, aynı zamanda bu eski kaftanı hiçbir yerde satamaz. Talihi küssmüş iken, aklına bir hile gelir. Bitpazarı esnafından birine kendi eski kaftanını tarif ederek, böyle bir kaftan aradığını, eğer bulursa ne kadar ücret olursa olsun alacağını söyler. Medrese talebesi daha sonra o eski kaftanını bir tellala verir ve satmasını söyler. Bitpazarı esnafları kaftanın o medrese talebesinin tam aradığı kaftan olduğunu ve bu sayede çok para kazanacaklarını düşünerek kaftanı oldukça yüksek fiyata alırlar. Tellal kaftanın satışından elde edilen parayı, medrese talebesine verir ve bu sayede Medrese talebesi kendine yeni bir kaftan alır.

44.Hikâye; hikâyet-i 'Āşık bā Civān-ı Şādık, Karahisar'da, yani günümüz, Afyonkarahisar'ında erkek çocuklarına düşkün bir adam varmış. Bir tüccarın oğluna aşık olmuş. Oğlanın aşkından bitkin bir haldeyken, oğlanın bir kıza aşık olduğunu duyar. Bir hile düşünür. Oturduğu evin bir köşesine bir kuyu kazar o kuyunun içine çeşitli ziller bağlar, zilleri de dışarıya taşan bir ipe bağlar. Bu düzenek sayesinde cinci olarak meşhur olur. Oğlan onun ününü duyar, belki sevdiğim kıızı bana bağlar diyerek yanına gider. Adama derdini anlatır, adam gizlice zilleri hareket ettirir. Zillerin sesini cin sesi sanan oğlan korkar, fakat adam ona güya müjdeli haberi verir. Kızın bu gece kendisinin ve oğlanın bulunduğu eve geleceğini söyler. Adam şarap getirir, oğlanı sarhoş eder ve oğlana tecavüz eder.

45.Hikâye; Hikâyet-i Merdān-ı Şāhib-hurūş bā Bāde-fürūş, Bu hikâye, Azmi'nin nakline göre, Azmi zamanında Gediz'de geçen bir hikâyedir. Bir gece bir grup, adam içki içerlerken şarapları tükenir. O devirde Gediz'de meyhane sahibi bir gayri müslim imiş. Adamların içlerinden biri bedavaya şarap almak için bir hile düşünür arkadaşları, şarabı koyacak testiler ile onu uzaktan beklerler, o ise bir ata binip meyhanenin yakınına gelir. Orada kim var diye bağırır. Meyhaneci gelir ve meyhaneciye gel bana yol göster der. O sırada arkadaşları gizlice meyhaneye girip şarabı çalar.

46.Hikâye; hikâyet-i Rübāh bā Kebk-i Bī-gāh(?), Bir fabldır. Bir tilki bir keklik görür onu avlayabilmek için bir hile düşünür. Kekliğe gözlerinin çok güzel olduğunu, eğer gözlerini kapatırsa yine gözlerinin güzel olup olamayacağını merak ettiğini söyler.

Keklik, gözlerini kapadığı gibi tilki onu kapar. Keklik kurtulmak için bir hile düşünür. Tilkiye, aferin sana. Ama önce Allah'a şükür etmen gerek der. Tilki Allah'a dua etmek için ağzını açar açmaz, Keklik, ağzından uçup kaçar.

47.Hikâye; Hikâyet-i Şîr bâ Rübâh u Gürg-i Dil-gîr, Bu da fabldır. Bir aslan, bir tilki ve bir kurt, beraber avlanırlar. Bir geyik bir koyun bir de horoz avlarlar. Aslan kurda avları adaletle paylaşılmasını söyler. Kurt geyiğin aslana koyunun kendisine horozun da Tilki'ye verilmesi gerektiğini söyler. Aslan kurda kızar ve onun başına vurur. Bu sefer tilkiden paylaşılmasını ister. Tilki Aslanı yağlayarak bütün avın aslana layık olduğunu söyler. Aslan, ona aferin der ve ekler sen bu paylaşmayı, nereden öğrendin? Tilki, kurdun başından öğrendim der.

48.Hikâye; Hikâyet-i Rübâh bâ Şîr-i Bî-Āgâh, Bu da fabldır. Birgün bir tilki gezerken bir aslana rast gelir. Canını kurtarmak için bir hile düşünür. Aslan'a aslında onu aradığını yaşlı babasının öldüğünü, yaşlı babasından çok sayıda koyun kaldığını ve o koyunlardan bir kısmını aslana vermek istediğini söyler. Aslan'ı sözde koyunların yerine götürmek için peşine takar. Bir duvarın deliğinin önüne geldiklerinde tilki deliğe girip, kaçar.

49.Hikâye; hikâyet-i Rübâh bâ Gürg-i Kîne-ĥwâh, Bu da fabldır. Kurt tarafından eziyet gören hiçbir av avlayamayan bir tilki yolda üzeri yazılı bir kağıt bulur ve ağzına alıp gider. Kurt, buna rast gelir. Tilki kurda taşıdığının bir ferman olduğunu artık birbirine düşman hayvanların barıştığına söyler. Kurt da madem barıştık bir koyun, yiyerek, bunu kutlayalım, der. Tilki, onu bir sürü güzel koyunların bulunduğu sürüye götüreceğini söyler ve peşine takar. Başında çoban köpeklerinin bulunduğu bir süreye gelirler. Kurt nasılsa çoban köpekleri ile artık dostuz diyerek koyunlardan birinin üstüne atlar. Çoban köpekleri kurdu parçalar, bu sayede tilki artık kurttan kurtulmuş olur.

50.Hikâye; Hikâyet-i Rübâh bâ Merd-i Bî-Āgâh, Bu da fabldır. Bir tilki bir kürkçünün dükkanına dadanır. Orada bulunan kürkleri yemeyi kendine adet edinir. Kürkçü, kürklere ne olduğunu merak eder. Bir gece kendini bir köşeye gizleyip bekler. Tilkiyi görür ve tilkiyi öldürmek için oğlu ve kızını çağırır. Tilki, canını kurtarmak için bir hileye başvurur. Kürkçünün ipe dizdiği tilki kürklerini taklit etmek için o da, ipe kendini ipi ısırarak asar. Kürkçü, tilki kürklerinin olduğu odaya girdiğinde Tilki'nin

gözünü oynatması yüzünden Tilki'yi fark eder ve evlatlarını çağırır. Evlatları o odaya girmek için kapıyı açınca Tilki kapıdan süzülüp kaçır.

51.Hikâye; Hikâyet-i Rübâh bâ Horûs-ı Zerrîn-Külâh, Bu da fabldır. Hileye düşkün, kurnaz bir tilki, bir horoz görür. Horoz tilkiyi görünce yüksek bir ağaca çıkar. Tilki bir hile düşünür. Ağaçtaki Horoz'a ey müezzin ezan okuduğun yeter, aşağıya in de namaz kılalım der. Horoz, Tilki'nin hile yaptığını anlar ve Tilki'ye büyük bir cemaat geliyor onlarla namaz kılacağım, onları bekliyorum der. Tilki endişelenir. Gelen cemaatin neye benzediğini sorar. O da avcılara benzediğini anlatır. Tilki korkup kaçmaya koyulur. Horoz nereye gidersin, daha namaz kılınacak der. Tilki abdestim bozuldu, onu tekrar alacağım, ben gelmezsem siz kılın ben kaza ederim der.

52.Hikâye; hikâyet-i Har bâ Üştür-i Hile-ger, Bir kafilde bulunan eşek ile deve bir gece kafiliden ayrılıp sulak bir alana giderler. Orada bulunan otları yiyerek, keyfederler ve çok mutlu olurlar. Eşek, devenin itirazına rağmen, sevincinden bir yere çıkıp anırmaya başlar. İtiraz eden deveye aşk ile şarkı söylüyorum der. Oradan geçmekte olan bir kervan, deve ile eşiği görür. Onları da kervana katarlar üstelik yüklerinin en ağırılarını onlara yükletirler. Yüğü en ağır olan eşek bir hile düşünür ve ayağını bir taşla bilerek vurur. Eşek, yürüyemez hale gelir ve eşiği devenin sırtına yüklerler. Bunun üzerine deve de bir hile düşünür. Kervan bir dağa ulaşır. Deve dans etmeye başlar. Yapma diyen eşiğe senin güzel sesinin verdiği zevkten ötürü dans ediyorum der ve eşiği yaptığı dansla sırtından atar.

53.Hikâye; Hikâyet-i Zen bâ Sühte-i Pür-Fen, Kocasının bırakıp Mısır'a gittiği ve orada başkasıyla evlendiği İstanbul'da yaşayan bir kadın hamile kalır ve kadının bir oğlu olur, fakat ona bakamaz, bu yüzden ondan kurtulmaya çalışır. İstanbul'a yeni gelmiş bir medrese talebesi görür. Ona "Sana para vereceğim, Kocam beni bırakıp, Mısır'a gitti fakat ben evlenmek istiyorum. Mahkemeye varalım benim kocam rolü yap. Orada kavga eder gibi yapalım ve beni boşadığını söyle!" Der. Mahkemeye giderler. Medrese talebesi onu boşar fakat boşadığı zaman hatunun çingar çıkarıp, medrese talebesinden hem Mehîr alır, hem de oğlunu, medrese talebesinin üstüne yıkar. Ne yapacağını bilemeyen medrese talebesi, oğlanı bir boş mescide bırakır. Fakat yakın zamanda o mescide bir oğlan çocuğu daha bırakıldığından ötürü müezzin ve kayyım, mescidi beklemektedir. Medrese talebesini önceki oğlanı da bırakan kişi sanarlar ve onu

yakalayıp vezire götürmek isterler. İmamın araya girmesi sonucu iki oğlanı da buna verirler ve onu serbest bırakırlar. Medrese talebesi oldukça çaresiz yolda gezerken, bir kadına rastlar ve durumunu anlatır. Kadın bir hileyle onu kurtaracağını söyler. Kadın, ona bir hile yolu gösterir. Oda o yola uyar. Kadının tarif ettiği bir hamama gider, kadınlar hamamı tellağını çağırır. Karısının hasta olduğunu gördüğü şu ikiz çocuklarını içeride, yıkayıvermesini söyler. Tellak bebekleri içeri götürdüğünde oradan kaçar.

54.Hikâye; Hikâyet-i Zen-i Dil-figâr bâ Dellâle (-i) Hîle-kâr, İstanbulda hilebaz bir kadın bir eve gizlice girer ve o evi soyar. Çaldıklarını bir bohçaya koyup tam kapıdan çıkarken avluda ev sahibi ve cariyesi ile karşılaşır. Neden geldiğini soran ev sahibi ve cariyeden kurtulmak için bir hile düşünür. Ev sahibi olan kadına, kocasının ikinci hanımı olduğunu ama artık bıktığını artık kocasıyla ve onunla beraber yaşamak istediğini söyler. Çok sinirlenen ev sahibi kadın onu bohçasıyla beraber dışarıya attırır. Bu sayede hilebaz kadın kurtulur.

55.Hikâye; Hikâyet-i Zen-i Hîle-kâr bâ Şûfî-'i şadâkat-Şi'âr, Eski zamanda Bağdat'ta yaşayan oldukça Dindar biri Allah'ım sen beni zalimlerden koru diye her zaman dua edermiş. Birgün karısı bunu duymuş, kadınların şerrinden ve hilelerinden koru diye niye dua etmiyorsun demiş. Adam, kadınları küçümsemiş. Bunun üzerine karısı, ona bir hile yapmayı düşünür. 30 tane taze balığı, dindar adamın sürdüğü, tarlaya gömer. Dindar adam tarlayı sürerken, bu balıkları bulur, oldukça şaşırır ve karısına akşama bunları pişirmesini söyler. Akşam imam ve birkaç mahalleli ile eve gelir. Karısı balıkları getirmez ve ona “delirdin mi hiç tarlada balık mı olur?” Der. Sinirlenen dindar adam karısına birkaç tokat patlatır ve bunun üzerine karısı feryat u figan ederek imam ve mahallelilere “Bu adam aklını kaçırdı, toprakta taze balık bulunduğunu söylüyor! Eğer siz buna birşey yapmazsanız siz gidince beni öldürür!” Der. İmamın ısrarlarına rağmen, adam sözünün doğru olduğunu, karısının ona hile yaptığını ve onlar gidince karısını sağ koymayacağını söyler. Bunun üzerine İmam ve mahalleli adamı bir direğe bağlayıp evden çekip giderler. Karısı direğe bağlanmış olan adama “kadınların hilesiyle halin nedir?” Adamın ricası üzerine kadın adamın ellerini çözer, adam elini göğse açarak bütün müslümanların kadınların şerrinden ve hilelerinden korunması için dua eder.

56.Hikâye; Hikâyet-i Zen-i Şâhib-Tedbîr bâ 'Avâm-ı Cemm-i(?) Gâfîr, Nasrettin Hoca'nın mahallesinde beş vakit ezanın haricinde halkı vakitsiz yere temcide

çağırın bir müezzin varmış. Mahalle halkı ve Nasrettin Hoca, bundan rahatsız olduğu için Nasrettin Hoca bir gün onu korkutmak için ona kılıcının arkasıyla vurmaya düşünmüş. Müezzin tam vakitsiz yere, temcide çağırarak için yeniden minareye çıkarken Nasrettin Hoca önünü keser. Nasrettin Hoca müezzine kılıcının arkasıyla vurmaya yerine yanlışlıkla kılıcının önü ile vurur ve imamın kafası kopar. Nasrettin Hoca müezzinin kopan kafasını alıp evine gider ve evindeki kuyuya atar hatununa durumu anlatır. Hatunu ondan gizlice kuyuya iner, Müezzinin kafasını alır ve onun yerine bir keçi kafası koyar. Ertesi gün Nasrettin Hoca, suçunu itiraf eder ve görevlilere imamın kafasının evindeki kuyuda olduğunu ve gelip görmelerini de söyler. Görevliler, mahalle halkı ve Nasrettin Hoca kuyuya gelir. Nasrettin Hoca, kuyuya iner. Karanlıkta eli keçi kafasını çarpar ve bu imamın boynuzları var mıydı? Der. Keçi kafasını yukarıya çıkarır. Görevliler ve mahalleli bu duruma gülerler ve Nasrettin Hoca'nın şaka yaptığını sanarlar. Hoca karısı sayesinde kurtulur.

57.Hikâye; Hikâyet-i Zen-i Şâhib-Cemâl bâ Hammâl-ı Bed-Fi'âl, Bağdat'ta yaşayan çok güzel bir kadının aşırı kıskanç, hamallık yapan bir kocası varmış. Kocası dışarı çıkarken kapıyı üzerine kilitler hamama giderken de hem hamama kendi götürür hem de hamamın önünde karısının çıkmasını beklermiş. Bu kadına aşık olan bir adam, yaşlı bir kadına başvurur. Yaşlı kadın bir hite düşünür. Hamalın karısı hamama geldiği bir gün, hamamda yaşlı kadın ona bir adamına aşık olduğunu anlatır. Adamla buluşmayı kabul eden hammalın karısına buluşabilmeleri için bulduğu yolu anlatır. Hamalın karısı, eve gider, kendisine cin girmiş gibi sara nöbeti numarası yapar. Bu numaradan sara nöbetinden güya ayıldığında kendisine çocukken de cin girdiğini ve onu yaşlı bir kadının çıkardığını söyler ve o yaşlı kadının adresi olarak da çöpçatan kadının evini tarif eder. Kadının evine giden hamal kadının önce kendi evine gelmesini ister fakat kadın kabul etmez. Sandığında emanetleri olduğunu sandığının yanından ayrılamayacağını söyler. Bunun üzerine akşam a hamalın gelip, sandığı kendi evine götüreceği ardından da kadının geleceği şeklinde anlaşılır. Kadın, hammalın gelmesine yakın hammalın karısına aşık olan adamı sandığın içine koyar, Hamal gelince sandığı kaldırıp evine götürür, ardından kadın da gelir. Kadın ve sandık, eve gelince kadın hammala onun evden çıkıp kapıyı üzerlerine kilitleyip 3 gün boyunca eve gelmemesi gerektiğini söyler. Hamal denileni yapar. Üç gün boyunca hammalın kendi evinde hammalın karısı ve ona aşık olan adam gayr-i meşru ilişki içinde bulunurlar. 3 gün dolunca hammalın karısına

aşık olan adam gerisin geri sandığa girer ve Hamal adamın içinde bulunduğu sandığı tekrardan yaşlı çöpçatan kadının evine götürür.

58.Hikâye; Hikâyet-i Zen-i Ğarrā bā Civānek-i Bî-Hemtā, Rahime isminde çok güzel evli bir kadına Enderun'dan, Muhammet Bey adında henüz sakalı bıyığı çıkmamış yakışıklı bir genç âşık olur. Kadının kocası dışarıda olduğu bir gece kadının evine gelir. Kadın ve genç yataktayken kadının kocası eve gelir. Kadın hemen gence kadın kıyafeti giydirip onu tekrar yatağa yatırır. Yatakta biri olduğunu gören kocasına onun gelmeyeceğini düşünerek, yalnız yatmamak için komşu kızıyla yattığını söyler. Adam kız sandığı genç çekinmesin diye dışarıda yatar. Sabah gencin başına makrume örtüp onu yollar.

59.Hikâye; hikâyet-i Zen-i Şāhib-Cemāl bā 'Āşık-ı Şūrīde-Hāl, Mısır'da evli bir kadına âşık olan bir adam kadına kavuşmak için çareler aramaktadır. Birinin tavsiyesi üzerine hilebaz bir yaşlı kadına gider, kesenin ağzını açar ve ondan çare diler. Kadın bir dişi köpek bulur, kuyruğunu ve ayaklarını kınalar ve birkaç gün kendine alıştıırır. Daha sonra kendini dindar bir kılığa sokan yaşlı kadın adamın âşık olduğu kadının kapısına gidip adamın âşık olduğu kadın tarafından dindar, güngörmüş bir yaşlı kadın sanılarak içeri alınır. Yaşlı kadın adamın âşık olduğu kadına onu düşte gördüğünü ona nasihat dolu sözleri olduğunu söyler. Adamın âşık olduğu kadın, yaşlı kadından anlatmasını isteyince yaşlı kadın, dışarıda duran ayakları ve kuyruğu kınalı köpeğini içeri almasını ister. Adamın âşık olduğu kadın köpeği içeri aldıktan sonra yaşlı kadın, uzun uzadıya dinî konulardan bahseder. Belli bir müddet sonra yaşlı kadının daha önceden köpeğe yedirdiği göz sulandırıcı maddeler köpeğe te'sir etmeye başlayıp, köpeğin gözünden şırl şırl yaşlar gelmeye başlar. Bu olayı görüp oldukça şaşırان adamın âşık olduğu kadın, yaşlı kadına bu durumu sorunca, bu köpeğin aslında bir kadın olduğunu, ona âşık olan ama ondan kabul görmeyen bir gencin onu untabilmek için Hindistan'a göçtüğünü, daha sonra Keşmir şehrinde rast geldiği bir büyücüyü Mısır'a getirip o kadını dişi bir köpek hâline döndürttüğünü söyler. Adamın âşık olduğu kadın korku içinde yaşlı kadına onun da böyle bir âşığı olduğunu, belki onun da o büyücüye gidebileceğini o âşığına kavuşması için yardım etmesini rica ettiğini söyler. Kadının kocası yalnızca hamama gitmesine izin verdiğinden kadın yaşlı kadından hamama yakın bir ev bulup onları orada buluşturmasını rica etmesi üzerine yaşlı kadın evinin hamamın hemen yanında olduğunu söyler. Kadın kocasından hamama gidiyorum diye izin alır ve

yaşlı kadınla buluşup onun evine girer. Yaşlı kadın hemen âşık olan adamı aramak için evden çıkar fakat Mısır'ın altını üstüne getirmesine rağmen adamı bulamaz ama kadının kocasına rast gelir. Meğer kadının kocası da yaşlı kadını tanıyor ve ondan sürekli, zina etmek için bir kadın bulmasını istiyormuş. Yaşlı kadın, o adamın evine gelen kadının kocası olduğunu bilmediğinden ötürü evine gelen kadını överek o adamı kaçırmak yapması için evine çağırır. Yaşlı kadının evine gelen kadının kocası eve girince karısı peçe altından onu tanır ve peçesini açarak onu denemek için oraya geldiğini söyleyip onu kötü yollarda gezerken yakaladığını kocasının yüzüne vurup söve döve onu eve götürerek suçunu bastırır.

60.Hikâye; Hikâyet-i Zen-i Hile-Sâz bâ Merd-i Dil-nevâz, Adamın biri komşusunun karısına âşık olur. Bunu fark eden kendi karısı bir hile düşünür. Birgün elbise lazım oldu diyerek komşunun karısından onun elbiselerini alır. Komşunun karısının elbiselerini giyip yüzüne peçe çekerek, kendi kocasının dükkânına gider. Kocasına o kadınmış gibi davranarak iş ve nazla ardımca gel diye işaret eder. Adam komşu karısı sandığı kendi karısının peşinden komşunun evinin avlusuna kadar girince karısı peçesini çıkarıp adamı bağıra çağıra döve söve eve götürür.

61.Hikâye; Hikâyet-i Zen-i Mekkâre bâ Merd-i Zen-bâre, İstanbul'da zampara bir adam evine bir kadın alır. Kadınla eğleneceği zaman tüketmek için içki ve benzeri şeyler almaya dışarı çıkar. Dışarıda eskiden bir tüccara yaptığı borcu ödemediği için görevliler tarafından tutuklanır. Hapishaneye giderken bir tanıdığına rastlar ve arkadaşına durumu anlatıp, evinde bir kadın olduğunu, kadını üzerinden kilitlediğini söyleyip kilidi açması için anahtarı ona verir. Anahtarı alıp zamparanın evine giden tanıdığı kilidi açtığında içerideki kadının kendi karısı olduğunu görüp şok olur. Kadının henüz adamın tamamını ödeyemediği yüksek miktarda mehiri varmış. Kadınla adam kadının mehirden vazgeçeceği ve adamın onu boşayacağı şeklinde anlaşılır. Kadıya çıktıklarında kadın adama hile yapar. Meğer kadının mehiri Kadılık tarafından sicillendirilmemiş. Adam şer'i mahkemede karısını boşayacağını ve karısının mehirden vazgeçtiğini söyler. Kadın adamın söylediği mehir miktarını sicillendirir. Bu yüzden adamın karısını boşaması için mehir miktarının tamamını vermesi zorunlu hâle gelir. Adam mehiri vermeye gücü yetmeyip karısını alıp geri evine gider.

62.Hikâye; Hikâyet-i Zen-i Hile-ger bâ Vâlî-i Bî-Haber, Bursa'da Kadı tarafından suç işlemiş zengin bir kadının eşeğe bindirilip teşhir edilmesi emredilir. Zengin kadın subaşıya rüşvet vererek yerine başkasını teşhir ettirir. Zengin kadın yerine teşhir edilen kadın subaşıyı tehdit eder ve onu şikayet edeceğini söyler. Subaşı korkusundan zengin kadından aldığı paranın kaç katı parayı teşhir olunan kadına verir.

63.Hikâye; Hikâyet-i Zen-i Bî-Emân bâ Ebleh-i Nā-dān, Bir adamın karısı sürekli dışarı çıkıp sevgilileri ile buluşmuş. Çok soğuk bir kış gecesi yine kocasının sözünü dinlemeyerek dışarı çıkan kadını, adam eve almamaya direnir. Kadın adamı evin avlusunda bulunan kuyuya kendini atmakla tehdit eder. Büyükçe bir taş alıp kuyuya atar, adam da kadın kendini kuyuya attı zannederek kapıyı açar. Kadın çabuklukla evin içine fırlar ve adamı o soğukta dışarıda bırakarak el çabukluğuyla kapıyı kapatıp kilitler. Dışarıda soğuktan donmaya yüz tutan adam, kadına bundan sonra bir daha kadının kabahatlerini anmamaya söz verir ve kadın tarafından içeri alınır.

64.Hikâye; hikâyet-i Zen-i Hile-ger bâ Dīv-i Fermân-ber, Süleyman peygamberden bir kadın işini görmeleri için iki ifrit ister. Süleyman peygamber çok şaşırır, ifritlerin onun işi bittikten sonra ona bela getireceğini söyler fakat yine de iki ona iki ifrit ihsan eder. Kadın onlara çeşitli işler yaptırır. Daha sonra kadın vücudumdaki bir yarayı gösterir ve onu tedavi etmelerini ister. Yara o kadar kötüdür ki ifritler bunu sadece Kaf Dağı'ndaki bir otun tedavi edebileceğini söylerler fakat oraya giderlerse yok olacaklarını bildirirler. Sonuçta ifritler kadının yanından bir daha gelmemek üzere uzaklaşırlar.

65.Hikâye; Hikâyet-i Zer-ger bâ Zen-i Hile-ger, İstanbul'da altın imalatçısı zampara ama evli bir gencin dükkânına çok güzel bir kadın gelir ve parmağını uzatarak bir yüzük yaptırmak için ölçü verir. Altın imalatçısı, ertesi gün yaptığı yüzüğü almaya gelen genç kadına onu nerede bulabileceğini sorar. Kadın hiç bir şey demez, gencin eline bir söğüt yaprağıyla bir parça çivit koyar ve oradan uzaklaşır. Bir daha gelmez. Altın imalatçısı, genç hiçbir şey anlayamaz. Gün geçtikçe o kadına duyduğu aşk çoğalır ve ızdırabı katbekat artar. Karısı başka bir kadına âşık olduğunu anlar ve derdini açması gerektiğini, belki onun çare bulabileceğini söyler. Adam herşeyi karısına anlatır. Karısı söğüt yaprağı ve çividin manasını çözer. Altın imalatçısına söğüt yaprağı ve çividin âşık olduğu kadının evinin avlusunda bir söğüt ağacı olduğu ve yine aynı evin karşısında bir

boyacı dükkânı olduğu anlamına geldiğini söyler. Altın imalatçısı genç bütün şehrin sokaklarını dolaşarak en sonunda âşık olduğu kadının evini bulur. Kadınla birlikte, içkiler içerler, kebablar yerler, kadının cariyeleri müzik çalarlar. Daha sonra cariyeler yanlarından ayrılırlar. Bunlar yatağa geçerler. Mahallede bunların haberini alan biri bunları kadına karşılıksız âşık bir yayabaşıya şikâyet eder. Yayabaşı sinirlenip, bunları bastırır, kadını da bunları zindana atar. Kadın cariyesi kanalıyla altın imalatçısının karısına haber gönderir. Altın imalatçısının karısı altın imalatçısının babasına gidip, hemen kadına gitmesi gerektiğini, oğlunun evinin basılıp karısı ile ikisinin gayr-i meşru ilişkide bulunuyorlar diyerek alındığını söyleyip Subaşı'nı şikâyet etmesini söyler. Altın imalatçısının karısı bir hile düşünür. Zindancıya bir miktar para verip yanında getirdiği yemeği göstererek, “Bu yemeği mahpuslara dağıtacağım, vefat eden yakınım için hayır yapıyorum” der. Bu sayede, zindana girer. Kocasını ve kadının bulunduğu koğuşa gidip kendi elbiselerini kadına verir ve onu dışarı salar. Kadın altın imalatçısının karısı kılığında doğruca evine gider ve kurtulur. Kendisiyse kadının elbiselerini giyip kocasının bulunduğu mekâna girer. O sırada altın imalatçısının babası kadına şikâyet gider. İnceleme sonunda zindanda olanların altın imalatçısı ve karısı olduğu anlaşılır. İkisi de serbest bırakılır.

66.Hikâye; Hikâyet-i Zen-i Hile-ger bâ Merd-i Bî-haber, Azmi zamanında Gediz’de Terzi Oğlu olarak tanınan birisi Bursa’da bir kadın almış. Aralarında çıkan bozukluk neticesinde kadından memleketine dönme arzusu oluşmuş. Arzusunu gerçekleştirebilmek için birkaç gün adama çok iyi davranmış. Bursa’daki akrabalarının ağzından sahte mektup yazdırıp kendisine mal kaldığına, hemen gelmesi gerektiğine kocasını inandırır. Adam binek hayvanı kiralar ve yanına da bol miktarda para alır. Kadın da alabildiği bütün eşyalarını alır, hep birlikte Bursa’ya yola koyulurlar. Bursa’ya varınca bir handa konaklarlar. Kadın o sırada akrabalarıyla gizlice haberleşip bir hile planlar. Ertesi gün kadının akrabaları gelir ve adama, “onu hamama götüreceğiz daha sonrada evimize alacağız” derler fakat evin gerçek adresi yerine hayali bir adres söylerler. Adam günlerce beklemesine rağmen kadının gelmediğini görünce verdikleri hayali Adrese göre aramaya koyulur fakat sonunda hileye getirildiğini anlar.

67.Hikâye; Hikâyet-i Zen-i Şâir bâ Şâ’ir-i Mâhir, Horasan padişahlarından biri şairlerden bu zamana dek kadınların yaptığı hileleri bir kitap halinde yazmasını emreder. Şair, tam kitabı bitirmiş ve padişaha sunacağı sırada şairin yazdığı kitabı haber

alan bir kadın getirdiği yemekle şairin huzuruna çıkar. Şair, isteğini istemesini söyleyince önce yanında bulunanların çıkmaları gerektiğini söyler ve yanında bulunanlar şairin emriyle çıkarlar. Kadın şaire aşık olduğunu, onunla evlenmek istediğini ve tam orada onunla cinsel ilişkiye girmek istediğini söyler. Şair çok sinirlenir. Şairin sinirlendiğini anlayan kadın şairi eğer hemen oracıkta cinsel ilişkiye girmezlerse feryat edip şairin ona tecavüze yeltendiğini söylemekle tehdit eder. Şair tam kadınla cinsel ilişkiye girmeye kalktığındaysa kadın bağırıp dışarıdakileri çağırır. Dışarıdakiler içeriye girince onlara şairin kendisinin getirdiği eti yerken etin kemiğinin boğazına kaçtığını fakat onlar gelince düzeldiğini söyler. Onlar da bu sözler üzerine geri dönerler. Kadın şairden özür dileyip onun elini öper ve yaptığı bu hileyi de yazdığı kitaba kaydetmesini söyler.

Transkripsiyon Alfabeti

ا(ā) : a, ā ا : a, e, i, u, ü ء : ' ب : B b p پ : P p ت : T t

ث : S s

ج : C c, Ç ç چ : Ç ç ح : H h خ : H h د : D d ذ : Z z ر : R r

ز : Z z

ژ : J j س : S s ش : Ş ş ص : Ş ş ض : D d, Ğ ğ ط : T t ظ

: Z z

ع : ' غ : Ğ ğ ف : F f ق : K k ك : K k, G g, ñ ك : ñ ل : L l

م : M m

ن : N n و : V v, u, ü, o, ö و (Vav-ı Ma'dule) : w ه : H h, a, e لا : La

la, Lā lā

ی : Y y, i, ī

2.4.METİN

1b) Ba‘d ez-ḥamd-i ḥudā-yı zī‘l-celāl

Mī-tevāned ber-zebān-i mā mecāl

Bād bī-ḥadd u bilā ḡāye durūd

Ber-resūl-i Kirdikār-i lā-yezāl

Bād ber-evlād-i ū bī-ḥad selām

Nīz ber-eṣṣhāb-ı ferḥunde-ḥıṣāl

Gūṣ dār ey müstemi‘ bā-sūy-i men

Ger merā ḥaḳ mī-dihed tevḥīḳ u ḥāl

Men ṣumā gūyem leṭāyif ez-ḥıyēl

Tā ne-māned hīç dil-hā-rā melāl

Neşr: Sebeb-i te‘līf-i risāle-i ḡarībe ve mūcib-i taṣnīf-i maḳāle-i ‘acībe oldur ki bir gün Bu derdmend-i ḥaḳīr ve müstmend-i güzīr ya‘nī ‘Azmī-i ḥaḳīr tārlıḥ-i hicretüñ tokuz yüz toḳsan beşinci yılında ḳaṣaba-i Gedus ve ve ol diyār-ı şafā-me‘nūsda vāḳi‘ ḳāṣāne-i miḥnet-bünyād ve ḥāne-i ḥayret-ābādda fī zamāninā ef‘āl ve avzā‘-ı ādemiyānı ve aḳvāl ve eṭfāl-i ‘ālemiyānı fīkr idüp ve tedbīr u tedārükleri semtine gidüp ṣaḡīrūñ kebīre ḥürmeti ve kebīrūñ ṣaḡire merḥameti ferzendūñ pedere ri‘āyeti ve pederūñ ferzende şefḳati birāderūñ birādere ḥaḳḳ-ı uḥuvveti ḳarīnūñ ḳarīne ‘avn ü nuşreti ḳalmayup ketm-i ‘ademden ‘āleme ve devr-i Ādemden tā bu deme gelince mā-beynlerinde vāḳi‘ olan şefā‘at u şefḳat ve ri‘āyet-i ḥürmet hebā olduğundan mā-‘adā rüzḡār-ı pür-tezvīr ve ol giriftār-ı dil-pezirde biri birinūñ nihānī ayaḡın almaḡa vü ḥīle-i delle-i muḥtāle ile metā‘ın ḳalmaḡa her vech-ile furşat u ruḥşat niyyetinde muḳayyed itdükleri ma‘lūm u mażbūṭumuz oldı. Meşnevī:

Kitāb-ı ḥīleden alup sebaḳlar

Murādı anlaruñ ḥaḳḳ aldamaḳlar

Semend-i keyd-ile dāyım çaparlar

Nihānī sürmeyi gözden ḳaparlar

2a)Çekerler ‘ilki mûy-ile dehenden

Tuyulmadın çıkarlar encümenden

Çıkarlar nağb-ile tahte-’-ş-serādan

Direrler yılduzı saḳf-ı semādan

Sağarlar şan‘at-ile gökde ayı

Ayağ altına alurlar semāyı

‘Uḳūd-ı ḥīle ‘aḳd idüp hevādan

İnerler tār-ı mihr-ile hevādan

Yanından kuzısın mīşüñ çalarlar

Anasıyla varup bile melerler

Nihānī sūy-ı şahrāya gelürler

Şabādan būyını miskūñ alurlar

Semerden şuları şalup iğerler

Yidi deryāyı keştīsüz geçerler

El alurlar zemānun vellesinden

Binüp hırş atına hā yildürürler

Cihāna ḥīle kārın bildürürler

Bu ef‘āl-ile dāyım ḥalk-ı dünyā

Bırağurlar cihāna şūr u gavgā

El-kışşa dil bu melāḥiz ile hem-dest ve cān işbu bāde ile ser-mest iken sürüş-ı Rabbānīden cāna bu vech-ile işāret ve bu semt-ile beşāret olundu ki ey kūşe-nişīn-i ḥāne-i ḳanā‘at v’ey tūşe-güzīn-i künc-i ferāgat bu ‘ālem-i kevn bu fesād-dih-i enbā-yı ‘ālemden ve ebnā-yı benī ādemden bu āna gelince vāḳi‘ olan ḥiyel-i pür-nikātı reşehāt-ı devāt-ı deryā-feyezāndan zuhūra getürüp ke-naẓm-i-’l-maḳhūr ve-’l-a‘vām silk-i intizāma yitürüp a‘yān-ı kirāma tezkire-i belāgat ve erkān-ı ‘izāma tabşıra-i berā‘at olup zımnında niçe pend ü naşīhati mutazammın olsun diyicek ḥāṭıra bu ḥuṭūr eyledi ki bu kitāb-ı müsteṭābı cem‘ idüp rişte-i tertībde intizam ve ḥabl-i terkībde irtisām viricek

kömek nāmıyla ma'nūn ve kömek ismiyle mu'ayyen ideyin diyince ihvān-ı şafādan ve hullān-ı vefādan biri zamīr-i mā-ft'-l-bālūmden haberdār olup eytdi: "Eger aqsām-ı 'ulūmda envā'-ı haqāyık u deqāyık te'lif u taşnif idüp

2b) her maqālūñ bir kitāb ve her kelāmuñ niçe biñ faşl u bāb olsa yüzine bakılmaz ve istimā'ına kulaq aşılmaz. Mezāk-ı halk-ı 'ālemden lezzet-i şehd-i ma'rifet gitmiş ve şahid-i nazm u neşrūñ mahbūb-ı güzeşte gibi şakalı bitmişdür. Ammā 'ārif u 'ākıl oldur ki taḥşil-i fażl u şeref için huzūr-ı nefsi birkaç gün ber-ṭaraf idüp bu cihān-ı fānide bir eser kıya gide. Metā'-ı dünyādan murād sebep-i du'ā-yı hayr-la bir eyü addır. Sāyir esbāb ḥişşe-i mīrās-ḥwār-ı bed nihāddur."

Qıt'a:

'Ākil oldur ki kıya dünyede bir ḥüb eser

Eşeri olmayanuñ gör ki yirinde yel eser

Bu cihān içre anuñ ki eşeri bāqīdür

Hızr u 'İsī gibi ol zinde durur tā maḥşer

Diyücek ol müşir-i mübārek-fālūñ emrine imtişālī 'ayn-ı şavāb bilüp selef-i sālifinūñ ḥiyel haqqında buyurdıkları cevāhir u zevāhiri rişte-i elfāz-ı 'ibārete virüp neticesinden bir kitāb ve birkaç faşl u bāb idüp eşerimüz olmağa sebep oldı.

Bu ḥikāyātuñ tertibi ve bu rivāyātuñ terkibi iki kısma münkasım ve iki resm-ile mürtesem oldı. *Kitāb-ı ḥiyel* dinmek ile tesmiye olundu. *Qısm-ı evvel* şol ḥiyel beyānındadır ki selāṭin u ümera'-i devrāndan şadır ve 'ulemā-yı zemāndan mütebādir olmuşdur. Sāmi'ine andan fevā'id-i 'uzmā 'avā'id-i lā-yühşā ḥāşıl olur. *Qısm-ı şānī* zürefā-yı cihāndan zühūr u şudūr iden ḥiyel beyānındadır ki andan daḥı eşḥāb-ı devlete ve erbāb-ı fiṭnate bī-ḥad fevā'id ve lā-yühşā 'avā'id ḥāşıl olur. *Qısm-ı evvel* Selāṭin u ümerā ve 'ulemā vu fuṣalādan şadır u mütebādir olan ḥiyel beyānında idi. Kaşas-ı sālifeden rivāyet ve ḥal-i māziyyeden ḥikāyet idenler böyle yazmışlar ki diyār-ı Hindūstan ve şehir-i Moltan'da bir şehriyār-ı civān

3a) ve bir tāc-dār-ı kerem-nihād var idi ki bu köhne cihānı cūd u seḥā-y-ile ābād ve eyyām-ı enāmı 'ıyş u 'işret ve bezm (u) şöḥbet ile a'yād itmiş idi. Bir gice mihmānsuz ve bir laḥza yārānsuz loḳmaya şunmazdı.

Meşnevî:

Menba‘-ı ihsân idi deryâ-yı cûd

Luṭf u hulḳ idi muşavver ol cûd

Halḳa kârı rûz u şeb in‘âm idi

Bende-i hâş idi lûṭfi ‘âm idi

Nesr: Dâyim şöhet-i ğurebâ-y-ile ve dün ü gün ‘işreti üdebâ-yile idi. Göñli gibi ebvâb-ı hazâyini güşâde, ihsân u in‘âmı vaşfa gelmekden ziyâde idi. Şehre bir müsâfir gelse elbette da‘avât iderdi ve memleketde bir ğarîb işitse götürüp ziyâfet iderdi. Dervîşlere şol kadar ihsân iderdi ki yohsulluğa tevbe dirlerdi. Kırmak bulımayanlar devletinde şekerler yirler idi. Müsâfirhâneler bünyâd ve ‘imâretler âbâd itmiş idi. ‘Âlemlere kerem u in‘âm ile âvâze şalmış ve müsâfirlerden çok ‘ibret u hikmet sözlerin hâtırına almış idi. Bunları söyletmegi ziyâde severdi. Yeñile muşâhabet itse bir dahı elüme kanda gire diyü cânı iverdi. İttifâk bir gün şehre âyine-şifat nemed-püş bir ğarîb-i cevher-fürüş geldi ki yedi iklîmüñ tavvâfı ve nuķûd-ı kelâmuñ şarrâfı idi. Büleğâ-yı ‘Arab feşâhatine ve zürefâ-yı ‘Acem melâhatine hayrân idi ve bâr-hâ sâz u selbi nâķa’-i talebe bağlayup ve cân ciger tağlayup nevâyib-i rûzgâr ve meşâyib-i leyl u nehâr çekmiş idi. ‘İlm u hikmetden naşib-i kâmilî ve hüner u ma‘rifetden hazz-ı şâmilî var idi. Pâdişâh bunu ‘âdet-i kadîmesi ve haşlet-i kerîmesi üzere da‘vet ve envâ‘-ı mekremet ve bî had nüzûl-i ni‘met virüp muşâhabet eyledi. Pâdişâha bunun ahlâķı ğâyetde hoş ve edebi nihâyetde dil-keş gelüp begendi. Şol deñlü ri‘âyet u hürmet eyledi ki dervîş-i nemed-püşı bende’-i halḳa-be-güşı eyledi. Dervîş dahı

3b)Pâdişâhuñ bu vech-ile ihtilâtından ve luṭf u irtibâtından ve hüsn-i ahlâķından ve kemâl-i iştiyâķından münbasıt olup esnâ-yı muşâhabetde râz-ı nihânından ve sergüzeştinden hikâyeler eyler idi. Bir gün “*el-kelâm yecürri-’l-kelâm*”⁶ söz şol maħalle irişür ki melâyike ve cin istedükleri şürete girerler ve ol şüretüñ hükmince olurlar. Alurlar virürler. Pâdişâh eyitdi. “Âdem ki teşrîf-i “*ve le-ķād kerramnā*”⁷ ile mükerreremdür ve sücûd-ı melâyike müfahhamdur. Bu resme kudret ve diledüĝi şürete girmege tākāt anda gerek idi. Ğâh murğ olup tayerân ve ‘âlemi seyrân ideydi ve ğâh bir varṭa’-i hevl-nâke ve maħall-i helâke düşicek kuşca cânın halâş ve haşm elinden necâta

⁶ Laf lafı açar.

⁷ Biz Âdem oĝlunu yücelttik. Kur’ân, İsrâ 70.

ve ol hinde ref'-i memāta mecāl bulaydı.” Dervīş eyitdi: “Ey Şāh-ı Cihān! Bir ‘ilm vardur ki āña sīmyā ve bāṭn-ı kīmyā dirler. İnsānda āña mālīk olanlar bu maḳūle taşarrufāta ve bu yüzden bī-ḥad tekellūfāta ḳādir olurlar ve her ne ḥayevānuñ ki ḳālībın ḥālī bulsalar murād idicek āña ḥulūl ve ḳaşd eyleyecek içine duḥūl iderler ve ol ḳālībıñ ḥükmince ‘amel ve muḳtezāsınca umūrında ‘aḳd u ḥal eylerler.” Pādişāh eytdi: “Belī, bu söz ‘ālemde meşhūrdur. Ammā meş‘al-i bī-nūrdur. ‘Anḳā gibi bir ḳurı efsāne ve kīmyā gibi olmaz behānedür. Ekşeriyā bu maḳūle ḥikāye eşḫāb-ı sevdādan ve erbāb-ı mālīḥuliyādan menḳūldür. Nitekim buyurmışlardır beyt:

Ḥayālūñ gencinūñ mālḥuliyāsı

Gedāyı pādişāh eyler meger de

Nesr: ve illā bir kişi ‘ālemde buna irdüm veyā mu‘āniyeten gördüm diyü ḥaber virmek gerek idi.” Dervīş eytdi: “Pādişāhlar ḥuzūrunda söylenen ḳışsa taḥḳīḳī ve şehriyārlar meclisinde beyān olunan ḳaḳıyye ḥaḳīḳī vu taşdıḳī gerekdür. Her müdde‘ā ki olur işbātı bilesince olur ve her ma‘nī ki düşer, beyyinātı yanınca gerekdür ki

4a) çerāğ-ı dürūğ bī-fürūğ olur ve kişiye her işitdüğün söylemek māye-i dürūğ olur “*kefā bi’’l-mer’i kızben en-yühaddiše bi-küllī mā semi’ahu*”⁸, şādıḳ oldur ki müşāhedesinden söyleye, ‘arīf oldur ki gördüğün ḥikāyet eyleye ol ki ben bende didüm kendü mu‘āniyeten görüp bildüğüm ve defe‘āt ile tecrībe ḳılduğumdur ne ān ki mücerred bir güftār u ḥaber-āşār ola bu sebebdendür ki ben müstemend-i zār seferi ḥuzūr üzerine ihtiyār idüp seyyāḥ-ı rüzgār ve tavvāf-ı şehir u diyār oldum. Her yirde ki ‘ālim u dānā ya şeyḥ-i tüvānā işitdüm, varup ḥıdmetine yüz urdum. Yıllar āsitānesin yüzüm ile süpürdüm. Her birinden nādire’-i rüzgār bir yādigār ḥāşıl itdüm. Āḥir bir kāmīle irdüm ki ‘ilm-i sīmyāda Mūsā-şıfat yed-i beyzāsı ve bir bedenden bir bedene naḳl itmekde ‘İsā-mevhibet dem-i iḥyāsı var idi. Niçe yıllar anuñ ḳulluğın itdüm ve ḥıdmetinde cān eritdüm. Rāḥ-ı talebde pūyān ve ol ma‘rifetde cān u dilden cūyān olup öñince ve ardınca bī-ḥadd segirtidüm. Āḥir-i kār şeyḥ ḥıdmetinden şerm-sār olup ol ma‘rifeti baña ta’līm itmege ihtiyār idüp ‘İsī-nefes bendesine İşār eyledi. Ol ki maḳşūd-ı cān idi taḥşıl ve ārzū-yı nihān idi tekmīl itdüm.” Pādişāh eytdi: “Yāḳīn bilürem ki güftāruñ vāḳi‘a muṭābıḳ ve kirdāruñ murād-ı muvāfıḳdur, lākin ḡāyet me’mūl ve nihāyet mes’ūl oldur ki iṭmi’nān içün da’vāna iḳāmet-i burḥān idesin.” Hemāndem

⁸ Her işittiğini nakletmesi kişiye yalan olarak yeter.

dervîş izhâr-ı kemâl ve işbât-ı hâl itmek için emr eyledi. Kebûter-hânedan bir gügercin getürdiler boğdurdı. “Bir zamân hâli üzerine koyuñuz” dedi. Kõdılar, şöyle ki ol gügercinde kuvvet-i harekât ve eșer-i hayât kalmadı ve serâyı hâlî itdürüp tenhâ Pâdișâh ile kendü kaldı. Bir lahza te’emmül ider gibi dizinüñ üzerine geldi. Hemândem dervîșüñ bedeni bî-cân olup ol gügercin mürde iken

4b) zinde oldu bî-hiss u bî-hareket yaturken tâze hayât buldı. Hemân kanat açup serây içinde pervâza ser-âgâz idüp söz ü sâza başladı. Ammâ dervîșüñ kâlibında ne hayâtıdan ramak ve ne hâlet-i revnak var idi. Pâdișâh bu hâli görüp hayrân oldu. Dervîș’üñ memâtından ziyâde hîrâsân olup vehm aldı. Hemân sâ’at girü Dervîș şol uykudan uyanur gibi yirinden kalkup geldi ve hayâtı şem’i söyünmiş iken yine münevver oldu. Ve ol gügercin pervâz ururken düşüp cân teslîm itdi. Pâdișâh bu hâli müşâhede idicek ihtiyârı elinden gidüp Dervîș’üñ etegini berk tutdı. Eytdi: “Ey Dervîș! Bu ne sihr-âmîz hikmet ve ne şa’vede-engîz kudretdür ki aklımı ütdi. Min-ba’d el benüm, etek senüñ! Cümle hazînüm yolına îșâr ve hâk-pâyüñe nișâr olsun! Bu mu’ammanuñ ismini ve bu definenüñ tılsımını baña ta’lîm eyle!” Dervîș eytdi: “Ey Pâdișâh-ı Rûy-ı Zemîn! Hâtıruñ hurrem tut! Eger benüm bu fenn-i şerîfî ve bu ‘ilm-i laîfî senden dirîğüm ola, hergiz saña bunu izhâr ve sebebini bundan haber-dâr itmezdüm, ammâ ol ki mâl u hazîne vu genc u defînedür, saña ensâb-ı şâhî ve sermâye’-i pâdișâhîdür. Benim yanumda hâkile berâber hîç ve kemden kemterdür. Ben bir gevhere mâliküm kim ‘âlemüñ hazâyini ve cihânuñ fermânı aña ‘avz olmaz. Yanumda cümle cihândan ‘azîz u mükkerrem ve cânumdan sevgilü ve çok muhteremdür. Hîç ‘âkil gevheri yabana atar mı ve genci seng-i beyâbâna şatar mı? Lâkin Pâdișâhuñ lutf u ihsânı beni bende ve nihâyetde şermende eylemişdür! Lâ-cerem Şehriyâr’uñ iltimâsı makbûl ve husûle mevsûldür” diyüp Pâdișâh’a ol ‘ilmi şerâ’îti ile ta’lîm u vâşıl ve faşlıyla tefhîm itdi. Pâdișâh dahı çünkü ol ‘ilmüñ sırrı u

5a) hikmetini bildi niçe def’a tecrîbe kılub temâm kendünüñ kudretini bildi dervîșe yüz ol deñlü gayretler ve hâdden bîrûn himâyetler itdi âhîr vezîr-i a’zâm ve düstür-i mu’azzam idünmege kâsd itdi dervîș pâdișâha vedâ’idüp ve nemedin geyüp yine seyâhata gitdi pâdișâh sürûrundan ne idesin ve kancaru gidesin bilmezdi gâh ‘azm-i şikâr ve gâh seyr-i diyâr iderdi ve dâyimâ gönliyle bunu dirdi ki hayf ola ki bunuñ gibi hünlerden bir kimesne dahı behrevâr olmaya kiși hikmeti niçün dirîğ ider çün kendüye anuñ ta’lîminden zarar olmaya hüner ehlinde buhl u zînnat ve kemâl şâhibinde hüner

içün gerekmez her ‘ilm-i ma’rifet ve hünere-i vezā‘at ki ‘ālemde zāyi‘ olur şāhibinüñ
buhl u ihtirāsından ve izhārında havf u hirāsından vāki‘ olur Kıt‘a:

Şakın hünere bulıçaq ehlin

Takşır u dirīg minnet itme

Nā-ehle idüb anı İşār

Zāyi‘ kıluben hıyānet itme

Neşr hünere ehli meş‘al-i rüşen gibi gerekdür ki andan niçe biñ şem‘-i mürde
fürüzān ola ne-ān ki anuñ zınnat u minnetinden sīneler biryān ve ciğerler sūzān ola
Meger ki pādīşāhuñ bir vezīr-i gamhūwārı var idi ki pādīşāhına bī-ḥad hizmet itmiş idi.
Pādīşāh daḥı anuñ hizmetinden şermende olub aña ziyāde muḥabbet itmiş idi. Rāy anā
muḥarrer oldı ki vezīri bu ‘ilmden behremend ide ve ḳadr u rif‘atin ziyāde kılub
ercümend kılub ide. Pes bu ‘ilmi vezīre irşād eyledi ve anı kendüye bende-i muḥliş
i’tikād eyledi. Lakin vezīrūñ cānınd şehriyārluḳ hevāsı ve dimāğında tācdārluḳ sevdāsı
var idi. Zīrā pādīşāhuñ bu mekmen-i ‘anādan gidicek ve mesken-i fenādan rıḫlet
5b)idicek yerine ḳā‘im-maḳām olur ḫalīfı yoğıdı ve saltanat efserine nūr u fer virür bir
gevhere mālīk olmamış idi. Egerçi kendü deryā-dil idi ve yanında gevher virür şarrāfi
çoğıdı. Meşnevī:

Bāğ-ı ‘ıyşı gerçi pür-ezhār idi

Devḫa-i ‘ömri velī bī bār idi

Yādigāruñ olmasa bir ḫoş ḫalef

Bāğ-ı ‘ömrüñ ḫāşılıdur pür-telef

Neşr: Çün vezīr ol ‘ilme mālīk oldı, cān u dili sürür u selvet ile ṭoldı ve dün ü gün
fikri pādīşāha fırsat bulmaḳ ve Hindūstān’a kendüsi pādīşāh olmaḳ idi. (itteḳi şerra men
aḫsente ileyhi⁹) İttifāḳ bir gün pādīşāh ile seyr-i diyār ve ‘azm-i şikār niyyetine taşra
giderler ve bī-ḥad cānverler öñe girüp her nev‘den şayd iderler. Leşker cānver ḳomağ
ardunca olur etrāfa tağılır. Pādīşāh ile vezīr şaydgāh ortasında tenhā ḳalır. Hemān vezīr
dem-i fırsattır ve fırsat ḡanīmetdür deyüb pādīşāhı kemend ve muḫkem bend eyleyüb
diler ki helāk eyleye. Pādīşāh daḥı cānın ḫalāş içün ‘ilm ‘amel gösterüb mürde āhūlardan

⁹ İyilik yaptığım adamın şerrinden kork.

birinüñ ƣalbine ħulûl eyler.Vezîr daĥı beden-i pâdişâhı bî-rûĥ göricek fî-'l-ĥâl kendü daĥı beden-i pâdişâha duĥûl eyler.Temâm maĥşûduna vâşıl olur ve murâdı ĥâşıl olur.Pâdişâh dîde-i giryân ve sîne-i biryânla cân ƣorkusıyla şahrâlara düşüb firâr u 'azm-i mîşe-zâr u kûh-sâr ider. Vezîr daĥı ardunca at şalar ve bir miĥdâr yer ƣovalar.Görür ki irişmez. Ardunca bir ƣaç ok daĥı pertâb eyler.Bir zemândan 'asker cem' olub vezîri mürde ve pâdişâhlarını tenhâ ve zinde 6a)bulurlar. Ƙaẓiyyeden ġâfillerdür. Pâdişâhlarıdur deyüb yanında cem' olurlar. Vezîri mevt-i müfâcâte uğradı zan iderler.ƣulları meyyitini alub serâya giderler.Pâdişâh daĥı sürûr u ĥubûr ile dönüb şehre gelür.Üslûb-i ƣadîm üzere beglerini selâmlayub serâyına revâne olur.Ĥatunları ƣarşu gelüb 'âdetleri üzere ĥurmet u 'izzet iderler ve bir miĥdâr şöĥbet u 'işret idüb taġılub giderler.Meger pâdişâhuñ ƣâ'ide-i dînleri ve resm-i âyînleri üzere kırĥ ĥatunı var idi.Her gice biriyle şöĥbet ve şubĥdek mu'âşeret eyler idi ve içlerinde bir ĥatun var idi.Fehm u kiyâsetde ve tedbîr (u) firâsetde bî-naẓîr idi.'İsmetde Belĥîs-i zemân ve 'iffetde Meryem-i devrân.Ol sebebden pâdişâhuñ temâm maĥbûli olub varı yoġı idi ve sâyir ĥatunlarınıñ başıbuġı idi.Vaĥtî-kim vezîr-i mekkâr pâdişâhuñ şûretine girüb ĥıyânet eyledi.Ol ĥatun bunu dehledi. Âdâb-ı aĥvâlınden ve ƣîl u ƣâlinden pâdişâh degül idüğün bildi ve fehm idüb şıyânet eyledi.Cem'î ĥatunlar vezîr-i mekkâuñ emrine itâ'at itdiler.Bu itmedi ve giceler mu'âşeret ve gündüzler muşâĥabet itdiler.Bu itmedi ve her zemân göñli ile dir idi ki 'acebdür pâdişâhumıza ĥazret-i Süleymân 'aleyh-i 's-selâm'a olan ƣaẓiyye olmadı ise ve anuñ şûretine cinden kimesne ĥulûl idüb ĥarem-i ĥâşına yol bulmadı ise. Zîrâ ol diyânet ki pâdişâhumızda ve ol şıyânet ki şâhumızda var idi.Bunda yokdur.ĥaremüñ âdâbından ġâfildür ve esbâbına câhildür.Hâşâ ki bizim şehriyârimuz bu ola didi.Vezîr-i pür-telbîs-i mânend-i iblîs her ne ƣadar sa'y eyledi, ol ĥatunı kendüye muĥî' ve münĥâd

6b)idemedi ve her deñlü tergîb u terĥîb yollarına gitdi ve anuñla şöĥbete bünyâd idemedi.Ne yalvarmaġıla râm olur ve ne dögmegile dâm idebildi.Vezîr-i mekkâr iĥdâm u ibrâm itdükce ol ĥatun dir idi ki mādâm ki senden şubĥem def' ve sūy-i zannum ref' olmayınca saña benden itâ'at ve senüñle muşâĥabet ne mümkün.Eger baña 'âlemüñ zecrin idüb baġrumı ĥâk ve eger dünyânuñ ƣahrın idüb miĥnet ile helâk eylesesin, benden maĥşûduñı ĥâşıl idemezsin ve murâduña vâşıl olamazsın.Vezîr ol ĥatunuñ firâsetine ve kiyâsetine ve 'ismet u 'iffetine ĥayrân ve bu mekr u destânuñ ifşâsından hirâsân olub ol ĥatun ile müdârâ ve müvâsâ eyler idi.İnşâ'a-llâh-u'-r-Raĥman 'anĥarîb-

ü'z-zemân gümānuñ medfū' ve sū-i zannuñ merfū' olup benüm pādişāhıñuz olduğum ma'lūm ola deyü söyler idi ve ırakdan cemālî müşāhedesine kanā'at ve rızāy-ı hātırına ri'āyet u itā'at iderdi. Ammā biz geldük buña Pādişāhuñ kıssa-i pūr guşşasın söyleyelim ve hikāyet-i pūr-şikāyetin beyān eyleyelim: Vakti-kim pādişāh bu vākı'aya uğradı, elinden ne gelür tīg-i nedāmetle bağrın toğrardı. Āhūlar fırkasına katılıb rüz (u) şeb geşt-i beyābān ve āhūlar ile sebzelerde seyrān eyler idi. Ben baña itdüm, kimesne itmedi dir idi. Nedāmet ve hasret yaşların döküb peşimānlıklar yir idi.

Beyt:

Kişi kendüye itdügi belāyı

Cihān halkı derilüp itse olmaz

Nesr: Bir gün bu hayret ile geşt-i şahrā ve bu hasret ile 'ālemi temāşā idüp gezerken görse ki bir sebze-zāruñ şihhatinde bir āb-ı hayāt gibi cūybār kenārında hızn- libās bir tūtī bir āb-ı hayātdan el yumış ve rūhın teslīm idüb yüz yire kıomış. Pādişāh

7a)gönlüyle eydür: Āhūlar ile hāziz (u) şahrāda seyrān itmekden tūtīler ile evc-i hevāda tayerān eylemek yegrekdür. Huşūşan ki pāy-i reftārum leng, ve kūh u şahrālar çeşmime teng olupdur. Hem ümīddür ki bu şūret ile murāduma vuşul ve harem-i hāşuma duhūl idem dir. Fī'-l-hāl o āhū kalbinden çıkub tūtī kalbine hulūl eyler. Tūtīler bunu terennümde erc-mend ve tekellümde bülend görüb kendülere serdār u şehriyār iderler. Bu kanda gitse anlar dahı bile giderler. Meger ol diyārda bir şayyād var idi kim rüz (u) şeb kārı tūtīler şikār itmek idi. İttifāk birgün bir sebze-zārda ve kenār-ı cūybārda yine 'ādeti üzere tūtīler için dām kurub nihān itmiş idi ve tevekkūf tīb-ı rūzgāra tahammül itmeyüb koyub gitmiş idi. (izā cā'e- 'l-każā 'amiy-e 'l-başar¹⁰) muhteşāsınca bu tūtīleruñ çoğı ol cūy-bārdan şu içmek için inerler ve ol dām-gāh olan sebze-zāra konarlar. każāyla dāma tutulurlar. Nazar-bāz-ı cihān geçinürken bir bend ile ütilürler. Bir zemān bu hayret ile ıztırāb kıılurlar. Āhır dembeste vu hayrān kalurlar. Cümlesi ol şehriyār olan tūtīye yüz ururlar. Andan cānlarına dermān u hālāş için bir hīle vu destān umarlar. Ol dahı eydür: “Bunuñ tedbiri āsāndur, hirāsān olmañuz ve bir lahza fāriğ-u'l-bāl oluñuz! Zār u giryān olmañuz! Size bir nesne ta'līm ideyim ki anuñla şayyād elinden hālāş olasız ve bu varṭa-i helākden necāt bulasız! Cümle “sem'an ve tāt'ah” diyüb başına üşdiler ve feryād u zārī idüb ayağına düşdiler. Eytdi ki “Gerekdür ki efsürdeler

¹⁰ Kader gerçekleşeceği zaman göz kör olur.

belki mürdeler gibi bî-hiss u bî hareket bu dām içinde düşüb yatasız ve şebeke-i dāmdan şayyāduñ kudūmüne muntazır olub göz tutasız.Çünkü şayyād gelüb sizi ser-cümle mürde göre.Ġam deryāsına batısardur ve sizi

7b) götürüb yabana atısardur. Çünkim ölmezden öñden ölesiz. Hoş bend-i dāmdan āzād olasız ve giriftār-ı kafes olmağdan kırtulasız.”Pes cümle eytdiler: “Fermān-ber-dār-ı tābi’-i şehriyāruz!” El-kışsa anuñ söziyle ‘amel itdiler ve irşād itdügi yola gitdiler.Bir zemāndan şayyād çünkim şayyād gelüb dāmı yoklayub gördi tūtīler içinde serāser helāk olmış.hayf idüb hayretinden elin yüzine urdu.Bir zemān hayrān hayrān olub tırdı. Pes ol şāh olan tūtī zebāna gelüb şehd ü şekker gibi beyāna gelüb eytdi: “Ey şayyād-ı kāmīl ve ey Üstād-ı Ġāfil! Göñlüñ güşād ve hātīruñ şād eyle!Eger bunlar mürde ise ben zindegüm ve eger anlar fermān-bürde degül ise ben bendegüm! Benüm kıymetüm anlaruñ ziyānını urur ve benüm semenüm seni hıwāce-i cihān ider.Eger sāyir tūtīleruñ yidügi kınd u nebāt ise ben Hızr u Mesīhā-demüm. Güftārum menba’-ı hayāt ve ser-tā-ser hikem (u) nikātdür.Çünkim şayyād ol tūtīnūñ şeker güftārını iştidi, hemān ol tūtī(y)i alub şād u hurrem ve mesrūr u muğtenem toğrı bāzāra irdi. Çārşū içine girdi.Her kişi ol tūtī’-i şīrīn-zebānı söyledüb gördi. Cān u dilden harīdārı oldu.Bāzār içi şūr u şağab ve ibrām u taleb birle tıldı. Ol şaydı yüz dīnār-ı şāhīb-ü’l-‘ayārı, bu verdi yüz mişkāl şük-i tatarī. Şehrūñ hıwācelerine haber oldu.Tūtīnūñ āvāzesiyle şehrūñ içi tıldı. Müşterīler birbirine düşdi. Tūtīnūñ üzerine hengāme üşdi. Āhīr bu haber harem-i pādīşāha ve serāy-ı şāha irdi.Pādīşāhuñ ol hātun-ı ‘ismet-nihādı ki rüz (u) şeb rüzgārı ġam u melāl ile ve biñ dürlü fikr u hayāl ile geçerci. Çünkim tūtīnūñ bu resme şāhīb güftār ve bu 8a) üslūb ile hūner-dār olduğun iştidi ve eytdi: “Dil-i hāzīnūme ve hātīr-ı ġamgīnūme bundan laţīf eglence olmaz”diyüb fī’l-hāl hādīmler ve bevvāblar gönderdi. Hıwācelerūñ bāzārını dönderdi ve anlar virdügi behāyı iki ol kadar idüb tūtī(y)i müşterīler üzerinden kaldırdı ve serāya aldurdi.Altundan mücevher kafes idüb rüz (u) şeb anuñla mu’nis u ġam-gūsār oldu.Tūtī dahı yine çün serāy-ı hāşı me’vā eyledi ve ol vezīrūñ kendü haremīnde olan ahvālını bir bir temāşā eyledi.Bu hātunuñ ‘ismet u ‘ıffet üzere ihtiyātın gördi ve sāyirlerīnūñ ‘ıyş u ‘işret üzere ihtilātın gördi.Birgün serāyı halvet bulub ol hātuna kışsa-i pūr-ġuşşasın rivāyet ve rāz-ı derūn-ı pūr-sūz u sāzın hikāyet eyledi.Vezīre ol ‘ilmi öğretdügin, āhū olub şahrālarda sergerdān u hayrān ser-i kūh u deşt itdügin, āhīr-u’l-emr tūtī kālībına girüb dāma tutulduğun ve kendüye şatulduğun bir bir takrīr u ta’bīr itdi. Vaktī-kim hātun bu kürbet u

firākı ve bu sūziş u ihtirākı işidüb bir zemān kendüden gitdi. Bildi kim gümānı rāst ve firāseti bī-kem u kāst imiş. Pes kendüye gelüb yerinden tırdı. Varup tūtīnūñ kafesinūñ ayağına baş urdı. Eytdi: “Ey Hem-nişīn-i Dīrīne! V’ey Merhem-i Cerāhat u Rāhat-ı Sīne! Ya bu derdūñ dermānı ve bu giriftārluğuñ hālāşa imkānı yok mıdur?” Eytdi: “Hātırūñ hirāsān itme ki bu müşkil iş bi-‘avn-i ‘llāh-i ‘l-Mennān key āsāndur. Bu def‘a vezīr-i pūr-tezvīr yanūña gele ve ber-murād olmak ümīdin idüb cemālūñ nezāre kıla. Tevāzu‘ gösterüp hizmet ve cān u dilden mülāyemet ile eyt ki:” Pādīşāhumız olduğuña cemī‘ emārātı tatbīk ve cümle ‘alāmātı tevfkī müyesser oldı.

8b) Hemīn tapuñdan bir imtiḥānum ve bir taleb-i nişānum kaldı. Eger ol daḥı şihḥatle beyān ola, her ne kim cāriyeñden mes’ul u me’ müldür, huşūle mevşūldür.” Sen böyle diyücek ol la‘īn-i bī-dīn zāhīr budur ki senden ol nişānı nedür diyü istifsār ve keşf-i aḥvāl için istiḥbār idiserdür. Ol vakt eyt ki: “Pādīşāhumızıñ bir hūneri ve bir ‘ilm-i siḥr-eşeri var idi ki ol ‘ilmi kendüden ḡayrı kimse bilmezdi ve ol hūneri degme kimseye ‘arz kılmazdı. Her kaçan ki bir ḡayātından el yumış kālīb-ı insān ya vuḥūş u tıyūrdan bir ḡayvānı bī-cān görse murādı olıcaḡ ol dem içre kendü bedeninden rūḥı me‘ārīf idüb anuñ kālībına ḡulūl iderdi. Bir miḡdār ‘ālemi ol yyüzden seyrān idüb yine kendü bedenine duḡūl eylerdi. Muḡarrerdür ki ol İblīs-i pūr-telbīs saña iḡāmet-i burhān için ol ‘ilmi ‘amele getiriserdür ve kālībūñe itmīnān için ol hūneri gösteriserdür. ḡaḡ Te‘ālā ol vakt fırsat müyesser idüb yine kālībına ḡulūl ve bedenüme duḡūl eyleyem.” Ḥatun bu beyāndan şādmān olup cān(ı) sürūr u selvet ile tıldı. Vezīrūñ ḡudūmine muntazır oldı. Vezīr girü ‘ādeti üzere ḡatunuñ serāy-ı ḡāşına gelüp ‘arz-ı muḡabbet ve taleb-i muḡāḡabet itdi. Ḥatun daḥı ḡoş vechle mülāyemet ve rızāy-ı mu‘āmelet gösterdi. Vezīri imtiḥāna ve taleb-i nişāna çekdi ve eytdi: “Eger ol ḡudret senden zuḡūra gele, beni temām ilzām ve her ḡükmūñe rām idesin. Ba‘dehu dilersūñ beni cāriye-i hizmet ve gerekse bānūy-ı şoḡbet eyle.” Vezīr ḡatundan bu sözi işidecek ḡāyetde şādmān ve nihāyetde ḡandān oldı. Eytdi: “Ey nigār! Emrūñ cāna geḡer ve sözüñ ḡoñūller açar. Demidür seni şūbheden ḡalāş ve serdār-ı ḡavās idem. Pes emr idüp 9a) bir tāvūs getirüp boḡdurdı ve “Bir laḡza şöyle ḡālī koyuñuz!” Didı. Pes ol ‘ilmle ‘āmil olup fī‘l-ḡāl tāvūsūñ kālībına ḡulūl itdi. Pādīşāh kendü bedenini ḡālī ḡoriceḡ eyyām-ı fırsat ḡanīmet ve hengām-ı vuşlat ni‘metdür diyü hemān-dem tūtī kālībından çıkup kendü bedenine duḡūl itdi. Vezīr bu ḡālī ḡoriceḡ neye uḡraduḡın bildi. Aşaḡa ve yukaru bī-ḡad

ıztırāb kaldı. Hemān-dem ol münāfık-ı bī-dīni ve ol şeytān-ı la‘īni boğazından qarvayup envā‘-ı ‘azābla ve biñ dürlü ‘ikābla helāk itdi. ‘Ālemi anuñ mekr u hīlesinden pāk itdi.

Meşnevī:

hınāk-ı cāndan isterseñ hālāşı

Gerekmez kılca haqq’a ‘āşī

Kebüterle küleng olur cüz’üy-i sebeb

9b)¹¹ Kebüter küleng u ördek u kaz

İderler idi şāhīn ile pervāz

Nesr: kuzzāta ruḥṣat virüp ve ‘ulemāya ri‘āyetler idüp bir sözlerin iki itmez ve bunlar müşāveresiz bir yire gitmez idi. İttifāk birgün şikāra ve seyr-i kūh u deşt u kenāra çıkup Şīrāz kabrinde ve bir şahrā şahnında bir mekân-ı mu‘teber ve bir cāy-ı rıdvān-maḳar begenüp niçe mesāfe yirden şular getürtdi. Bir şehir-i mu‘azzam bünyād itdi. Medāris u hānḳāh ve bāğlar ve kaşr u serāylar ḥammām u rekākīn ve teferrüc-gāh-ı bihişt-āyīn yaşayup her hırfetūñ ‘ākilin şınā‘atūñ(?) Kāmilin anda sürdi. Memālik ḥalkına böyle yasağ u tenbīh ve şöyle emr u te’kīd itdi ki; Nevruz zemānında ve behār āvānında bay u gedā ve pīr u bernā, ehl-i şanāyi‘ u tüccār ve sāyir ehālī vu dār u diyār anda cem‘ olup kırk gün miqdārı anda bey‘ u şīrā ve ‘işret u zevk u şafā idüp yerlū yerine gideler ve emr-i pādīşāhı icrā ideler ve ol şehriñ kādīluğın kendū mu‘temedlerinden ‘Abd-ü-’ş-şamed nām kimesneye virüp mertebesin evce ırgürüp umūr-ı dīninde aña mūrāca‘at ve aḥvāl-i dünyāsında anuñla müşāveret eyler idi. Bu minvāl üzere bir kaç yıl mūrūr u ‘ubūr itdi. İttifāk ol şehirde bir bāzergānı mütemevvil ve bir kār-dān-ı müttevekkil fevt olup esbāb u eşkālinden ve sāyir emvālinden ḡayrı oğlına on sekiz biñ dīnār-ı temām-u’l-‘ayārı ve fülōrī-’i kinf-u’l-kenārı kaldı. Birkaç yıldan soñra bāzergān-zādeye ārzūy-ı ticāret-i Hind ve seyr-i Firengistān u Sind müstevlī olup diledi ki sefer ide ve ticārete gide. Fülōrīsın iki buldı ve bu vechle rāy u tedbīr kıldı ki nişfini bunda hıfz ide ve nişfini ticārete alup gide. Cāyiz ki alup gitdügüme nakş gele ve bākī kalan gerek

10a)ola diyü tokuz biñin iki kumkumaya koyup ağızların mührelyüp “Kādīmuza Pādīşāhuñ ḥüsn-i i‘timādı var” diyüp iledüp kādīda emānet kodı ve āb-ı kayğudan el

¹¹ Önceki varak ya da varaklar kopmuş.

yudı. Nişfin esbāb u kumāşa bozup kaţār u mihār ve esbāb u hıdmet-kār düzüp cânib-i rāha revāne oldı. Giderek yolları deryāya ve bir baħr-i āsmān-āsāya irişdi. Ne evc-i mevcinüñ hadd u pāyānı bulunur ve ne sâhil-i kenārına irilür. Rüz (u) şeb mihrle mäh içinde toğar, tolanur. (Der tavşif-i deryāy-ı bī-kenār ve ta'rif-i ān baħr-i bī-karār¹²):

Ne deryā, mevcı beñzer küh-sāra

Kenārında görünmez hıç kara

İçinde cem' olup envā'-ı hītān

kılurlar idi ka'r-ı baħri seyrān

Ne dem cūş idüp atsa kef kenāra

Olurdu burc-ı bārū bir hışāra

Dehen açup nehengi eylese hız

kapardı şır yirden tırmadan tız

Küh-sār-ı heykel u ebr-reftār

Hilāl-i taşvır u felek-miğdār

Sağh-ı behārda metānet-i lenger ile kühdan şābit u 'āyik ve sür'at-i seyrle Baħr-i Aħdar'da Bād-ı Şimāl'den sâbık bir keştı buldılar. Nice bāzergān-ı müselmānla içine tıoldılar. Hilāl u şehāb-āsā dümen u yelken açup şır-i mest u şutur-i mest gibi köpüğün saçup

Meşnevī:

Cihānda merkeb-ı bī-pā vu reh var

Çu bādeş dembedem ber-āb reftār

Çu uştur-i küh-i küh-ān u ser-efrāz

Zi ser-mestı hurūşān u kef-endāz¹³

Giderler iken nā-gāh karşularından fıl-heybet ve cebel-hey'et, yelkenleri tağlara berāber sirenleri mināreye hem-ser bir kaç kâfir gemileri peydā vu hüveydā oldı.

¹² Kıyısız denizin nitelendirilişi ve o durulmaz denizin tanımlanışı

¹³ Gidişi her an rüzgar gibi su üzerinde, başı yüksek dağların devesi gibi sarhoşluktan böğürmede ve köpük saçmada.

Giderek yakīn geldi. Āhīr biri birin gördiler ve ol yarağa urdılar. Hāzır u müheyyā olan tōb-ān-ı āteş-fīşān ve menācık-ı ejdehā-dehāna iki başdan āteş virdiler. Müselmān gemisinde olanlaruñ gemisin darb tobiyla hevāya perrān ve kimin nār-ı harble sūzān u biryān itdiler. 10b) Āhīr kāfīr müselmāna fırsat buldı ve kimilerin aldı. Bāzergān-zāde(y)i niçe müselmānla mānend-i naḥcīr esīr-i bend-i zencīr idüp Firengistān'a alup gitdiler.

Beyt:

Ġam-gīn meşev ki Sākī-'i kudret zi cām-i dehr

Geh şāf-i luṭf mī-dihed u gāh durd-i ḳahr¹⁴

Neşr: Bāzergān-zāde(y)i on yıl miḳdārı taşa toprağa ve bāğçe vu bāğa kullanduklarından soñra biñ altuna kesüp bāzergānlardan kefīl alup koyıvirdiler. Müflīs-i mende-būr ve ġam-gīn u bī-ḥuzūr, zelīl u aç ve faḳīr u muḥtāc

Meşnevī:

Gedā gibi girüp ḳat ḳat pilāsa

Ġama dönmiş sürūrı sūrı yasa

Küleḥ başında ayağında çaruk

Ḳuşağı örme tutḳaları yaruk

Saḳalı uzayup irmiş ḳuşağa

Ḥicābından baḳamaz şola şağa

Görinür üstüḥwānlar taşrasından

Şanasın şimdi çıkdı geldi sinden

¹⁴ Üzgün olma ki kudret şarap sunucusu kader kadehiyle gah saf lütuf verir gah kahır tortusu.

Dili tolaşmış aňlanmaz sözi hîç

Şaçı ürpermiş olmuş kâmeti pîç

Bu üslûb üzere şehrine gelür ve haber alur ki evleri satılmış ve emlâk u esbâbı mîrâşa katılmış.Varacak mekân ve konacak âşiyân bulamayup bu beyti vird-i zebân idüp nâle-künân dirdi.

Beyt:

Gülmek olmazsa ne çäre ağlamak hûd hâzırûñ

Gülşen olmazsa müyesser işte külhan gül gibi

Âhîr çâr u nâ-çâr bir hâmmâm külhanına ve bir âteş hırmenine misâfir olur. Âşînâlarında görenler ikrâh ve müşâhiblerinden olanlar istikrâh idüp bilenler bilmeze ve görenler görmeze ururlar. Melûl u maẖzûn ve der-be-der u diger-gûn bu beyti dilinde tekrâr ve bu kavli zebânında tezkâr idüp

Beyt:

Dimez baña ya ne hâlûñ nesin ya sen de ğarîb

Kimesne bencileyin olmasun vaţanda ğarîb

Diyüp hâtırına Kâđî’da kuduğı altun huţûr ider.Varup istemege gider.Maħkemeye varur. Kâđî’ya selâm virür.Selâmın almazlar ve sözine 11a) kulak şalmazlar.Âhîr kışsa-i pür-ġuşşasın iş’âr, hikâyet-i şikâyetin izhâr içün Kâđî’ya bir mufaşşal mektûb şunar. Kâđî der-hâl vâkıf ve Bâzergân-zâde’nûñ geldüğine muţtali’ olıcağ tenhâya çağırur ve çeküp çevirür. Eydür ki: “Elem-i deryâ ve seyr-i kûh u şahrâyla saña sevdâ galebe itmiş ve ‘akluñ başuñdan gitmiş.ţokuz biñ altunı kanda bulduñ? Çay taşu ve balıķ pulu mı şanduñ? Seni bîmâr-hûneye göndermek ve şerbet virdürmek gerek!” Diyü kullarına buyurur.harîfi kovarlar ve taşraya sürerler. Hâlin i’lâm ve ahvâlin beyân içün ‘İzd-ü-’d-devle’ye mektûb şunar.Pâdişâhdur, mektûbı okuyup mefhûmına temâm muţtali’ olıcağ bâzergân-zâde’(y)i tenhâsına getirüp sergüzeştinden ve seyr-i kûh u deştinden sırran haber alur ve ahvâl(i) bilür.Kendü kendüye eydür: “Bu Kâđî’ya bühtân idecek ve yalan düzecek kimseye beñzemez ammâ Kâđî’ya dahı külli i’tikâdum ve hûsn-i i’timâdum vardır. Âşikâre emânete hiyânet ve hilâf-ı semte gidecek degül” diyüp bir miķdâr fikre varur.Âhîr ‘aklı buña dolanup karâr bulur

ki buña bir hüsni-tedbir ve bir rāy-ı bī-naẓīr ide ki fi'linden mu'ākıb ve 'ilminden mu'atib olmak lâzım gelmeye. Bāzergān-zāde'ye eydür: “Ben taleb idince bu diyāra gelmeyesin ve altun adın añmayasın” diyü eline bir emr virüp bir hıdmet behānesiyle İşfehān'a gönderür ve rüy-ı tedbiri Kādī cānibine dönderür. Çün-kim bāzergān-zāde İşfehān'a gider. Bunuñ üzerine biraz müddet mürür u 'ubūr ider. Birgün Pādişāh Kādī'ya ādem şalar. Tenhāsına getirüp muhkem ri'āyet ider. Eydür ki: “Saña külli i'tikādum ve hüsni-i i'timādum vardır. Dīn(u) diyānet ve taqvāy u istikāmetüñe söz yokdur. Bir sırrım var, saña fāş ve seni sırdaş idünmek

11b) isterin ammā şol şartla ve bu kavle ki senüñ ile benden ğayrı kimesne vākıf olmaya ve eşerden tuymaya” diyücek Kādī eydür ki: Meşnevī:

Ne sırruñ varsa devrān içinde

Anı pinhān idem cān içinde

İdersem rāz-ı ednāñı ile fāş

Anuñ yolında Şāhum şart ola baş

Eger sırruñ çıkarursam dehenden

Irağ itsün Hüdā bu encümenden

Diyücek Pādişāh eydür: “Diyecegüm ve ğaygusın yiyecegüm budur ki bilürsin ki üç oğlum ve altı kızum vardır. Dünyā ise fānī. Bunda muķīm olmuş ğanı? Niçe bir ruḥşat, birgün bize de nevbet gelmesi muķarrerdür ve günden ezherdür. Oğullarimuñ her birine birer vilāyet virdüm. Yüklerin üstümden ayırdım. Derd kızlarda ve ol eli ayağı kesüklerde kaldı. Murādum budur ki Şer'-i Şerīf muķtezāsınca mālumdan ve raḥt u baḥt u emvālümden anlaruñ daḥı ḥaḳḳın çıkaram ve ḥayātda iken maşlahatların görem. Zīrā ben gidicek oğullarım anlara zulm iderler ve tarīķ-i ta'ma giderler” diyüp buyurdi. Ḥazīnede naḳd olan mālūñ ve sāyir raḥt u eşķālūñ defterin getürdiler ve ḥisāb u kitāb idüp ğavrına yetürdiler. Pādişāh Kādī'ya emr itdi ki: “Di imdi şer'-i şerīf üzere

kızların hakkın çıkar.Beni vebâlden kurtar.”Kâdî dahı hâzır olan mâldan ve esbâb u eşkâlden kızlara ‘â’id u râci’ olan mâlî çıkardı ve emr-i şehriyâra muntazır olup tûrdı.Pâdişâh eydür:”kızlar esbâbı neylesün ve kanda şaklasun? Esbâb behâya tutulup hışşeleri nakdden ta’yîn olunsun ve fülörîden konulsun”diyü emr idicek hışşeler nice fülörîden şaydılar ve bölük bölük yığdılar.

Meşnevî:

Şanasın her biri bir kûbbe idi

Ya çeç olmuş yığılmış habbe idi

Berü yanından öte yañada hem

12a)Görünmezdi dikilüp tûrsa âdem

Hiyâm-ı zerd idi yâhud kurulmuş

Kıbâb idi ya zer tahta urulmuş

Kâdî’ya Pâdişâh eytdi: “Aşl seni tenhâ getürmekden murâdum ve fikr-i zamîr-i rûşen nihâdum budur ki kendüñ sâkin ve dâ’imâ mütemekkin olduğıñ dârda benüm içün bir mahzen yapasın ki senüñ ile benden ğayrı kimse bilmeye ve âġâh olmaya.

Meşnevî:

Örümcek almayup bûy-ı dehânın

Karınca dahı bilmeye nişânın

Yapusı taşdan ola sakfi mermer

Ser-â-ser ola manzar u der

Belenmiş ola ol mehd-i zemîne

İrişe tıfl iken ğayb ‘ālemine

Bu fülörîleri anda pinhân ve ketm-i dîde-i a’yân idesin.Ol zemāna dek ki ben dünyādan gidem ve Mülk-i Beķā’ya sefer idem oğullarum bilmedin ve bu sırdan āġāh olmadın hişşelü hişşesin kızlarıma teslîm idesin. Vaşıyyetüm tutasın.” Kādî eydür:”n’ola Sultānum sem’an ve tā’ah, minke-’l-emr u ve minnā-’l-iṭā’ah¹⁵” diyüp mesrūr (u) şādān ve pūyān u devān evine gelüp mahzen yapmaġa ve fülörîleri kapaġa meşġul olur.Kendü kendüye eydür: “Bi-ḥamdi-’llāh devlet el virdi, bu kadar māl u menāl ele girdi. Pādişāh gidicek bendeki mālî kim bilsün ve kimüñ haberi olsun.Yap yap cerḥüme sürem ve murāduma irem” dir. Bu tarafda Pādişāh daḥı Bāzergān-zāde’ye nihānî ādem şalup getürüp eydür ki: “Var Kādî’dan fülörîñi iste!Eger şüret virmeyüp ve sözün kulaġına girmeyüp saña söġüp yine kovaġ isterse “Pādişāh’a ruķ’a şınarın ve seni rüsvāy iderin” di!Ol vaķt görelüm kār ne münce olur ve rüzġār ne gösterür” diyücek Bāzergān-zāde tekrār Kādî’ya varur. Fülörîyi taleb kıılır.Kādî eydür: “Bre ḥarîf!Şehrün bīmār-ḥānesine girmediñ mi ve ‘akluñ başına dirmediñ mi?” Ve nice Bāzergān eydür: “Niçün böyle söylersin ve şirret u şekā eylersin? Haķ üstümüzde ḥāzır 12b) ve aḥvālümüze nāzır degül midür?Şunu mı istersin Pādişāh’a kāġıd şınam, seni rüsvā vu bed-nām idem?” Diyüp alup yürüyivirince Kādî böyle fıkır ider ki: “bāşed ki mektüb şuna, ortaya sū’-i zan biraġa, Pādişāh’uñ i’tikādı benden zā’il olup ol fülörîleri bende komaġa ve baña ādem dimeye. “Azdan çok ve açdan tok yegdür diyüp ḥarîfi yoldan dönderdi ve ḥalvetine gönderdi. Ardınca girüp saķalına gülüp eydür ki:”Ben seni imtiḥān ve def’-i zann u gümān iderdim. Babañ dostumuz ve karındaşımız ve kadīmden sırdaşımız idi.ķorkdum ki bunu daḥı zāyi’ idesin ve sevdāda çüridesin.Bi-ḥamd-u lillāh ‘akluñ başuña yār ve fıkır u tedbīrün hemvār olmış.İşte turur emānetün” diyüp fülörîsin bî-ķuşūr teslîm itdi.Ol daḥı alup Pādişāh’a dek gitdi.Pādişāh Kādî’nuñ ḥiyānetine ve bu maķüle kabāḥatine muṭṭali’ olıcaķ ḥaķķından geldi ve cezāsın buldı. Bu sebeb ile Pādişāh’uñ ḳalbine sū’-i zan müstevlî olup memālîkde olan ḳuzẓātuñ sırran ve tecessüs idüp gördi ki ol tāyifenün ekşeri yoldan çıķmış ve tarîķ-i şer’i terk itmiş. Akçasızlara şüret virmez ve lehcesüzlerün kelāmı kulaķlarına girmez. Ne dirlerse yazar ve

¹⁵ Duyduk ve itaat ettik, emir senden, itaat bizden.

istemedüklerinüñ kilik (u) hāme ile temelin qazar olmuşlar. Anlaruñ geregi gibi haqlarından geldi ve tīg-i qahrıla cigerlerin deldi. Şunlar ki kemāl-i istikāmeti ve halkla hūsn-i mu‘āşereti ve fuqarā vu zu‘afā mu‘āveneti var, anları teraqqīler ile manşiblarında ber-qarār ve bināy-ı rif‘atlerin üstüvār kıldı. Fī-zemānunā¹⁶ bülđān u qaşabāta vālī olan efendilerimizüñ ba‘zī yevmiyyelerine kanā‘at itmeyüp ve cādde-i şer‘-i şerīfe istikāmet ile gitmeyüp nāhiyyelerine iltizāmla her ay bir nā‘ib naşb itmegile fuqarā ayakda yetmişdür ve bāzārlarda icrā olan narh-ı rüzī zemānlu zemānıyla

13a) yukarı çıkacak iken gitdükçe aşağı gitmişdür Zulm ile akça cem‘ iden nā‘ibüñ adın muhaşşıl kōmışlar ve kitāb-ı da‘vāyı temām okumışlardır. Bir sicil olacak maħalle on sicil yazırlar ve tīşe-i hāme ile hāne-i re‘āyānuñ temelin qazırlar. Haq Sübhānehu ve Te‘ālā anlara daħı ‘adl u inşāf müyesser ide. Bu maķūle ef‘āl-i şenī‘adan istiğfār idüp tarīk-i şer‘a gideler.

Kıt‘a:

‘Älemler oldu hırşla pā-māl-i nefis-i dūn

‘Älemde zillet anlara şanmañ güzāfdur

Dāniş ezelde ‘ilm u ‘amel ders u baħş idi

Şimdi cehālet u tama‘ vu vaż‘ u lāfdur

Yaluñ kılıçdı kādīlar evvel zemānede

Her biri şimdi bir içi hālī gılāfdur

Hikāyet-i Sultān-ı Mısr-ı ‘Atīk bā-Şāh-ān-ı Hezīmet-refīk: hikāyet olunur ki zemān-ı sābıkda ve Mısr-ı ‘Atīk’de bir pādīşāh-ı nām-dār ve bir şehinşāh-ı gerdūn-vaķār var idi ki şükūh u şavleti hādd u gāyetde ve heybet-i saltanatı nihāyete irişmiş idi. Emvāl u hazāyinde İskender’e berāber ve māl (u) defāyinde Qārūn’a hemser olduğundan mā‘adā bir āfitāb-ı bāħteri ve bir duħter-i nīk-aħteri var idi ki ‘iffetde Meryem-i devrān ve ‘ismetde Züleyhāy-ı zemān ve Belkīs-i Süleymān idi. Pādīşāh-ān-ı vilāyet-i a‘rāb u Hind ve Şehriyār-ān-ı memālik-i hābeş u Sind birbiriyle vifāk ve bir uğurdan ittifāk idüp “Sultān-ı Mısr’ı aradan getürelüm” diyü on kere yüz biñ ‘asker ile Mısr’a ‘azīmet ve bu maķūle niyyet ile Memālik-i Mısr’a hücūm itdüklerinde ‘Azīz-i Mısr daħı ma‘lūm

¹⁶ Bizim zamanımızda

idünüp fikr ider ki: “Bu kadar ‘asker ile muḳābele müyesser ve bu deñlü leşker ile muḳātele müteşavver degül.Ola ki bir hîle ile def‘ u teskîn idebilem” diyü ḥişār-ı Mısr’a taḥşîni revā görür ve bu tarafından ‘asker-i a‘rāb mānend-i ğurāb gelüp kenāra Mısr’a ḳonup māl-ı

13b)re‘āyāya el şunarlar.

Meşnevî:

Şu deñlü gelmiş idi anda a‘rāb

Mısr halkı anuñ içinde kem-yāb

Gören şanurdı mūr ol ḳavm-î şūmı

Ḳum içre ḳaynaşup eyler hücūmı

Tuṭaḳları kenār-ı ḥumma beñzer

Oḳurlar her birisi küfri ezber

Sevād-ı çehrelerde silk-i dendān

Şeb-i tār içre gūyā necm-i tābān

Elinde her birisinüñ cıdası

Şanasın oḳ yılıanı(?) Ḥaḳ belāsı

Seminden nice idem anlaruñ yād

Atılmış oḳ bilā berḳi eser bād

Nice kār eylesün seng-i felāḥan

Cemī‘i olmış idi ğark-ı āhen

Dem-i nâsı içerler kana kana

Hemân gözleri görünür bakana

Göricek havf ider gül-i beyâbân

Diyeydün her birin Dîv-i Süleymân

Âhir Sultân-ı Mısr nâme yazup ve ilçî tedârük idüp nâmesinde eydür ki: “Ben pîr-i za‘îf-ü-l-hâl ve bir nâ-tüvân-ı şikeste-bâlüm. Benüm murâdum gözüm görür ‘ırzum tururken bir kimesneye kızum virüp ve yerime sultân idüp ben ‘âlem-i ferâgate ve bir cây-ı vahdete çekilüp huzûr itmek idi. Bi-hamd-ü lillâh fırsat el virdi. Hüdâ maşşûda irgürdi. İçüñüzden her kanguzı sultân ve şâhib-i serîr (u) dîvân iderseñüz ta‘yîn idesiz. Ben dağı aña göre tedârük idüp tahta getürem ve kızum virüp murâda yetürem” diyü nâme ilçüye virüp bunlara gönderdi. “Encâm kârına irür” diyü nâme(y)i ilçüye virüp bunlara gönderdi. “Encâm kârına irür” diyü tedbîr yüzün bir cânibe dağı dönderdi. İlçidür bunlara varup kendüyi i‘lâm idicek ve bunlara dağı cem‘ olup dîvân itdiler ve nâme’(y)i okutdılar. Esrâr-ı nâme ve sifâriş-i hâme ‘ıyân u beyân olıcağ ortalarında fitne vu nizâ‘ vâkı‘ olup her biri Mısr’a sultân olmağa ve kız almağa kaçd idüp bir birine kılıç urdı ve cenge girdi.

Meşnevî:

Eñ ednâsı sultânluğa şaldı at

14a) ‘Înâd idene söyledi mühmelât

Olup saltanat fitnesi âşikâr

Biri birine kılmadı i‘tibâr

Kılıç koydı biri birine hemân

‘Arablar taşavvurdan itdi ziyân

Çıkup Mısr Sultānı itdi hücūm
Tağıldı kum içinde ol kavm-i şūm

‘Amel eyleyen rāy u idrāk
Çıkışur ‘adūy-ı gāzab-nāk

Bu sihr-i helāl u tedbīr u al
Şıdı düşmenin bī-nizā‘ u cidāl

Tutar şīri alile hīle iden
Meşeldür gücile tutulmaz göcen

Firāset feresdür bahādırlara
Müdebbirlere cenge kādirlere

Kişi ‘ayn-ı ‘aqlile nāzır gerek
Muşahhış mubaşşır müdebbir gerek

Hikāyet-i Pādişāh-ı Mu‘teber bā Dervīş-i Kīmyā-ger: Zemān-ı evāyilde bir pādişāh-ı nām-dār ve bir şehriyār-ı tāk-dār var idi ki dest-i te‘addī vu tasalluṭı girībān-ı ra‘iyyeti çāk itmiş ve kadem-i tuğyānı cādde-‘i ‘adl u inşāfdan taşra gitmiş.Efrād-ı āferīdeden ve bir ferd yoğıdı ki hırmen-i cānına anuñ āteş-i te‘addīsinden şerār ırmeye ve nev‘-i insāndan bir kimse görölmedi ki keff u pāy(ı) anuñ hār-ı āzārından zarar (u) ziyān görmeye. İttifāk bir vilāyete sefer ve bir memlekete zarar kaşd idüp ‘asker dirmege ve ol vilāyetüñ pādişāhına gezend ırgürmege ‘azīmet idüp vilāyeti re‘āyāsına kudretlerinden ziyāde nezl u ‘avārız şalar ve hadlerinden efzūn teklīf-i mā-lā yuṭāk ider. Re‘āyādur nezl cem‘inde hayrān ve ‘avārız tedārükünde ser-gerdān iken pūte-i miḥnet

ile gurbet ocaqlarında kâl olmuş ve nār-ı firqat ile gam çanaklarında teşvîş bulmuş. Bir kîmyâ-ger dervîş-i nemed-pûş nâ-gâh ol vilâyetde çıkagelür. Pâdişâh'ın zulminden haber alır. Fuqarâyâ merhamet ve zu'afâyâ şefkat idüp eydür: “Beni pâdişâhuñuza ‘arz idüñ, eger şalduğı ‘avârızdan ferâğat ve emr itdüğü nezlden ric‘at iderse size olan tekâlîfüñ zi‘finca hâliş zer veyâ külîçe-i kamer vireyin.Olunca baña hayr du‘â eyleñ ve eyülügüm söyleñ”

14b)dir. Re‘âyâdur Dervîş'den bu haberi gûş idicek Pâdişâh'a varurlar. Dervîş'ün sözün i'lâm kılurlar. Pâdişâh dervîşi da‘vet idüp tenhâ muşâhabete çeker.Eydür ki: “Bir da‘vâ itmişsin. Ol da‘vâya burhânunñ kavluñde noķşânunñ yoğ ise andan bize bir nişân ve kâlbe itmînân hâşıl olacak mertebe beyân olunmak gerek. “Dervîş eydür:” Ey Şâh-ı Cihân! Evvelâ senden iki murâdum ve maķşûd-ı fuvâdum vardur. Huzûruñda câyiz olursa ben dahı ol kâra mübâşeret idem. “Pâdişâh eydür: “n’ola her ne dirseñ maķbûlüm.” Dervîş eydür: “Evvelâ re‘âyâya itdügün tekâlûfden ferâğat ve şâniyen benüm işledüğüm şan‘atı göricek baña öğret diyü minnet itmeyesin ve beni incitmeyesin. “Pâdişâhdur bu kavle râzî olup Dervîşle ‘ahd u peymân ve sevgend u îmân ider ki Dervîş'ün kavli muķarrer ola ve sözi yerin bula. Re‘âyâya emrler göndürüp nezle ve ‘avârızdan ferâğat ider. Dervîş'ün kelâmına kulaķ tıtar.Dervîş eydür: “Di imdi murâd idündüğün miķdâr baña nuķâs-ı hâş veyâ münķî raşâş getir.İnşâ‘a-‘llâh müşkilünñ hal ve imtiķânunñ bî-halel hâşıl ola.” Pâdişâhdur Dervîş'ün istedüklerin bî-kem u kâst hâzır ve Dervîş'ün ‘ilmine muntazır olur.Dervîşdür Üstâd’dan gördüğü gibi bir dâne ocaķ yapar.Nuķâs ve kömür ile mâlâmâl ider.Etrâfından menfeh üşürür. Zîr u bâlâsından urup üfürür. Nuķâsdur zevb olup deryây-ı âteş gibi kaynamağa ve duķânı buķar-ı biķâr gibi oynamağa başlayıcaķ kifâyet miķdârı cevher ilkâ ider.ķavs-i ķuzah mânend reng-â-reng düünler âsumâna peyveste olur. ‘İlmdür nihâyetin bulur. Ocaķdan âteşin tarķ iderler. Görürler ki mânend-i seng-i âsiyâ bir dâne ķurş-ı zer-i mücellâ peydâ olur. Göricek

15a) Pâdişâh'ın ihtiyârı elden gidüp Dervîş'ün ‘ilmi tarķına cân u dilden müşterî olur. Elbette bu şan‘atı baña öğret diyü Dervîş’e iķdâm-ı tām ve ibrām u ihtimām ider. Dervîş eydür: “Ey Şâh-ı Cihân! Benüm ile itdügün ‘ahd ķanı? İncitmesen gerek idi beni. Bu dervîşler şan‘atıdur, pâdişâhlara naşîb olmaz ve ol tâyife ibrāmıla bunu bulmaz. Esrâr-ı evliyâ ve âşâr-ı aşfiyâdandur” diyü men‘ itdükçe Pâdişâh'ın şevķi dahı ziyâde olup ibrâma başlar. Âķir Pâdişâh'ın ibrâmı Dervîş’e hoş gelmeyüp ve iķdâm u ibrâmına

kulak şalmayup eydür: “Ey Şāh-ı Cihān!Eger başımı tenden cüdā ve tenümi gubār-ı hāk-āsā hebā iderseñ bu ‘ilmi ben saña ta’līm itmeyim. Semt-i hāk’ a muhālif olan tārīka gitmem. Zīrā ki sen ehl-i hevāsın. Ālāyiş-i şöhret-i dünyāy-ı denīye ve ārāyiş-i hazz-ı lezzet-i menīye harc idersin” diyücek Pādişāh gāzaba gelüp Dervīş’ün katline emr ider.Cellād’a ādem gider.Meger Pādişāh’uñ bir ‘ākıl u dānā ve bir kār-dānā vu tevānā vezīr-i rūşen-zamīri var idi.Eytdi: “Ey Şāh-ı Cihān!Emründe ta’cīl itme ki (*El- ‘aceletu min-e- ‘ş-Şeytān ve- ‘t-te’lī min-e- ‘r-Raḥman*¹⁷) dimişler. Bunu katl itmek ile murād el virmez ve buncılayın bir üstād-ı ‘ilm bir daḥı ele girmez. Bunu zindāna kıyalum boleyki bir tārīk ile bu ‘ilmüñ nüshāsın bundan alayuz ve bir hīle ile öğrenmesine yol bulayuz” dir. Pādişāh’a Vezīr’ün tedbīri hoş gelüp Dervīş’i zindāna kıyalar ve öğrenmesine çāre ararlar. Bunuñ üzerine bir zemān mūrūr ider.Birgün Pādişāh Vezīr’i getürüp eydür: “Ey Vezīr-i Rūşen-zamīr!Bu ‘ilmi Dervīş’den öğrenmesine bir tedbīr-i bī-naẓīr hātıruma geldi. Tebdīl-i şūret idüp ben bir borçlu kimesne şūretine girüp saç u şakalum isfīdācla aḡa boyayam. Bir müflis şeklinde

15b) beni zindāna kıyasız ve her ne dirsem bu hūşūşda baña uyasız ve ḡarīm şeklinde bir kaç harīf tedārūk idesiz. Her gün dört-beş kerre zindāna gelüp baña bī-had tekā(zā) ideler. Borcuñ vir diyüp söyleyüp söḡüp yine gideler.Merḡameti ḡālībdür. Boleyki esirgeyüp bir fakīr ẓan eyleyüp ol ‘ilmi ta’līm eyleye” dir. Vezīr daḥı Pādişāh’uñ bu tedbīrin beḡenüp Pādişāh’uñ saç u şakalın aḡa boyar. Pādişāhdur bir müflis şekline girüp köhne cāme vu ‘imāme giyer.Zindāna ve ol Dervīş olduḡı mekāna bunu daḥı getürürler.Su’āl idüp eydür ki: “Saña ne hāl oldu? Yoḡsa ol Zālīm Pādişāh’uñ ẓulmine sen de mi uğraduñ ve tīḡ-i kahrile baḡruñ mı tōḡraduñ?” dir. Pādişāh eydür: “Ehl-i dünyādan bir kaç emān bilmeze deynüm var idi.Edāsına kādīr olamadum. Elüm tar idi. Ehl u ‘iyālümnden cüdā idüp beni ḡabs itdürdiler.şatup virmeḡe emlāküm ve tīfāsına kudretüm yokdur. ‘Iyālūme ḡasret geçüp zindānda miḡnet ile kalup ölem ḡibi” diyü vāfir aḡladı. Nār-ı fırkat ile Dervīş’ün cigerin taḡladı. Bir zemān geçmeden bir kaç harīf çıkagelüp “Elbette borcuñ vir” diyüp kimi söḡüp ve kimi muḡkem söyledi. Bunlaruñ tekāzāsı Dervīş’e ḡāyet eṡer eyledi. Bir kaç gün bu minvāl üzere herḡün bir kaç kerre gelüp söylediler. Pādişāh’la Dervīş’i cānlarından bīẓār eylediler. Dervīş bunlaruñ tekāzāsın gerçeḡe ḡaml idüp Pādişāh’a eytdi: “Ey kışı!Saña ziyāde yüregüm acıdı!Ben isem bu varḡadan kırtulmazam.Saña bir ‘amel nüshāsı yazıvirüp aṡl u fer’iyle

¹⁷ Acele Şeytan’dandır, yemin etmek Rahman’dandır.

ağızdan ta‘līm ideyin. Var, deynüñ edā idüp olunca baña du‘ā eyle!” dir. “Ammā şu şart ile yemīn idesin ki ehl-i hevā ile münāsebet itmeyesin ve kimseye

16a) öğretmeyesin.” Pādişāh “n’ola her ne dirseñ emr senüñ” diyüp Dervīş’üñ ayağına düşer. Dervīş eline kalem u kırtās alup evvelā kendü ‘ilminüñ nüshāsın yazıvirüp ağızdan dahı bir bir ta‘līm ider. Ol gün gitdi.İrtesi yine ol harīfler geldiler. Yine evvel gibi tekāzāların ellerine aldılar. Pādişāh bunlara eytdi: “Beni çıkaruñ, size yarar kefiller vireyin. Size olan deynüm müselmānlardan cem‘ idüp edā ideyin” dir. Bunlar “n’ola” diyüp Pādişāh’ı zindāndan çıkarup alup giderler.Pādişāhdur yine tahta geçüp öğrendüğü üzere ol ‘ilmi tecribe kıılır ve bir kaç kerre virüp alır. Görür ki hatāsı yok, hazzından Dervīş’e ādem şalup getirüp eydür: “Ey Dervīş!Bu ‘ilmi benden şakladuñ!Ben dahı gör ki saña nice zafer buldum ve ne hııleyle ol ‘ilmüñ nüshāsın senden aldum!” dir. “Ol zindāna varup borçlu şekline giren ben idüm.” dir. Dervīş’üñ yazıvirdüğü nüsha(y)ı gösterince Dervīş neye uğraduğın bilüp eydür: “Ey Şāh-ı Cihān! Naşībe zevāl olmaz imiş ve bizim şanup şakınduğımıza fā’ide kıılmaz imiş” diyü Pādişāh’uñ hııle vu nırengi taħsīn u āferīn kıılır. Pādişāh’dan icāzet alup güyā ki yolına gider. Varup bir vırānede kendin pinhān ider. Eline kalem u kāğıd alup ol ‘ilmüñ nüshāsın niçe biñ kāğıda yazup gice gice her şehrlünüñ evleri kapusına nüshanuñ birerin yapışdırup ol vilāyetden çıkup kaçır. Her kışı şabāh kalkup taşır(a) çıkdukdā kapusunda bir kāğıd bulur. Okuyan okuyup ve okumayan okudup şaklar. Her biri başlu başına tecribe idüp zū-fünūn-ı ‘ālem pādişāh-ı benī-Ādem olurlar. Pādişāh’a ihtiyācları kıalmaz. Pādişāhdur neye uğraduğın bilüp Dervīş’üñ ardınca ādemler perākende kıılup nām u nişānın bulamazlar ve kıandaluğundan haber alamazlar. Bu rivāyet-i ‘acībe

16b) ve hikāyet-i garībeden erbāb-ı devlete ve eşhāb-ı ‘izzete hazz-ı kāmīl ve naşīb-i şāmīl oldur ki kışı üstāduñ du‘āsın almak ve rızāsında olmak gerekdür. Tā kim şan‘atında fāyıķ ve hıdmete lāyıķ olup ‘āyidesinden berekāt-ı bī-hād hāşıl idüp teng-destlükden hālāşa ruhşat ve kıazancından külli menfa‘at göre.

Qıṭ‘a:

Dilerseñ muḥkem ola ‘ālem-i ḥilḳatde bünyāduñ

Dem-ā-dem sa‘yile üstāda ḥidmet ola mu‘tāduñ

Çü nef‘-i bī-şümār itmek dilerseñ kār u kesbūñden

Du‘āy-ı ḥayrın alıgör bugün ‘ālemde üstāduñ

Hikāyet-i Pādişāh bā Zen-i bī-intibāh: Güzīde-i Āl-i ‘Osmān’dan ve Zübde-i Şehinşāh-ı Devrān’dan Merḥūm Sultān Süleymān bin Selīm Ḥan “‘aleyhimā-’-r-rahmete ve-’l-ḡufrān” zemānında Şehr-i İslāmbol’da bir ermele-’i şāhib-i kellenüñ bir gice evi açılıp esbāb (u) eşḳālınüñ olancasın ve ezvāc u akrabāsından girü kendüye ḳalincasın alurlar. Aşağa yukaru yiler yüpürür ve şerābdan dönmüş sirke gibi taşar köpürür. Nām u nişānından eşer ve görüp işidünden bir ḥaber alamayup Pādişāh Cum‘a Nemāzına giderken öñine varup ḥālın i‘lām ider. Pādişāh laṭife yüzinden eydür: “Ey Ḥatun! Niçün böyle berk uyuduñ ki esbābuñ alalar ve seni böyle müflis u ‘uryān koyalar tuymayasın?” Diyince Ḥatun eydür: “Ey Pādişāh-ı Rūy-ı Zemīn! V’ey Şehriyār-ı zıll-i Cihān-Āferīn! Ben seni uyanuḳ zan iderdüm. Anuñ içün ben ḥwāba vardum ve cāme-ḥwāb-ı rāḥatı sīneye şardum. Senüñ ḡafletde olup fuḳarāya iḡmāz-ı ‘ayn itdügüñ bileydüm ve bīdār degül idügüñden bir zerre ḳadar ḥaber alaydum eṭrāf-ı ḥānemde şeb-pere-kirdār gün toḡınca dönerdüm ve ḥar-güş-mişāl şubḥa dek bīdār olup nergis gibi gözümü yumazdum”dir. Ḥatun’uñ sözi Pādişāh’a mānend-i tīr te’şīr idüp Cum‘a’ya nice varup geldügin

17a) bilmeyüp serāya gelür.Ḥatun’uñ maḥallesinden ḥaber alır. Bevvāb-ı ḥāşdan birisine emr ider ki “Var, ol maḥallenüñ imāmını cemā‘at ḥāzır olup aḥşam nemāzına niyyet idüp miḥrāba yöneldügi zemānda ridāsın boḡazına ṭaḳup getür ve dīvānuma yetür” dir. Bevvābdur gidüp Pādişāh¹⁸ İmām’dan ḥaber alır.Görür ki hīç Ḥatun’uñ bir mazannesı yok. Āḥir Pādişāh bunu fikr ider ki “Bunu bulmağa çāre vu tedbīr ḥīleden ḡayrı bir yir yokdur.İmām’a varasın. Du‘āya meşḡul ol diyüp evine gönderür ve rūy-ı tedbīri bu cānibe daḥı dönderür.İmām’uñ ḥaberi yoḡ iken birḳaç ḳapucıyı ḳoyup eydür ki “Siz nihānīce İmām’uñ arduñca varuñ!Bir ḡüşede pinḥān olup turuñ!İbtidā her kim ki İmām’a gelüp “İmām Ḥwāce!Pādişāh seni neyler imiş?” Diyü şoranı aluñ gelüñ!” dir.

¹⁸ Şah(Düzeltme):Emr itdügi üslub üzere İmām’ı Pādişāh nazarına yetürür.Pādişāh...

İmām Hwācedür aḥşam ile yatsu mā-beyninde evine gelürken Ḥatun’uñ evin açan ḥarīfūñ birisi ıztırābından İmām’uñ yolın alup eydür: “İmām Hwāce!Pādişāh seni neyler imiş?” Diyü su’āl iderken ḳapucılar ḥarīfī ḳaparlar ve Pādişāh nazarına iletirler. Dest-i cellāddan şikence ve birkaç tapanca yiyince ikrār ider.Meger ol Ḥatun’uñ maḥallesinden üç ḥarīf imiş. Yoldaşların daḥı bir bir şalıvirür. Varup anları daḥı hemān ḥāzır idüp esbābı buldururlar ve derilerin soyup içlerine şaman tıldururlar. Ol gice hemān şabāḥa ḳomayup esbābın Ḥatun’a teslīm iderler.Bu rivāyet-i ‘acībe ve ḥikāyet-i ḡarībeden erbāb-ı ‘izz u cāha ve eşḥāb-ı taḥt u külāha pend-i şāfī ve ḥazz-ı kāfī oldur ki zīr-i destinde olan fuḳarā vu zu‘afānuñ ḥāllerine iḡmāz itmeyüp sırran ve ‘alāniyyen aḥvāllerin tecessüs u taḥassüsde olalar ve Rızāy-ı ḥaḳḳ(ı) bulalar.

Ḳıṭ‘a:

Lāzım olan oldurur her tāc-dār-ı ‘āleme

Zīr-i destinde olan ḥalk üzre olup göz ḳulaḡ

Ḥākim-i zālamlere mülkini incitdürmeyüp

Turmayup 17b) ḥālın tecessüs itdürüp şala ulaḡ

Ḥikāyet-i Sultān Mustafā bin Süleymān Ḥan bā Hwāce-i Kār-dān: ḥikāyet olunur ki Sultān Mustafā bin Süleymān Ḥan “‘aleyhimā-’-r-raḥmete ve-’-r-rıḡvān” Diyār-ı Amasya “ḥimā-hā-’llāh-i ‘an-i-’l-beliyyetehu” ‘da Sancaḡ’da iken ipek yükleriyle gelüp ve giceye ḳalup ḥāna ḳonmaḡa giderken bir ‘Acem bāzergānınuñ bir yük ipegi ile bir ḳatırı şehir içinde zāyi‘ olur. Bāzergān görür ki ḳatırūñ biri gitmiş. ‘Aḳlı başına ve cānı dişine gelüp zīr u bālā ve tilāl u şahrāda şubḥ olunca cūy-ān u pūy-ān olur.Ne peyk-i şabādan bir eşer ne pīr u bernādan ḥaber alıbilür. Peyvend-i emeli üzilüp ve rişte-i ‘ameli kesilüp nā-ümīd u maḥzūn ve der-be-der u diger-gün gelürken esvāḳ-ı şehirden bir mekānda pālānın bırakmış zimāmın¹⁹ sürüyürek boş ḳatır yüzlerine çıkagelür. Görürler ki ipek yok. ‘Aḳlı başdan gidüp boş ḳatırı yidüp ḳonduḡları ḥāna gelür. Lālā’ya ve Ḳāḏī’ya varup ḥālın i’lām ḳılır. Bunlar eydür: “Ḡāyibe ḥükm idemezüz. Rehberi olmayan yola gidemezüz. Sen iseñ alanı bilemezsin ve ta’yīn-i mazanne ḳılamazsın. Biz gemi tıtalum ve cānumız Cehennem’i atalum” dirler. Hwācedür bunlardan ḥaber alup fāyide olmayacaḡın bilüp Şeh-zāde’ye mektüb şunar ve

¹⁹ Yanlışlıkla zemān yazılmış.

aḥvālın i'lām ider. Şeh-zâdedür Hwâce'(y)i getürüp eydür: "Mażanneñ kimden ve müdde'āñ ne yirdendür?" Hwâce daḥı bir kimseden da'vāsı ve bir yerden müdde'āsı olmaduğundan haber alıcaḥ bir zemān fikre varur. Āḥir 'aḫlı bunda dölenüp ḫarār bulur. "El-firāset aḥ-i'l-vilāyet"²⁰ müsted'āsınca ol ḫatırları getürdür ve arḫalarına yine yüklerin urdurur tā ol zemānda ve şehre girdükleri āvānda geldükleri rehden ve esbāb zāyi' olduğu güzer-gehden esbābı zāyi' olan ḫatırı öñçe şalıvirür ve yanına ādem ḫoyup gözletdürür. ḫatırdur

18a)giderek ve ṭayy-ı merāḫil iderek evvel yükin çeزدükleri ḫānenüñ ḫapısına gelüp ṭuravarur. Görseler ki Şehr şubaşısı'nuñ ḫānesi ve ol merd-i ṭama'-kāruñ kāşānesidür, ḫatırları ṭutarlar ve Şeh-zāde'ye 'arz iderler. Şeh-zāde şubaşı(y)ı getürdüp ipekden su'āl ider. İnkār idüp ya'nī ṭarīḫ-i necāta gider. Sözine i'tikād ve ḫavline i'timād itmeyüp dest-i cellāda ve ḫabza-'i faşşāda virdürüp çāšnī-'i şikenceden rence gelicek olduğına göre ṭakrīr ve bulduğına ta'bīr ider. Meger ol zemānda ḫatırlar giderken şubaşı ādemleri rāst gelüp şubaşı'ya ve ol nā-merd-i nā-şeye eytmişler, rāh-ı ḫırşa ve ṭarīḫ-i ṭama'a gitmişler imiş. Şaḫladuḫları yirden 'ayniyle getürür ve Şeh-zāde'ye yetürürler. Şeh-zādedür Hwâce'(y)i getürüp 'ayniyle ipegin teslīm itdükden soñra şubaşı'yı tevābī'iyle ber-dār idüp Keyk-i Cihān'ı başlarına ṭar, gözlerine tār ider.

Meşnevī:

Ḥāṭır-ı Şāh-ān tecellī cāmıdur

Her ne yüz gösterse ḫaḫ ilhāmıdur

Şāḫib-i 'al u siyāsetdür bular ḫikāyet-i Vezīr bā Yehūdīy-i Pūr-Taḫşīr: Vüzerā-'i Āl-i 'Oşmān'dan ve Düstūr-i Süleymān-ı Zemān'dan merḫūm 'Alī Paşa Muşāḫibleriyle bir gice muşāḫabet iderken "*el kelām yaḫbir-u'l-kelām*"²¹ söz şol maḫalle irişür ve tetimme-'i kelām aña yetişür ki 'Alī Paşa eydür: "Acabā İslāmbol ḫapularından ṭaşra ömrinde ṭaşra çıḫmamış ve iskele seyrin ḫılmamış İslāmbol içinde kimse var mı ola?" diyü su'āl itdükde meclislerinde ḫāzır olan ṭāyifeden biri eydür: "Bizüm maḫallemüz ḫurbında bir māl-dār yehūdī-'i bed-kirdār vardur. Kendüden defe'ātle işitdüm." Yetmiş yetdüm ve pīr olup gitdüm. Daḥı İslāmbol ḫapularından ṭaşra adım atmadum ve evim ile dükkānumdan ḫayrı yire gitmedüm" diyü söyler ve bunuñ ile iftiḫār eyler" diyücek

²⁰ Önsezi evliyalığın kardeşidir.

²¹ Söz sözü haber verir.

Vezîrdür ‘alâ-’-s-seher Dîvân-ı Pâdişâh’a çıkar. Re’îs-i Küttâb’a böyle emr ider ki 18b) “Fülân mahallede bir yehūdî var imiş. ‘Ömrinde İslâmbol’dan taşra çıkmamış ve İskele’ye inüp gemiler seyrine bakmamış. Aña bir mü’ekked emr yazuñ, min-ba’d İslâmbol’dan taşra çıkmasın ve gemilere bakmasın! Eger çıkarsa buldukları gibi şalb u siyâset oluna, vây aña taşrada buluna diñ” dir. Tîz bir emr yazarlar. Bir çavuş ile Yehūdî’ye şalarlar. Çavuşdur ehālî-’i mahalle cem’ idüp emri yüzine okuyup tenbîh u te’kîd idüp gelüp gider. Yehūdîdür mefhûm-ı emrden haber-dâr olıcağ hemân ıztırâba düşer. Evinde ve dükkânında oturmadan ferâğat ider. Giriftâr-ı kafes olmuş kuşa ve genci vîrânede yatur bayğuşa döner. Âhîr bir kîseye biñ altun koyar. Vezîr kethüdâsına dek gider. Fülörîyle ahvâlin i’lâm ider. Kethüdâdur Yehūdî’(y)i Vezîr’e iletür. Vezîr eydür: “Ey kişi! Yetmiş yıl imiş kendü emrûñle taşra çıkmamışsın. Şimdengirü ne kadar yaşayasın? Var Pâdişâh’uñ emrin tut, taşra çıkmagı unut!” dir. Âhîr Yehūdî nâ-çâr olup kîse ile fülörî(y)i Vezîr’uñ öninde koyup eydür: “Bu fülörî beyt-ü-l-mâldandur. Bir tarîk ile elüme düşdi. Niçe zemân idi, şaklardum ve fırsatın yoklardum. Hâzîne’ye aluñ ve beni bu varıdan halâş kıluñ!” Dir. Vezîrdür mâlı mîrî içün zabt idüp eline emr virür. Yehūdîdür güçle kurtılır.

Kıt’a:

Merd iseñ var ‘alâyiķi terk it

Birgün olur ki ten türâba düşer

Mülk-i ıtlâķda gezen kimse

Kayd-ı bend ile ıztırâba düşer

Hikâyet-i Düzd-i Bî-Haber bâ Kâđî-i Hîle-ger: hikâyet iderler ki bir alay kimesne arasında bir bâzergānuñ elmās taşlu müselleş kaşlu bir hâtemi zâyî’ olur. Hwâcedür hâtemi taleb itdükde her birisi inkâr kılar. Âhîr hâtem kimde idügin bilmege çâre ve çıkarmasına müdâre idemeyüp Kâđî’ya gider. Ahvâlin i’lâm ider. Kâđîdur ol tâyifeye mahzar şalar, Meclis-i Şer’ a da’vet ider. Hâtemden su’âl ve istifsâr-ı ahvâl idicek 19a) inkâr iderler. Râh-ı sevgende ve tarîk-i îmāna giderler. Ğıbb-u’l-inkâr Kâđî görür ki olmaz ve muķtezây-ı şer’le toğrılmaz. Hâtemüñ bunlarda idügin hayâl ider ve böylece hîle vu al ider. Bunları habse gönderüp yatsu zemânında bunlar bilmedin ve agâhları olmadın bir çıplak merkeb getürdüp sırtına mürekkeb sürdürüp kömür eker. Bir karañluk yirde bağlayup taşra çıkar. Bunları getürüp eydür ki: “Faķîr bir du’â bilürin,

uğruyu anuñ ile bulurın. Bir merkebüñ üzerine ol du‘āyı okuyup bir tama koyarın ve taşradan anuñ āvāzına küyerin. Bir bir içerü girüñ, mürekkebüñ arkasına üçer kerre elüñüzi muhkem sürüñ! Her kağıñuz uğruluk kıldı ise ve hâtemi aldı ise merkebe ağarsa ve muhkem çağarsa gerek” diyüp merkebe turan tamı bunlara gösterüp bunları bir bir tama şalar ve taşradan seyrin çeler.Şunlaruñ ki hâtemden haberi uğrulukdan eşi yokdur. İbā itmeyüp bī-pervā içerü girüp üçer kerre merkebüñ arkasına ellerin muhkem sürerler ve taşraya çıkarlar. Ol ki hâtemi pinhān ve ketm-i dīde-i a‘yān itmişdür “*el-hā’in hā’if*²²” fehvāsınca “Cāyiz ki elüm sürdüğüm gibi merkebdür ağara ve Kāḍī’ya çağara. Rūsivāy-ı ‘ām ve halk içinde bed-nām olam. Merkebe yapışduğum karañuda kim bilür ve sırrumdan kim āgāh olur” dir. Merkebe elin sürmez ve bu maşlahatı görmez.Kāḍī mum getürdüp bunlaruñ ellerine nazar ider.Görür ki merkebe yapışanlaruñ yüzleri ağ ve elleri mānend-i zāg siyāh olmuş. Ol ki uğruluk kādīmden pīşesi ve sārīklık ezelden endīşesidür, kendü eliyle yüzi qaraluğın ve halk içinde maşharaluğın āşikāre ider. Kāḍīdur anı habse virüp ve şikence itdürüp hâtemdür çıkardup şāhibine teslim ider ve tarīk-i şavāba gider.

Meşnevī:

Elinden anuñ ‘āciz idi cihān

Elinden girü irdi aña ziyān

Bunuñ gibilerden har olur ‘azīz

Hele harsuz olmaz har bī-temīz

Olur uğruluk 19b) muktezāy-ı cünūn

Bu havf-i hiyānetle olur zebūn

O merdūñ ki bir zerrece ‘aklı var

Harāmīluğı eylemez ihtiyār

²² Hain korkaktır.

Sözün toğrusı budur ey nükte-dân

Boğazın ele virmez uşlu olan

Hikāyet-i hāmmād bā Kādī-i Rūşen-Nihād: Rivāyet olunur ki Diyār-ı Horāsān'dan Hwāce 'Abd-u-r-Rahman nām bāzergān-ı mütemevvil ve bir kār-dān-ı mütevekkil Rūm'a gelmek niyyetine akmışe-i mütenevvi'adan kaçār u mihār ile tayy-ı merāhil ve kaç-i menāzil iderek Elbistān'a gelür. Birkaç gün anda kalur. Meger ol şehirde ziyāde tā'ün ve Diyār-ı 'Adem'e sürgün var idi. Bunlara dahı sirāyet ve 'adem-i ri'āyet idüp Bāzergān'ın hizmet-kārları ve sāyir yār-ı gārları fevt olup Hwāce tek u tenhā ve bī-kes u bī-hem-pā kalur. Görür ki olmaz, metā' ise revāc olup behāsın bulmaz. Şehr-i Bursa'ya ve ol Diyār-ı Bihişt-āsā'ya hūlūş tutup öyle niyyet idüp gitmek murād ider. Yoldaş arar ve mükārī şorar. Meger Diyār-ı Bağdād-ı Hurrem-nihād'dan gelmiş hāmmād demek ile ma'rūf bir rind-i cihān ve 'ayyār-ı zemān katırcı var idi. Telbīsde İblīs'e hem-ser ve 'ayyārlukda 'Amr(v)'a berāber idi.

Meşnevī:

Yoğ idi toğruluk aşlā sözinde

Ururdi keyk ile kebki gözinde

Şatardı diyüben 'uşfūra bülbül

İderdi esteri kaçd itse düldül

Siyeh zāğı düzerdi ak hāmāme

İnandırurdi gündüz dise şāma

Nā-gāh Hwāce buña rāst gelür. Bursa'ya kirā ve hāmline behā söyleşür. hāmmād dahı Hwāce'nün hücreline gelür. Yükin görüp tengine el urur. Görür ki Hwāce'nün sāyeden özge yoldaşı ve ser-māyesinden gayrı hāldaşı yok. Göñlinden pay sanur ve zu'mınca kolay sanur. Hwācedür yoldaş tedārük idüp andan yola gidelüm didükçe

ḥammād men‘ eyler. “Bizim yoldaşlarımız bize yeter” diyü söyler. Āḥir birgün ḳalkup rāḥa

20a) rev-ān olurlar. Ḥammād Ḥwāce‘(y)i tağ yollarına sürer, öldürecek yir arar ammā fırsat bulamayup öldürmege ḳādir olamayup Bursa‘ya yakīn irerler ve bir yirde ḳonarlar. Ḥammād ḳalkup ‘Acem-vārī ‘imāme ve cāme ile kendin üstüvār eyler. Ḥizmet-kārlarına “baña Ḥwāce ‘Abd-u-‘r-Raḥman deñ” diyü söyler. Yüklerde olan ḳumāşı her ne ise ‘aynı ‘aynıyla yoklar ve defter eyler. Ḳatırları Ḥwāce‘ye yitdirmeye ve şahrālarda gütdirmeye başlar. Ḥwāce söyleyeyüm didükçe dögerler, biraz ötesine berüsine sögerler. Esbābdur zabt idüp ḳatırları Ḥwāce‘nün üzerine şalarlar. Ḥwācedür neye uğraduğın bilüp bunlara müdār(a) kılur. Āḥir Bursa‘ya gelüp bir ḥāna ḳonarlar. Aña aḳcesin çıkarup şayarlar. Ḥwāce eydür: “N‘eylersiz? Hīḳ bilmezem ne söylersiz?” Ḥammād eydür: “Kirāñ aḳçelerin almaz mısın?Yohsa bize bağışladuñ mı?” Dir. Ḥwāce eydür: “Men ḥwāceyüm, esbāblarum menüm ḳatır senüñdür” diyeyin şanur. Birḳaç ururlar ve ḥāndan taşra sürerler, zimāmın üzerine atarlar. Biraz döğüp söğüp cübbe şatarlar. Ḥwācedür ağlayurak Ḳāḍī‘ya dek gider, aḥvālin i‘lām ider. Meger ol zemānda Merḥūm Kara Çelebī Ḳāḍī imiş, rāvīler böyle dimiş. Ḥammād‘a maḥzar şalarlar, Meclis-i Şer‘a da‘vet eylerler.Ḥammād daḥı ‘Acem-güne üslüb ile Ḥwāce-vār berāber ḳatırına süvār olup ḥizmet-kārların oñine bırağup maḥkemeye dek eşer. Ḳāḍī‘ya gelür. Selām virür.Görürler ki bir ḥwācedür, Bāzergān buña ḥizmet-kārluğa bilee lāyık degül. Ḳāḍīdur ikisini bile tenhā söyledüp esbābdan nişān şorar ve ağızların arar. İkisi de birbirine muṭābık söyler. Bu ne dir ise ol daḥı anı beyān eyler. Āḥir Ḳāḍī ‘āciz u müteḥayyir olup göñliyle eydür: “Evvel bunlara bir ḥīle ideyin, tarīḳ-i şer‘a andan soñra gideyin. Cāyiz ki ḥaṭā idüp vebāle girem” diyü ikisine de şüret virmeyüp

20b)ḥammād için eydür: “Hele bu kimesne zī-‘l-yed, sen ḥāricsin, şerī‘at zāhirine ḥükm ider” diyü Bāzergān‘dan şāhid ister. Bāzergān eydür: “Hay Efendi! Ben ‘Acem‘de alduğum ḳumāşuñ şāhidin bunda niçe getüreyin? Beni bunda kimse bilmez. N‘içün baña zulm idersin ve ḥilāf-ı semte gidersin?” Diyince Ḳāḍī ḥiddete gelüp ikisin bile maḥkemeden ḳovar, ya‘nī ki hengāme‘(y)i başdan şavar.Ḥammād‘la Ḥwāce Ḳāḍī‘nün ḥiddetin görince ve ikisi bile alup yürüyivirince Ḳāḍī ardlarından “Bre ḳatırcı gel!” Diyüp çağırur.Bāzergān hīḳ ardına baḳmayup ve iltifāt itmeyüp ḥammād bā-resm-i mu‘tād dönüp ardına baḳar ve gelür maḥkemeye çıkar. “Bāzergānum” didügi ve bu maḳūle herze yidügi ḥātırından gider ve yine eski şan‘atına rücū‘ ider.

Meşnevî:

Cihānda her neyile olsa ādem
Anuñla haşr olurmuş yine soñ dem

Ne kār üzre olursa kişi mu‘tād
Hemān anı kılurmuş dāyimā yād

Mu‘ādil ola mı ‘Ankā’ya serçe?
Muķābil olur mı billūra sırça?
Olur mı devr-i şeste karga şeh-bāz?
Berāber uçamaz tavuk ile kaz!

Ol dem Kādī emr eyler, hāmmād’ı tutarlar ve habs iderler. Hizmet-kārlarına dest-i cellāddan çāšnī yidürürler ve olduğuna göre didürürler. Hwāce’ye esbābın teslīm idüp anlaruñ haķķından gelürler ve görenler ‘ibret alurlar. Kıt’a:

Ṭama‘dan kimse hergiz aşşı itmez
Ziyānı anuñ aşşısına yitmez
İden toğrulugı kendüye pīşe
Se‘ādet nāmesi’nden nāmı gitmez

Hikāyet-i Bāzergān bā Kādī-’i Kār-dān:

Rivāyet iderler ki Edirne’de bir harīfūñ iki biñ aķça hāceti olur. Eline bir kaftan ile bir altun yüzük alır. Rehn koyup aķçe almak ümīdine giderken bir bāzergāna rāst gelür. Bāzergān harīfūñ elindeki kaftanı ve yüzügi göricek kaşındağı taşına

21a) gözi toķunur. Görse ki bir ra'nā elmāsdur, pādişāhlar hāzīnesine ve şehriyārlar defīnesine lāyık u sezādur, ihtiyārı elden gidüp eydür: “Bu esbābları şatar mısın?” Hārīf eydür: “İki biñ aķça hācetüm oldu, borçlu boğazum aldı. Rehne alup giderken eglemeyüp yine edā da iderin” dir. Bāzergān eydür: “Biz saña aķça virelüm ve rehnüñ alıķoyalum” diyüp aķça(y)ı şayıvirür. Rehni alup evine gelür. Bāzergān’uñ hātunı yüzügi göricek ‘āşık olur. Hwāce’ye “elbette bu hātemi baña alıvir” diyü ibrām u ilhāh ider. Hwāce’ye biraz küser. Meger Bāzergān şınmış ve ol hātun ucından çok deyn idünmiş idi. Hātunı ziyāde sever ve emrine itā‘at iderdi. Elmāsuñ almasına iķdām idemeyüp Hātun’uñ sözinden dahı çıķamayup tez anı nümüne virüp bir hātem işledür. Elmās renglü sırça ile kaşladur. Hārīf’uñ yüzügin pinhān idüp bunu yerine ķor ve āb-ı kayğudan el yur. Birkaç aydan soñra hārīfdür aķça(y)ı tedārük idüp Hwāce’nüñ dükkānına dek gider, rehnin taleb ider. Hwācedür aķça(y)ı alup evine varur. kaftanla yüzügi hārīf’uñ eline virür. Hārīfdür kaftanı deñer ve yüzüğe gelicek añar. Eydür ki: “Bu hāteme bilmem n’olmuş, şöyle beñzer ki yañlış gelmiş” Bāzergān eydür: “Ne ‘abeş söylersin! Bize bühtān mı eylersin?” diyügörür. Hārīfe kanā‘at gelmez ve sözine ķulak şalmayup Kāđī’ya varurlar ve murāfa’a olurlar. Hārīf da’vāsın takrīr eyler, Hwāce “Yüzük budur” diyü söyler. Kāđī firāsetle Bāzergān’uñ sözinden hiyānet añlar. Bāzergānı hābs iderler ve zindāna algiderler. Bāzergān’un kendü hātemüñ barmağından çıkarup münāza‘an-fīh olan hātem ile bir maḥzaruñ eline virür ve böyle buyurur eydür ki: “Var Bāzergānuñ ve ol ķallāş-ı Cihān’uñ 21b) hātunına. Bāzergān ağzından eyt ki: “Yüzügi şāhibi bilüp beni Kāđī’ya iledüp hābse virdi. Evde yañlış olmuşdur diyügördüm, inanmadılar ve sözümi gercek şanmadılar. Kendü hātemin nişān virüp beni gönderdi. Bunları alıķoyup ol yüzügi vir didi. Görelüm Bāzergān’da ‘illet var mı? ”Emr-i hākim ile maḥzar Hātun’a varup takrīr-i sābıkı beyān idicek Hātun gerçege hāml idüp ol yüzük²³leri alıķoyup hārīfüñ hātemüñ Maḥzar’uñ eline ider. Maḥzardurr Kāđī’ya dek gider. Kāđīdur Bāzergān’uñ muḥkem haķķından gelüp hātemi şāhibine teslim ider. Ol dahı alup maşlahatına gider.

²³ Yanlışıklıkla kaf’la yazılmış.

Qıt'a:

Dilerseñ olmaya kâruñda haclet

Her işüñ âhîrin fikr it dil-â var

Seni çokdan çıkarur belki başdan

Aza meyl eyleyüp olma tama'-kâr

Tama'dan hor olur âdem dem-â-dem

Anı terk it ki tâ olmayasın zâr

Hikâyet-i Kâtib-i Hile-ger bâ Nâyib-i şahib-Nazar: Rivâyet olunur ki Sultân Selîm bin Süleymân Han “‘aleyhimâ-’r-raḥmete ve-’l-ḡufrân” devrinde Kûtâhiyye²⁴’de bir nâyib-i niyâbet vâkı‘atı kitâbet iderken Diyâr-ı Menteşâ²⁵’dan şafâ nâm bir harîf Bursa’dan ya’nî ol Şehr-i Bihişt-âsâ’dan Pür-Cefâ demek ile ma’rûf bir hatun alup vilâyetine giderken Şehr-i Şâm’dan ya’nî ol Sevâd-ı A‘zam’dan ehl-i merâtibden zen tâyifesine râḡib bir kâtibe yoldaş olur “*‘Inna-’llâhe mulken yesûk-u’l-ehl-i ilâ-’l-ehl*²⁶” feḥvâsınca birbirini bulur. Yoldur giderek biri biriyle muşâḡabet iderek kâtib Pür-Cefâ ile tenhâca buluşur. Bir miḡdâr virişüp alışur. Âḡir sözi bunuñ üzerine muḡarrer idüp ‘ahd u peymân ve birbiriyle sevgend u îmân iderler ki Kâtib buña cāriyemdür diyüp şafâ derd-mende şafâñ var ise tûr, yoḡ ise hemân ḡandan geldüñ ise anda buyur diyeler. Ol gün aḡşam olur.

22a)Pür-Cefâ Kâtib’üñ yanına gelüp tûr(u)varur. şafâ söyledükçe döger ve yanlarından ḡovarlar. Görür ki söylemekden çäre ve gözgemekden ḡayrı medâr yokdur. “Câyiz ki öldüreler ve Diyâr-ı ‘Adem’e göndereler” diyü bunlardan öñürdi eşer.Gelüp Kûtâhiyye’ye düşer. Bir iki günden soñra Kâtib ile Pür-Cefâ daḡı Kûtâhiyye’ye inerler. Bir a’lâ ḡâna ḡonarlar.şafâ daḡı bunlaruñ ḡaberin alup Nâyib’e varur. Maḡzar alup Meclis-i Şer‘a da‘vet kıılır. Kâtib daḡı Pür-Cefâ ya’nî ol bî-vefâ ile Ḳâḡî’ya varup şafâ’yla murâfi²⁷-i şer‘ olurlar.Evvelâ şafâ taḡrîr-i kelâm ve tavzîḡ-i merâm itdükden soñra Pür-Cefâ içün Kâtib “mülk-i cāriyemdür” diyüp ol daḡı cāriye idüḡin iḡrâr

²⁴ Kütahya

²⁵ Menteşe

²⁶ Allah’ın bir mülkü vardır, ehlini ehline gönderir.

²⁷ Yanlışlıkla murâfa’a yazılmış.

ider.şafā’ya hatunı idüğine şahid lâzım olur ammā Nāyib şafā’ya Kātib’üñ zulm itdüğün bilür. Pür-Cefā’ya “Bu kātib seni alalı kaç yıldur?” Diyü su’āl kıılır. Pür-Cefā dağı “Bir yıldur Kātib’üñ hizmetinde kāyim ve maşlahatında dāyimüm” diyü haber virür. Meger Nā’ib’üñ karşusunda bir çeme-i cān-fezā ve bir āb-ı hayāt-efzā var idi ki hāş u ‘āmı şuarur ve teşnelere hayāt-ı nev virür idi. “Havānuñ ‘ufūneti ve mürekkebümüzüñ ğılzeti var” diyüp devātı Pür-Cefā’nuñ eline virüp eydür: “Tiz var şol çeşmeden bu devāta şu koy, takririñüzi yazıvirelüm yoluñuza gidüñ ve bize du‘ā idüñ” dir. Pür-Cefā devātı eline alup çeşmeye gelür.Señek ağzı gibi devātuñ ağzın lülele virür. Ağzından taşınca ve başından aşınca şuyla muhkem tıldurup alup getürür.Nāyib bilür ki bu kātib yanında tırmış ve yazı yazduğın görmüş degül.Pür-Cefā’ya hitāb-ı pür-‘itābla eydür: “Ey Mekkāre-’i Cihān! V’ey ‘Ayyāre-’i Zemān! Bir yıldur Kātib yanındayım dırsın ve bu maķüle herze yırsın!Hiç devāta şu koyduğın görmedüñ mi ve şu nice kıoyılır şormaduñ mı?”

22b)diyüp şafā’ya “Var şahidüñ getür!Ben bunlaruñ haķķından geleyim ve intikāmuñ alıvireyim” diyüp Pür-Cefā’yı emānete gönderür ve ‘inān-ı ‘azīmeti şafā cānibe dönderür. Kātib görür ki kabāhati tıyılır ve cāme-i ‘ırzı şoyılır, ol gice ayak kıaraya kıoyup ırkenden ayrılır. şabāh görürler ki Kātib gitmiş ve şafā’nuñ işi bitmiş. Hatunun eline teslim iderler. Anlar dağı gider(ler). Bu hikāye anlardan yādigār ve ‘ibret-nümāy-ı rüzgār kıalur.

Kıt’a:

Olsa ‘ıffetde Meryem-i Şānī

İ’timād itme anlara zinhār

Niçe yıllar dirseñ anlar ile

Göñline girmeseñ ider inkār

Zen-i bed-hūydur cehennem-i vakt

Ve kınā Rabbenā ‘azāb-e’-n-nār!²⁸

²⁸ Rabbimiz bizi ateş azabından kuru.

Hikāyet-i Vā'iz-i Şeydā bā Civānek-i bī-hem-tā: Rivāyet olunur ki konya Hevāyī dirler bir vā'iz var idi. 'Ulemāyla muşāhib ve zurefāyla yār idi. Gāh minbere çıkup sālūsluḡ ve gāh ekābire girüp cāplūsluḡ eyler idi ve ḡalk-ı 'ālem muşāḡabetinden dūr u mehcūr olmayup ve kimesneden almayup diline geleni söylerdi.

Meşnevī:

Giyüp cübbe şalıdırsa ridāyı

Şalardı ḡayrete yoḡsul u bayı

Çıkup keşf eylese ḡur'ān'dan esrār

Eydürdi āferīn ebrār u aḡyār

Ḳoyılsa baḡs-i 'ilme başlayup ḡāl

Olurdi ehl-i meclis cümleten lāl

Neşr: Birgün yolca gidüp şehri seyrān iderken bir civān-ı bī-hem-tā'ya ve bir dilber-i ra'nāya rāst gelüp bir miḡdār ne muşāḡabet ḡılır. Nā-gāh Civān'a 'āşık olup 'ışkına giriftār olur. Vā'izluḡı 'āşıkluḡa ve dāniş-mendlüḡi ışıḡluḡa tebdīl idüp rüz (u) şeb ḡapularından ḡitmez ve bir an ḡidmetlerin n'eylesün terk itmez olur.

Beyt:

'Āşık-ı rüsvāy ol nāmūs u 'ārı n'eylesün?

Varluḡından el çeken 'ırz u vaḡārı n'eylesün?

Neşr: Mest u ḡayrān ve şūrīde vu ser-gerdān yigiticikden vuşlat temennā ḡılır.

23a) Civān ise bunuñ ibrāmından ve sevdāy-ı ḡāmından 'āciz olup göñliyle eydür: “Ben bunu muḡāle ve bir olmaz ḡayāle ḡavāle ideyin. Boleyki 'uhdesinden gelmeyüp çekilüp ḡālinde ola” diyüp eydür: “Sizi işidürem ki evvel eyü ṡanbūr çalar imişsiz. Eger gerçekten baña ṡālib ve cān u dilden vaşluma rāḡıb iseñ Cum'a gün fülān

cāmi‘üñ minberine çıkup va‘z itdüğüñ zemānda minber üzerinde bir miqdār ṭanbūr çalasın, ba‘dehu vaşluma ṭālib u rāğıb olasın. Bende daḥı anda varum ve ṭanbūr çalduğıñ görem”diyü ḳavl u ḳarār dünyāy-ı ‘ahdi üstüvār iderler. Cum‘a gün olur.Vā‘iz bir ṭanbūr bulur.Cāmi‘ ḳayyımına virüp ışmarlar ki “ḳaçan minbere çıkup va‘za āğāz idüp ṭanbüre(y)’i senden ṭaleb itdüğüm zemānda baña getüriviresin” diyüp va‘za çıkar ve minbere ‘urüc ider. Civān ise açmazdan seyrin çalar. Āyāt u eḥādīşden bir miqdār naḳl idüp münāsebetle ehl-i sāzuñ müzemmetine ḳoyılup eydür: “Müselmānlar!Ol sāz didükleri şeyṭān taz‘īfinüñ ve ehl-i bida‘ te’līfinüñ iki dürlü çalması gāh mecāza ve gāh ḥaḳṭāte etmesi vardır.Biri ḥarām ve biri ḥelāldür. Eyle şanmañuz ki ḥelāl olan çalması size ve bize vebāldür.Belki ‘ayn-ı şavāb ve Ehl-i ḥaḳ ḳatında mu‘teber u müsteṭābdur.” Diyüp ḳayyım’a çağırup eydür “ḳanı ol saña virdüğüm mühmel? Anı baña al gel!”ḳayyım daḥı getürüp Vā‘iz’üñ eline ider ve çekilüp yerine gider. Vā‘iz eydür: “Müselmānlar ol sāz didükleri mühmelüñ bir kısmı budur.Bugün va‘za bir ehl-i bid‘atüñ ve bir merd-i pür-nekbetüñ elinden aldum tā çalmalarınıñ sırrın size ‘ıyān u beyān 23b) diyüp eydem.” Ṭanbūrı eline alır.‘Uşşāk perdesinden rāst ser-āğāz idüp gerdāniye būselligi bir miqdār seyr idüp rehāvīde ḳarār ḳılup eydür: “İşde sāzuñ ḥarām olan çalması budur.şakınıñ çalmañ ve çalana daḥı muḳārin olmañ! Ol bir çalması ki ḥelāldür, ne çalana ve ne muḳārin olana vebāldür didüm, İşbudur” diyüp ṭanbūruñ ḳolına yapışup minber ṭaşına bir ṭanbüre çalar.ḳonya ḥelvāsı gibi ḳırılup mānend-i ḥaşḥaş ṭaḥtaları ṭağılır.Ne ḥisāba gelür ve ne şayılır.Yigircik ise bunun ḥīlesine ve ḥalkla mu‘āmelesine ṭaḥsīn u āferīn eyler.Andan soñra muşāḥabet u muḳārenetinden bir an dūr olmayup vā‘izle yār-ı ġār ve rūz (u) şeb hem-dem u ġam-ḥwār olur.

Ḳıṭ‘a:

Kişi(y)i gör ne ḥāle sevḳ ider ‘ışḳ

Neye yelterse anda al ider ‘ışḳ

Ne deñlü olsa bir kişi mu‘ānid

Anı bir ḳıl ṭaḳup ṭurmaz yider ‘ışḳ

Hikāyet-i Vā‘iz-i Hile-sāz bā Cemā‘at-i Ehl-i Niyāz: Zemānemizde Küççük ‘Abdī demek ile ma‘rūf bir vā‘iz var idi. ‘Ulemāyla muşāhib ve zurefāyla yār idi. Vüzerā şöhetinden dūr ve ümerā meclisinden bir dem mehcūr olmaz idi.

Meşnevī:

‘Ulūm içre ne kim var cümle-i fen

Anı bilmiş idi ber-vech-i ahsen

Kılıcak şarf u mantıkda taşarruf

Bilürdi külli cüz’(v)i bī-tevaḳḳuf

Hadīs u hendese ta‘bīr²⁹ u hikmet

Nücūm u fıkḥ u naḥv u tıbb u hey’et

Mu‘ammā vu luğaz inşā vu taḥrīr

Göñül levḥ³⁰inde hep kılmışdı taṣṭīr

Neşr: Birgün ḥakīr’e ser-güzeştinden ve seyr-i kūh u deştinden hikāyet u rivāyet idüp eydür: “Civānluğum āvānında ve dāniş-mendlüğüm zemānında tarīka çıkmāğa ‘azīmet ve taḥşīl-i ‘ilm için İstanbul’a gitmege niyyet 24a)idüp bir suhte ile cānib-i rāha revān olduk.Yetmiş seksen akçadan ahir ḥarcluğumuz yok.Birkaç gün giderek ikimüz ayırdug³¹ zevādeye ḥarc iderek ol daḥı dükendi ve ḥāzır olan zevāde daḥı yindi. Kūtāhiyye kırbında Altuntaş³²dirler imiş bir kaşabaya irişdük. Zahmet-i rīg-istān ve ḥarāret-i tābistān ile gelüp köb(p) düşdük.

²⁹ Yanlışlıkla tağayyür yazılmış.

³⁰ Yanlışlıkla güzel he ile yazılmış.

³¹ Yanlışlıkla kef’le yazılmış.

³² Kütahya Altıntaş ilçesi.

Meşnevî:

Kabardı şiddet-i rehden ayaklar

Acurdı hâlümüz gören yayaqlar

‘Amelden kalmışdı süst olup boy

Görüp bir kimse dimezdi bize şey

Yarılmışdı harâretten tutaqlar

İşitmez idi aşvâtı kulaklar

Birkaç gün turmak ve ârām için oturmak lâzım geldi. Leb-i cüy-bârda bir câmi‘ var imiş. Anda mücāvır olduk. Şanma ki ârām idüp rāḥat bulduk. Cāmi‘ yanında cārī olan ābda rev-ān-ı bî-ḥadd u bî-pāyān gūk-i feryād-kunān var imiş. Eṭrāfdan feryād u fiḡāna ve vaḡvaḡa-i bî-kerāna başladılar. Ne diñüp ne diñledürler. Ne miḥrābda imāmuñ okuduḡın ve ne minārede mü‘ezzinüñ ezānın añladurlar. Meger Cum‘a gün bāzārı turur ve eṭrāfuñ eṭrāki anda cem‘ olur imiş. Suḥte‘ye ben eytdüm: “Yarın minbere çıkup biraz sālūsluk şatup va‘z u naşḥate āḡāz ideyin. Boleyki bu ṭā‘ife-‘i za‘īfenüñ āhenīn dilleri germ ve sengīn gönüllerini nerm olup zād-ı rāḥ için biraz akçaların degşürüp yola girevüz ve maḡşūdumuza irevüz” didüm. Suḥte eydür:

“Beyt:

Bā siyeh-dil çi sūd guften-i va‘z?

Nereved mīḥ-i āhenīn der seng!³³

Sezemez ki bu ṭā‘ifeye eşer ide, bize birer ikişer akça vire. Birkaç gündür şunda tururuz, câmi‘lerinde oluruz. Niyyetlü ve bunlar ile ‘adāvetlü degülüz. Bir kaşuk şūrbālar ile bir dilüm

³³ Gönülü karaya vaaz söylemek ne fayda?Demir çivi taşa girmez.

24b) etmeklerinde odlu olmaduk. Bi-ḥamdü lillāh aç daḥı ḳalmaduk. ḳaşabamuzdan çık git ve naṣṭhatüñ kendüñe eyt dirlerse ne cevāb virürsin.” Ben eytdüm: “Ḥātırıma bir ‘aceb ḥayāl ve bir ḥıle vu al ḥuṭūr itdi.ṭur bāzāra var, baña bir ḳaç koyun bağırsağı getürivir.Seyr eyle ben bunlara ne riv giçerin ve ne yirden ḳapu açarın”. Suḥtedür bāzāra varup birkaç bağırsak getürivirdi. Uçlarını muḥkem bend idüp içlerini yil ile ürüp ṭoldurduk.Ḥāzır u müheyyā kılduk.Ben eytdüm: “Yarın Cum‘a’da minbere çıkayın, va‘za naṣṭhate āgāz ideyin. Ḳurbağalar ‘ādet-i ḳadīmeleri üzere feryād itse ve ḥalka söz añlatmasa gerekdür. Ol vaḳt ben eydürin. Müselmānlar bu ḳurbağacuklar bize Ḳur‘ān-ı ‘Aẓīm’üñ ma‘nāsın söyletmediler ve sizlere diñletmediler. Ben ‘āṣı ve güneḥ-kār u bed-kār faḳīr-āne vu ḥaḳīr-āne du‘ā ideyin, siz mü‘minler şıdkla āmīn diñ. Du‘āmuz berekātında boleyki bu ḳurbağacuklar siñeler ve biz va‘zı temām idüp gidünce diñeler” diyüp du‘āya el ḳaldurunca sen daḥı nihānıce pusuya ṭurup bu ṭolmuş bağırsakları bu şuya bir bir şalivir. ḳurbağalar yılan şanup siñeler ve bir uğurdan diñeler gerek” diyüp ben va‘za şurū‘ itdüm. Suḥtedür du‘ā zemānında böyle itmiş. Anı gördüm ki ḳurbağalar diñdiler. Ol bağırsakları yılan şanup her biri bir bucağa siñdiler. Va‘zdur temām itdüm. Minberden inecğim zemānda benüm için du‘āṣı maḳbül ehl-i kerāme ādem ancak diyüp Cāmi‘de olanlar cemī‘an ayağuma düşdiler ve başuma üşdiler. Kimi kīsesiyle akçasın kimi bāğla bāğçesin teklīf itdiler.Ben eytdüm: “Müselmānlar baña ne akça gerek ne bāğçe. Bir ḥabbe göz almazum ve cīfe çirk-ābına ṭalmazum. Bir nesne ki fenā ola, ‘āḳıl olanlar anı nice ala? Bizüm ile bir suḥtecuk gelmişdür. Dāniş-mend olmak

25a) ister.şadaḳañuzdan her ne in‘ām iderseñüz aña viresiz ve murāda iregöresiz.Biri biñe giçer ve der-i cinānı evvelā cömerd açar. “Nice anı gördüm, akça(y)’ı yire bādem içi gibi yağıdurdılar. Akçası olana söz olmayana da ḳarz aldurdılar. Biñ ikiyüz akça ḥāşıl olmuş, evde ḥatunları daḥı ṭuymuş.Kimi gözleme getürdi kimi çörek.Kimi ḳaz pişürmüş kimi börek.Kimi kömlek getürdi kimi dest-māl. Kimi seccāde virdi kimi çuval.Ve-’l-ḥāşıl ol gün aḥşama dek bir mertebe tena‘‘um itdük ki vaşfa gelmez.İl tağılduğınlayın Suḥte’ye eytdüm: “Ne ṭurursın? Ṭurma! İki kirā ṭavarı yokla!Ayak ḳarada ḳoyalum, bu fesāne(y)’i bir āḥir yirde daḥı okuyalum.” İki ḳatır bulmuş.Hemān süvār olup şabāḥ olunca Kūtāhiyye’(y)’i bulduk. ‘İmāretine misāfir olduk.

Qıf'a:

Şu deñlü gözi a'mādur 'avāmuñ
 Seni görmez gözine girmeyince
 Konuğum diyü kapusına varsañ
 Gözükmez bir iki yir girmeyince

Hikāyet-i Vā'iz-i Pür-Taķşır bā Cemā'at-i Keşir: Meger bir mürāyī vā'iz bir gün minbere çıķup 'ibārāt u tekellūf ve tesellūs u taşalluf birle müselmānlara va'z eylerdi. Münāsebet düşürüp bengüñ mazarratından ve müzemmetinden söyler idi ki "Bu haşîş-i habîsdür ki mādde-i hezār-teşvîşdür.hükminde mizācuñ bāğçesin şoldurur ve sîne-i ādemi efkār-ı bîhūde ile tıldurur" diyüp Vā'iz Hwāce halāyıkı bu vechle ögütler idi. Ammā kendü halvetde ol otdan otlar idi.ķazāyla kâğıdla koyında bir miķdār var idi ve keyfiyyeti geçdükçe bir miķdār dañı yir idi.Elin şalıp söylerken ve germiyyet ile va'z u naşîhat eylerken yeñinden şıçrayup halka-'i va'z ortasına düşer.Halāyık "Nedür şu?" Diyüp kâğıduñ başına üşer. Vā'iz Hwāce görür, almaz. Eydür: "Müselmānlar ol mel'ūnı ben alup geldüm tā görmeyen

25b) müselmānlar anı görelər ve şekl (u) rāyihasın nişānlayup bileler, tā bilmezlık ile ol mel'ūndan yiyüp mağbūn olmayalar" dir. Halk ise Vā'iz'ün sözine inandılar ve 'an qarīb kaşd getürdi şandılar.Bu hile ile halkuñ dilinden halāş ve bu efsāne ile zühde ihtişāş kesb itdi.

Qıf'a:

Naşîhat iderüz dir halk dehrde
 Girüp şevķile vā'izler beyāne
 Hemān dām eyleyüp dünyāya va'zı
 Şaçarlar mekr u efsūn ile dāne
 Çü kavli bunlaruñ fi'line uymaz
 Nice itsün eşer halk-ı cihāne
 Naşîhat sen saña kıl ey gönül var

Nedür bu kı̄l u kı̄l-i şūfiyāne

Varise kendü naḳdūñden ḥaber vir

İlüñ mālını şaymaḳdan saña ne?

Hikāyet-i Dāniş-mend bā Fellāḥ-ı Müst-mend: Rivāyet iderler ki ḳonya'da ehl-i 'ilmden birinüñ bir merkebi var idi. Kendi zıbanlarda otladup gice ḥücre si öñinde bağlar idi. Ḥar-ı 'İsā'dan yanında mükerrerem ve Merkeb-i 'Uzeyr'den ḳatında mu'azzez u muḥterem idi.

Beyt:

Gevden u süfledür egerçi ḥımār

Bulsa yük çekmeyile ḳadri ne var?

Nesr: Bu kimesne ḥırmen vāḳtlerinde merkebe binüp köyleri gezerdi ve eline giren şa'ır u 'alefi ol merkebe ḳış için zaḥīre düzerdi. Çün ḳarlar yağup ḳışlar olurdu, bir niçe 'amelden ḳalmış ebter evrāḳı bulup bir kitāb diküp her varaḳuñ arasına arpa döküp gelüp ol varaḳları merkeb öñinde bir bir açardı. Merkeb her varaḳuñ arasında bulduḡı arpa(y)'ı diliyle yalardı.Ḥāl diliyle şāḥibine varaḳ-ı dīger dirdi. El-ḳışsa: Mürür-ı rüzgārla ḥar şöyle mu'allim u ḥüner-ver oldu ki ol varaḳları bir bir kendü diliyle dönderdi. Bulduḡı dāne(y)'i devşürüp derünına gönderürdi.

Ḳıṭ'a:

Muşāḥabet eşer eyler ḳişiye her ne ḳadar

Dirilse biñ ḥazer u ḥavf ile cihān içre

Mü'eşşir olmasa 26a)'ālemde pertev-i şoḥbet

Ḥacer güher mi olurdu bu resme kān içre

Celīs olup ḥüner ehline reng-i rū alıḡor

Üzüm üzümle ḳarar(ur) çü büstān içre

El-ḳışsa: Dāniş-mend ḥar-ı mu'allimi zarūret-i deyn için birgün şatar. Naḳd ider.Kendünüñ göñline seyāḥat hevāsı düşüp çıkup şehirden gider. Meger mürür-ı rüzgār ve seyr-i deşt u dār u diyār ile Ḥaleb şehrine gelür. Birgün temāşāy-ı şehir u bāzār

eylerken görse ki ħar-ı mu‘allime bir fellāḥ-ı bī-felāḥ süvār olmuş, bir tarafda тұrur.ħarīf merkebi görür. Sīmsizlükden cānına yetmiş ve aқçasızluқdan işi bitmiş idi.

Meşnevī:

Yara üzre görse kuş tersinden aқça

Anı almaduқ dilerdi şanup aқça

Elinde avcunda sīm u zerde

Hemān tırnağı var idi nazarda

Yüzini etmegüñ görmekde nevmīd

Meger kuş-ı meh ile nān-ı ħurşīd

Niçe gün idi tatmamışdı etmek

Hemān şu içerdı ol da endek

Dilerdi kim vire nefsine ruḥşat

Anı bu ḥāle koymışdı zarūret

“*E-d-ḍarūrāt bītaḥ-u’l-maḥtūrāt*³⁴” diyüp sürüp Fellāḥ’uñ yanına gelür. Karvayup merkebüñ ‘inānın alur. Fellāḥ eydür: “Bī-āyīn! Merkeb benümdür aşāğa in!” Muḥaşşal ğavġā iderek Qāḍī’ya gelürler. Qāḍī daḥı bunları söyledüp görür “*El-beyyine ‘alā-’l-mudde ‘ī ve-’l-yemīn ‘alā men enker*³⁵” diyüp Dāniş-mend’den şāhid ister. Dāniş-mend eydür: “Ben bu yirde ğarīb u bī-kesüm ve ‘āciz u bī-feryād-resüm. Bi-’l-fi’l ne şāhide ħudretüm ve ne naql-i şehāde getürmege tākatüm var.Ammā bu merkebüñ maḥfī birkaç nişānı ve ba‘zı imtiḥāna burḥānı vardır.Emr iderseñ beyān ideyüm tā şıdkum yanıñuzda ‘ıyān ola ve qalbiñüz ol nişānlardan iṭminān bula.” Fellāḥ ve Qāḍī ol qavle

³⁴ Zaruretler tehlikeli şeylerin özüdür.

³⁵ Kanıt iddiaciya, yemin etmekse inkar edene (düşer). –Fıkıh Kaidesi

rāzī olup eydürler: “Ol nişānlar nedür?” Dāniş-mend eydür: “Bu merkebüm evvel ğazel-
ḥwān ve s̄aniyyen şāḥib-i maḳāmāt-ı ḥoş-elḥāndur”

26b)diyüp ta‘rīf-i tām ve tavşīf-i temām eyler.Beyt:

Gerçi ki ḥar āvāzı olur enker-i aşvāt

Şūr-nā gelür ol ıssına güm olduğu sā‘āt

Āḥir Fellāḥ eydür: “Yā Efendi! Eger bu faḳīḥüñ sözi rāst ve didükleri bī-kem u
kāst ola, merkebinde nizā‘um yok. Da‘vāsında şādık ve talebinde muḥaḳḳıḳdur.Pes
Kāḍī emr eyler, bir cönk getirürler.Dāniş-mend’üñ eline virürler. Ḥalāyık üşüp temāşā
ider.ḥarīf çünki merkebüñ öñinde açar. Ḥar-ı bī-çāre öñinde evrāk göricek ḳadīmī
mu‘āmele göñlinden giçer. Arpa ümīdine honḳur ve ayruk baş aşāğa eger. Bir o ṭarafa
ve bir bu ṭarafa deger. Görür nesne yok, diliyle ol varakı dönderüp birin daḥı açar. Ol
evrākı şıyurup giçer. Āḥir nesne bulmayup başın yukaru ḳaldurup “İnne enker-u’l-aşvāt
li-şavt-i’l-ḥamīr³⁶” muḳteżāsınca ağarmak ve arpa yok diyü bağarmak istedi. Dāniş-
mend daḥı gerdāniyyeden ḥara hem-zebān olup vech-i ḥüseynīden rehāvī gösterüp
dügāḥda ḳarār itdiler. Kāḍī bu ḥıleye taḥsīn u āferīn idüp Fellāḥ’uñ ḳavliyle merkebi
dāniş-mende ḥükm ider. Ḥar-ı mu‘allime yine süvār olup ḥılesine gider.

Ḳıṭ‘a:

Müfīd olmaz aña zıkr-i ilāhī

Çü ḳalbi ḡafletile ola lāhī

Şu kim ‘ilmiyle ‘āmil degüldür

Miṣāli işbu merkebdür kemāhī

Ne ḥāşıl bir iki elfāzı ezber

Ḳılup evrāḳa itmekden nigāhı

³⁶ Seslerin en iğrenci eşek sesidir.

Hikāyet-i Naşr-ü-'d-dīn bā Ruhbān-ı Bed-Āyīn: hikāyet iderler ki Germiyān Oğlu zemānında bir ruhbān zemānuñ 'ulemāsına ve ol 'aşruñ fużalāsına gelüp eydür ki: "Üç su'ālüm ve sizüñ ile bu vechle kııl u qālüm var.Eger cevāb virecek olursañuz dīniñuze girem." Bunlar ise bir yire cem' olurlar ve cevābında 'āciz qalurlar. Bu hayretle mütehayyir tururlar iken ittifāk Naşr-ü-'d-dīn merkebine süvār olmuş ol meclise çıkagelür. Bunlar dañı Naşr-ü-'d-dīn'i görüp ayağ üzere gelüp

27a) 'izzet u ihtirām kıılup ruhbānın su'ālin ve bu mertebe kııl u qālın beyān kıılurlar. Naşr-ü-'d-dīn bunlara tanmayup ve merkebinden inmeyüp ruhbāna eydür: "Di su'ālün söyle cevābuñ virilsün ve maşlahatuñ görilsün" Ruhbān dañı ayrıl gelüp eydür: "Yirden göge nenün āvāzı çıkar ve yerün ortası nerededür ve şaķalumuñ kıılları 'adedi ne miqdārdur?" Naşr-ü-'d-dīn görüp eydür: "Su'ālün de bu mıdur? Evvelā yirden göge benüm merkebümün āvāzı irer. "Ruhbān eydür: "Neden ma'lüm?" Naşr-ü-'d-dīn eydür: "Ben merkebüm ağırdın, inanmazsañ sen gökden çık diñle, ve yirün ortası ise rāst merkebümün kıç ayağı başduğı yirdür. Eger inanmaziseñ bir uzun ip bul, getür kıç ayağına taķalum.Ben burada turayum, sen dünyāyı çep-çevre tolanup ölç, ve şaķaluñuñ kıılları ise ol dañı rāst merkebün kıyruğı kıılınuñ 'adedincedür.Eger aña dañı i'timād itmeziseñ bir kııl senün şaķaluñdan üzelüm bir kııl merkebün kıyruğından, tā kııllar dükenince ol vaķt 'adedleri ma'lüm olur ve qalbün i'tmi'nān bulur." Naşr-ü-'d-dīn böyle diyücek hep bu qavl üzere ittifāk idüp Ruhbān'ın üzerine hücum iderler. Ruhbān görür ki şaķalı yolunur, barmağ götürüp müselmān olur ve dāleletden kırtılır.

Kıı'a:

'Arz³⁷olunsa dil-ā bir emr-i muḥāl

Bulmasañ qāşır olsa nuṭqa mecāl

Kurtulam dir iseñ o töhmetden

Eyle ta'līk-i bi-l-muḥāl-i muḥāl

Kısm-ı Şānī: zurefāy-ı Cihāndan ve 'Urefāy-ı Devrāndan ve ḥayvān u Zen-āndan zuhūr u şudūr iden ḥıyel Beyānında İdi: Naql iderler ki Diyār-ı 'Acem māl-dārlarından bir tācir 'Arab vilāyetine gelür. Bir gūşede tebdīl-i şüret

³⁷ Yanlışlıkla 'arş yazılmış.

27b) idüp Şehr-i Kāhiriyye’de nihān olur.Oturup bir gice biñ dīnārı igeden geçürür. Balık kuruşığıyla hablar idüp güneşde kurudur. Bir torbaya ‘atṭār-istāna iledüp şatarın diyü bir ‘atṭāra gösterür. ‘Atṭār eydür: “Bu nedür?”Eydür: “Buña tarabek-i Ḥorāsānī(?)³⁸ dirler.ḳalbini müferriḥ ve bedeni muşahḥihdür.Rūhı ferīd ve mizāca müfīddür³⁹.Kīmyā’ya daḥı girer.Rükn-i a‘zamīdür” dir. ‘Atṭār eydür: “Bildügüm nesne degül ancak hele niçeyedür?” Dir. ‘Acem yigirmi akça behā biçer.‘Atṭār “Hele vāfir esbāb ancak” diyüp sekiz akçaya alır. “Nice ola” diyü tobrasıyla bir bucağa bırakur. ‘Acem ḳor gider.

Beyt:

Nice cür’etdür temāşā kıl bu merd-i ḥile-ger

Şatdı gitdi iki dirhem sīme biñ dīnār-ı zer

Nesr: Ba‘d-ı zemān ‘Acem bir gūşeden ḥwāce-vār ‘urūc idüp altun ve gümüş sebikeler ḥarcanup ma‘lūm-ı ekābir u aşāğir olur. Kīmyā bilürmiş diyü işiden şöḥbetine ṭālib u rāğib olur. Cümleñüñ muşāḥabetinden istiğnā ve da‘vetinden ibā gösterür. Mülūk-i ‘Arab her ne ḳadar ibrām u ilḥāḥ iderler, ne cāh u manşiblarına ṭālib u ḳāyil ne zerre deñlü bunlara māyil olur. Āḥir ‘Arab begleri ittifāk ile Sultān’uñ ḳatında añarlar. Pes Sultān getirüp Ḥwāce’ye ta‘zīm ider. “Elbette Kīmyā yolın bize göstermek gereksin” dir. “Uş ḥall u ‘akd(d)e memleket u ḥazāyin u saltanat cümle tufeylüñdür” ‘Acem eydür: “Ey Sultān-ı Cihān! Devletüñde benüm ḥazāyin u defāyine ihtiyācum yokdur. Her ne sâ‘at kim dilerüm, dünyānuñ mālın cem‘ iderüm ammā “*Eṭī ‘ū- ‘llāhe ve eṭī ‘ū- ‘r-rasūle ve ūli- ‘l-emr-i minkum*⁴⁰”dür. Benüm daḥı Sultān’dan tevaḳḳu‘‘um ḥāk-pāylerine tazarru‘um oldur ki bu sırrı ‘Arablara ifşā ve bu ‘ilmi āḥire ilḳā itmeye ve bundan cem‘ olan mālī fī-sebīl-i-‘llāh ḡazāya ḥarc ide, tā ki ben daḥı andan ḥişşe-dār olam”

³⁸ Ahmet Tal’at Onay’ın Mazmunlar kitabında 469. Sayfada zikredilen Tārāmūn-ı Ḥaṭā hikāyesinin farklı bir varyasyonu olan bu hikāyede söz konusu madde Tārāmūn-ı Ḥaṭā yerine bu isimle zikr edilmiştir. (Onay, 1941) Ayrıca bu ismin ilk kelimesinin nasıl okunduğunu bulamadık. Burada “ṭ-r-b-k” şeklinde, diğer yerlerde “ṭ-r-y-k” şeklinde yazılmıştır.

³⁹ “Rūhı ferīd ve mizāca müfīddür” ifadesi iki defa yazılmış.

⁴⁰ Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin ve sizden olan idarecilere de. (Nisa Suresi, 59.Ayet’ten)

28a) diyü iltimās eyler ve bu maķūle söz söyler.Şi‘r:

Haķ katında yücedür mertebe-’i ehl-i cihād

‘Arş u kürsī ʈoludur menķabe-i ehl-i cihād

Tengdür atlarınıñ ‘addine meydān-ı felek

Olıcaķ ‘arz-ı ‘adū kevkebe-’i ehl-i cihād

Yiryüzinden ʈıkuben kapladı mülk-i melegi

Aşfiyā zikri gibi debdebe-’i ehl-i cihād

El-kışşa bu ʈaziyye üzere Sulṭān ile ‘ahd u imān ve va‘de peymān kılurlar ve Kīmīyā’nuñ esbābına mübāşir u mu‘āşir olurlar. Pes Hwāce eline devāt u ʈalem yazar ki edviye-’i fülānı ve fülānı ve ʈaryek-i ḥorāsānī(?) (y)’i bir ḥācib eline virüp eydür: “Varuñ alup bunlaruñ eyüsinden aluñ getürüñ!” Hācibler gelüp cümle edviye(y)’i alup gelürler, ʈaryek-i ḥorāsānī(?) (y)’i bulamazlar. Āḥir bī-nihāye istedükden soñra ki cümle ‘atṭār-istāna tenbīh iderler.Bulunmayıcaķ ḥālī ‘arz iderler ki ʈaryek ele girmez. Hwāce eydür: “Ol bu cüz(v)’-i ‘azīmdür öñüt görüñ!” diyü gönderür. Meger ol ʈaryek El-ān ‘Atṭār’uñ ḥāṭırına gelür.Arayup bucaķda tobrasıyla bulur. Üstinde ʈaryek-i ḥorāsānī yazılı. Hāciblere “gel” diyüp “Görüñ şu mıdır?” diyüp gönderür. Hwāce görince şādīy u beşāşet gösterüp eydür: “Bi-ḥamd-ü lillāh Sulṭān devletinde uş peydā oldu. Zīrā Mışr şehrinde ʈaryek Olmaķ ba‘īd idi” diyü şāḥibine kırķ dīnār behā virür. Ol gice Sulṭān’uñ nazarında Hwāce Hādīm’e ta‘līm eyler, kendü yanına varmaz tā kimin ʈarḥ idüp kimin ʈard idüp oda urur. Ol ki nāra kābildür, ḥarķ olup hevāyīsi taş‘īd birle gider. Zer-i ḥālīş ʈāl olup ol biñ dīnārluķ altını şabāḥa dek ḥāşıl ider. Sulṭān bu ḥāl u ʈālī görür. ‘Aķlı firār ve nefsi ‘ayyār olur. Hwāceye hezār-ān ‘izzet u ḥürmet idüp ve cān u diliyle ‘ilmine müşterī olur.

Nazm:

Hırş-ı zerdür düşüren ‘ākili derd u eleme

28b) Murğ-ı zîrek tutulur dar(ı) ile dağama

‘Ālemüñ her ki bağa tursa fenāsını görür

‘Ākıl oldur ki bunuñ şaya vücūdın ‘ademe

Pes Sultān Hwāce’den taryeküñ aşlını istifsār idüp taḥşîlini istiḥbār ider. Hwāce eydür: “Yā Pādişāh-ı Kām-yāb! Bu taryeküñ kânı Kūh-ı Yakān(?) dur ki Deşt-i Ḥorāsān’dur. Bu bir cevherdür ki cevḫ-i meḡāk ve enderūn-ı ḥākde ḥāşıl olur. Ol ki bu fennüñ kāmili ve bu emrūñ ‘āmilidür, anı iş u güç idüp bulur ve kıllat ile iḥrāc idüp alır⁴¹. Zîrā anuñ cevheri ḡavr-ı zemīnde Kemāl-i Āfitāb Şevr-i Gerdūn’a geldüğinden soñra olur. Eger şöyle kim Sultān’uñ ribka-’i meveddeti ben bendenüñ üstinde olmayaydı varup andan vaktiyle niçe yükler iḥrāc idüp getürürdüm. Sultān ḥazretleri için Māl-ı Kārūn ḥāşıl eylerdüm. Ammā Sultān’uñ ḥükmi rev-ān ve ‘ālem emrine bende-fermāndur. Birkaç kullarına buyurasın, varup ol diyārda anı taḥşîl idüp getürsünler” dir. Sultān eydür: “Buña ‘ināyet ve bu iḡdām-ı himmet yine senden olur. Yohsa anı degme bir ‘āmī nice taḥşîl eyler ve yā yūsre bulur” diyü ibrām itdi. El-kışşa Hwāce bî-ḥad imtinā‘ gösterdükden soñra çār u nā-çār rızā gösterür. Ḥātır-ı Sultān için ḡabūl eyler. Sultān emr eyler, Hwāce taryek getürmegiçün ikiyüz od gözlü bād-pā vu cihān-peymā nāka-’i bî-hem-tā ve üştür-i zîbā virürler ki her birisinüñ

Nazm:

Güneş gibi ser-ā-ser raḥtı zerden

Giçer sür‘atde seyr itse ḡamerden

Suḡub gibi ḡatār olup çekilse

Şebi öñdül alır bād-ı seḡerden

⁴¹ Yanlışlıkla olur yazılmış.

Ve'-l-hāşıl bu nāka⁴²ları cümle İskender-ānī vu Mışrī akmışe-i dībā ve eşnāf-ı emti'a-'i zībāyla techīz iderler ve yigirmi 'aded kâmer-peyker melek-

29a) maḥzar gulām-ı ferḥunde-aḥter ve on nefer dahı şeker-güftâr, gül-ruh-sâr dūşīze kıızlar

Beyt:

Nihāl-i tāze vu naḥl-i ser-efrāz

Ki bergi şīve olmış mīvesi nāz

Ve on biñ dahı dīnār-ı aşfer virüp Ḥwāce(y)'i ta'zīm-i tām ve iclāl-i maṭbah (u) ḥiyām ve ḥuyūl u ḥuddām birle envā'-ı elbise vu cāme ve mülük-i eṭrāfa sifāriş-i nāme, tāzī atlar ve şeb-reng katırlar birle Ḥorāsān'a irsāl eylerler. Ḥwācedür vilāyetine varur ve bir gūşede pinhān olup getürdüğü māl u menālī yap yap ḥarcanmağa meşgūl olur. Meger ol şehirde bir ḥarīf-i zarīf var idi ve dāyım ebleh⁴³leri defter idüp yazar idi. Bu ḥādişe Sultānla ol 'Ayyār 'Acemī mā-beyninde vāki' oldı. Mecmu'anuñ ser-nāmesine yazar ki "Es-Sultān Nūr-ü-'d-dīn Maḥmūd bin Zengī Re'īs-ü-'l-Ebleh-īn" diyü. Meger bu ḥaber Sultān'ıñ sem'ine irdi. Ādem gönderüp ol ḥarīfı getürtdi. Defter kışşasın istifsār itdi ve "Beni Re'īs-ü-'l-Ebleh-īn yazmışsın, ola mı?" Didi. Ḥarīf eytdi: "ḥazret-i Sultān'ı nice Re'īs-ü-'l-Ebleh-īn diyü ser-defter kılmayam? Bir şahş-ı 'Acemī gelüp biñ dīnāra nice biñ dīnār alup gitdi. Size böyle ḥile itdi." Sultān'a ol söz muḥkem te'sīr idüp eytdi: "Eger ol ḥarīf yine gelüp bunca yük ṭaryek getürürse ḥālūñ nice olur bilür misin⁴⁴?" didi. Ḥarīf eydür: "Eger eyle ki Sultān buyurur, ol şahş-ı 'Acemī gele, Sultān ḥazretleri'nüñ nām-ı şerīfini sözi rāst ola. Ol vaḳt Sultān ḥazretleri'nüñ nām-ı şerīfini defterden ḥak idüp Re'īs-ü-'l-Ebleh-īn ol şahş(ı) yazam ki rüy-ı zemīnde andan ebleh olmaz ki bunca mālā mālīk ve ṭarīḳ-i necāta sālīk olmış iken yine gelüp Sultān'ıñ yanında olup bīm-i cān ve ḡayret-i sultān çeke."

⁴² Neḳa yazılmış.

⁴³ Bā yerine yā yazılmış, fakat cümlelerin gidişatından ebleh olduğu anlaşılıyor.

⁴⁴ "sin" kısmı silinmiş fakat tahmin ediliyor.

Nazm:

‘Ayn-ı ‘akluñ

29b) perdesidür hırş u āz

‘Ākılınūñ şanmağıl bu hırşı az

Dāne hırşıdur tıyūrı dām iden

‘İşmet ehlin hırşdur bed-nām iden

Hikāyet-i Merd-i Sevād-ger bā Üstād-ı Şāhib-i Hüner: Hikāyet olunur ki Kīmyā t̄aliblerinden ve ol ‘ilm rāğıblarından bir sipāhī var idi. İksīr ārzūsıyla cesedi zerd ve heves-i zer u sīm ile pūr-derd, ‘ağd u halle mā-melekin çüritmiş ve nihāl-i ‘ömrin ol hevāyla kurıtmış, Kīmyā’ya mālīk ve ol semte sālīk olamayup müflis-mānd(e)būd ve bī-fāyide vu bī-sūd gezer iken hātırına hevāy-ı sefer ve bir kāmīle yetişmek ümīdine seyr u güzēr hūtur ider. Bi’l-āhīr ābā vu ecdādından kalan emlakūñ olancasın ve hārcından artup bākīye kalancasın şatup bir kaç yüz fülōrī cem’ idüp çıkup şehirden gider. Müddet-i rūzgārla giderek, seyr-i memālīk-i ‘Arab u ‘Acem iderek Şehr-i haleb’e gelür. Birkaç yıl anda kalur. Birgün zer-ger-ān çār-sūsın seyrān ve cüst u cū (yu) nigerān iderken görür ki kīmyā-gerden biri bir sebīke altun getirüp zergerūñ birisine mişkālīn ellişer aqçaya bey’ ider. Görince hemān Sipāhī’nūñ ‘inān-ı ihtiyārı elinden gider. Açmazdan hārīfī gözedüp görür. Hārīf ise hergün bir sebīke zer getirüp bu minvāl zer getirüp bu minvāl üzere naqd idüp yine gider. Sipāhī hārīf’den bu şan’atı öğrenmege ve bu vechle hīle vu al ve semtle nīreng u hayāl fikr idüp birkaç mişkāl a’lā Firengī altun alup bir sebīke peydā idüp hārīf’ūñ altun şatduğı zer-gere iletüp mişkālīn seksener aqçaya şatup irtesi aqçasın yine altuna virüp sebīke peydā idüp yine ol zer-gere iletüp üslūb-ı sābık üzere bey’ eyler.

30a) Ol hārīf dahı yine zer-gere sebīke getirüp ister ki bey’ ide. Zer-ger eydür: “Şu sebīkelere dahı nazar eyle, behāsın aña göre söyle! Bu dahı bir üstād-ı cihānuñ ve bir ferīd-i zemānuñ ‘ilmidür. Zerde ‘ayār ve ‘ilmde kıymet u i’tibār böyle gerek! “Diyüp sebīkeleri hārīf’ūñ eline ider. Bu ‘ayārda zer göricek ihtiyārı elden gider. Zer-ger’e eydür: “Usta! Bu sebīkecük senūñ olsun. Ol kimesne sebīke getürdüğü zemānda mahfīce

baña bir habercük uçur. Ne hîdmet teklîf iderseñ câne minnetdür, tek hemân buyur! Bu ‘ilmde benüm dağı kuşûrum ve bu şan‘atda bir miqdâr kûsûrüm var imiş. Senüñ sebîke ile boleyki tekmîl u taḥşîl idüp saña du‘â idem” dir.

Kıt‘a:

Kişi bir kârı tutup kalmak olmaz

Batâlet lüccesine talmak olmaz

Gözedüp bulmayınca rûzgârın

‘Amel fülkini aña şalmak olmaz

Nükte: Rivāyet iderler ki Naşr-ü-’d-dîn birgün merkebin yitürür, aramağa gider. Eṭrâfı geşt u güzër ider. İttifāk merkebinı hatunı bulup buña çağarur. Eydür ki: “Gel, merkebi ben buldum, dağı ne ararsın? Yok yire ne gücün üzersin?” Naşr-ü-’d-dîn dağı hatunına cevâb virüp eydür ki: “Sen merkebi muḥkem bağla, gerekse gül gerek ağla! Benüm dağı sezindüm yirleri var çalayum ve yine geleyüm” dir. İmdi bu kışşadan hişşe oldur ki kişi bir kârı itmâma ve bir şan‘atı ihtimâma iriştirdüm diyü ihmâl u müsâheleden şakınmak gerekdür ki ‘ilme gâyet ve ma‘rifete nihâyet yokdur ki dimişlerdür.

Beyt:

Ma‘rifet yolında ol evveldem şınanlar mihneti

Gördi ki ön menzildedür girdükde altından feres

Bu dağı lâzım u lâ-büddür ki kişi mübâşeret idecegi kârın önün ardın ve germâ vu serdin çalmayınca uğramamak gerekdür. El-kışşa:

30b) Sipāhî birgün zer-gere bir sebîke dağı altın ister ki bey‘ ide ve hüccesine gide. ḥarîf’e haber iderler, irişür. Açmazdan bunuñ ile muşāḥabete girişür. Sipāhîdür zergerden sebîke akçasın alup hüccesine gider. Ḥarîf dağı ardına düşer. Ne tedārük iderse ider. Sipāhî ile yâr u ğam-ḥwâr ve hem-nişîn-i leyl u nehâr olur. Eşnây-ı muşāḥabetde birgün münâsebetle keşf-i rāz idüp eydür: “Bizüm dağı bu şan‘atdan bir miqdâr vāyemüz ve kendümüze vefâ idecek ser-māyemüz var ammâ luṭf u kerem itseñüz siz itdüğüñüz ‘ilmün ‘ayārın bize öğretseñüz!” Sipāhî eydür: “n’ola hüner ehlinde buhl u zınnat ve kemâl u ma‘rifet şāḥibinde ḥasâset u ḥabâset olmaz. Hüner ehli meş‘al-i rüşen

gibi pür-nür ve ma‘rifet şāhibleri mihr-i cihān-tāb gibi ziyā-gūster ve pür-ḥubūr gerekdür ki dimişler ve mīve-i ḥikmet yimişlerdür.

Қıт‘a:

Hüner ehlin bulıcaқ kılma zınnet

Neye kim қādir iseñ aña ögret

Şaқın nā-ehle şarf idüp anı sen

Behāsın pest idüp kılma denā’et

Āḥir Sipāhī böyle diyücek ḥarīf’üñ şevķi daḥı gālib ve cān u dilden tālib u rāğib olur. Sipāhī buña eydür: “Evvelā ‘amelüñi sen tut görelüm, noқşānuñ yirlerin gösterelüm!” Ḥarīfdür Sipāhī’nüñ ‘amelin öğrenmek şevķine kendü ‘amelin tutar. Sipāhīdür levḥ-i ḥātıra birbir yazar. Āḥir ‘ameldür⁴⁵ temām idüp Sipāhī’nüñ ‘amelin öğrenmek ricāsına ricāya döküp eydür: “İḥsān idüp noқşānın şalıvirüñ, üstādluқ şābit olsun, ‘ameldür kemālin bulsun!” Sipāhī eydür: “El-ḥamd-ü lillāh kırk yıldur ben bu ‘ilme çalışurdum. Allah senden rāzī olsun. Beni behre-mend u behre-dār ve şāhib-i fūnūn u şāhib-i ‘ayār itdüñ!” Diyü itdüğü ḥile(y)’i ḥikāyet idivirür.

31a)ḥarīfdür bunuñ ḥīlesine taḥsīn ve şan‘atı bu üslūb ile taḥşıl itdüğüne āferīn ider.

Қıт‘a:

Çıkar қаsd eyleyüp her kārı başa

Dime kim reml u siḥr u fāldur bu

Er ol tek iş başar bir şan‘at öğren

Gerek oldur yirinde ḥāldür bu

Ḥikāyet-i Dih-қān bā Şāh-ı Zū-’l-İḥsān: Rivāyet iderler ki ‘Irāқ-ı ‘Acem-istān’da Şehr-i Şifāḥān’da bir ‘ayyār u tarrār çiftçi var idi. Her zemān ‘ayyārlar ile muşāhib u yār idi. İttifāқ birgün tağda çift sürerken şaban demüri bir nesneye ildi. Қувvet u zūr-ı gāv ile çeküp aldı. Bāzūları güciyle ve ögendiresi uciyla biraz eşdi. Görse ki bir demür ḥalka(y)’ı bir yaşşı mermere қуrşunla muḥkem berkitmişler, ‘acāyib şan‘at ve ḡarāyib iş

⁴⁵ “Āḥir ‘ameldür” ifadesi iki kere tekrarlanmış.

itmişler. Öküzlerin şalıvirüp evinden kazma kürek getürdü. Etrâfın kazup mermeri yirinden götürdi. Gördi ki bir dehlîz yedi ayak nerdubân itmişler, bunca şan'at harc idüp koyup gitmişler. Tîz aşağı indi. Gördi ki yedi Hüsrev-ânî küpi Dokyânûs fülörîsiyle toldurup ağzına altundan kapaklar urup her birinüñ üzerine bir gevher-i şeb-çerâğ komışlar. Āfitâbı bî-nûr u fer ve mâh-tâbı bî-lem'a vu bî-eşer eyler.

Meşnevî:

Şu'lesi hîrelendürür başarı

Doyamaz aña kimsenüñ nazarı

Kim ki anuñ girüp içinde yürür

Şeb-i târ içre pâ-yı mûrı görür

Her yaña şu'leler virüp düpedüz

Aña nisbet karañudur gündüz

Ve bundan mâ'adâ bir kıl yoğunluğu zencîr-i zerle küplerüñ etrâfın tolaşturup ve uçların birbirine ulaşturup bağı komışlar ve etrâfına berr u baħrde olan cān-verleri altundan taşvîr eyleyüp her birin bir altun kār-pîç üzerinde oturdı komışlar тұrur. Çiftçidür bunu göricek müteħayyir olur. Bir zemān kendin yavı

31b) kılur. Ba'dehu 'aqlın başına cem' idüp taşra çıkar. Etrâfına nazar şalıp deñer. Görür ki 'âlem-i agyârdan hālî. Mermeri yirine vaz' idüp zîr-i hâkde pinhân ve ğubârla yek-sân ider ve gelüp evine gider ve fîkr ider ki "Ben bu mālî nice yapam ve bu rāzı kime diyem. "Eydür ki: "Evvelâ 'avretüm tecrîbe ideyüm. Andan mālî getürmege gideyüm. "Tîz evine girer. Ocağı kenârına oturur. Ĥatunına eydür: "Bre Ĥatun! Bugün baña bir 'acîb hāl ve bir ğarîb hayāl vâķi' oldu. Saña i'lām ideyüm, evet kimseye ifşâ eyleme ve koñşulara söyleme!" Ĥatun eytdi: "Ĥoş v'allahî v'ey görelüm, eger düşüñ ise de hayra yoralum!" Çiftçi eydür: "Bugün çift süreyorum ve âşikâre тұrurken dübürümden bir diri kargâ çıkup uçup gitdi. Bilmezem neye 'alâmet ve ne nesneye delâlet ider!" Didi. Ĥatun hayr ola diyüp Çiftçidür şabâh kalkup yine çift sürmege gitdi. Ĥatun ise ol gün

bu kışsa(y)'ı iriştüğüne takrîr itdi. Çiftçi geldükde gördi ki bu haber ile köyün içi tolmış ve 'âleme rûsvây olmuş. Bundan aňladı ki 'avrete rāz açmaqluq ahmaqluqdur.

Ƙıř'a:

'Āķil olan rāz açar mı 'avrete

Niçeler rāz açdı düşdi zillete

Dost şanma nāķış-āt-ü-'l-'aklı sen

Ʀutma emrin irişen devlete

El-kışsa Çiftçi hatunına rāz açmayup eytdi: "Buňa hîle gerek!"Varup ol defînden üç altun kerpiç çıkardı.Torbasına koyup bāzāra vardı.Bir āhen-ger bulup eytdi: "Usta!Bu demürleri baňa bir şaban demüri işleyivir!Dest-müzdinden kaçmazın,her ne ise delivir!" Diyüp kerpiçleri demürünün önünde qodı, āb-ı kayğudan el yudı. Āhen-gerdür

32a) kerpiçleri alup ziyāde şād olup eytdi: "Yarın gel, demürün al! Ne virürseñ kendü mürüvvetün ve ne şunarsañ yine himmetün!" Diyüp Çiftçi'yi şavup hemān kerpiçleri nihān ve künc-i hānede pinhān idüp anı da demürden bir şaban demüri peydā idüp evine gitdi, gūyā ki işi bitti. Çiftçidür irtesi gelüp şaban demürün taleb itdükde Āhengerdür düzdüğü şaban demürin Çiftçi'nün eline itdi. Çiftçidür tecāhülden gelüp eytdi: "Usta benüm demürüm şarı idi. Bu kap kara. Ol gāyet arı idi. Bu pāre pāre. Benüm demürüm şaklayup bunu demüründen düzmüşsin ve yok yire gücün üzmişsin!" Āhenger eytdi: "Demür küfden şararur ve ocağa girse yine kararur. Demür de nedür ki aňa hiyānet idem, haķķ-ı 'abdle āhirete gidem?" Diyügörür. Çiftçidür mülzem olmaz. Ğavğādur nihāyetin bulmaz. Çārşū halkı başlarına üşer. Kimi Çiftçi'ye sögüp kimi Āhen-ger'e kaçır puşar.Āķir mā-beynlerinde işlāh idemezler. Çiftçi şikāyet için Dīvān-ı Pādişāh'a gider, ahvālin i'lām ider. Pādişāh eydür: "Ol şarı demüri kanda bulduñ? Nerede rāst geldüñ?" Çiftçi eydür: "Sultānum fülān vīrānede kerpiç qazarken üç dāne şaru kerpiç imiş, anda buldum ve bu demürkiye alup geldüm." Diyü hilāf-ı semtde bir vīrānede şalıvirür.Ādem gönderüp qazarlar.Hiç nesne zuhūr itmez.Pādişāh eydür: "Bevvābla ancak varuñ!Altundan gümüşden ve demürden birer pāre getürüñ, görelüm idrāk ider mi?" Āķir üçin daķı gösterürler.Altuna berk yapışup eydür ki: "Benüm demürüm hemān buňa beñzerdi" diyince Āhen-ger'i getürüp su'al iderler, inkār ider,

gūyā ki ʔarīḳ-i necāta gider. Cellāda virürler. Bir miḳdār çeker, çevirür. Hemān iḳrār idüp

32b) varup üç kerpiçi ‘ayniyle getürür. Pādişāh eline alup seyr idüp görür ki üçü daḫı a‘lā altundur. Her birisi birer genc-i medfūndur. Çiftçi’ye i‘tikād idüp ikisin alıḳoyup birisin Çiftçi’ye bağışlar. Ol kerpiç sebebiyle Çiftçidür defīne(y)’i çıkarup yap yap ḥarcanmağa başlar. Defīne(y)’i çıkarup üzerine evler binā idüp birkaç yıl içinde müte‘ayyin bir ādem olur. Gitdükçe ḳudret u rif‘at bulur. Halk ise Pādişāh in‘ām itdüğü mālı zan idüp ne ḥālet idügin fehmi idemez. Bu rivāyet-i ‘acībe ve bu ḥikāyet-i ḡarībden erbāb-ı dirāyete ve eşḫāb-ı ināyete ḥazḡ-ı kāmīl ve naṣīb-i şāmīl oldur ki Türk’ün şekl-i endāmına ve bīḥūde kelāmına maḡrūr olup ḳavline i‘tikād ve fi‘line i‘timād itmekden ḥazer ideler. Bunlar esīr-i fırsat ve maḥall-i ḳabāḥat u şenā‘atdūr.

Ḳıṭ‘a:

Ādem olmaz libās-ı fāḫir ile

Başı rif‘atle irse eflāke

Her ne söylerse hep yalan söyler

İ‘timād itme hīç Etrāk’e

Ḥikāyet-i Loḳmān bā Pādişāh-ı bī-İmān: Nāḳil-ān-ı esrār-ı ḥikmet ve zāviyān-ı aḥbār-ı fiṭnat bu vechle ḥikāyet ve bu semtle rivāyet itmīşlerdür ki ‘Acem pādişāhlarından bir pādişāh Loḳmān’a ḡazab idüp diledi ki helāk ide. Ol zemānuñ ‘ulemā vu fuḫalāsı bir yire cem‘ idüp i‘tikād-ı fāsīdeleri ve i‘tiyād-ı kāsīdeleri üzere pādişāhlarına eytdiler: “Sen dilersin ki Loḳmān’ı ḳatl idüp ḳanın toprağa ḳara ve bu diyārı anuñ şerrinden ḳurtarasın. Bunuñ ḳanı düşdüğü yirlerde otlar bitüp anı ḫayvān ve ol ḫayvānı insān yiyüp şehvet ḥāşıl olup yine andan niçe Loḳmān zuḫūr idüp anlaruñ sen añlaruñ mazarratından ḳurtılup āsūde olmayasın. Fikr-i şāyib oldur ki bunu bir çāha biraḡasın ve üzerine

33a) taş u toprak yıḡasın. Anda helāk olup gide” didiler. Loḳmān daḫı ‘ilm-i ḥikmet ile bu aḫvāle vāḳıf ve bu esrārı kāşif olup oḡlına vaşīyyet ḳılup eytdi: “Vaḳtī kim bunlar beni çāha atalar ve hīçden hīçe şatalar, bi-ḳudret-i ‘llāh-i te‘ālā kırk gün temām olıcak kebāb yir iken Pādişāh’uñ boḡazına bir kemük ṡursa ḥükemā çıkarmasında ‘āciz u müteḫayyir olsa gerekdür. Ol vaḳt beni çāha atduḡlarına nādīm

olsalar ve aşağı yukarı yilseler gerekdir.Ol vaqt beni kuyudan çıkarasız tā hāl neye münce olur göresiz” didi. Loḳmān bu vaşiyeti oḡlına diyüp temām itmeden Pādişāh’dan ādem gelüp alup gitdiler. Meger ol vilāyetde bir çāh-ı bī-āb var idi.İçi vāsi‘, dehānı ḡāyet dar idi. Der Ta‘rīf-i Çāh-ı Bī-Bün ve Tavşīf-i Ān Bi‘r-i Pür-Te‘affün:

Deheni beñzer ejdehā femine

Düşe ādem helāk olur dümine

Nice düm sem hevāsı bād-ı semüm

İde cismi eger demür ise mum

Nokta-’i ḡam medār-ı devri anuñ

Dür-endiše gibi ḡavr(ı) anuñ

Pür-küdüret muḡīti, merkezi dūr

Pür-‘ufūnet hevāsı, çeşmesi şūr

İçine düşe Çeşme-’i ḡayvān

Ol ‘ufūnetden ol(a?) Āfet-i cān

Pādişāh emr itdi, Loḳmān’ı aña atdılar. Taş u topraḡla üzerin muḡkem berkitdiler. Loḳmān çāhuñ bir tarafına siñüp atduḡları taş u toprak aña kār itmedi. Ḥazret-i ḡaḡḡ’a tevekkül ve kıbleye tecevvüh idüp Zikr-u-’llah’a meşḡul olup oturdı. Cū’iyyet ḡalebe itdükçe kendüde ikiyüz miḡdārı bādām şaḡlamış idi, andan ikişer dāne yir idi ve ‘atş ‘arız olduḡça barmaḡların emerdı. Otuz ve otuz beş gün geçdükde za‘fi ḡālib olup bedene dimāḡa yübüset toluḡ ‘aḡlın zāyil ve kuvvet-i kuvvāsın

33b) bâtl idüp dīvār-ı çāha tayıdı ve ħwāb-ı ğaflete boyandı. İttifāk birgün Pādişāh kebāb yir iken kızāy-ı ilāhī boğazına bir kemük tırup ne aşāğa ve ne yukaru gitdi, gitdükçe incitdi. Niçe ħakīm u cerrāh ve tabīb-i ressāha mürāca‘at idegördiler, çāre olmadı ve dermān bulmadı. Cānından ramağ ve behār-ı ‘ömrinden pejmürde bir varak kaldı. Loğmān’uñ ħānesine ādem şaldılar. Ne kadar kitābı ve evrākı varsa cemī‘an aldılar. İçinde yazılan mu‘āliceye mürāca‘at idegördiler. ‘İlācları mü’essir ve dāruları müte’essir olmadı ki dimişlerdür:

Beyt:

Tiğde şanmañ dil-āverlük şücā‘at erdedür

Zū-‘l-fiğār itmez işi merd-ānelük ħayder’dedür

Loğmān’a böyle ħakāret itdüklerine peşimān oldılar ve leb-i çāha geldiler. Loğmān’uñ oğlın getürüp vaşiyyetinden ħaber aldılar. “Boleyki dahı ölmemiş ve fenā bulmamış ola” diyüp kuyunuñ ağızındağı ve içindeki taş u toprağı yukaru çeküp aşāğa indiler. Loğmān’ı gördiler ki dīvār-ı çāha söykenmiş tırup. Yukaru çıkarup dehānına āyine tutup āyinede jeng göricek ziyāde şādümān oldılar. On ikişer on üçer yaşında iki kız buldılar. Birin ardından birin öñinden şardılar. Ağızına sükker ile bādem ħarīresi koydılar. Bir iki sā‘atden soñra Loğmāndur ağırup tıra geldi. Eṭrāfına nazar şaldı. Mülāyim ta‘āmlardan getürdiler. Bir miqdār tenāvül kıldı. Pādişāh’dan tekrār ta‘ām u şerbet ve gūn-ā-gūn ħil‘at getürdiler. Tenāvül u telābūs idüp ‘ilm-i ħikmeti revāc ve derd-i Pādişāh’a ‘ilāc itmege gitdi. Serāy-ı Pādişāh’a varup bu ħālī görüp eytdi:

Ġazel:

Ey Kādir u ħahhār ve ebed Ferd u Tüvānā

34a) ‘İlmünde senüñ ‘āciz olur ‘ākıl u dānā

Nūruñdan eger irse bir şemme vücūda

İnsān olamıydı ‘acebā dīdede bīnā?

‘Adlūñ yaşağın ‘āleme bir vechle şalduñ

Pīl ile ider pīle müsāvīluğı da‘vā

Bir cur‘a içirdüñ bize h d bezm-i elestden

Bilmem ya ara yirde ned r bunca tek z ?

Setr eyle meded ‘afvuñ ile bakma g n ha

 ol geld g m z menzile eyle yine ilk 

P di  h Lo m n’ı g ricek  erm-ende vu ser-efkende istikb l id p i  retle i‘tiz r itdi. Lo m n eytdi: “Ey P di  h!Bu za met ñ ‘il c u derm nı o luñuñ cigeri kanıdır.Bogazlayup cigerindeki kanı almayınca bu a dev  m yesser u muta avvır deg ld r” didi. Meger P di  h’uñ d r-ı d ny da ve ma all-i ‘an da sekiz ya ında bir o lı var idi. Eytdi: “Men h d olaca um oldum.Ferzend-i dil-pesendi g  le buldum. imden  o ra heyh t bir o ul da ı  azanam anu la g zenem⁴⁶” diy p ol g n da ı  abr ve c nına cebr itdi.  ir bo azı derdi c nına ge  p y zi ve g zi  i  p g rdi ki hel k olur. “ lmekden dirl k ve heb  olma dan p rl k yegd r. Ben  ld kden  o ra o lanı ve bu d r-ı cih nı neydeyin? C n ki in ñ kend  c nı, avurd  avurddur  alanı.D ny da bir nefes  a  olma  ni e o landan belki c mle-’i cih ndan yegd r” diy p bi-’ - ar r  o lın Lo m n’a tesl m itdi.Lo m n eytdi: “Bunı yanu da bo azlamak gerekd r ki  andur  ovumadan ‘il ca sez -v r ve dev ya yarar ola.” T z perde get r p P di  h’uñ   ine  ek p perde ardına girdi. P di  h’uñ    h  olmadan bir diri g sfend get r p pes-i perdede nih n ve z r-i ser -perdede pinh n itdi. Bı a ın t z iderek i eri gitdi. Hem n ol h inde em n virmey p

34b) g sfend-i beste(y)’i ba up zeb  itdi. Mezb  uñ demm-i mesf  ı z r-i perdeden b r n olup⁴⁷ seyl-v r rev- n olunca P di  h o lı  anın  an id p bir kerre “Ey-v y!” diy p h n k rdı.Ol  ı ılma ile bo azında ı  st  w nı  a ra t kd rdi.Heybet ile yirinden t rup  a  u s lim i eri girdi. G sfendi ve m rde ve o lını zinde g rdi. Lo m n’uñ aya ına d   p b -h   olup bir s ‘atden yine ‘aklı ba ına gel p bu nazmı zeb na get r p oturdu.

⁴⁶ Kelime “g denem”  eklinde yazılmı  fakat “g den” kelimesi c mlenin gidi atı dolayısıyla uymamaktadır. ml sı en benzer olan “g zenmek” fiili tarafımızca se ilmi tir.

⁴⁷Sehven “p r n” yazılmı .

Meşnevî:

Seni ben bilmeyüp nâ-dânluğ itdüm

Ne şāhluğ haqquña çübānluğ itdüm

Benüm itdügüme luṭf eyle ḳalma

Bağışla bunda rūz-i ḥaṣre ṣalma

Saña itdügümüñ buldum cezāsın

Belā vu derdle gördüm cefāsın

Ne ḳılsañ bir kiṣiye ḥayr eger ṣer

Gelürmiş yolına anuñ birāder

Ḳazan ğayrilerüñ yolında çāhı

Yine kendi düşüp idermiş āhı

Loḳmān eytdi: “Ey Pādişāh-ı Cihān! V’ey Hāḳān-ı Devrān! Ben bu çekdügüm elemi ve mübtelā olduğum derd u ğamı senden bilmezem ve saña bī-ḥużūr olmazam. Bāṣed ki benüm daḥı bir yirde noḳşānum ve niçe tuġyān-ı pinhānum ola. Ezel-i āzālde ādemüñ başına ne yazıldıysa ol gelür ve kiṣi ne bulursa kendü nefsinden bulur” didi. Pādişāh’uñ ḥātırı bu sözler ile ziyāde mütesellī olup umūr-ı salṭanatı aña tefvīz idüp kendüsi ğüṣe-’i ferāġate çekilmek istedi. Loḳmān ḳabül itmeyüp eytdi: “Senden murādum oldur ki beni kendü ḥālūme ḳoyup incitmeyesin ve erbāb-ı hüneri edānī vu erāzile çignetmeyesin” didi. Bu rivāyet-i ‘acībe ve ḥikāyet-i ğarībeden eşḥāb-ı devlete ve erbāb-ı fiṭnate ḥazṣ-ı rūḥānī ve naṣīb-i cāvidānī oldur ki ḥikmet eşḥābınuñ ve ma’rifet erbābınuñ cürm-i ḳalīl-i-’l-cirmine baḳup zenb u ḥaṭālaee üzere seyl-vār aḳup ḥarāb u bī-āb itmelü olmayalar ki

35a) kân niçe an yutmaq gerek ki3bir la‘l ele getüre h ak niçe yırtılup arşılmak
gerekd r a bir dırat-ı m ve-d r ve bir nih l-i siy h-d r bit re dimiler ve m ve-i
h kmet yimilerd r.

i‘r:

Bi yıl arasa yine giden dem ele girmez

‘ lemdede neler bulunur  dem ele girmez

Her g rd g n y r muv f k mı anursun?

Bir ‘ahdi b t n marem u hem-dem ele girmez

H  bir kiin n albine irg rme cer hat

Dil y resin  n ledici merhem ele girmez

H k yet-i ab b-i  hib-R y b  Se‘ det Giray: Riv yet iderler ki Tatar
anlarından Se‘ det Giray ziy de ferbi olup ata binemez ve seyr i  n bir  hir yire
gidemez oldu. Lam u amı d k p arıqlamak ve s yir n s gibi bir mid r l gar u h z l
olmaq mur d idin p eibb ya m r ca‘at ve d r larına m d vemet itdi.  hir ol diy ru n
h kem s  bunun ‘il cında ‘ ciz ve dev sında m teayyir olurlar. or s n ab bilerinden
birisi istim ‘ id p Vil yet-i Tatar’a ‘az met ve mar z-ı ana ‘il ca niyyet id p an’u n
tat-g h  olan ehre geldi. or s ndan ab b-i h z k geld gin an’a ‘arz itdiler.ab bi
ser y-ı  ına da‘vet id p eytdi: “Eger ben m bu mar zuma bir ar k ile dev  ve bir
semtle m d v  olacaq olursa m l u az nem yolu nda fed ! an ‘at itd g n mid r al,
tek bu mar zu n aından gel!” Didi. an b yle diy cek ab b iler  varur ve nab z-ı
an’a el urur.Bir mid r te‘emm l ve bir s ‘at taamm l itd kden sonra an’u n nab zın
alivir p am-n k u az n yerine ekil r.an ab b’u n ehre-‘i mir’ tında amdan,
keder u hemden eer g ricek vehme d  p ve zenb r-ı bel  baına   p ab b’den
istib r nab zında ne  let fehm itd g nden istifs r idicek ab b “av l-i nab z an’a
‘ıy n u bey n itmekden avf iderin. an’a

35b) hoş gelmeyüp cāyız ki baña bir elem ırgüre, ğılāf-ı te’ennīden tīg-i ğāzabı ‘uryān idüp bī-tevaqquf benī öldüre” diyücek Hān sevgend u īmān ve bu ‘ahd ile peymān ider ki bir vechle ṭabīb’e kendüden zarar müterettib olmaya ve bād-bān-ı fülk-i vücūdı bād-ı tehevvrden ṭolmaya. ṭabīb Hān’dan bu cevābı gūş idicek eydür: “Ey Şāh-ı Cihān! ⁴⁸Senüñ bu maražuña ‘ilāc āsān idi ammā ne fāyide dōrt ayluk ‘ōmrüñ qalmış. Nefesüñ yollarını lahm u şahm yimiş. Hemān şimdengirü dōrt aya dek āḫiret yarağını ve cān u tenüñ anda rāḫat olacaḫ ṭurağını tedārük eyle!” Dir.ṭabīb böyle diyücek Hān ziyāde bī-ḫuzūr olup kelimāt-ı ṭabīb’den ḫayli vehm alup ṭabīb’i Vezīr’e ışmarlayup kendüsi āḫiret yarağına meşğul olur. Yimeden içmeden ferāġat idüp gice kāyim ve gündüz şāyim olur.Öldüm fikri ve āḫiret zikri ile Melek-ü-’l-mevt şiddet-i ḫavfindan ve nekīr u münker heybet-i vehminden dōrt aya varınca mānend-i hilāl lāġar u hüzāl olup ḫaddi bükilür. Hemān üstüḫwān ḫalup yir yir teninde olan etleri dōkilür. Dest-i devr-i dehrle münḫanī olmış māh-ı cedīde ve cevḫ-i meġāk u enderūn-ı ḫākde terbiye bulmuş beden-i ḫadīde dōner.Bu ḫālet ile temām dōrt ay mūrūr (u) ‘ubūr ider.Görür ki ölmez, ṭabīb’üñ didüġi sözün bulmaz. Tiz ādem gönderüp ṭabīb’i alup gelürler. Dīvān-ı Hān’a iledürler. Ḥiṭāb-ı pūr-‘itābla eydür: “Ey Kezzāb-ı Nā-dān! V’ey Ebleh-i Devrān!Baña bu mertebe elem çekdürmeden ve bu ḫadar zahmet gördürmeden murāduñ ne idi? Beyān u ‘ıyān eyle, görelüm!” dir. Hān böyle diyücek ṭabīb ḫoynından bir āyine çıkarup dest-i Hān’a şunar.Hān āyineye nazar ider.Kendü şek u şüretin ve heykel u kālbüdin görür ki bir mertebede lāġar-ı cihān ve bir derecede za‘īf u nā-tüvān

36a) olmuş ki gözleri beleri⁴⁹ ve merdüm-i dīdeleri çeleri qalmış. Ṭabīb eytdi: “Ey Şāh-ı Cihān! Maraž-ı lahma devā ve dā-’i şahma müdāvā bu idi ki ben ḫuluñ itdüm. Bāḫī sen Hān bilür ve ne ḫılursa ol ḫılır.” Hāndur Ṭabīb’üñ bu vechle ḫazzāmetine ve bu semtle mehāretine taḫsīn u āferīn ḫılup diledüġinden ziyāde māl ve ṭalebinden mütezāyid emvāl ile vilāyetine gönderür.

⁴⁸ “imiş” yazmakta fakat cümlemin gidişātına uymadığı için “yimiş” le deġıştirdik.

⁴⁹ Sehven “belderi” yazılmış fakat uygun olan “beleri”dir.

Qıṭ‘a:

Āferīn ol merd-i bī-bāk u ūlū-’l-ārāya kim

İtdi izhār-ı hāzākat ol ki vicdānındadır

Egine aldı giyüp ğafletle mehālik bir qabā

Bilmez anı kim qazā desti girībānındadır

Hikāyet-i ṭabīb-i Ehl-i Hired bā ḥarīf-i Şāhib-Remed: Hikāyet olunur ki ekābirden biri göz ağrısına mübtelā olur. Eṭibbā ‘ilācında müteḥayyir qalır. Elüñ gözünüden gitmez gitmez anuñiçün buña ‘ilāc kār itmez diyü men’ idegörürler. Memnu’ olmaz, gıtdükçe derd-i çeşmi ziyāde olup ifākat bulmaz. ṭabībden biri bunu istimā’ idüp ‘ilāc itmege gelür. Nabzına el urup bir miqdār fikre varup eydür: “Bugün ne maḳūle ṭa‘ām yidüñ, kendüñe böyle kıyduñ, ārzūy-ı nefse uyduñ?” Ol daḥı eydür ki: “Sirkeli ser yidüm, yidügüm bu idi ki saña didüm” dir. Ṭabīb eydür: “Ne fāyide egerçi sirkeli ṭa‘ām yimege māyilsin, şimdengirü derd-i çeşme qāyilsin. Ol yidügüñ ṭa‘āmdan emrāz-ı muḥtelife tevellüd idüp bedenüñe ṭağılmış. Giderek aḥlāṭuñ bişerse ve ḥayālaruñ şişerse gerek. Eger ḥayālaruñdan yine bedenüñe ṭağılursa mühlikdür. Ammā derd-i çeşmüñe ba‘zı dārūyla devā idelüm. Gidersek de andan gidelüm” diyüp gözlerine ‘ilāc idüp ṭabībdir ḥānesine gitdi. Vehminden ḥarīfüñ gūyā ki ödi şıtdı. Gözine degmekden ferāḡat idüp “‘aceb ne vāḳt şişer ola” diyüp ḥayāları elinden gitmez oldı. Birkaç gün

36b) varmayup remedden ifākat buldı. Birkaç günden soñra ṭabīb yine gelüp yoqladı. Görse ki remedden kırtılmış, gözi evvelki ḥālinden daḥı yeg olmuş, ṭabīb’e eytdi: “Usta! Da‘vāñda kāzib olduñ! Didügüñ vāḳi’ olmadı ve sözün yerin bulmadı!” Ṭabīb eytdi: “Eger ben seni bunuñ gibi vehme düşürmesem gözün ellemekden ferāḡat idüp mu‘tāduñ terk itmez idüñ! Şıḥḥat u şifā yollarına gitmez idüñ!” Dir. Ḥarīfdür ṭabīb’üñ bu ḥıle ile zārāfetine taḥsīn ve bu üslūb ile hāzākat u mehāretine āferīn diyüp ḥaddinden ziyāde ri‘āyet ile mütesellī qaldı.

Qıṭ'a:

Birgün gözine bir kişinüñ söyledi eli

Didi remedle hāl neye irdi vir haber

Didi göz aña çekmez idüm hīç ben elem

Her bār elleyüp beni sen itmeseñ zarar

İnsān odur ki kendüye hīç güç getürmeye

Her bir muzırdan ide ibā eyleyüp hāzer

Hikāyet-i hakīm-i Hāzık bā Yār-ān-ı Muvāfık: Bir hengāme-gīr ṭabīb Bursa'da Cāmi'-i Kebīr öninde ma'cūn medḥ eyler iken ve aña münāsib tergīb hikāyetler söyler iken yārānları ittifāk idüp taşından ururlar ve içine deve kığıı tıldururlar. Bir zemāndan hakīm hikāyelerin temām kıılır. Ma'cūn taşın eline alır. "Uş ol ma'cūn-ı şehriyār ve yādigār-ı şehir u diyār budur. Terkıb-i Loḳmānī ve te'līf-i hükemā-'i Yūnānī, yetmiş iki dürlü derde devā ve ecelden ḡayrı nice şifā" diyüp taşuñ kıapağın götüür. Görse ki taş deve kıığıyla tılmış, illere ögdüğü terkıb ters u tezek olmış, oturan şākirdinüñ yüzine hemān bir ṭabanca urup "Niçün didüğüm itmezsin?" Diyüp dönüp eydür: "Yā Müslim-īn! Bu cevher Şālīḥ Peyḡamber'üñ devesi kıığıdır.

37a) Cennet otlarından ḥāşıl olup selsebīl şuyından içmişdür. kıurūn-ı bī-şümār ve niçe rüz-gārdur ki bu gevher-i meknūn Dānyāl Nebī mühriyle şandūk içinde medfūn u maḥzūn idi. Ferā'ine-'i Mışır anı bulup şöıra 'Amālīḳa mālīk olmuş idi. Eflāṭūn-ı Kūḥḥāl zemānı olınca buña kimse el urmadı. Vaktī İskender bin Feylikūs Tatar u Türk u Rus diyārında ejderle ceng itdi, ejderüñ bārid nefesi buḡārından gözlerinüñ nūrı gitdi, Feylesōf-ān-ı Rūm ve hükemā-'i Yūnān anuñ 'ilācında 'āciz u ser-gerdān kıaldılar. Āḫır Hıẓr 'Aleyh-i-'s-selām İskender'e bu cevherüñ menāfi'inde diyüp hikmetlerin beyān itdi. İskender daḡı Eflāṭūn-ı Kūḥḥālī yanına alup Dānyāl şandüğün yanına getürüp Mışır hikāyetin didi. Andan Eflāṭūn bu cevherüñ bir miḳdārın tütüyāya kıatup İskender'üñ gözine çekdi. Fī-'l-hāl ol 'arızadan kıurtılıp ifāḳat buldı. Çünkü bu cevher Ekāsire'ye irdi. Nūş-u-'r-revān'a sebel vāḳi' oldı. Buzurcmihr Hakīm bu cevherden bir pāre tāze süd ile Nūş-u-'r-revān'üñ gözine ṭamzırdı. Ol daḡı ḡalāş oldı. Tā-kim Ḥulefā-'ü-'r-Rāşid-īn nevbeti irdi. Me'mūn Ḥalīfe'ye şara' vāḳi' oldı. İbn-i Zekeriyā bu gevherden

bir pāre kerefs şuyıyla burnına koydı. Fī-’l-ḥāl Me’ mūn aḡarup⁵⁰ ḥalāş buldı. Ve’l-ḥāşıl bunı zemānede ḥükemā-’i ‘aşr kerrātla tecrîbe kılmışlar ve menfe’atlerin müşāhede idüp bilmişlerdür.

Meşnevî:

Ne dārū ‘ālemüñ āb-ı ḥayātı

Degül emrāzı def’ eyler memātı

Ne acıḡur ne şuşar nūş idenler

Bu dārūyle göñlin hoş idenler

Bulur nūş eyleyen bir kerre anı

Hızr gibi ḥayāt-ı cāvidānī

Neşr: Ben daḡı vaḡtī ki Sulṭān-ı Mısr meflūc olup ‘amelden ḡalmış idi, beni iletdi.

37b)şandūk-ı Dānyāl’ı diledüm ve ol cevher ile aña ‘ilāc eyledüm ve fırsat ile bu miḡdārın öz cānum içün şaḡladum. Her ma’cūn ki düzüp müselmānlara şatarum, bir aḡça aḡır ol cevherden ḡatarum. Bu gice mizācumda kāhillük olup bu ḡarām-zādeye bir miḡdār götür didüm. Bu ḡod cümlesin götürmiş. Uş naşībdür müselmānlara yetişdi. Benüm de āḡir ‘ömrümde boleyki niçe kimseye sebep olam. Beni de ḡayr du’ādan unutmayalar” diyince ṭabīn’uñ başına ḡalāyık bir mertebe üşerler ve biri birinüñ üstine düşerler. “Nemüz alursañ al bu cevherden bize bir miḡdār vir!” dirler. Ol daḡı biñ minnet ile dirhemini dīnāra şatar. Devlet el virüp iki ayaḡı gence batar.

⁵⁰ “Aḡreb” olabilir.

Qıṭ‘a:

Biñ gerçeği ehl-i hünerüñ bir pula degmez

Cühhāl velī kizbini dīnāra şatarlar

‘Āmīlere şanma şatasın gevherüñ ey dil

La‘l olur iseñ de seni yabana atarlar

Şarrāfa ilet gevherüñ, kıymeti arta

Her gevheri kim ala yine aşla kıatarlar

Hikāyet-i Duḡter bā Mu‘azzim-i Bed-Aḡter: Meger bir kızuñ bir mu‘azzim oynası var idi. Fırşat buldukça anuñla oynar idi. Maşlaḡat ne ise görür ve anuñla yatur turur idi. Birgün kıızı ere vermelü ve başın deḡşirmelü olurlar. Āyīn u erkān her ne ise yirine gelür. kıız mu‘azzime buluşur. “Ben kıızluksız çıkup rüsvāy-ı ‘ālem ve iller içinde bed-nām olsam gerek! Benüm ḡālüm nice olur?” Dir. Mu‘azzim eydür: “ḡavf eyleme! Kimseye ḡālūñ söyleme! Kendüñi ḡastelüğe ur, gözlerüñ egüp yüzüñ dūr! Raṭb u yābis bulduḡuñ sözleri söyle! Babañ ve anañ ḡālūñi görüp mu‘azzim ṭaleb idüp beni isteseler gerek. Ben seni gelüp bu elemden ḡalāş ideyin!” Diyüp gider. Kıız yarındası kendüyi ḡaste gibi ider. Mu‘azzim didügi gibi ef‘āl u aḡvāl gösterür. Māder u peder kızuñ bu ḡālını görürler.

38a) Bī-ḡuzūr olurlar. “Buña cin fi‘li olmuş” diyü mu‘azzimi kıanda ise bulurlar. Mu‘azzim gelüp kıızı görür. Reml u uşṭurlāba el urur. Bir laḡza başı ucında oturur. Dönüp eydür: “Bu kıza bir ‘ifrīt muḡabbet eylemiş, gitmez. Buña Süleymān Peyḡamber da‘vetinden ḡayrı nesne kār itmez. Dilerseñüz kızuñuzu kıurtarayum, bu ‘ifrīt elinden necāt buldurayum” dir. Mu‘azzim’e vāfir māl virürler. “Ve zevci olacak daḡı burada ḡāzır gerekdür!” Dir. Fī-‘l-ḡāl Güyegü’ye ve sāyir aḡrabāya ḡaber iderler ve ḡāl u ḡikāyet ne ise bildürürler. Cümle kızuñ üzerine gelürler, Mu‘azzim’e minnetler kıılurlar. Mu‘azzim eydür: “Bi-‘avn-i ‘llāḡ bu ‘ifrītüñ çıkarması ve bu kıızı kıurtarması Mu‘azzim’e āsāndur ammā cin ne yirden çıkarsa maḡall-i ḡavf u hirās-āndur. Eger gözlerinden çıkaram, gözlerinüñ nūrı gider ve eger burnından çıkaram sümük ṭurmaz ve rāyiḡa almaz olur. Eger aḡzından çıkaram aḡzı egilüp laḡve olur ve eger kıulaḡından çıkaram ebedī āvāz işitmez olur, hemān şöyle kıalır ve eger göbeginden çıkaram baḡırsak yataḡıdır maḡall-i ḡavf u helākdür. Eger dübürinden çıkaram zaḡīresin ṭutmaz

olur.Eger fercinden çıkaram kızluk gider, ne dirseñüz eyle idelüm!” didi. Bunlar eytdiler: “kızluk tün bütün, sāyiri qalsun bütün” dirler. Mu‘azzim kitābın eline alup diledügi esmādan okuyup ürür. Boz buhūrdan tütsi virüp ya‘nī ki cin dirür. Bir zemāndan şöñra kız yirinden tūrup gözin açar. Baqup Mu‘azzim’i ve ğayrıları görüp “v’ayli nedür bu yad erler?” diyüp kaçır ve bucağa girüp tār şatar, yaşı kuruya kıtar.

Kıı‘a:

Kimi ehl-i ‘azāyim kimi remmāl

Cihān pūr-mekr u destāndur ‘aceb hāl

Ne bunda şıdk var ve anda ma‘nī

Kuru lafz (u) ‘ibāretdür ğaraż-ı māl

Bulınca bir selīm-ü-’l-kalbi bunlar

İderler mekr u efsūnile izlāl

Bular dīn mülkinüñ ğāret-geridür

38b)Kehānet yollarına oluben dāl

Hikāyet-i Şeyh-i Dānā bā Şehriyār-ı Tüvānā: hikāyet iderler ki meşāyihdan biri hac niyyetine gemiye girüp Mısr’a giderken ittifāk kāfir gemilerine rāst gelür.Gemide olanları cemī‘an kāfir alır.Şeyh’i görürler ki belme-rış u büzürg-destār ve mültebis u ehl-i vaķār bir şahş-ı muhteşemdür, dehrüñ fużalāsından ve Türk’üñ ‘ulemāsından ancak diyü beglerine iledürler. Kāfirdür bunu görüp ruhbānların cem‘ kılup eydür: “Türk’e bir su‘āl idelüm, dīnlerde kınķı dīn hākdur diyelüm. Eger kendü dīnine hākdur diyecek olursa melāmet idüp öldürelüm” diyüp Şeyh’e eydür: “Ey Türk-i Nā-dān! V’ey Ebleh-i Devrān! Dīnlerüñ kınķı hākdur ve kınķı dīne tıpmak elyākdur? ‘İyān u beyān eyle!” Diyücek Şeyh eydür: “Evvelā yetmiş iki millet ki her biri dīnlerine mu‘tekid ve mezheblerine mu‘temid olup berk tıtmışlar va aña sülük itmişlerdür. Bunlaruñ mişālī ve biri biriyle kıl u kālī buña beñzer ki hāķ Sübhānehu ve Te‘ālā bu kırañu yirde biri altundan ve sāyiri hādīd u erzīz u mis u rüy u kırşundan yetmiş iki sütün u reh-nümün hāķ idüp her millet birer sütünü der-āğuş ve her tıyife birer ‘amūda hem-āğuş olup tırmışlar ve Fermān-ı Hüdāvend’e muntazır olmuşlardur. Zemān-ı sā‘at ve rüz-ı kıyāmet peydā olup zulumāt ref‘ ve tılsım-āt def‘ olup nūr-ı se‘ādet lāmi‘ ve āfītāb-ı hidāyet tālī‘

olıcak ol sütün-ı zer ve reh-nümün-ı şafâ-güster kankı t̄ayifenüñ kucağında bulunursa ol d̄in muṭlaḳ ḥaḳdur, h̄içbir kesüñ aña sözi yokdur!” diyücek Kāfirdür Şeyḥ’e teslīm u taḥsīn ve bu ḥile ile ḥalāşa āferīn diyüp alınan māl u menālin ve nuḳūd u emvālin teslīm itdürüp bī-ḥad in‘ām u iḥsān ile bir keştīye yükledüp Mısr’a gönderür.

Ḳıṭ‘a:

Ḥired ehli sözi fikriyle söyler

Ki şoñında çekem 39a) diyü nedāmet

Geh olur bir söz ucından yiter baş

Zebānın ḥıfz iden olmaz melāmet

Ḥikāyet-i Ruḥbān bā Şehriyār-ı Bī-Ser u Sāmān: ḥikāyet olunur ki İskender Vilāyet-i Mısr’ı alup diledi ki kendü daḥı ol vilāyetde bir şehir-i mu‘azzam ve bir cāy-ı şafā-ḥurrem binā idüp nām-ı ferruḥı anuñla yād olup şafḥa-’i ‘ālemde bākī ḳala. Dimişlerdür ki: Beyt:

Kāmilüñ gitse vücūdı niçe İcādı ḳalur

Sen daḥı añılıgör kim er ölür adı ḳalur

Vilāyet-i mezbūreden otuz fersaḥ menzilde leb u deryā bir ḥurrem şahrāda bir şehir-i ābād ve içinde ne ‘acāyib u ḡarāyib t̄ılsım-āt bünyād u İcād idüp nāmın İskenderiyye koyup ve anlardan mā-‘adā şehriñ kenārında ve bir mināre üzerinde Cām-ı Cihān-nümā’yı bünyād itdiler ki bir cānibinden ‘adū āşikār olup şehri almak niyyetine ol cānibe yönelse Cām-ı Cihān-nümā’da mün‘akis olup görürler ve tedbīr u tedārükine meşḡul olurlar idi. Bu üslūb üzere niçe ḳalup selāṭīn-i ‘ıẓām ve ḥavākīn-i kirāmdan bir kesüñ dest-i ḳudreti anuñ zeyl-i ‘işmetine irişmedi. Āḥir mürür-ı şühür-ı a‘vām ve kürür-ı dühür u eyyāmdan şoñra Benī-‘Abbās ellerine düşüp Ḥilāfet anlarda ḳarār ve Saltanat yedlerinde istiḳrār itdi. Fireng Banlarından ve Kefere Ḥanlarından Senur(?) Nām kāfir ol ḥışn-ı felek-temkīni zīr-i teşḥīrine ve tedbīrine almasın murād idinüp ruḥbān-ı vaftis ve vüzerā-’i pür-telbīsleriyle müşāvere itdükde yetmiş iki dili bilür ve her kārūñ ‘uhdesinden gelür bir ruḥbān-ı sāl-ḥorde ve bir keşiş-i dil-efsurde ilerü gelüp eytdi: “Ey Şehriyār-ı Pür-İḳtidār! Evvelā ol şehir-i mu‘azzam ve ol sevād-ı a‘zamda olan Āyine-’i Cihān-nümā’yı ve ol Cām-ı Çehre-güşā’yı ḥarāb u tebāh itmeyince dest-i himmet anuñ

dāmen-i vuşlatına ırmez ve dīde-’i rāy-ı ūlū-’l-ebşār ol ‘arūs-ı niķāb-ālūduñ yüzini görmez. Eger ben bendeñe icāzet ve ol

39b) şehre varmağa ruḥşat virilürse Cām-ı Cihān-nümā’nuñ ve ol Hümāy-ı Evc-i Āsumān’uñ vücūdın ‘Anķā-veş Cihān’dan nā-būd u mün‘adim kılam göresiz ve üzerine keştīler ile ‘asker süresiz” didi. Ol daḥı “n’ola!” Diyüp ‘inān-ı irādetini ķabza-’i ruḥşatına mutaşarrıf kılup eytdi: “Eger bu ‘aķd-i düşvārı āsānluğla ḥal ve bu ķār-ı nā-temām(1) sūhūletle mükkemmel idecek olursañ vilāyetümūñ her ķanķısıñ murād iderseñ senūñ olsun!” dir.Hemān Ruhbān ol ān başından şabķasın ve belinden zūnnārın ber-ṭaraf idüp bir şeyḫ şūretine girüp meşāyıl-āne cāme ve dervīş-āne ‘aşā vu ‘imāme ile bir keştīye süvār olup İskenderiyye’ye geldi.Bir cāmi‘ gūşesinde sāz ve andan bir cülle ḥāne ve bir ġarīb āşiyāne peydā idüp ‘uzlet-i nās itdi.

Meşnevī:

Zūhdle kıldı ‘ibādet āşikār

Her gören bī-iḥtiyār oldı şikār

Ḥalk anı ehl-i selāmet şandılar

Şāhib-i zūhd u kerāmet şandılar

Ol şehirde ola ķadar itdi direng

Kim Ḥalīfe hemdemi oldı Fireng

Birgün Ḥalīfe anı da‘vet itdi ve eṣnāy-ı muşāḥabetde eytdi: “‘Acebā İskender’uñ ve ol Merd-i Şāhib-hüner’uñ ḥazāyin u defāyini kimlere intikāl itdi renc u ta‘b ile ḥāşıl itdügi māl u menālī yimeyüp kıoyup gitdi ve aḥir n’etdi ola?” Diyücek Firengdür söze fırşat ve ḥīleye ruḥşat bulucaķ eytdi: “İskender cihāndan cem‘ u taḥşīl itdügi mālī ve ḥazāyin u defāyin (u) emvālī Cām-ı Cihān-nümā’nuñ ve ol Binā-’i İrem-āsā’nuñ altında maḥzūn u medfūn kılup bunı il yüzine şūret ve Ḥalk-ı Cihān’a bir ‘ibret iķün peydā vu hüveydā itdi” diyince bu söz Ḥalīfe’nūñ cānına mānend-i tīr te’sīr idüp

mi‘mār u üstād ve icāre-ḥōr u ırḡad cem‘ itdürüp evvelā Cām-ı Cihān-nümā’nuñ hedmine müsāre‘at ve kal‘ına mübāşeret itdirüp evvelā üzerindeki cāmları

40a) şoydırdı ve temelin kazdurup dibini oyduardı. Binādur ḥarāb u yebāb olup yıkılmağa yakīn olıcak bir gemiye süvār olup çıkup Fıreng-istān’a kaçdı. Pādişāh’ına ‘asker cem‘ itdirüp deryādan añsızın gelüp Ḥalīfe’’(y)i tutdı ve ol vilāyeti zabt itdi.

Kıt‘a:

Bize bu resme kılmışlar naşīhat

Şular kim mīve-’i ḥikmet yimişler

Emīn olup ‘adūdan olma ḡāfil

Şu uyur uyumaz düşmen dimişler

Hikāyet-i Merd-i Ḥīle-ger bā ḥarīf-i Göl u Bī-Ḥaber: Rivāyet iderler ki İslāmbol’da bir zarīf ḥarīf var idi. ‘Ayyārılarla muşāhib ve tarrārılar ile yār idi. kazāy-ı ḥācet için birgün āb-ḥāneye girür. kalkup gideceğine karşı görür dīvār üzerinde şaru saḥtiyāndan bir hemyānce(y)’i bir kırmızı cild ḥamāyil ile şarakomışlar turur. ḥarīfdür tiz eline alır, üzerinden yoklar. Görür içinde bir miqdār fülörī var, anda şaymağa korkar. Yilerek kāsānesine ve iverek ḥānesine gelüp görse ki yüz dāne fülörī, içinde eksügi ve bir kemi yok, baḡrına başar ve dest-māline şarar. Şevḳinden birkaç kerre döküp şayar. koynına koyup ve nefesine uyupistirāhat-i beden ve refāhiyyet-i ten için ḥammāma gider ve böyle niyyet ider ki; ba‘d-e-’l-ḥurūc bāzāra vara, kendüye münāsib cübbe vu cāme ve tāt u ‘imāme ve ehline pīrehen u kuşak ve ‘iyāline iç edek başmak ala. İttifāk “şirt ḥammāmı” demek ile ma‘rūf bir ḥammāma girer ve bir miqdār oturur. Tırāş olup çıkmak şadedinde iken cāmekānda ḡavḡā kopar. Ḥammām içinde olanlar seyr için hep cāmekāna çıkar. Meger ol āb-ḥānede fülörīsın unutup giden ḥarīf dahı kazāyla bu ḥammāma girüp çıkup fülörīsın yoklamış, görse ki fülörī yok, āb-ḥānede biraḡup gitdügi ḥātırına gelmeyüp

40b) ḥammāmda zāyi‘ oldı şanup ḥammāmci’ya cāmekān kapuların berkitdürüp cāmekānda olan esbābları tırmayup aradur. Cemī’i esbābları arayup ḥarīf’uñ esbābına gelmişler ki anı dahı arayalar. Ol eşnāda ḥarīf dahı cāmekāna çıkar. Görse ki bulduḡı fülörī ḡavḡāsıdır, cān başına şıçrar ve bunlara nidā idüp söyler; eydür ki: “Ne ararsız ve ne yoklarsız?” Bunlar dahı fülörī zāyi‘ olduḡın ḥaber virdükleri gibi ḥarīf eydür: “Bre

meded! Ben şimdi Bit Bāzārından gelüp hammāma girdüm. Fülān āb-hānede bir müselmān bir kırmızı cildlü hamāyil ile bir şaru hemyānce bulup dellāl eliine virmiş. Turmayup çağırup şāhibin yoklarlar. Eger senüñ ise var yokla, belki ol!” Diyince harīf’üñ ‘aklı başına gelüp āb-hānede koyup gitdügi fī-’l-hāl hātırına huṭūr ider. Hemān şükr diyerek Bit Bāzārına dek gider. Harīfdür altun şāhibin şavduğı gibi tırāşdan ferāğat idüp hammāmdan ‘acele ile çıkup hemān evine düşer. Fülōrī harcanup şāhibine du‘ālar ider.

Kıṭ‘a:

Tılsımı ‘ālemüñ bağlandı böyle

Anı kimdür iden zay‘ile ibṭāl

Şanur gibi durur herkes yidügi

Daḳīka fevt idüp kılmaz hīç ihmāl

Hemān ben aña hayrānum cihānda

Kimi yir kimi kazanur ‘aceb hāl

Hikāyet-i kaşşāb bā Hayyāt-ı Pür-Şitāb: İslāmbol’da bir yayabaşı ve bir derzi bir kaşşābuñ hatunun severler⁵¹ ammā birbirinden bī-haberler. İttifāk kaşşāb birgün yabana gider. Derzi’yi Hatun da‘vet ider. Derzidür aḥşam eve düşer. Dem-i şafā ve ‘ālem-i vefāda iken daḳḳ-ı bāb iderler. Cāriyelerüñ birkaçı kapuya varup bakarlar. Görseler ki Yayabaşı kaşşāb’uñ yabana gitdügin haber almış, başında börki ve egninde kürkiyle gelmiş cānāna vuşul

41a) ve hāneye duḥūl murād idinür. Nigār’a haber iderler. Görür ki bir belāy-ı nā-geh-ānī ve kazāy-ı āsumānīdür şavılır ve ne şavılacak, “yüzüm gözüm düreyin ve hastelüğe urayın, boleyki şavabilem” diyü Derzi’yi yük örtüsü ardında pinhān idüp Yayabaşı’n dahı içerüye alır. Bir miḳdār muşāḥabet kıılır. Temāruż ile ‘işve vu ihmāl yüzzinden girişmeler iken yine daḳḳ-u-’l-bāb ve şadāy-ı pür-‘itāb ile taşrada galebe peydā olur. Cāriyeler kapuya varup haber alır. Görürler ki kaşşāb bir ata süvār olmuş ve giceye kalmış, terkisine peştemāl ile bir miḳdār et şalmış, tek u tenhā ve bī-yār u hem-pā çıka gelür. Yayabaşı’n dahı içerüde ıztırāb alır. Ne haber virecegin ve ne delüğe

⁵¹“Sürürler” şeklinde yazılmış fakat uygun düşeni bu.

girecegin fehm idemeyüp fânüs içinde kalmış pervāneye ve zincîre bend olmuş dīvāneye döner. Nigār hemān tedārük idüp fî-l-hāl borki ve kürki eyle bir mışr sâz-dânına şarup bir tenhâ bucağa anı dahı dike qor. Kaşşâb dahı atın bağlayup ve esbâbın tîmârlayup altına nemed(d)ür döşiyivirürler. Emîr-âne geçüp oturur, atı ortaya getürür. İster ki bir miqdâr kebâb idüp karnın toyura ve cāme-ḥwāba buyura. Etdür toğrayup demüre şancırken nā-gāh bir kedi kesdügi pārelerüñ bir ra'nāsın ve gāyetde zîbāsın kapup yük altına toğrı kaçır.kaşşâb'üñ ihtiyârı kalmayup şaturın eline alup kedinüñ ardına düşer.Kedi kaçarak yüküñ perdesi altına girer.kaşşâb perde(y)'i kaldurup görse ki bir ḥarîf dikilüp turur, “Bre bed-baht u nā-ḥalef! Bu benüm evimde ne işüñ ve meskenümde ne cünbişüñ var?” Diyüp Derzi'yi āvāre-'i meydāna diker ve biraz gerer çeker. Derzidür görür olmaz, kaşşâb'üñ elinden kırtılmaz, ḥîle bâbın ve fesāne ebvâbın

41b) açup eydür: “Benden ne istersin? Ben kendü fî'lim ile gelmedüm, bir buyruk kılıyum, şanma ki dīvāneyüm ya delüyüm. Ağam ile geldüm!” Dir.kaşşâb eydür: “Bre ağañ kanda? Hele turısında!” Diyince Yayabaşı turamayup sâz-dānı yire çalar, kaçmağa tarîk arar. kaşşâbdur Derzi'den ferāğat idüp Yayabaşı'na yapışup anuñla çekişür iken Derzi ayak karada koyup kapudan taşra olup kırtılır. Bilmez ki Yayabaşı'nuñ ḥālî nice olur!

Kıt'a:

İl içün ağlayanuñ yaşı diñmez

Döner başına kış geldükçe seyle

İdüp eylikleri şakınsa şansa

Cihān içre yaramaz kimse ile

Kişinüñ nefsi dimişler muḳaddem

Başın kırtarmadur 'ālemde ḥîle

Ḥikāyet-i ḥallāc bâ Sünniyān-ı Nāzük-Mizāc: ḥikāyet iderler ki bir ḥallāc celāy-ı vaṭan ve terk-i encümen idüp giderek ve seyr-i kūh u deşt iderek Buḥārā'ya vel ol şehr-i bihişt-āsāya varur ve anda qalır. Meger ol zemānda Buḥārā ḥalkınuñ 'ādetleri bunuñ üzerine cārî ve töreleri bu minvāl üzere sārî idi ki ḥāricden bir kimse gelse ve ol şehrde tavaṭtun kılsa ol kimesneye lâzım olurdı ki beş vaqt nemāzı kendü mahallesı mescidinde cemā'atle kıla, dīnin ve mezheb u milletin temām bile. Eger beş vaqtde cemā'ate

varmayup tekāsül ile ile ‘amden terk idüp bir gün kılmamış bulunacak olursa ‘umūmen şehriñ halkı cem‘ olup Pādişāh’a varurlar ve ol kimesne(y)’i getirürler. Beş vakt nemāzı ol gün cemā‘atle kılmayup ‘amden terk itdügi şer‘an şābit u zāhir olursa dünyā murādından üç murād diledürler ve her ne ise görivirürler. Murāddur edā olduqdan soñra meydān-ı siyāsete ve maḥall-i fezāḥate getirüp “men terak-e-’ş-şalāte mūte‘ammiden feḳad kefare⁵²”

42a) fehvāsınca “kāfir oldu” diyü katline hükm idüp öldürürler idi. İttifāk ḥallāc’a ve ol merd-i leccāca ol gün gusl icāb idüp ḥammāma varur ve artucak oturur.şabāḥ nemāzınıñ vaḳti geçüp cemā‘ate varamaz ve sāyir evḳātde daḥı māni‘ bulunup cemā‘at ile nemāzı edā idemez. Meger bu maḳūle kimesneleri gözletmege yir yir ādemler ta‘yīn olmuş ve maḥalle maḥalle konulmuş idi.ḥallāc’uñ nemāzı ihmāl itdügin bilüp İmām’a mü’ezzine ḥaber itdiler.Ehālī-’i maḥalle ve ‘ulemā vu şuleḥā cem‘ olup Pādişāh’a vardılar ve ḥallāc ḥaberin gūş-ı Şehriyār’a ırgürdiler.ḥallāc’ı bulup dīvāna getürdiler.Eytdiler: “Ya nemāzı kılduḡuña şāhid getirüp şābit eyle ya dünyā murād-ātından üç murād söyle!” Didiler.ḥallāc’a ise kim şehādet ider? Görür ki olmaz, ‘arz-ı murād-āta niyyet ider.Kendü kendüye eydür: “Ben bunları muḥāle ve bir olmaz ḥayāle ta’līk ideyin, ola ki taḥşīlinde fūrū-mānde ve tekmīlinde der-mānde olalar, beni elden koyalar!” Eydür ki: “Evvelā baña iki biñ naḳd fülōrī viresiz ve ikinci fülān ḥwācenüñ kızını alıvirüp beni everesiz! Bir murādum daḥı ḳalur, bunlar edā olduqdan soñra anı daḥı isterin göresiz!” Dir. Pādişāh “n’ola!” Diyüp Ḥazīne-dār’a emr idüp iki biñ naḳd fülōrī der-kīse idüp ḥallāc’a teslīm ider ve ba‘dehu şehriñ a’yānı cem‘ olup kız atası olan Ḥwāce’ye varurlar. “Kızıñ mı ve yā dīnüñ mi istersin?” diyüp ibrām u ilḥāḥ idüp kızı ḥallāc’a alıvirürler. Her ḥwāce Dīn ‘aşḳına ve Şer‘-i Muḥammedī şevḳine kız’a ol miḳdār esbāb virürler ki ta‘bīr olmaz.Ve-’l-ḥāşıl bir ‘ālī düḡün idüp kızdur ḥallāc’a teslīm iderler.ḥallācdur kız’dan murād alup ve ḥammāma varup evine gelüp görse ki ehālī-’i şehir ḳapusunda cem‘ olmuşlar, ḥallāc’ı görince

42b) eytdiler: “Gel, imdi Pādişāh’a varalum! Ol murāduñ daḥı ‘arz eyle görelüm, seni andan soñra öldürelüm!” Dirler.ḥallācdur görür bunlardan ḳurtulmaḡa çāre yok, hemān evine girer, biñ direm ḳurşun akıdılmış ve şimşāddan düzilmiş ḥallāc tokmaḡın dāmeni altına alup eydür ki: “Gelüñ gidelüm! Bir işdür başa geldi, nicedelüm!” Bunlar daḥı “Nola!” Diyüp Dīvān-ı Şehriyār’a varurlar.Pādişāhı dīvāna çıkarurlar.ḥallāc’a “Ol

⁵² Kim namazı özürsüz terk ederse kāfir olur.(Hadis-i Şerif)

bir murāduñ dağı nedür?” Diyü su’āl iderler. hallāc eydür: “Evvelā maḥallemüñ mü’ezzini ve imāmı ve sāyir ḥāş u ‘āmı bu meydānda başların açup otursınlar. Ben dağı tokmağum ile beşer tokmak Mü’ezzin ile İmām ve üçer dağı cemā’atden olan ḥāş u ‘ām başına gücüm yetdügi miqdār urayın, benüm dağı başuma her ne yazıldıysa göreyin!” Diyince İmām Ḥwāce eydür: “Mü’ezzin Ḥwāce ol gün ḥod bu kişicük beş vakt nemāzı bizüm ile kılup öñ şāfda benüm sağ yanumda degül miydi?” Diyince Mü’ezzin ve cemā’at “Bu müselmāna zulmdür! Beş vakti cemā’atle edā itdükden soñra bir kaç rek’at nāfile nemāz dağı kılmayınca mescidden çıkup gitmez ve bir vakt nemāzı terk itmez!” Diyü bir uğurdan şehādet itdiler. hallācdur bu tedbīrle ellerinden ḥalāş olup evine gelüp Pādişāh virdügi fülōriyi ser-māye idinüp ḳayınatası yanında bir dükkāna geçüp ol şehirde “Ḥwāce hallāc” demek meşhūr olur.

Ḳıṭ’a:

Budur ḥalk-ı cihānuñ kārı ekşer

Ḥaḳḳ’uñ emrine kılmazlar itā’at

Ḥaḳḳile bātılı kılmayuben fark

Yalan da’vāya eylerler şehādet

Hikāyet-i Türk-i Şāhib-Semend bā Düzd-i Mekk-sāz u Ḥile-bend: Rivāyet iderler ki bir at uğrusı ḳaraman’da bir yügrük at ḥaberin alup ve ol cānibe sefer kılup ışıḳ şūretine ve gedālar kisvetine girüp at olduğı ḳaryeye

43a) gelür. Cer itmek behānesine birkaç gün anda misāfir olur. Cer iderek at şāhibi olan Türk’üñ ḥānesine gelür. Görse ki bir ḥāneye iki at bağlamış, saçların şāneleyüp nāḥunların yağlamış, her gice at ḳoduğı ḥānenüñ ḳapusına arkurı yatup bekler, uğrıdan muḥkem şaḳınup ḥarāmīden şabāḥa dek dīdelerine ḥwābı ḥarām idüp şaḳlar ve bundan ḡayrı iki kelb-i ‘aḳūrı var, bir kese āşinālūḳ itmezler ve at olduğı ḳapudan bir adım taşra gitmezler.

Meşnevî:

Kaçan kim itseler hışmile na'ra

İrür 'av'avları çāk-ı burc-ı sevre

Hizebr u bebri sīb-āsā atarlar

Peleng u gürği yirinden kaparlar

Gezerken nā-geh-ānī olsalar tuş

Virürler idi şīre ẖwāb-ı ẖar-gūş

El-kışsa: At uğrısı görür ki seglerden ata el irmez, cüll-i himmetin her ne kadar şarf iderse zimām-ı maşşūd ele girmez, bir pāre nāna dārūy-ı hūş-ber katup açmazdan köpeklere virür ve karşılarına geçüp oturur. Aşşama yakīn dārūdudur bunlara kār idüp şerābdan geçmiş Bekrī gibi birer bucağa tıklılırlar ve şovukdan kaçmış Seyyid Ġāzī Işıkı gibi otluğa şokulurlar. Ol gün aşşam olup Uğrıdur fırsat bulup at olduğı hāneye gelür. Görse ki at şāhibi kapuya yine arkurı tutup yatmış ve ẖwāb-ı ğaflete batmış. Uğrı'nuñ ihtiyārı kalmayup Türk'ün üzerinden şıçrayup içerü girür. Ol yaña ve bu yaña el urur. Görür ki bir uyan ile tegelti turur. Hemān atun birinün üzerine biner. kuvvet ile ata bir depme çeler. Atdur Türk'ün üzerinden kalkayup kendüyi kapudan taşra atar ve bir semti tutup tütüp tütüp gider. Şadāy-ı pāy-ı esble Türk uyanup ve seglere tayanup “Uş uş!” Diyüp muhkem çağırur.

43b) Aşağı yukarı yilüp yüpürüp biraz bağırur. Köpeklerden çāre bulamayıcak içerü girer. Görse ki atun birisi gitmiş, Uğrıdur buña ‘acāyib iş itmiş, cān başına şıçrayup evvel bir ata fevrī eyer şalup ve naşş-i pāyinden haber alup işrine düşer ve ardınca gāh muhkem segirdüp ve gāh eşer. Meger Uğrı'nuñ alup gitdüğü her zemān ārzū itdüğü at degül, ol birisi imiş. Giderek yola taħammül idemeyüp yavaşur. Uğrıdur ne ideceğin bilemeyüp eñsesin kaşur. Giderek şabāh olur. Güneş kulle-'i kūhdan baş gösterüp çıkar. ‘Ālemi nūra müstağraş ider. Uğrıdur dönüp ardına bakar. Görür ki Türk ol yügrük ata süvār olmuş, şanasın yelkeni tölmiş bir gemidür, rüzgārın bulmuş tutup gelür. Uğrıdur “‘Acebā neylesem?” Diyü fikr iderken görse ki öñinde bir degirmen tamı

turur.Hemān atdan inüp atı taşrada koyup içeri girer.Tîz başına bir kalbak giyüp unluğdan yüzine ve gözine bir miğdār un sürüp çıkup degirmenüñ şuyın şalıvirür.Degirmendür kırıla dönmege başlar.Bu hāletde iken Türk dahı degirmen kapusına gelür, “Bre Degirmenci! Gel taşra çık!” Diyü çağırur.Uğridur taşra çıkar.Türkdür harîfi degirmenci zan idüp eydür: “Şu ata binüp gelen hırsuz kanda gitdi?” Diyü şorar. Uğrı eydür: “İşte içerüde siñüp yatur!” Türk eydür: “Meded! Gir çıkarıvir! Bağlayup alup gideyin, senüñ dahı hıdmetüñ ideyin!” Dir. Uğridur “n’ola!” Diyüp içeri girer. Güyā anuñla gavgā ider gibi kendü kendüye sögüp söyleyüp bir miğdār alur virür. Yine hemān taşra çıkup Türk’e eydür: “Ben yeñemedüm, sen gel ve intiķāmuñı elüñ ile al!” Türk bunuñ sözünü gerçek şanup ve hılesine

44a) aldanup eydür: “Atı sen tut, turuben gireyin, ne maķüle kimesnedür göreyin!” Diyüp atı Uğrı’nuñ eline ider ve içerü gider. Uğridur murādın bulup ve yügrük ata süvār olup yolına revāne olur. Türk neye uğradug⁵³in bilüp Uğrı’nuñ ardından baķa ķalır.

ķıt’a:

Nedür ol ebleh u nā-dān(ı) gör kim

Tedārük idebilmez kendü hālın

Getürmişken ele esbini ol ķar

Virür düzde yine destiyle mālın

Hikāyet-i Şāhib-i Ester bā Düzd-i Hıle-ger: Meger bir at uğrısı harām-zāde bir Türk’üñ ķatırına ziyāde ‘āşık olur. Kātır ise hey’etde Raķş-ı Rüstem’e ve kıyāfetde Semend-i Güstehem’e beñzeyüp her gören ķālib ve almasına rāğıb olurdı.

Beyt:

İnişde aķar şu, yoķuşda şabā

Behāne aña ancaķ ağır behā

⁵³ Yanlışlıkla kefle yazılmış, doğrusu gayın olacaktı.

El-kıışsa: Ol çār-pāyı çalmağa bir vechle çāre ve uğrılایup almağa bir semtle müdārā idemeyüp şabā-veş rüz (u) şeb yilüp yüpürür ve āb-āsā cūş u hurūş idüp taşup köpürür idi. İttifāk yabanda gezerken birgün bir uyuz katır bulur. Çenber-i Gerdün gibi bili бүkilmiş ve yabana atılmış çaruk gibi tüyi dökilmiş yağırdan arkası köstebek inine ve zahımdan oğurka⁵⁴sı kefere sinine dönmiş idi.

Meşnevî:

Anı bir hāle koymışdı zemāne

Teninde kalmamış mūdan nişāne

Örümcek ağına dönmiş derisi

Bırakmış gözden anı müşterîsi

Dönüp çevgāna ham olup ayağı

Gözinüñ üstine düşmüş kulağı

Yürimekten kalup pālar apışmış

Derisi karnınuñ sırta yapışmış

Gerilmiş pī süñükler arasına

Hemān dönmiş ‘Arab tanbüresine

Şaman derdi anı şöyle kıvratmış

Ağarmış gözleri dendān sırtmış

⁵⁴ Tahminimizce “omurga” kelimesinin bir varyantıdır. Aradığımız sözlüklerde bulamadık.

Anı şanma yola girüp eşerdi

Her adım başına biñ kez düşerdi

Harîfdür ester-i lâgarı hemân alup il yatduğı ve tavuk ötdüğü zemânda ol köye gelür. Türk'ün

44b) katır bağladuğı hâne(y)'i bulur. Ol katırı çıkarup getürdüğü ester-i lâgarı yirine bağlayup Türk'ün tamına ot şalar ve oradan hemân hevâyî irer. Bir mürtefi' yire çıkup estere binüp ırakdan köyün seyrin çalar. Āteşdür köye ulaşur ve evlere tolaşur. Her kişi uykusından belinleyüp hânelü hânesine ve vîrânelü vîrânesine siñer. Şâhibi Türk'ün dağı katırı hâtırına huñur idüp katır tırduğı hâneye cân atar. Gelüp görse ki katır yanup ocağdan atılmış egsiye ve dütünde kalmış sakşıya dönmiş, kendü katırın zan idüp melül u maḥzûn ve mağbûn u dîger-gün olur. Birkaç günden sonra Uğridur katır'ın yilisin kırküp rahtın bezer ve gözi karşusunda binüp gezer. Türkdür katır'ı gördükçe kendü katırın añup âh u vâh ider. Uğrı'nun yanına varup “Benüm de buña beñzer bir katırcuğum var idi, oda yandı. İkisi bir anadan toğsa ancak beñzer idi!” Diyü söyler idi.

Meşnevî:

Bu hîle ile olmadı râzı 'ıyân

Gerek şan'atda kişi pehlivân

Sitem-kâr u 'ayyâr u düzd u denî

Dil-â! Aldamasın şaķın kim seni!

Çoğ olur cihân içre Türk eblehi

Vücûdı başîretten olur tehî

Vireydi eger ihtimâle vücûd

Bilürdi bu esrârı ol ehl-i cûd

Hikāyet-i ‘Ayyār bā Hıdmet-kār-ı Bī-ķarār: Rivāyet iderler ki İstanbul’da ekābirden biri bezzāstāna varup ba‘zı esbāb almaķ murād idinür. Hıddāmından birine “Fülān atı ırla!” Diyü buyurur. Hıdmet-kārdur atı zīn-i sīm-īn ve licām-ı zerrīn ile pür-tezyīn idüp aķasına ķekivirür. ķarīfdür süvār olup bezzāstāna dek eşer ve hıdmet-kār öñine düşer.

45a) Bezzāstān ķapusunda inüp ķarīfdür iķerü gider. Hıdmet-kār ata binüp ķapuda bekler iken ‘ayyāruñ biri ķarīf’uñ nāmından ķhaber alup eline iki dāne kāģıda şarılmaş ķuţnī ve iki kelle sükker alup Hıdmet-kār’uñ yanına gelüp eydür: “ ‘Acebā fülān aķanuñ ādemisiz misiñiz? Atı saña virsün, bu esbābları eve iletüp yine tīz gelsün didi” dir.Hıdmet-kārdur bunu gerķek şanup ve hīlesine aldanup raķtıyla atı ‘Ayyār’uñ eline ider.Virdügi esbābı alup eve gider.‘Ayyārdur ata süvār olup oradan köstegi üzer.Hıdmet-kārdur esbābı eve iletüp gelür. Görür ki atuñ yirinde yiller eser. Aşāķa ve yukāru biraz cüst u cū idüp aķasına gider⁵⁵ .Andan ķhaber virür. Hıarīfdür anuñ neye uğraduķın bilüp hıdmet-kārına incinüp esvāķ-ı şehrde bir miķdār cūy-ān u pūy-ān olur.şanma ki nām u nişānın bulur. Bi-’l-āķır pāy-ı şabrı dāmen-i cebre şarup ferāķat ider.

Κıt‘a:

Başīret üzre ol ķāruñda her bār

Seni ğaflet virüp aldamayalar

Κaķup dāmānuña mismār-ı siķri

Ki ķurduķuñ yire mıķlamayalar

Elüñ(İlik?) İşidigen ol eķrāfa nāzır

Seni il gözlügen añlamayalar

Hikāyet-i Penbe-Fürüş bā Düzd-i Şāķib-Hurüş: Rivāyet olunur ki birķaķ yan kesici bāzārda cem‘ olup biri birin bulurlar. Görürler ki bir penbe-fürüş bir dükkānda penbe şatar, eline giren aķķa(y)’ı altuna ķatar, Oturduķı kilimüñ altında şaķlar, bir demde niķe ķerre yokķlar. Görürler ki bī-nihāye bāzār ider ve kilim altında şaķlar, bir

⁵⁵ “Girer” yazılmaş.

demde niçe kerre yoklar. Görürler ki bî-nihāye bāzār ider ve kilim altına döker. İhtiyārları elden gidüp biri biriyle müşāvere idüp hīç bir semtle

45b) ḥarīf'üñ aqçasın çāre idemeyüp müteḥayyir u fūrū-mānde olurlar. Āḥir içlerinden birisi eydür: “Eger siz benümle bu ḥuşūda ḥişşe-dār ve bu kārūmda bile müşterek u yār olmayıcaq olursañuz açmazdan beni dehleñ ve bu ḥarīf'üñ aqçasına ne rû geçerin gözleñ!” Dir. Bunlar daḥı bu kavle rāzī olup nihānī dīde-bān olurlar. ḥarīfdür hemān bāzār içine talar, bir nemed ile bir kalbağ çalar. Nemedi giyüp üzerinden kuşanup kalbağı başına alur. Penbe-fürüş'üñ dükkānı karşıasına geçüp melül u maḥzūn bunun añup tırur. Penbeci buña nazar şalup eydür: “Müselmān dükkān öñinde ne çok turduñ! Ne maşlahata geldüñ ‘ıyān u beyān eyle görelüm!” Dir. Ḥarīf eydür: “Penbecük alayın dirin, torbam unutmışın. Penbesiz gidersem baña(?) Çıkışmaz. Ehl-i ‘ıyālümüñ me‘āşı anuñladur. Bunu fikr iderem ki penbedür alam, koynuma ve koltuğuma şalam” diyüp Penbe-fürüş'a birkaç aqça virür ve kilim üzerine yatup egilür. Eydür: “Penbe-'i nemed yaqasından arqama ḥalaqı vir” dir. Penbecidür penbe(y)'i ḥarīf'üñ yaqasından arqasına tırmaz tıkar, ḥaberi yok ki kilim altındaki aqçadan çıkar. Yan kesicidür yatduğı yirden aqçanuñ ve altunuñ olancasın şikār ider, kalğup işine gider. kalan yoldaşları bunuñ şan‘atına āferīn ve itdügi ḥıleye şad-bār taḥsīn iderler. Penbe-fürüşdur bāzār soñına yoklar, görür aqçanuñ yirinde yiller eser.

Kıt‘a:

Cihān içinde ne ‘ayyārlar var

Çalarlar sürme zāguñ gözinden

Kıyāfet ‘ilmine vākıf olanlar

Bakup her şahşı fehm eyler özinden

Gözünden ğaflet uyḥusın uçur var

Bilinür fi‘li her merdüñ yüzinden

Hikāyet-i ‘Ayyār bā Yehūdī-'i Kīne-dār: hikāyet iderler ki Dımışk'da iki ‘ayyār 46a) u tarrār var idi ki şubḥuñ ağzından şakızın uğrılarlar ve gicenüñ sürmesin gözinden çekerler idi. Birgün kesb u kār içün at bāzārın tolanurlar, görseler ki bir yehūdī beş

dīnāra bir merkeb bāzār iderler ki hey'etde Raḥş-ı u⁵⁶ Rüstem-i Destān'a ve şüretde taht-ı revāna beñzer. Bunlar fırsatdur diyü ırakdan Yehūdī merkebi yeder, evine gider. Müreffeh-u-'l-hāl ve fāriğ-u-'l-bāl evine götürür. Āḥir iledüp āḥūrına bağlar, yilisin ve kıyruğın yağlar ve biraz kaşır farur. İçerü evine gider. Yatsudan soñra ḥarīfler fıkır ider, bir(i) kapuyı bekler, biri içerü girür. Merkebi bağlu görür. Hemān fırsatdur diyü ikisi bir olurlar, merkebün arkasından pālānın alurlar. Biri merkebi çıplak yidüp gider, biri çıplakla merkeb yuların kendü başına urup pālānın arkasına ider. Dört ayaklu olup merkeb yirinde melül u maḥzūn тұrur. İttifāk karun vaḳti idi, Yehūdī biraz kavun⁵⁷ kabuğı bir ağaç tabaḳ içine toğrar ki götürüp merkebe vire. Gelür görür, ne görse merkeb bir ādem-şüret тұrur. “E'üzü bi-'llāh-i min-e-'ş-şeyṭān-i-'r-racīm” diyü Yehūdī girü çekilür. ḥarīf biñ dürlü ḥüzn u ḥasret şavtıyla eydür: “Ey Ḥwāce! Niçün benden kaçarsın? Ben dahı sencileyin Ādem oğlanıyım, şanma bu maḳāmuñ şeyṭānıyım! Bunca rüzgār idi kim sihrle beste ve efsūn birle şikeste idüm. Bir 'acūze beni cādūluğla bu ḥāle ve mekkāreluk ile bu aḥvāle koymışdur.

Nazm:

Gāh odun tartardum aña gāh şu

Ḳahrla andan görüp dün gün kaşū

Yem yirine günde biñ let yir idüm

“Yā İlāhī sen ḥalāş it!” dir idüm

Hāliyā āsitānuñ kuvvetlü ve ṭālī'ün ḳutlu imiş. Mübārek ḳademünde Mūsā Peyğamber mu'cizātında ki beni bunda götürüp sen içerü gitdüñ, nā-gāh ol mel'ünenüñ

46b) yolu bu kapuya uğrayup ki beni gördi. Tażarru' itdüm. Baña raḥm idüp şüretüme koydı. Ol belālardan ḥalāş buldum.” dir. Yehūdī cān u dilden bī-ḥuzūr olup eydür: “Yā meş'üm! Beni mağbūn u maḥrūm itdüñ! Çık evimden git! Şe'āmetüñ zararı bize toḳunmasun ve naḥvetüñ ğubārı üstümüze dökülmesün!” Ḥarīf hemān başından yuları ve arkasından pālānı şıyurup köstegi üzerine gelüp merkebe bir yeñi yular u pālān

⁵⁶ Fazla harf.

⁵⁷ “Vav'ın üzerine hemze koyularak yazılmış.

düzer.Yarındası götürüp yine mezâda virürler.Yehūdî merkebi yine görüp eydür: “Vây bu derd-mend yine ol cādūnuñ giriftārı olmuş!Hele kim gerekse alsun, ben almazum ve bir aqçaya da vir(ür)lerse ħarīdārı olmazum!” Diyü āşinālarından isteyenleri dahı men’ ider.

Ƙıı‘a:

Şekl u naqş u reng şanma ma’rifetdür ādemi

La‘l taşdan geldüğinden yirlerden biter

Cān u dilden bende ol idrāk u temyīz ehline

Niçe ādem şūretinde vardur ħardan beter

Ĥikāyet-i ‘Ayyār-ān bā Dellāl-i Nā-dān: ĥikāyet iderler ki İslāmbol’da birkaç zarīf aqça çıkarup bir sikke şūret u resm (u) hey’et burma bıyık ve ebrūları çatık Bulğarī-’ü-’n-nesl ve Çarkesīy-u-’l-aşl bir ‘Acemī kıl alurlar. Türkçe’(y)’i dīvāra kışar ve ıstılāḥātı delüklere koyar.

Meşnevī:

Erre dişlü selle başlu şakıl cān

Burğu dillü dörpü ellü aḥriyān

Kelpeten kollu ve taḥta arḳalu

Küştere süksünlü tīşe eñselü

Şavletinden balta kesmez bıyığın

Hā şanasın olmuş mezābilden yığın

Neşr: Cāme-’i muzahref ve destār-ı mükellef ile düzüp kuşarlar.Taḥt u baḥtı ve ālāt u raḥtı yirinde bir ata bindürüp bende-vār öñine düşerler. “Selāmdan ġayrı kelām idüp kimesne ile muşāḥabet ve bir şahşla muḳārenet itme ve biz yaḳīn itdüğümüz

47a) yirden alkup gitme! Ne gsterursek eyudur alu ve behasin viru, eve alu di ur!” Diyü ta‘lm iderler. Bu üslub üzere ımarlayup bezzastana varurlar. Bir hibi gelmedük dükkanu hine seccade nehali diyivirup arusina el baqlayup ururlar.iki hemyne(y)’i papas maniri ile oldurup ve aqlzina mühr urup yanina biraqluqlorlar ve bir delll aqlırurlar.Birisi kethüdası meabesinde ilerü varur.erbet-beh diyü dellla bir fülr virür.Eydür ki: “Bu devletlü iç aqlarından füln aqlanu arındaıdır. Rm ilinden anı ıla itmege gelmi idi, yine gitmek ister.Ba‘z esbb almak murd idinür.Biz isek esbb almı ve bezzastane gelmi kimesneler degülüz.Delll(l)uqlu virelüm, ve daqlı idmetu ne ise grelüm, istediqlı esbbdan behs ile alıvir!” Dirler. Delll ‘al-’r-re’s ve-’l-’ayn siz buyuru biz tatum, ina-’a-’llah aldanmayalum utalum!” Dir. Kethüda eydür: “Evvel bize bir zn-i smn ve bir imr-i zerrn getürivir!” Dir. Dellldur getürup bzar iderler ve behalarn deftere yazarlar. “Alınacaqlar hep alınsun, behaları bir uqlurdan virilsün!” diyup alınan esbbı bir bir odaya uqlururlar. Eve esbb alup giden yine gelmeyup aqlılurlar. Ve-’l-l bu üslub üzere kır elli aqlaluk esbb alup aqlir bir anere alup Kethüda delll aa alup ol daqlı hevy oradan ırır. Dellldur aneri daqlı ketürup grse ki Kethüda daqlı gitmi, Aqla’ya eydür: “Kethüda nice oldu?Yap yap alınan esbblaru behaları virilsün!” Dir. Aqla eydür: “Eyüdür, alu! Behsından artuk virup odaya alu!” Dir. Delll eydür: “Hele eve

47b) gnderdügü esbbu behaların ayup andan nra buyur!” Didüke bu yine evvel didüqlı kelmı tekrr eyler.Delll grür ki olmaz, esbb hiblerine aber ider.Bir yire cem‘ olurlar ve Aqla’y ortaya alurlar.Bunlara daqlı hemn ol szi syler.Neye uqlraduqlarn bilürler.Aqla’y aldurup hemyneleri ile ’ya getürürler.Mührini skerler, hemyne(y)’i dkerler.Grseler ki hep papas maniri, b-uzür olurlar.Tercümn getürup Aqla’dan aber alurlar. Aqla’y ve esbbnı atu, aqlasn ser-myenüze atu!” Diyü gramya ükm ider. Bu adar ml yok yire gider.

Qıṭ‘a:

Ser-māyen çıkarma şaḫın elden

Giden nesne yirine girü gelmez

Muḫaddem ücretin almasa ğavvāş

Atup kendüsini ‘ummāna ṭalmaz

Balık fehm itmese āb içre şayyād

Gezāfın dāmını deryāya şalmaz

Hikāyet-i Bāzergān-ı Gül bā ‘Ayyār-ān-ı Bī-Uşūl: İstanbul bāzergānlarından māl u menāl ve keşret-i emvāl ile mevşūf Hwāce ‘Abd-u-’r-ra’uf demek ma‘rūf bir kimesne kendü ser-güzeştinden hikāyet idüp eydür ki: “Birgün dükkānumda bey‘ u şirā idüp geçinürken cāme-’i zer-nigār ve mükellef destār ile mülebbes bir ḥarīfūñ birkaç kimesneler öñine düşmişler ve başına üşmişler.Envā‘-ı tekrīm u hezār-ān ta‘zīm ile dükkānuma geldiler. Güşe-’i dükkāna bir seccāde şaldılar. Ḥarīfdür emīr-āne geçüp oturdu ve bunlar karşısına bende-vār el bağlayup tırdı. Ben eytdüm; Ne ḥidmete geldüñüz buyuruñ! İçlerinden birisi eytdi; Ağa’yı everelüm ve ekābirden bir ḥatun alıvirelüm dirüz. Lāzım olacak esbābı sizden görelüm, iletüp gösterüp maḫbūl itdükleri esbābın behāsın virelüm. Ağa bunda tura tursun, şāhib-i

48a) ḥānedür esbābı iletelüm, bir bir görsün.Ben dahı nola diyüp istedikleri esbābuñ envā‘ından beşyüz fülöriluk miḫdārı esbābı boğçalara şarup ellerine itdüm.Götürüp gitdiler.Biz ḥarīf ile oturi ḳalduk. Bezzāstān ḳapanacak zemān oldu. Bunlar gelmekden ḳaldı. Ḥarīf eydür; benüm yanuma ādem ḳoş, varup görelüm, esbābdur maḫbūlleri oldu ise behāsın getürelüm didi.ḥarīf ile birkaç ādem şaldum. Dükkāndur ḳapayup evime geldüm. Aḫşam zemānında ve ta‘ām āvānında çıḳageldiler. Gördüm ki ḥarīf yanlarınca yine bile ğayrıları yok.Ben eytdüm; bu ne ḥāl ve ne maḫūle aḫvāldür? Bunlar eytdiler; gidelden berü gezerüz ve ol ḥarīfleri ve mekānlarını araruz.Ne nāmları bellü ve ne nişānları, ne maḫalleleri zāhir ve ne mekānları. Cüst u cūda daḳıḳa fevt itmedük, şehir içinde bir yir yokdur ki biz anda gitmedük.

Meşnevî:

Bulmaduḵ arayup mekânlarını

Kimiyâ gibi bir nişânlarını

Perlenüp âsumâna irdiler

Ya meger zîr-i hâke girdiler

Bulmasun diyü arayan tâlib

Perî-veş gözden oldılar gâ'ib

Bunlar bu vechle haber viricek harîfî yanuma getürüp eytdüm; Bu senüñ itdüğüñ hâl ne hâldür ve ne turfe ahvâldür? Bu kadar mâlî bilmedüğüñ harîflere virüp nâmlarını ve mekânlarını bilmeyesin, meger sen bengî ve yâ dīvānesin, seni bu vechle varṭaya ve bu semtle dağdağaya birağalar.harîf eydür; eyü didüñ, her ne ise ben baña kıldum, neye uğraduğum daḥı şimdi bildüm.kışsa-'i pür-guşşamuñ beyāna ihtiyâcı vardur diyüp eytdi; Evvelâ ben bir karamanî ve tâyife-'i zen-ānuñ kulu kurbānıyım. Bir maşlaḥat için İstanbul'a geldüm. Vefâ Hân'ında bir hücre tutup murād al vormeyüp bî-çäre kıldum. Bir şehir hücremde turup maşlaḥata şurū' itmek üzere iken

48b) ol harîfler çıkageldiler ve eytdiler; maḥallemüzden bir nigâr-ı nâzenîn ve bir tarrâr-ı zühre-cebîn giçerken seni görüp 'âşıkuñ ve derûn-ı dilden muḥibb-i şâdıkuñ olmuş. Bir re'îsüñ hatunıdır. Eri deryâ seferinde şehîd oldu. Cemî' māl u menâli aña kıldı. Esbâbınuñ nihâyeti ve emlâkinüñ hadd u gâyeti yokdur.Murāduñ ise alıvirelüm ve ol nâ-murādı murāda irgürelüm.Bende ihtiyâr kılmayup eytdüm; n'ola luṭf u kerem sizüñ! El benüm etek sizüñ! Bunlar eytd(i); tur imdi varalum, seni cānāna irgürelüm! Hemân benüm öñüme düşüp alup gitdiler.Görmedüğüm yirlerden ve bilmedüğüm soḡaḡlardan bir a'lâ mekâna ilettiler.Gördüm ki a'lâ kâlîçeler döşenmiş bir kâşâne ve nuḡâlîlerle müzeyyen olmuş bir hâne! Buyuruñ! Didiler. Geçüp oturunca fağfūrî kâselerle şerbet geldi.İçdük, guşşa-'i faḡr-ı deryâyaya şalup re'îs yirine geçdük. Anı gördüm, iki boğça esbâbıyla iki cāriye çıkageldiler.Üzerimde olan köhne cāmeleri

giderüp yeñi kaftân ve gömlek giydürdiler ve bu harîflere eytdiler; kadıncuk eytdi, Ağa'yı alup bezzâstâna iletsünler, bize lâzım olan esbâblardan alıvirsınler. Behâlarını hep ben virürin, ne cerh olursa görürin didi didiler. Bunlar dañı n'ola diyüp ve öñüme düşüp senüñ dükkânuña getürdiler. Anlaar istedi, sen virdüñ. Ben ne gördüm ise sen dañı anı gördüñ.Esbâbuñdan esbâb elüme almadum. Zârar-ı mâllarına kefil de olmadum.Meger 'ayyârlar imiş, beni ve seni efsâne ve bu sihrle bir olmaz fesâneye bırakmışlar.Ķâđi'ya varalum, emr-i şer'üñ ne buyurursa anı görelüm didi.Ķâđi'ya iletdüm.Bu kışşa(y)'ı takrîr 49a) ve bu hikâyeti ta'bîr ideyorınca harîf'üñ arkasında olan câmeleri baña hüküm idüp gayrı nesne lâzım gelmedi.Âhîr nâ-çâr olup harîf'üñ arkasındaki libâsı şatdum. İki biñ beşyüz akça itdi. Bâkisi cemî'an yok yire gitti.

Kıt'a:

Olam dirseñ cihânda bahtla yâr

Hevây-ı nefse tâbi' olma zinhâr

Vücûduñdan tama' ser-riştesin kes

Düşüp çâh-ı ğama kalmayasın zâr

Tama'dan biri virdi bunca mâlı

Birisi nefis ucından kaldı nâ-çâr

Hikâyet-i Merd-i Hîle-ger bâ Vâlî-'i Bî-Haber: hikâyet iderler ki İstanbul'da harîfüñ birisi bir gice hatunı tuymadan yanından kalkup evi dîvârından ve havâsı kenârından aşup zen-bârelüğe ve üftâde vu bî-çârelüğe giderken şehir şubâşısına râst gelür ve biri birine tuş olur.kaçmağa çâre ve şaklanmağa müdâre idemeyüp hemân subâşınıñ üzerine toğrılup ve yanına varup eydür: "Ağşamdan berü sulţânımı ararın. Yanumuzda bir kahbe var, evine bir levend koydı, hakkı koyup bâtıla uydı.İhsân idüp hakkından gelüñ!Maħallemüzi vebâlden ħalâş idüp du'âmuz aluñ!" Dir. Subaşı bu sözden ħaz idüp harîf(e) birkaç akça virüp öñine bıraktı.Giderek harîfdür kendü kapusına geldi. Eytdi: "Diñ imdi bu ħavlîñüñ şurada kaçmağa kolay bir alçak yiri vardur.Beni kalduruñ, içeri gireyin, içerde olanlaruñ ħaberi yoğ iken ħavlî kapusın size açıvireyin!" Dir.Subaşıdur harîf'üñ sözün gerçek şanup ve ħîlesine aldanup âdemlerine emr itdi, harîfi kaldurup dîvâr üzerine çıkardılar.Güyâ ki bir iş başardılar.harîfdür bu zarâfetle evine girüp ve murâdına irüp döşegine

49b) yatup huzūr itdi. Subaşı ise harīfi gelūr şandı. Taşradan beklemekden uşandı. Gördi gelmez ve taşraya kulak şalmaz, daqq-u'l-bāb itdiler. Hīç haber virmedi. Āhir şunda bir harīf girdi diyü ehl-i maḥalleye ve imāma haber itdiler. Kādī tarafından bir nāyib alup kapuyı yıkup içerü girdiler. Hemān harīfdür döşeginden kalkup bir 'ālī ververe peydā idüp eytdi: "Evimde yaturmazsınız! Kapum yıkup ve evim başup baña böyle zulm u te'addī idersiz! Bu vilāyetde çañ çalınmaz ve kimesnenüñ dādı alınmaz mı şanursız? Pādīşāh'a varayın, dīvāna girüp başuma haşır şarayın!" Diyü çağırup bağırıcak Subaşı ile Nāyib neye uğradukların bilüp harīf'e iki biñ aqça sayıvirüp ehl-i maḥalle gücile şulḥ iderler.

Kıt'a:

Her kişinüñ sözine mağrūr olup

Anı gerçek şanup itme i'timād

Kimse bilmez kimsenüñ kalbindekin

Zāhir olmaz taşradan ehl-i fesād

Hikāyet-i Seg-bān bā Kādī-i Bī-İmān: Bir kişinüñ bir sevgülü kelbi var idi. Gündüzlerde avda hem-'inān ve gicelerde evde pās-bān idi. himāyetinde te'hūr ve ri'āyetinde takşır itmez idi ve bir laḥza şundan şuña ansız gitmez idi. katında 'azīz u muhterem ve degme ādemden mükerrerem tutardı.

Meşnevī:

Harīş ādemden olsa tañ mıdur seg

Kanā'at bābı içre her nefes yeg?

Cihānda rāzī bu bir üstühwāna

Anuñ toymaz gözi mülk-i cihāna

Onı biñ ur kapuñdan yüz çevirmez

Anı oḥşamasañ kapuñda tırmaz

Neşr: kazâ ile ol kelb birgün düşer ölür. Ol kişi anuñ fevtinden ziyâde mahzûn olur. Bir pâre eskiye şarup defn ider. Üzerine bir miqdâr tobrağ örtüp gider. Aşşam ta‘âm bişürüp tarh-ı gam ve def‘-i elem itmek için yâr-ânı da‘vet idüp

50a) ‘âdetçe cem‘iyyet kılur. Şehrûñ gammâzları ‘alâ-‘ş-şabâh naķîr u kıtmîr bu hâli şehrûñ kâdîsına takrîr iderler ve itmedügi işleri bile isnâd iderler. Bunca âyîn ve ne vechle mezheb u dîndür ki bir kelbûñ cîfesine bu resme techîz u tekfîn ve meyyitine bu deñlü ta‘zîm u tezyîn ve öñince tekbîr ve yanınca ta‘lîm u telķîn ve maķberesine telbîn u ta‘yîn ve aşlar ve halvâlar bişürüp rûhiķün tahmîd u te‘mîn iderler.

Kıt‘a:

Bu kanlu yaş itmez bir dem ârâm

Raķîbi şuya boğdı dahı kımaz

Meşeldür eskiden ‘âlemde meşhûr

Ki dirler şu uyur düşmen uyumaz

El-kışsa: Kâdî bu sözlerden muhkem gâzab eyler. Tîz bir kaç mahzarlar gönderüp ol şahşı taleb eyler ki ‘ırzın sıyup muhkem let ide ve olan mālını Subaşı’ya cerm aldurup gide. Her kıanda ise bulurlar, Efendi’nüñ huzûrına alup gelürler. Kâdî verhem idüp eydür: “Bre yaban eri ve âdemler ebteri! Bu itdügüñ iş ne işdür ki bir kelbûñ cîfesine bu kıadar ta‘zîm ve envâ‘-ı tekrîm idesin ki Eşhâb-ı Kehf itine bu kıadar ri‘âyet olmadı bu ‘Uzeyr Nebî himârı bu himâyeti görmedi. Meger sen mülhid-i seğperestsin?” Ol şahş eydür: “Ey Kâdî-‘i Hıttâ-‘i Müselmânî! “Lâ takdî ‘alâ ehad hattâ lâ tesma‘ kelâmun şâniyyun⁵⁸” Ol kelbûñ ‘aceb kıışsası ve pür-ğuşşası ve ol kıışşadan Efendi hâzretleri’nüñ birkaç yüzz akça hisşesi vardır. Buyururlar ve rû görürlerse huzûr-ı şerîflerinde takrîr u ta‘bîr olunsun. Kâdî eydür: “Di n’ola işedelüm, aña göre iş idelüm!” Harîf eydür: “Efendi! Ol kelb hayli zemândan kıoyuncuklarum güder ve baña hîdmet iderdi. Her kıoyun ki kıurd elinden halâş ider, aña virürdüm ve nişân ururdum. Yigirmi miqdâr kıoyun oldu. Sultânum sağ olsun ol kelbûñ va‘desi yitüp öldi. Kıoyundur

⁵⁸ Birini sözünü ikinci kere duymadan yargılama.

50b) şatup nağd idüp akçasın harc idüp aşcuğaz bişürüp müselmānlara gel diyüp yidürdüm.Beş fülörıcüğün dağı uş hāk-pāye getürdüm.” dir. Qādī altun haberin istimā‘ idicek dönüp cemā‘at-i maḥzar-īne ve meclisde olan ḥāzır-īne söyler ki: “Allah Allah! Bu ḥalāyık ne ‘aceb erbāb-ı ni‘mete ve eşḥāb-ı devlete ḥasūd u ḥakūd olur? Bu müselmānuñ ḥaqqında neler söyleyüp nice iftirā eylediler!” “‘Acebā ol kelbcügez ne marazından fevt oldı?” Diyü şorınca ḥarīfdür altunı Qādī’nuñ öninde koyup bu ḥīle ile kurtılır.

Kıṭ‘a:

Hımārı sūra da‘vet ḥalk içinde

Ya āb içündür ol ya odun için

Yirinde harc idüp kalmadı hisset

Ağ akça didiler kara gün için

Hikāyet-i Merd-i Endūh-gīn bā Düzd-i şahrā-Nişīn: hikāyet iderler ki ḥacīnuñ birisin gaflet alır.Qāfile gidüp bereyyede qalır. Ḥwābdan bīdār olup görür ki kimse kalmamış, kendüye mültefit olup uyarmamış.Seng-i şahrādan özge ayakdaşı ve rīg-i beyābāndan gayrı yoldaşı yok, ‘ākıbet nā-çār olur. Sere ne yazıldı ise ol gelür..... diyüp bir semti tutup gider.Nā-gāh bir taraftan toz peydā olur.Giderek yakīn gelür. Görür ki bir ‘Arab şütüre süvār olmuş, eline mızrağın almış, kazāy-ı āsumānī ve belāy-ı nā-geh-ānī gibi gelür, Ḥacī’nuñ yolın alır.

Meşnevī:

Görür anı ki bir zışt-i siyeh-rū

Silāhını takınmış sağlu şollu

Tuṭağı ḥum kenārı, başı günbed

Dehānı külḥan ağzı, burnı meşhed

Dişi seyyāre, çeşmi berk-ı ḥatīf

Dilīr u maḥdem u kattāl u ḥāyif

İlerü gelüp diledi ki Hâcî'yı şoya ve yâ katl idüp oğlın yetim kıoya. Hâcî görür ki iş şerre vardı,

51a) hemân kemânın eline alup kırbânından birkaç tır çıkardı ve ilerü vardı. 'Arabdur Hâcî'nuñ üzerine hücum idince ok ile urup 'Arabı helâk itdi. Deve(y)'i tutup esbâbın üzerine berkitdi. "Câyiz ki dağı yoldaşları var ola, beni gelüp bu hâlde bula" diyü 'Arab'ıñ âlât u esbâbına mukayyed olmayup yat u yarağından dağı almayup zimâm-ı ihtiyârın gerden-i üstüre şalup üzerine süvâr olup bir tarafı tutup gitdi. Üştüre hubb-ı vağan ve çerâ-gâhında tenâvül eyledüğü diken lezzetinüñ iştîyâkı galebe idüp bād gibi esüp ve nice günlük yolu bir ânda kesüp râst bunı 'Arablaruñ iline ve ol haramîleruñ menziline yitürdi. 'Arablar bunı görüp kargalar gibi oynaşup ve karcılar gibi kaynaşdılar. Bir uğurdan feryâd u figân ve bir aradan nâle vu efgân idüp deve şâhibinden nişân şordılar. Hemâ' Hâcî'nuñ 'aklı başına gelüp ve ne belâya uğraduğın bilüp hîleye âgâz idüp eydür: "Bu devenüñ şâhibi bu gice hâcîlar esbâbın uğrılarken tutup Emîr-i hacc'a getürdiler ve siyâset menziline yetürdiler. Âhîr huccâc içinde bir âşinâsı var imiş. Görüp bildi, üç yüz altuna siyâsetin Emîr-i hac'dan kesüp aldı. Yigirmi altın dağı baña virecek olup "deve yolu bilür ve seni anda iledür, var haber eyle!" Diyü beni size şaldı. Başımı ele aldım ve ol hîdmete geldüm. Bâķisin siz bilürsüz!" Diyücek 'Arablar Hâcî'ya küllî ri'âyet u hürmet ve hâdden ziyâde hîdmet u 'izzet idüp nuķûd-ı ma'hûdı taķşîl ve meblağ-ı merķumı tekmîl itdiler. Yanına bir âdem dağı koşup huccâcuñ ardınca gönderdiler. Hâcîdur gelüp kâfileye yetdi. 'Arabda olan altını alup, ser-güzeştin 'Arab'a hikâyet idüp, 'Arab'ı öldürmeyüp ve kimseye tıyğurmayup âzâd itdi.

Kıt'a:

Yüri kârunda hergiz itme gaflet

Tışuñdan

51b) neydüğüñi kim ne bile

Virür mi şu'le kırm-i tâb gibi

Hârîre girmegile kırm-i pîle

Başuñ kırtar ne semtile olursa

Dimişler erlük on tokuz hîle

Hikāyet-i Kātib bā Kethüdāy-ı Zī-'l-Merātib: Cihān 'āriflerinden ve zemāne zarīflerinden “Amasyalı Kātib” demek ile ma'rūf bir zarīf hārīf kendü ser-güzeştinden ve seyr-i kūh u deştinden bize bu vechle rivāyet ve bu semtle hikāyet idüp eytdi: “Ki şehir-i mezbūrdan bir yigircük ayarup İstanbul niyyetine çıkup şehrdən gitdük. İttifāk şamsun İskeleye'ne yetdük. Yetecek miqdār zād u zevāde aldık. Bir keştīye girüp deryāya revāne olduk. Der-Tavşīf-i Keştī-'i Bī-Hemtā:

Nicesi keşti, felek-veş tiz-rev

Gayretinden oda yanmış māl-ı nev

Açsa seyrān kaşdın idüp per u bāl

Kāyinātı geşt ider 'Ankā mişāl

El-kışşa: Gemidür rüzgārın bulup ve yilkeni tolup giderken bir gice nā-gāh bir muhālif yıl çıkdı. Bād-bānı çāk idüp sütünü yıkdı. Āhir gemiyi iletüp bir taşā çaldı. Birkaç kerre ka'r-ı deryāya gāvvaş-vār taldı. Tahtaları sökölüp kanatları dökölde. tınāb-ı emelümüz üzilüp peyvend-i 'amelümüz çözüldi. tuşlu tuşumuz ve başlu başumuz kayısı oldu. Ayruk birbirimiz göremedük. Mevc-i hayret başdan aşdı. Tedārüke kâdir olamayup 'aqlumuz şaşdı. Birkaç kerre ka'r-ı deryāya inüp yine çıkdum. Āhir elüm bir nesneye irdi, çırpındum. Meger anbar kapağı imiş. Elüme gelince şıçrayup at gibi üstine bindüm. Bir miqdār teneffüs itdükden soñra tahtaya berk şarılup kirbās-ı nev-bāfda gibi yazılup gāhī dürildüm ki tahta ile deryānuñ ka'rına ve gāh mevcle baħrūñ evcine yetüp çıkarken şabāh oldu, pertev-i āfitāb-ı cihān-tābla zemīn u āsumān taldı. Şol kadar dürüşmişin haberüm yok. Deryānuñ kenārına

52a) irişmişin. Birkaç kimesneler beni görüp şandal getirüp taşra çıkardılar. Devinmeden libāsum pāre pāre ve çalışmadan ellerüm yara yara olmuş. 'Uryān-ı māderezād evlerine iletüp kecelere şardılar. Āteş kenārında ayağumdan başum aşāga aşup içdügüm āb-ı deryāyı cemī'an çıkardılar. Esbābcuklar virdiler. İfākat bulınca yidürüp içirdiler. Gördüm ki turmağla olmaz, 'avdet ihtiyār idemeyüp, karadan daħı gidemeyüp bir gemiye daħı süvār olup İstanbul'a varup iskeleye çıkdum. Āşinādan bir kimesneye

rāst geldüm.Ĥālūme nazar idüp bir şemle bir ‘abā alıvirdi.Elūme ‘aşā alup qarabaşlar şeyhine döndüm.‘Abāyı giyüp şemle(y)’i şarındum.

Meşnevî:

‘Aşā ve sübhā elde başda kisvet

Muraqqa‘ delķ u şūfiyāne ĥil‘at

Beni şanur gören Şeyĥ İlahî

İdüp ta‘zīm u tekrīmi kemāhî

Oturmağa döşer altunlu pister

Elüm koyup ayağum öpmek ister

Derūnum mekr u telbīs u tışum hoş

Burūnum pür-hevāyile içüm boş

Bu üslub üzere Ayaşofya Cāmi‘i’nde birkaç gün ‘ibādete meşğul olayın, hevā vu heves ve sevdāy-ı ‘abeşden vāz geleyin diyü Ayaşofya’ya vardum.Pāy-ı cebri dāmen-i şabra şardum.Bir direk dibinde i‘tikāf iderken vesvās-ı zulmānî ve ĥannās-ı nefsanî ğalebe idüp ĥuzūrum uçurdi ve rāḥatum göçürdi. ‘Āķıbet gördüm olmaz, şan‘at daĥı elümden gelmez, bu vechle fikr ve bu semtle tedbīr-i bīkr itdüm ki bir ĥīle ile ekābirüñ birine duĥūl ve ĥidmetlerine vuşūl ile aldayum, babamuñ oĥlı ve anamuñ kıızı ise daĥı kıyam. Bu fikr ile tırur ve bu endīşe ile oturur iken bir sūḥtecük cāmi‘e çıkageldi. Yanumda nemāz kıldı. Fāriĥ olıcaķ muşāḥabete tıtdum ve niredensin diyü su‘āl itdüm. Meger Sivas’da ‘Alī Baba’nuñ koñşı imiş.Felāket u ser-güzeştümi aña ĥikāyet etdüm ve eytdüm: “Saña küllî i‘tikādum ve ḥayli i‘timādum oldu.Bir ḥāldür başuma geldi.

52b) Aña birden birin aldamağ isterin. Eger benüm ile yār-ı gār ve hem-dem-i ğam-ḥwār olursañ her ne kim ele girür ve Teñri virürse nısf lî⁵⁹ ve nısf leke⁶⁰” Sūhte eydür: “Hemān buyurursañ fermān-berüm, sen ‘Alī geçinürseñ ben dahı kıanber’üm.” Ben eytdüm: “Rüstem Paşa Kethüdāsı ‘Alī Baba’nuñ mürîd-i irâdet-peżîri imiş. Baba ağzından bir mektûb yazayın ve kıarındaşı oğlı geçineyin. Mektûbdur çirişleyelüm, var şunıvir.Baba’nuñ mektûbı mefhûmınca yanña âdem kıoşup beni saña buldursa ve Baba’nuñ vilâyetini halka tıygursa gerek.Ol vaqt tecâhûlden gelüp arayırağ burada gel bulıvir.Gör ki ben aña ne ḥîle iderin!” Diyicek Sūhte “n’ola!” Diyüp Mektûbda böyle yazdum ki selām u du‘âdan soñra “Benüm ey âḫiret oğlum! Saña şöyle ma‘lûm ola ki kıarındaşumuz oğlı Muḥammed du‘âcuñuz bizüm icâzetümüz ve İstanbul’a gitmesine ḥavâletümüz yoğ iken alup yürüyivirmiş idi.Giderin şanup şamsun İskeleyi’nden gemiye girmiş idi.Giderek gemileri ğarğ oldu.Erenlerden yine himmet yetişüp yine kıurtıldı. El-’ân Ayaşofya Câmî’inde fülân direğün dibindedür. Hâtif-i Ğayb’dan ve İlḥâm-ı Lâ-Reyb’den bize böyle işâret olmışdur.Du‘âcıñuz ḥâtırı içün anı buldurup bu cânibe gönderesiz!” Didüm. Mektûbdur Sūhte’nün eline itdüm. Varup şunıvirmiş. Kethüdâ dahı açup okuyınca Sūhte’nün yanına bir iki kıapucı kıoşar. Şevkınden ğâḥ segirdüp ğâḥ düşer.Anı gördüm ki kıapudan içeri girdiler, aşğa yukarı biraz yilüp yüpürdiler. Sūhtedür ol yaña bu yaña biraz arayup ya’nî bulmayup ferâğat itmek ve çıkup gitmek şadedinde iken üzerime çıkagelüp ayağuma düşdi ve eytdi: “Hey Efendi Baba ḥazretlerin niçün kıoyup

53a) gitdünüz ve kendünüz böyle ‘özr itdünüz? Vilâyet kıuvvetiyle Baba ḥazretleri sizün deryâda felâketünüz ve Ayaşofya’a bu direk dibinde ‘uzletünüz bilüp Kethüdâ Beg’e benüm ile mektûb gönderdiler. Bi-ḥamdü lillah sözleri bî-kem u kâst râst vâkı’ oldu. Sizi anda da‘vet ve sizler ile muşâḥabet itmek ister, buyuruñ gidelüm, da‘vete icâbet idelüm!” Diyince kıapucıları dahı gelüp kimi elüm ve kimi ayağum öpüp ilḥâḥ u ibrâm eylediler. Ben dahı bî-ḥad imtinâ’ u ibâ ve lâ-yu‘ad istignâ gösterdükden soñra rızâ virüp ve önüme düşüp alup gitdiler, Kethüdâ Beg’e iletdiler. Berüden varınca ve der-i ḥânedan içeri girince aña dahı ḥaber olmuş, kıarşı geldi. İ‘zâz u ikrâmla der-âğüş idüp yanına aldı. Sivas’dan Baba’nuñ nūr-ı vilâyet ile gemi ğarğ olduğın bilüp benüm ğüç ile kıurtılup Ayaşofya’da mücâvir olduğumı mektûb mefhûmı üzere gelüp ol

⁵⁹ benim

⁶⁰ senin

direk dibinde ‘ayniyle bulduğunu gelene ve baña hikāyet itdükden sonra çukacılar ve derziler getürdüp ağ iskerletden meşâyih-âne cāmeler ve Hindī ‘imāmeler ve Yemenī makremeler idivirüp birkaç gün kendüler ile muşāhabet u mukārenet olındukdan sonra bāşed ki tıyalar ve cāme-’i ‘ırzum şoyalar diyü havfumdan gitmege icāzet ve hālāşa ruḥşat taleb eyledüm. Anlar dahı “n’ola Baba hāzretleri dahı mektüb-ı şerīflerinde bu cānibe gönderesiz diyü buyurmışlar!” Diyüp elli dāne fülörī ile bir at baña, üç şōf, beş dülbend bir kürek üçyüz fülörī Baba’ya ki herbirisi

Meşnevī:

Dıraḥşān rüyişān çün berķ-i lāmi‘

Zi-ķur’ān vaşfişān şafrāy-ı fāķi⁶¹

Surūr-engīz-i dil-hāy-ı perīşān

Mucellā vu muşaffā vu dıraḥşān⁶²

Firengī-aşl lakin şāh-ı dīn-dār

Rehānīde estişān ez dest-i kuffār⁶³

Girifte pīş-i hem-rāh-ı kerīm-ān

Seyāḥat der diyār-ı ehl-i īmān⁶⁴

Baba’ya mektūblar

53b) yazup ve ķapucı’ya ķoşup Sivas’a gönderdiler. Bir işdür başa geldi, belā bir iken iki oldu. Hwāh nā-hwāh ķapucı’yla hemrāh olup revāne-’i rāh olduk. Ben isem Baba’ya nice varayın, ķapucı’dan ne tārīķ ile ķaçup ķurtılayın diyü tefekkür iderek ve bu endīşe ile giderek Sivas’a yakīn gelmişüz. Hālāşa çāre bulamayup “Erenler kimsenüñ ‘aybın yüzine urmaz ve ğayrıda olan ‘aybı görmez, bā-ḥuşuş bu kadar ber-güzār ve bu

⁶¹ Onların üzeri parlayan şimşek gibi ışıltılı. Kur’anda vasıfları dupduru sapsarı sıvı.

⁶² (Onlar) Bitkin gönüllerde sevinç uyandırıcı, parlatılmış, duru kılınmış ve ışıltılı.

⁶³ Firenk(Frank(Fransız) veya Avrupalı) kökenli, yalnız dindar şah onları kafirlerin elinde kurtarmıştır.

⁶⁴ Eli açıkların yoldaşının yanında imanlıların ülkesine yolculuk etmiş.

miḳdār sikke-’i temām-ü-’l-’ayār ile ḥuzūr-ı şerīflerine varam ve āsitāne-’i lāzım-ü-’t-teşrīflerine yüzler sürem” diyü ḥātır-ı fātıra teselliler virüp ‘atebelerine toḡrıldum.Geh bād-ı āh-ı ḡamdan ḡubār-āsā perīşān-rūzgār ve ḡāh āb-ı dīde-’i ḥūn-ābile taḥmīr olup yoḡrıldum. Tekyedür inüp ḡapucı’(y)’ı esbāb yanında ḡoyup mektūblar ile Baba’ya dek gitdüm.Gönderdükleri hedāyāyı ve fülōrī-’i mā-’adāyı Baba’nuñ nazarında ḡoyup ḡışsa(y)’ı takrīr idivirince beni mertebe ḡoş ḡörüp eytdi: “ḡanı benüm senüñ gibi ḡarındaşum oḡlı olup bu aşl bir iş başarsa ve bu maḡūle maşlahat ḡorse ḡarındaşum oḡlı degül sen benüm şulbī oḡlum ol, var ḡapucı’yı al gel, aña daḡı bu ḡoş cevāb virelüm ve bunda ḡoḡ ḡurgurmayup mektūblarına cevāb yazup hemān yine ḡönderelüm!” Didi.ḡapucıdur alup geldüm, Kethüdā Beg’üñ ḡālın ve ḡātırın şordı. “Luḡflar itmişler, ḡarındaşumuz oḡlın ḡöndermişler, ‘ivażın Allah ide!” Diyüp du’ā-nāmeler yazup ḡapucı’ya virüp İstanbul’a döndürdi. Baña daḡı bir dülbend, bir şōf ve yigirmi fülōrī virüp şuffeme ḡönderdi.

Ḳıṭ’a:

İtdürür faḡr ādeme ḡoḡ irtikāb

Merd iseñ ola ḡanā’at ḡūşesin

Ḳāni’-i aḡvāl olanlar aldılar

Naḡl-i himmetden hidāyet ḡūşesin

Ḳıl tevekkül ḡaḡḡ’a tevḡīz it özüñ

Ḳul(l)uḡuñ ḡaḡ eksik 54a) itmez nūşesin

Hikāyet-i Zen-i şihṛ-sāz bā Ḥwāce-’i Ḥīle-bāz: hikāyet iderler ki Mışır içinde bir ḡīle-bāz ‘avret var idi. Mışır’uñ ‘ayyārları elinden zār idi. Bugün ḡarcluḡa muzāyekası olur. Bir ser-ā-ser ḡaftānı bir boḡçaya şarup cāriyesinüñ eline virür ve ol rengde bir eski se-reng ḡaftānı daḡı ferācesi içine giyüp cāriyesin öñine bıraḡup bir āsitāne dek giderler.Varup bir ḡwāceye selām virüp ve ḡarşusunda oturup boḡça ile ḡaftānı öñinde ḡoyup eydür: “Ḥwāce bu ḡaftān ne behā ider?” Ḥwācedür ḡaftānuñ ol yanına ve bu yanına nazar kıılır ammā Ḥatun’uñ naḡşı ḡarīfi alır.Laṭīfe yüzinden Ḥatun’a eydür: “Bu ḡaftān şāḡibiyle olıcaḡ kimse behā yetürmez ammā sāde olıcaḡ beş biñ aḡça ider ola, şāḡibsiz ḡaftānı kim ala?” Dir. ‘Avret eydür: “ḡaftān şāḡibi şimden soñra ḡidmetüñüzden gitmez ve muşāḡabetüñüz terk itmez! Ḳaftāndur sizde rehn olsun.Bir

kimesneye iki biñ aqça deynümüz var idi, va‘desi temām oldu. Bize izarz iki biñ aqça ihsān idüñ ol kimesnenüñ yanında yalan çıkmayam! On gün içinde bizüm dahı aqçamız gelür, yine virelüm!” Dir. Hwācedür “n’ola!” Diyüp aqça(y)’ı ‘avretüñ eline ider, ‘avretdür yolına gider. taşrada bir miqdār eglenüp yine içerü girüp eydür: “Hwāce! Ol kimesnenüñ bir koñşusına rāst geldük ve haber aldük, ol kimesne yabana gitmişdür, evde bulamazsız didi. Luṭfuñuz dāyim olsun, aqçadur yine sizde tursun, kaftānı yine bize virüñ! Lāzım olursa yine geledüm, kaftānı koyup aqça(y)’ı alalum!” Diyüp kaftānı alup taşra çıkdılar. Bir tenhā yire varup ol kaftānı boqçadan çıkarup yirine köhne kaftānı koyup üslüb-ı sâbık üzere boqça(y)’ı dürüp

54b) hemān yine Hwāce’ye geldiler ve eytdiler: “Biz de bezzāstānı taşra çıkdük. Aqça virecegümüz kimesneye rāst geldük, evine gitdi. Aqçadan biraz bize su‘āl itdi. Hemān arduğuzca iletelüm diyü ‘ahd u yemīn itdük. Luṭf idüp kaftāndur yine sizde tursun, ne kadar zaḥmett isr aqça(y)’ı yine bize ihsān idüñ, ol guşşadan bizi kırtaruñ!” Didi. Hwācedür “n’ola!” Diyüp kaftānı boğçasıyla alıkoyup aqça(y)’ı ‘avretüñ eline itdi. kaftānı nedür bakmayup boğçasıyla şanduğa atdı. Birkaç günden soñra va‘de temām olup ‘avret kaftānı yoklamadı. Hwācedür kaftānı yoklayup evvel gördüğü degül

Meşnevî:

Belürmez olmuş astarı yüzinden

Bırakmış müşteri anı gözinden

Örümcek ağına beñzerdi şeklā

Gidüp şüret hemān kalmış heyülā

El-kışşa: Hwācedür ‘Avret’üñ hīlesin bilüp “Telbīsi telbīs büber” diyüp dükkānında olan esbābları kimse tuymayup haber-dār olmadan birbir evine tartar. Bir ahşam dükkānın ve şanduğın kilidlemeyüp kalkar. ‘Alā-’ş-şabāḥ bezzāstandur açılır. Her kişi dükkānına gelür. Hwāce dahı gelüp kilidine ve şanduğına nazar şalup feryād u fiğān idüp eydür: “Dükkānum açmışlar, olancasın alup kaçmışlar. Emānet bir ser-ā-ser kaftān var idi, ol dahı gitmiş. Bir Hatun’uñ idi, aña ne cevāb vireyin yok yire bu kadar borca dahı mi gireyin?” Dir. Eṭrāfında olan dükkān ehleri bī-ḥuzūr olur. Bu haber şehre yayılır. ‘Avretdür işidüp şād u ḥandān olup cāriyesine eydür: “ṭur Hwāceye varalum,

sende rehn koduğumuz ıaftān sekiz biñe idi diyü müzāyeķa virelüm, ıaftān ise uğurılanmış, hıķ olmazsa virdügi aķçadan ferāğat ider.

55a) Belki bir miķdār aķçasın dağı alavuz, yine gelevüz!” Diyü cāriye(y)’i öñine bırağup dükkāna gelür ve Ĥwāce’ye selām virüp eydür: “İşitdük ki dükkānuñuz açılmış, bizüm rehnümüz dağı uğurılanmış. Sekiz biñ aķçaya alınmış idi. Behāsına da rāzıyuz, bu ĥuřuřda hem da’vācı hem ķādīyuz. Nihāyet ķarz virdüğüñüz aķça(y)’ı ucından tutasız, mā’adāyı viresiz!” Dir. Ĥwāce etrāfında olan bāzergānları yanına getirür. İřlāĥ yüzinden bir miķdār alup virür. ‘Avret’üñ temām iķrār virdügi cāmenüñ ĥaķķ-u-’l-ķarārı bilindükden řoñra Ĥwāce ‘Avret’e yapışup eydür: “Bre Mekkāre! Baña bu aşl iş idesin, virdüğüñ cāme şu deñlü!” Diyüp ĥwācelerüñ öñinde ķor. Tarafeynde vāķi’ olan ĥıyeli ĥikāyet idivirür. ‘Avretdür ĥabse virürler. Ĥwāce’nüñ aķçasın alıvirdüklerinden řoñra ĥaķķından gelürler.

Ķıı’a:

Kendü ķāruñ fikrine meşğöl olup

Tekye-’i gerdüna ķılma ilticā

Tā ezelden bu meşel meřĥürdur

Az tama’dan ķoķ gelür başa belā

Ĥikāyet-i Bāzergān bā Seyyāĥ-ı Kār-dān: ĥikāyet iderler ki bir seyyāĥ-ı řāĥib-nażar Ķaraĥiřār-řāĥib ve ol řehr-i bī-’ayba gelüp bir mescid güşesin meķān ve bir ma’bed küncin āřiyān idinüp iĥtiyār-ı ‘uzlet u iķāmete niyyet ider. İttifāķ ol şehrde Kīmyā’ya tālīb ve vīrānelerde genc u defīne aramağa rāğıb bir bāzergān var idi. Şehre bir seyyāĥ gelse elbette anı yoķlar idi. Birgün ol mescide nemāz ķılmağa gelür ve Seyyāĥ’ı görür. Yanına gelüp tālībluğın izĥār ķılup eydür: “Buyuruñ ĥam-ĥāneye gidelüm, müşerref olup ĥidmetler idelüm!” diyüp ĥarīfı evine algider ve keřf-i rāz ider. Seyyāĥ eydür: “Vīrānelerde genc aramaķ ĥamāķat ve kīmyā talebiyle ‘ömr geķürmek cehāletdür. Ādem oldur ki ne maķūle esbāb isterse cinnīlere getürdüp murādca anları ķullanmaķ

55b) ve ne vilāyetde sāķin olursa anlar ile ĥāllanmaķ gereķdür!” Diyince bāzergān Seyyāĥ’uñ ayağına düşüp eydür: “”İĥsānuñdan bize bir miķdār māl getürdivir! Olanca geķinüp saña du’ā idelüm!” dir. Seyyāĥ eydür: “Di imdi altun u incü

ve gümüş esbābından ne maķūle ve ne miķdār esbāb isterseñ getür, görelüm ve cinnilere gösterelüm, aña göre esbāb getürsinler!” dir. Bāzergān ya’nī ol ebleh u nā-dān gerçek şanup Seyyāh’uñ sözine aldanup kendüde olandan mā’adā koñşılarında altun zencīr u süvāre ve meftül u gūş-vāre beşyüz altunluk esbāb getürür. Seyyāh elin degirmeyüp Bāzergān’a “Bunları bir gice keçe içine koyup bir top gibi dik!” Diyü buyurur. Bāzergāndur didügi gibi idüp öñinde kor. Seyyāhdur kalkup eviñ bucağına iķrāmdan bir perde çeküp Bāzergān’uñ yanında şoyunup biline bir peştemāl bağlar. Topdur eline alup perde ardına girüp biraz okuyup üfürüp yine taşra çıkar. ‘Ayniyle topı yine Bāzergān’uñ eline ider ve böyle tenbīh u te’kīd idüp eydür ki: “Var bunu bir muķkem şanduğa koyup kilīd ur ve beşinci gün bu zemānda bir kerre yine getür ve yine alup gidüp şanduğa koyup kilīd ur!Ba’dehu üç gün(e) dek ben taşra çıkmazın ve kimse yüzine bakmazın.Yedinci gün da’vettür temām olur.Sen dañı seyr eyle cinniler esbābuña göre neler getürürler!” dir. Beşinci gün Seyyāhdur na’l hurdesiyle tölmiş, Bāzergān dikedügi topa mu’ādil bir top peydā idüp muķaddemce uyluğına bağlar. Zīr-i mīzerde pinhān eyler.Bāzergān olgün yine topı getürüp Seyyāh’uñ eline ider. Harīfdür üslūb-ı sābık üzere yine perde ardına gider. Ol topı kendüde pinhān idüp kendü 56a) topın çıkarup yine Bāzergān’uñ eline ider. Bāzergān evine gitdügi gibi kapuyı bir tarīkle muķkem berkidüp ol gice çıkup hemān kaçır. İki günden soñra Bāzergāndur yoklayup görse harīf’uñ yirinde yiller eser.

Kıt’a:

Ṭama’ hırş ehlinüñ çeşmini örter

Ezelden böyle olmış resm u ‘ādet

Ser-ā-ser ni‘met-i dünyāyı virseñ

Gınā hāşıl olup itmez kanā‘at

Hikāyet-i Sūhte-’i Dil-figār bā Hwāce-’i ṭama’-kār: hikāyet iderler ki tālib-i ‘ilmden birisine babasından yeñleri ve bili bol eski zemāndan kalmış bī-endām u bī-uşul ve bir çuka kaftān intikāl ider.Dāniş-mend olmaķ niyyetine kaftānı alup İstanbul’a dek gider.Varup görse ki bu maķūle kaftānı kimse giymezi, derziye iledirse üslūba gelmez, mezāda virüp şatmaķ murād iderse kimse almaz, Sūhte bī-çāre bu derdle āvāre olup aķçası yok ki birin dañı ala ve bundan vazgele.Bir gice mütāla’a idüp tāli‘ine nefrīn ve sitāresine ğam-gīn otururken hātırına bu hīle huṭūr ider.‘Alā’-ş-şabāh kalkup bit

bāzārına dek gider.Bit bāzārı hīle-kārlarından bir merd-i nā-bekāruñ dükkānı öñine oturup eydür ki: “Ey Hwāce-’i Cihān! İhsānuñuzdan baña şu maķūle ve şu üslūb üzere bir kaftān bulıvirseñüz ve her niçeye olursa alıvirseñüz behāsından kaçmazuz ve kıymeti çokdudur diyü vazgeçmezüz!” diyü kendü kaftānıñ endām u üslūbın zıkr u takrīr idüp Hwāce’ye temām iz’ān itdürür.Birkaç dükkān öñinde dañı bu minvāl üzere güft u gū idüp ol gürūha tama’-ı hām virüp gider.Bir iki günden soñra ol kaftānı yār-āndan birinñ eliyle bir dellāl-i bed-fi’āle virüp açmazdan seyrin çeler. Dellāldur kaftānı mezād iderek ol harīflerñ dükkānı öñine uğrar. Sūhte’nñ tenbīh itdügi hwāceler kaftānı görüp ya’nī ki murādlarına irüp yeñin ve boyun ölçüp

56b) “rāst Sūhte’nñ ısmarladuğı kaftāndur” diyüp birbirine nisbet artar turup “Sūhte’nñ diledüğümüze göre vāfir fāyidesin aluruz ve bunuñ gibi bāzārı biz kanda buluruz?” Diyü beşer beşer ziyāde iderek hwācenñ birisinde harāc āhir alur ve iki üç behāsın bulur. Dellāldur akça(y)’ı alup şāhibine teslīm ider.Sūhte ise artuķ ol çār-sūya uğramayup akçasıñ nışfına bir eyü kaftān alup bākīsın harcluķ idinür.Hwāce ise sūhte gördüķe ol sūhte(y)’i şanup sāyir esbābından dañı uşanur, neye uğraduğın bilür.

Kıt’a:

‘Aceb nā-dān olurmış ehl-i bāzār

Eger-çi hīlesi hadden füzündür

Gelen hep başına ol kavm-i şūmuñ

İle itdükleri mekr u füsündür

Hikāyet-i ‘Āşık bā Civān-ı Şādık: Bu hikāyet-i ġarīb ve rivāyet-i ‘acīb bu vechle vāķi’ ve bu semtle şāyi’ olmışdur ki karahişār-şāhib ve ol şehir-i bī-mezāyib zurefāsından maħbūblar zevķine tālīb ve hūblar vaşlına rāğīb bir zarīf harīf ittifāk kendüyi ‘uşşāk-ı bī-nifāk zümresine ilhāk idüp bir hwāce-zādeye ālüfte ve bir serv-i āzādeye āşüfte olup ol civān-ı dil-sitān sevdāsıyla niçe zemān vālih u hayrān⁶⁵ ve bī-ser u sāmān gezüp akça vu altun ve esbāb-ı gūn-ā-gūn ile şaydına mālīk ve vuşlatı semtine

⁶⁵ Arapça “hayran” kelimesi “hā” harfī ile yazılır, fakat Ahmet Talat Onay’ın Mazmunlar eserinde “sarhoş(genellikle esrar sarhoşu) ve kendinden geçmiş” manalarında bu kelimenin çok önemli eserlerde dahi “hı” harfī ile yazıldığı ve bu yüzden Farsça “hīre” kelimesinden geliyor olabileceğī öne sürülmektedir. (Onay, 1941) Bu iddiaya dikkat çekmek için zaten burada “hı” harfīyle “hayrān” şeklinde olan imlayı transkripsiyonda nüshada birçok harf hatasıyla yazılmış Arapça-Farsça kelimelerde yaptığımız gibi düzeltmenin aksine koruduk.

sālik olamayup bu efkār ile dil-figār iken ol civān-ı şāhib-cemāl ve dil-ber-i şīrīn-maḳāl bir duḡter-i nīk-aḡtere dil-dāde ve bir nigār-ı gül'izāra şebnem-miṣāl üftāde olduḡın bilüp ol eelden kendüye cin dermek ve kāḡıddan aḡça kesüp ba'zı yār-āna göstermek ile

57a) iştiḡār ve reml u nārenc-ātla ol diyārda temām i'tibār virüp eşḡāb-ı murād ḡānesine ve erbāb-ı ḡacāt kāṣānesine gelmege başlar.İlleri aldamaḡ için niçe ḡuda'-ı bida' ibdā' idüp bu cümleden sākin olduḡı ḡānesine bucaḡına mānend-i ḡıẓr-ı Cellāḡ bir ḡāh-ı ḡüm-rāḡ kend idüp ve bir ḡaḡār-ı büzürg alup dibin delüp içine ḡurd u büzürg ḡañlar ve ziller aşup ol ḡāh-ı bī-rāḡ üzerine ser-nigün ḡapayup ḡākle örtüp yapayup zıkr olan ḡāhdan kendü oturduḡı mekāna ve sākin olduḡı āṣiyāna varınca zīr-i zemīnden ḡünek(?)⁶⁶ler ile rāḡ idüp ol ḡañlara bir siḡim ḡaḡup ve ḡünekler içinden geḡirüp ucını kendü oturduḡı bisāt altında pinḡān idüp üzerine emīr-āne oturup āyende ve revendeye “Cin da'vetin bilürin, her kiṣinüñ yitüḡin bulurun! ‘Āṣıḡı ma'ṣūḡa vāṣıl ve maṡlūbı ṡālibe māyil iderin!” Diyü ḡāḡ ḡün-ā-ḡün efsünler üfür ve ḡāḡ ḡiddet-i tehevür ile cinlere ḡaḡır gibi olup ol siḡimi zīr-i dāmāndan taḡrīk idüp ḡañlar ve ziller ol ḡüşeden velvele vu zelzeleye gelicek cinnīler hengāmesiyle ve perīler tencāmesiyle geliyorur diyü ḡālḡa i'tikād virüp kām-rānluklar iderken ittifaḡ yār-āndan biri ol ḡarīf-i zarīfūñ bu maḡüle kemāle ḡādir ve ṣan'atında her vechle ḡādir idüḡinden ol civān-ı bī-emāna ḡaber virür.Civān daḡı bi'-z-zarūrī ḡarīf'ūñ kemāline rāḡıb ve meclisine cān u dilden ṡālib olup ba'zı hediye ve ber-ḡüzārla ḡarīf'ūñ odasına varup selām virüp ḡarṣusunda oturup aḡvāl-i mā-fī'l-bālin naḡır u ḡıṡmīr taḡrīr u ta'bīr idicek ḡarīf eydür: “Yā Sübhān! Mest mi oldum ya ḡayrān? Düş mi bu baña ya ḡāl-i 'ıyān?” Diyüp Civān'ı muṣāḡabete ḡeküp ḡaberin alup eydür ki: “Evvelā cinnīler

57b) pādīṣāḡın geṡürüp ḡaber alalum ve derdüñe ḡāre bulalum!” Diyü murāḡabeye varup efsün okur gibi olup nihāyetce siḡimi depredür.ḡañlardur ol ḡüşeden yine zelzele vu velveleye gelicek Civān'ūñ 'aḡlı başından ḡidüp bir miḡdār yatup 'aḡlı başına geldükde ḡarīf eydür ki: “Cinlere emr itdüm, ol duḡter-i nīk-aḡteri bu gice cāme-ḡwābıyla bunda geṡürseler ve seni murāda yetürseler gerek!” Diyü meclis tedārükün

⁶⁶ “Kāf-vāv-nūn-kāf” şeklinde imlası olan bu kelimeyi önce Eski Anadolu Türkçesi zannedip “Yeni Tarama Sözlüğü” ne bakıp, fakat bulamayıp daha sonra birçok Arapça ve Farsça sözlüğe bakmamıza rağmen sadece “Ferheng-i Fārsiy-i 'Amīd” adlı Farsça sözlükte aynı imlāya sahip, “ḡunak” şeklinde İngilizce transkripte edilmiş, açıklama olarak yalnızca, en yaygın üç manası “Lugatnāme-i Dihḡodā” isimindeki bir diḡer Farsça sözlüğe göre birinci mana olarak “beş parmak”, ikinci mana olarak “dirgen” ve üçüncü mana olarak “ayḡa tohumu” olan “penḡ-engošṡ” ibaresi yazılmış bir kelimeyi bulabilerek mevzū-i bahis ifade nūṣhada “k(g)evnek(g)” biçiminde okunacak surette harekelenmesine ḡarṣın “ḡünek” diye yazdık fakat emin olamamamız sebebiyle yanına soru işareti(?) koyduk.

eyleyüp Civân'ı alı koyup nişf-u-'l-leyle dek Civân'la bâde idüp mest-âne vâfir zevkîn ider. 'Alâ-'ş-şabâh Civân keyfiyyet-i bâdeden felâh olıcak neye uğraduğın fehm idüp turup evlerine gider.

Kıt'a:

Ne deñlü ser-keş olsa sâde-rûlar

Be-her takdîr olurlar mālā māyil

Eger meyl itmese māl u menāle

İderler hîle ile anı kâyil

Hikâyet-i Merdân-ı Şâhib-ğurûş bā Bâde-fürûş: hikâyet iderler ki kaşabamızda zurefâdan birkaç harîf var idi. Birbiriyle hem-şoğbet ve hem yâr-ı gâr idi. İttifâk bir gice bâde iderler iken şerâbları dükenür ve harclukları aralanur.

Beyt:

Dil niyâz içre lebûñ añmasa beñzer aña kim

Bezme hâlet gelicek bâde-'i hamrâ dükene

Meger mey-ğaneyi bir kâfir tutar ve bâde-'i hamrâyı ol şatar idi. İçlerinde “kara Hamza” demek ile ma'rûf bir rind-i cihân ve 'ayyâr-ı zemân var idi. Eytdi: “Ben size müft şerâb bulıvireyin ve akçasız alıvireyin ammâ kaçuñuz birkaç desti ve bâde koyacak kerestiler ile ırakdan beni gözleñ! Ben meyğāneciyi kılağuz nāmına sürüp alup gitsem gerek, siz hemân meyğāne küplerin üzleñ!” Diyü evine varup başına bir kapucı börkin giyüp bir ata süvâr olur, der-i meyğāneye gelür. At üstünde “Bre şunda kim var?” Diyü na'ra urup muhkem çağırur ve bağırur. Meyğāneci “‘Acebâ şerâb mı ister ola?” Diyüp taşra çıkınca birkaç

58a) bozdağan urup “Bre gel baña yol göster!” Diyü öñine katup birkaç beleñ aşurur. Berüde bunlar ise kâfir gidüp meyğānesüz kalduğın görüp ellerinde olan destileri ve müheyyâ itdükleri kerestileri pür idüp odaya tüterler. Harîfler odaya varacağı qarârda harîf-i zarîf-i kılağuz da destür virüp bir yoldan dahı tolaşup odaya düşer. Gelüp görse ki kadehler pür olmuş elde, şurâhîlerdür yine kulkülde

Kıt'a:

'İyşdan hazz-ı vâfir isterseñ

Rûhı ırgür be-sõfî râ degin

Gündüz ahşam olınca 'ıyş idüben

Gice içmek gerek şabâha degin

Hikâyet-i Rübâh bâ Kebk-i Bî-gâh: Meger bir dilkü şikâr iderken görür ki bir ke(k)lik bir mîşe üzerinde boynın uzadup ve haşmın gözedup turur. Dilkü bilür ki keklik hayâl-bâz u bülend-pervâzdur ki yanına varmadın uçar. Pes şikâr için hîle bâbın açar. Dahı keklik karşısına geçüp zâr-ı hayrân-şifat turur. Vaqt-hâ niyâzla yüzün yire sürer. Keklik eydür: “Ey yâr! Ne gördüñ böyle hayrân olup turduñ?” Dilkü eydür: “Ey Şâh-ı Hüb-ân! Şol sendeki şehlä gözlere ve kıya kıya bakışlara firifte oldum. “Fetebâreke-’İlâhu ahşen-u-’l-hâlikîn⁶⁷”, zihî şun ‘-ı Rabb-u-’l-‘âlem-în! Aceb ol gözleri yumsañ, yine şöyle güşâde olduğı gibi midür? Anı dahı bir luft idüp bir nazar temâşâ itdürseñ?” Keklik dahı bun(ı) düşünüp gafletle gözlerin yumar, dilkü şıçrayup şabbadak emer.

Kıt'a:

Bağlamasun şakın gözüñ gaflet

Ki kemînde gözi açuklar var

Ay u yıllar esîr-i miñnet olur

Azacuk gafletile çoklar var

Keklik neye uğraduğın bilür, hemân halâş fikrin kılur. Dilkü'ye eydür: “şad-âferîn ey şayyâd-ı Zû-Fünûn! Hezâr tahsîn Ey

58b) Şikâr-bâz-ı Pür-Füsûn! Âgâh ol ki ben şâhlar loğmasıyum ve ekâbir tu'mesiyüm! Hâk te'âlâ beni saña rûzî kıldı, gerekdür ki evvelâ bu ni'metüñ şükrin diyesin dahı iştihâ birle yiyesin! Dilkü dahı müveccih-i dek merzûk-ı şâkir gerek diyüp ağzın açar. Hemân Keklik Dilkü'nüñ ağzından uçar, bir yüksek taşâ çıkar. Dilkü taşaya düşüp eydür: “La'net aña ki ni'metin yimeden şükrin diye!” Ve Keklik dahı ferahla eydür: “Nekbet aña ki uyhusı gelmeden gözün yuma!”

⁶⁷ Mü'minûn Sûresi 14. Ayet, Meali: Öyleyse Allah mübarektir, yaratanların en güzelidir.

Qıṭ‘a:

İsterseñ efsünile ger şeyṭān seni şayd itmesün

Hwāb-ı ecel gelmezden öñ cehd it yumılmasun gözün

Ger dirseñ olmayasın nergis gibi zār u saķīm

Sīm u zer ile her zemān sa‘y eyle ṭolmasun gözün

Hikāyet-i Şīr bā Rūbāh u Gürg-i Dil-gīr: Bir arslan bir kurd bir dilkü üçi ittifāķla şikāra giderler. Bir geyik bir koyun bir ḥorūs şikār iderler. Arslan korda eydür: “Di imdi bunları ‘adl üzere taķsīm u kısmet ve tevzī‘ u tertīb-i şöḥbet eyle!” Kurd eydür: “Sultānum bunların kısmeti rüşen ve tertibi mu‘ayyen!” Arslan eydür: “Nice kurd ider geyik pādīşāhuñ, koyun bende-’i bī-iştibāhuñ ḥorūs daḥı du‘ācı Rūbāh’uñ. Arslan bu söze ḥışm idüp kurd’uñ çeküp başın üzer. Dilkü’ye eydür: “Di tiz kısmet eyle!” Dilkü eydür: “Ey Şehriyār-ı Mülk-i Fütüvvet! V’ey Şeh-süvār-ı şaḥn-ı Mürüvvet! Bunların taķsīminde tevaķķuf ve yakīninde taşarruf ḥācet degüldür. koyun Sultānum’a şuḡrā kişi şabāḥ aşıdur ve geyik ḥod Seylān Şāhı ve Simāṭa Pādīşāhı’nuñdur ve ḥorūs daḥı Sultānum için muḥtaşarca bāz-gīr loķmasıdur. Arslan Dilkü’ye “Be sen bu taķsīmi kimden öğrendün? Āferīn!” dir. Dilkü kurduñ başından öğrendüm diyüp Arslan’uñ elinden bu ḥile ile kurtılır. Meşnevī:

Nedür ḥālī ‘ālim-i ḥıred-mende pend

Cihāndan sebaķ-dār olur hūş-mend

59a)ḥavādiş-i müzekker yeter ey ‘azīz

Bilür kaṭre-’i baḥr şāḥib-i temīz(???)

Eger ‘āķiliseñ gözün aç cihān

Ser-ā-ser ḥikemdür ne ḥācet beyān

Hikāyet-i Rūbāh bā Şīr-i Bī-Āḡāh: Birgün bir dilkü şikār niyyetine gezerken ve etrāf-ı ‘ālemi geşt u güzār iderken bir taracık bāḡ soķaḡında bir arslana rāst gelür. Arslan’uñ revīşinden ve düzd-āne yürüyişinden Dilkü ḥayāl alır. Görür ki olmaz

ve kaçacak yir bulmaz Arslan'ın üzerine toğrılıp ta'zīm-i tām ve tekrīm u iltiyām ile selām virüp eydür: “Sultānum bende sizi arardum ve Һazretüñüz yoklardum. “İzā erād-e-’llāhu şey’en Һayye esbābuhu⁶⁸Devletüm ayağa geldi. Bu kemīne murādın buldı.Arslan eydür: “Bizi aramağdan murāduñ ve yoklamadan maqşūduñ nedür? Beyān u ‘ıyān eyle, görelüm ve murāduña irgürelüm!” Dilkü eydür: “Sultānum sağ olsun, bir pīr babamız var idi.Āhirete intikāl ve dār-ı fenādan irtihāl itdi.Yüz erkek ve elli dişi koyun kaldı.Üç kardaşuz, taqsim idemedük.İçinden on semiz ve gāyet temizi sizüñ olsun, bize Һakk-āne taqsim ve faqih-āne Һişşelü Һişşemüz ellerimüze teslim idivir!Cedelden ve bī-fāyide ‘amelden kurtulalum!” Dir.Arslan görür ki lāğar dilküden koyun ve arık tihūdan ferbih süglün yeg. Dilküden ferāğat idüp “Gel koyunları baña göster!” Dir.Dilküdür Arslan'ın öñine düşüp ve becid becid aşup bir bağ-çe Һaremine gelür ve kendü şıgacak bir delük bulur, delükden içerü olur.Arslan eydür: “n’eylersin?” Dilkü eydür: “koyunlar bunun içindedür, siz bir miqdār āram idüñ!Kapudur açayın, sizlere dağı çağırup koyunları seçeyin!” Arslan Dilkü’nüñ sözine mağrūr olup kapuya bakar.Dilküdür tolaşup dīvār üzerine çıkar.Arslan’a çağırup eydür: “Birbirimiz ile şulhleşüp

59b) koyunları üleşdük. Kassāma ihtiyācumuz ve şahne-’i devrāna virecek bācumuz kalmadı. Da’vāyı ve gavgāyı elden koduk, var seni Allah’a ısmarladuk, tağda gezen koyunlar hep senüñ olsun, müzd ıssın bulsun!” diyücek Arslan neye uğraduğın bilüp te’essüf iderek alur yürüyivirür.

Qıt’a:

Deminde fırsatı fevt itme zinhār

Seni aldamasun nefis-i hevāyī

Kazā gelmezden öñ tedbīrūñ eyle

Taşadduk ile şav başdan belāyı

Yime ferdā gamın gör naqd-i vaqti

Erenler naqde kılmışlar du’ayı

⁶⁸ Allah birşeyi dilerse sebeplerini ona göre yaratır. Hadis

Hikāyet-i Rübāh bā Gūrg-i Kīne-ḥwāh: Meger bir diyārda bir kurd ile bir dilkü var idi. Her zemān Dilkü bunuñ elinden zār idi. Kurd buña şikār aldırma ve tavuğa degdirmez idi. Dilkü bunuñ elinden ‘āciz u müteḥayyir olur. Birgün şoḡaqlarda gezerken bir pāre(y)’i yazılmış kâğıd bulur. Yirden götürüp ağzına alır. İttifāk yolca giderken kurd’a tuş olur. kurd Dilkü’nüñ ağzında kâğıd görüp teftiṣ u tefahḥuṣ kılur. Dilkü eydür: “Hük-m-i Şāhī ve Kānūn-ı Nāme-’i Pādişāhīdür ki şimden girü kurdlar koyunla ve şāhīnler süglünler arslan āhū ve bāz tihūyla karışup ve barışup yürüye. İller emīnlük ve begler düzenlülkdür. İns u cin ve kurd u kuş içinde min-ba’d şenlülkdür” dir. kurd eydür: “İmdi kardaş sürür eyyāmı ve ‘işret hengāmı imiş. Biz de ‘işret kuralum ve şoḡbete bünyād uralum! Çobanlar şoḡbetde ve koyunlar bu āvāze ile ḡafletdedür. Hiç şu yakında koyun sürüsi bilmez misin? Baña göster, birin şikār idüp ‘azm-i kenār u seyr-i gül-zār idelüm.”

Beyt:

Şıḡḡat-i rüzgār kem-yāb est

Şoḡbet-i düst-ān ḡanīmet dān⁶⁹

Neṣr: Dilkü eydür “Şunda bir kaşşābuñ süri ie koyunı ve ḡalk ile ‘aceb oyunu var, gel gösterivireyin!” Diyü sürüp koyuna geldiler. Çoban köpeklerin ḡāfil bulup hemān kurd’uñ yüreginde olan şecā‘at tamarları ḡarekete gelüp kendüyi ileye deper. Yıldırım gibi irüp

60a) içinden bir ḡāyet semizin ḡapar.

Ḳıṭ‘a:

Bulsa ehl-i hevā merd-āne rāh

Götürüp kendüyi atar nāra

Şaldı deryāya keṣṭī-’i bedeni

Düşdi gird-āba cān-ı bī-ḡāre

El-kışsa: Köpekler tıyup kurd’uñ ardına düşdiler. Her taraftan ortaya alup başına üşdiler. Etini didim didim diderler ve derisin bucuğa degmez iderler. Dilkü gördi ki kurd çarḡa cengine girdi, arslanlar çengine düşdi, iş neye varacaḡın bilür, kendüyi

⁶⁹ Zamanenin sıhhati az bulunur. Dostlarla sohbeti ganimet bil.

kenāra urup hemān oradan ayrılır. Er esen gerek, evde gerek diyüp ḥalāşdan yaña yürür. Kurd “Hay qardaş hay miñnet yoldaş nireye gidersin? Getür şu yasaq ḥükmin okusunlar, şu zālimler beni elden qosunlar!” dir. Dilkü eydür: “Hay qardaş okuyan kim, diñleyen kim, iz‘ānla añlayan kim? Erenlere başı qayusı, baña başum qurtarmaqdur eyüsi!” Diyüp alur yürüyivirür. kurdı pāre pāre iderler, atılmış penbe gibi diderler. Bu ḥīle ile dilkü kurd’uñ elinden ḥalāş olur, ol vilāyetde başqa başına qalır, diledügi yirden şikārın alur.

Qıṭ‘a:

Gerçi cihānda fütüvvet budur

Qoyup gitmeye kişi yoldaşını

Velī ‘ālem içre temām aşşıdur

Deminde ḥalāş eylemek başını

Hikāyet-i Rūbāh bā Merd-i Bī-Āgāh: hikāyet iderler ki bir dilkü bir kürkcinüñ evine döşelenüp kürk için müheyyā kılduğı derilerüñ yimege mülāyim olanları tālāna döşüne kolay gelenleri yırtup büzup ziyāna başlar. Kürkcidür “‘‘Aceb bu deñlü ḥasārete bā‘ış u bādī ve bu maqūle qabāḥate i‘tiyādı olan ne maḥlūqdan ola?’’ Diyüp bir gice bir gūşede kendüyi pinhān idüp beklerken

Qıṭ‘a:

Gördi bir kürkin devirmiş ters yüzölü guşsa-dār

Zāhid-i mekkāre gibi bende-’i şayd u şikār

Dümm-i mekr u pāy-ı tezvīr u per-i şiydle

Püstīn-i zirqla yortup gelür bir nā-be-kār

Neşr: Daḥı yaḳīn gelürek görür ki bir kuyruğı

60b) qabā ve qabāsı ‘abā şōfī şüretlü ve ḥacī hey’etlü bir ḥaram-zāde dilkü ḥarem delüğinden içeri girüp bī-tereddüd kiler qapusına toğrılır. Dūḥte-’i derden içeri olur. ḥarīf’üñ ihtiyārı elden gidüp girdüğü delüğü berkidüp oğlına ve kızına ḥaber idüp kiminüñ eline kılıç bıçaq ve kiminüñ destine sīḥ u nacaq virüp Dilkü’nüñ qatline āheng iderler. Dilkü daḥı başına gelecegi tıyup ḥīle vu tezvīre başlayup aşāğa yuḳaru yilüp yupurmağa ve bu varṭa-’i hevl-nākden kendüyi ḥalāş idüp gūşe-i selāmetde bī-melāmet

oturmağa sa'y iderken görse ki Kürkci biraz dilkü derilerin bir ipe dizüp dīvāra aşakomış, hemān şıçrayup deriler aşılın ipi dışıyla tutup ayakların şalivirüp aşılın derilere qarışur. ħarīfdür içerü girer, ol yaña bu yaña yiler yüpürür, Dilkü'den nām u nişān bulamayup “‘Acebā ħayālüm mi ola?’” Diyüp vehme düşer. “Çıkmış gitmişdür, göremedüñüz!” diyü oğlına kızına bizer, kaçır, puşur. Bunlar eydür: “Hey Baba! Dilkü bunda gelse kanda gider idi? Kuş degül ki göge uça ve mûş degül ki yire geçe! Olmaz ħāle ve bitmez ħayāle düşmişsin! Bu sevdādan ferāğat idelüm, hemān gel yatağa gidelüm!” Diyü biraz laṭife iderler. Ĥarīf bunların laṭifelerine incinüp tekrār yine mūm yakup raḥne ve ṭama ve saḳf u bāma nazar idüp dīvāra aşılın derilerün yanına gelür. Dilkü daḥı vehminden gözin açup ħarīf'e bakınca ħarīf'ün gözi rāst Dilkü'nün gözine ṭuş olur. “Bre Dilkü işte deriler arasında imiş! Gelün, komañ!” Diyince taşrada olanlar kapuyı açup içerü girince Dilküdür kapudan taşra olur ve bu ħile ile Kürkci'nün elinden kurtılır.

Ḳıṭ'a:

Her işün evvelinde ol hirās-ān

Ki saña āḥir kār ola āsān

Çü bī-bāk olasin ref' ola ğuşşān

61a) Feraḥ nāyına dem-i sūr ol hoş-elḥān

Ḥikāyet-i Rübāḥ bā Ḥorūs-ı Zerrīn-Külāḥ: Ḥikāyet iderler ki meger ḳadīm-ü-'-z-zemānda bu pīş-gāḥ-ı cihānda bu şeyler bābında ḥirāṭa-'i dehr gibi ve keyd kitābında 'allāme-'i 'aşr gibi ħile destānında Delle'nün üstādı, meger cihānda kūḥ-ı riyānuñ Ferḥādı, şeyḥ-i şehir-āşūblaruñ mülḥidine ve gürbe-i şīr-firībleriñ mürşidine beñzer bir şikār-bāz u levend ve şayyād u naḥsend dilkü var idi. Rūz u şeb kārı ħile vu tezvīr ve yaz u kış efkārı dām-ı naḥcīr idi. İttifāk bu üslūb ile seyr-i diyār ve gül-geşt-i kenār iderken görür ki bir gözi odlu ve āvāzı ṭatlu, başında tāc-ı devlet gibi istivādan ipigi, egninde ḥulle-'i ḥurmet gibi beligi ve kıyruğında şeh-per-i şöḥret gibi yelegi, tāzīlara ṭavşanlara öldürici ve dilkülere çiftler sürdürici ve şüret-i tenbūs(?)'ı telbīs(?)e ve hey'eti ḳaḳnūs-ı Belḳīs'a beñzer bir ḥorūs-ı şāmile fāriğ-u-'l-bāl-u ve-'l-ḥāṭır köylükden taşra bir çöplükde ve evlerden ḥāric bir küllükde turup çöplenür.

Beyt:

Cübbe vu t̄ac u ridā ve hāy u hūy

L̄ik küllük içre cān pür-cüst u cūy

Mā-ḥaṣal ol rūbāh-ı şikār-ḥwāh fırsat ḡanīmetdür ve dem-i fırsatdur, “El-furşatu temurru merra-’-s-seḥāb⁷⁰” andan kināyetdür, hemān ol nev-‘arūs gibi müzeyyen ḥorūsūñ şaydı tezvīrinde olup ol murḡ-ı devletūñ görmez yanından kuşca cānına ve ḡāret-i ḥanümānına kaşd eyler.

Kıṭ‘a:

Her ne murḡı görse çeşm-i ḥarīṣ

Dilkülükler idüp yimek ister

Yimekile ḡanā‘at eylemeyüp

Yidügin illere dimek ister

El-kıṣṣa: Ḥorūs-ı Şāḥib-Ḥurūṣ “‘acebā bu ortalukda daḡı dāne-’i bī-renc var mı ki?” Diyü başın kaldurup eṭrāfa niger-ān iken nā-gāh gözi ol rūbāh-ı püst-pūṣa tuş olur. Görse ki şahrā tarafından bir ṭurfe ḥarīf-i rind-āne şüret ve düzd-āne hey’et ile arkasına bir püstīn 61b) giymiş, maḡlūb ardınca bir nesne sürinür mānend-i cā-rūb yire berāber olup mardivan ve seyl-i rev-ān gibi aḡup gelür. Der-ḡāl Ḥorūs-ı Çālāk “ya‘rif-u-’l-mucrim-ün bi-sīmā-hum⁷¹” feḡvāsınca tīz tevehhüm ve idrāk eyler ki ḥarīf’ūñ murādı ḡāret-i ḥanümān belki kaşd-ı cāndur. ‘Āḡiller daḡı dimişler ve ḡalvāy-ı ḡikmet yimişlerdür ki

Beyt:

Naḡṣ-ı zāḡir bāṭınuñ burḡānıdur

Reng-i şüret sīretūñ ‘unvānıdur

Neṣr: Şa‘leb-i bī-kebkebūñ seyr u sīretinden ve rūbāh-ı bī-debdebūñ iḡdām-ı pür-cür’etinden Dīk-i Bārīk-fehm muḡkem hirās-ān olup “Be-mūcib evvel el-fīkr āḡir el-‘amel⁷²” bu kār-ı ‘ayn-ı ḡāmuñ encāmın tedbīr eyler. Meger ol yirde mānend-i Kūh-ı

⁷⁰ “Fırsat geçip giden bulut gibi geçer.” Hz. Ali’ye atf edilen bir sözden alınmış bir parça.

⁷¹ Suçlular simalarından bilinir.

⁷² Gereken önce düşünmek sonra eylemdir.

Elvend bir mināreye beñzer bülend dıraht-ı bī-mānend var idi ki bunuñ gibi tūfān-ı kıyāmetde ol serv-kāmeti kūh-ı selāmet ve kulle-'i se'ādet görürler idi. Ĥorūs-ı şāhib-rāy fī-'l-hāl pervāz idüp üzerine çıkar. Ol rūbāh-ı bed-ḥwāhuñ destān-ı gārīble revişine ve evzā'-ı 'acīble cünbişine ve dilkülük ile gelişine bakar ve bir kerre kanat kaçar. Āvāz-ı bülend ile ötmege başlar. Rūbāh-ı cihān-dīde daḥı kiyāset kürkin arkasına ve ḥirāset börkin başına giymiş bir bī-devlet idi. Ĥorūs'ıñ ağaca çıkışından ve boynın uzadup bakışından, āvāz idüp kanat kaķışından bildi ki henüz tūr-i tedbiri nişān-ı tezvire yetişmeden Ĥorūs kendüyi gördi. Bālāy-ı dırahta pervāz urdı. İkliğına kıl işleyüp ve gürlegene zarret ve şıklığa başladı. Ammā yine ser-rişte-'i sevdāyı elden kıomayup ve resen-i ümīdi kesmeyüp ve tālī'ine küsmeyüp nā-çār meskenet-i vaķārla ve tevāzu'-ı iftikārla üzüm ḥasretinden bāğ dīvārı yaşıdanur gibi ol dıraht-ı şafānuñ dibine gelüp tezvīr-i tekbīrle ḥācī-vār birkaç kerre sa'y (u) tavāfa ve bunuñla on

62a) yedi kerre ḥacc-ı mebrūr idüp tūrurın diyü kızb u lāfa başlar. Görür ki kendüsinden ol dıraht-ı sidre-ḥirāmuñ evc-i 'urūcına kudret ve ol mināre-'i felek-makāmuñ ḥurūcına tākāt yok. Kitāb-ı keydinden bir varak daḥı dönderüp bir kırā'at ile daḥı okuyup lā-'u-bālī-vār aşāğadan yukaru ol ḥorūs-ı 'arş-mişāle ve tāvūs-ı sidre-timşāle çağırur ki “Hay Mü'ezzin Ḥwāce! Yiter bañladuñ! Vaķt geķelü oldu, nemāzı añladuñ! İn şimdengirü nemāzı edā idelüm ve evlü evimüze gidelüm!” Ĥorūs-ı Şāhib-i Pertev-i nūs daḥı Dilki'nüñ dilkilügi me'āline ve ilzām-ı nemāzla su'āline ve niçe bunuñ emşāli mekr u āline göñlinde nūr-ı şu'ūrı olmağla telbīse ḥüy u ḥāyına ve nār-ı sāzına nāyına kulak kabartmayup ol degül gibi olur. Boynın uzadup aşurı aşurı deger, geh kanatların şalup gāḥ boynın eger. Lā-cerem Rūbāh-ı Bī-ķarār güftārını tekrār idüp eydür: “Hey Ḥwāce Mü'ezzin! Ne yabana baķacak ve ne kanatlaruñ şalup oyalanacak sā'atdür! Gün giceli, gāyet yakīn kişiyeceli! Kāzā-'i nā-geh-ānī mevtdür! Ol sebebden “‘Accilū'bi-'-ş-şalāt kabl-e-'l-fevt⁷³”dür. Bir merd ḥāzır ḥod nemāzın kaşdla terk eylese kāfir olur ki şāḥiḥ ḥaber “Men terake-'-ş-şalāte mute'ammiden feķad kefer⁷⁴”dür. Lā-siyyemā “Lābişīne fīhā eḥķābā⁷⁵” Bir sizüñ gibi şāhib-i tertīb-i kem-yāb, bir vaķti ḥwāb-ı gāfletle terk u fevt itse ehl-i tefsīr ḥisābında yetmiş ḥuķub Nār-ı Lazza'da intizār çekse gerekdür. Her ḥuķub yetmiş biñ yıldur ve āḥiretüñ her günü dünyānuñ elli biñ yılı

⁷³ Vefattan önce namazı kılmakta acele edin.

⁷⁴ Kim namazı özürsüz-bilerek terk etse kāfir olur.

⁷⁵ “Bütün zamanlar boyunca içinde kalacaklar.” Nebe Süresi 23. Āyet

kadardur ki “yevmen kâne miqdāruhu hamsīnu elf senetin⁷⁶” gerçek haberdür. Buncılayın kıyāmet hevlerinden belāgat-ı kavlından havf itmez misin? Vakt gice dimez misin?

62b) Nemāza hōd ‘ōzr olmaz, kişiyē nemāz terkinden bed-ter ‘ōzr olmaz! İn berü, ben imām olayın, senüñ işüñ temām olsun!” Diyü va‘z u naşihate başlar.

Kıt‘a:

Ey niçe vā‘iz sözi haqdur velī

Dilkidür, kaşdı diger-gündur anuñ

Haq söziyle aldar ol bātl ilī

Bī-haberdür, nefsi mağbūndur anuñ

El-kışsa: Hōrūs-ı kaqnūs Dilki’nüñ va‘zı fānūsınuñ şu‘lesin şu‘bede idügin bilüp eydür: “Ey Pīr-i Şāhib-Nāmūs! Aşağa pā-būsınuza inmez degülin, inerin. Ben hōd gice ve gündüz nemāzuñ vaktin öñerin, belki mu‘āşir-i muşallīne şalatuñ sā‘ati geldi diyü bañların. Henüz ‘aşr-ı evvele buçuq sā‘at miqdārı dahı vakt-i haşr vardur añların, ammā tevaḳḳufum budur ki cemā‘ate küyerin, beni ‘abeş yire şanma ki aşırı aşırı(?) Di(e)ñerin ve qarşudan bī-nihāye cemā‘at geliyorur, anı öñerin. şabr ile gelsünler, cemā‘at olalum, nemāzı bilece kılalum ki cemā‘at sünnet ve haq’dan raḥmetdür.

Kıt‘a:

Şalatuñ farzını kılmak eger-çī

Cihān içre ‘azīm u mu‘teberdür

Velī olsa cemā‘atle edā ol

Şevāb u fazlı yetmiş ol kadardur

Lā-büd Rübāh-ı tenhā-sefer Hōrūs-ı Pūr-Semer’dan cemā‘at haberin işidicek cem‘iyyet-i hātırı çün zūlf-i dil-dār perīşān olup sīreti pāy-ı hīleti gibi efgār ve şūreti mekr-i bī-rağbeti gibi evgār olup Hōrūs-ı Haber-dārdan tekrār şorar ki “Ol gelenler ne ‘alāmetlü cemā‘atdür ve ne şıfatlu hırfetdür?” Hōrūs-ı Tāvūs-ı tal‘at eydür: “Kimi dülbendlü, kimi bōrklü, kimi kepeneklü, kimi kürklü, ellerinde çomakları, billerinde

⁷⁶ Gün elli bin sene mikdarıdır.

yaraqları, t̄azī atlara binmişler, bilmezsin kimden kaçup gelürler!Hele birbirin geçüp gelürler, yanlarında birkaç dört ayaklılar var, anı yiderler.Od gözlü, p̄l revişlü, çengāl dırnaqlı, hancer dişlü, kıyruqları halka halka yılana, 63a) süzilüp gelişleri bebrle kablana müşābih, benüm zannumda şayyādlarla, kan dökici faşşādlarla beñzer

Ƙıı‘a:

Fehm kıl Rāy-ı Ƙorūsı gör nice tedbīrdür

Kim bozan tezvīrūñ erkānın yine tezvīrdür

Redd iderler cehli cehlile ve mekri mekrlle

Böyle tedbīr itmek rāy ehline taqşīrdür

Mā-ħaşalı Rübāh-ı Kār-Tebāh Ƙorūs-ı Hem-dem-i Nākūs’dan cemā‘at ħaberi şadāsın bu edā ile gūş idicek bi-ħūkm-i “el-ħāyin ħā’if⁷⁷”dil-i pelīdi ħavf āteşine yanup āħir bu tedārūk şuyıyla ħanup fikr ider ki “Biraz daħı tırursam ihtimāl var ki şikār-bāzlara girift-ār olam.El umarken ayakdan, boynuz isterken kulağdan ayrılma. Dönüp ni‘met umarken ni‘met göstereler, ħil‘at isterken pūstum çıkaralar.Hemān rāy-ı şā‘ib ve fikr-i müşā‘ib budur ki ol cemā‘at gā‘ib iken taban ħarada koyup ħorūs eti sevdāsından geçem ve şuyı ulu derede içem!” diyü ayak götürüp köstegi üzme ardınca olur.Bu kerre Ƙorūs-ı Pür-Cūş ħurūş idüp Dilki’nün ardından çağırur ki “Hay İmām Ħwāce! Ha Ħācī Başa! Hay Şeyħ-i ‘Azīz! Hay Vā‘iz-i Şeker-rīz! Nemāzı kılmadan ħanda gidersin? Cemā‘at şevābın niçün terk idersin?” Rübāh-ı Bī-Devlet eydür: “Himmetün bile olsun! Benüm āb-destüm t̄araldı, t̄azelemege giderin, siz baña küymeñ! Eger ben yetişemezsem ħazā iderüm!” diyü Ƙorūs’a sālūslenürek “Arz-u-‘llah vāsi‘a⁷⁸” ħopuzın götürüp ħarāb-āt̄da çalmağa ve bir yirden daħı şikār almağa gider.

⁷⁷ “Hain korkaktır.”

⁷⁸ “Allahu tealanın yarattığı yer yüzü geniştir.”

Qıṭ‘a:

Çünkü nazar eyleyüp olmadı gördün müfîd

Düşmen-i bî-raḥmle ceng u nizā‘ u sitîz

Lecc u ‘inād eyleme çekme kuru ğayreti

Merd-i hünerseñ eger başuñ alup⁷⁹ Qıl gürîz

Hikāyet-i Ḥar bā Üştür-i Hîle-ger:

63b) İttifāk bir merkeble bir deve yolca giderken bir gice kâfileden ayrılıp âzmûde olurlar. Beyābanı gezerek bir odlu şulu yir bulurlar. Vāfir diñlenüp ḥuzûr iderler.Otın yiyüp şuyın içüp şafālar sürüp hoş giçerler.Merkeb kıvām bulup temām zevk idüp bir püşte üzerine çıkar ki ağara, güci yitdügince çağırıp bağıra.Deve eydür: “Hay kardaş neylersin? Ḥwānendelük āvānı ve güyendelük zemānı degüldür.Nā-gāh yakīn yirde güzër-gāh ola, āvāze-’i bülendün kimesne işidüp bize zarar gele!” Merkeb eydür: “Ey birāder-i pür-ḥazer! Meger aḥvāl-i ‘ışkdan bî-ḥabersin! Bu dünyāda hemān tuşuñā yilersin! Şimdi benüm deryā gibi derūnum cūşa ve ‘ışkum ḥurūşa geldi.Zimām-ı ihtiyārum elden gidüp ḥavf u hirās işi bitdi!” Diyüp hemān “İnne enker-u-’l-eşvāt e’-s-savt-u-’l-ḥamīr⁸⁰” feḥvāsınca enker-i eşvātla bir yüce verdāşt atdı.

Beyt:

Derūndan ḥālet-i ‘ışk ide çün cūş

Olur nefis anda ḥayrān, ‘aql medhūş

Diyüp āvāz-ı kerīhiyle ‘ālemi ṭoldurdı.İttifāk bir kār-bān yolca giderken işidüp “Ğālib bunda il boy var imiş!” diyü az qalınmak için birkaçı yoldan şapup süre süre ol yire gelürler. Merkeble Deve’nün âzmûde idügin bilürler. İkisin daḥı tutup qaṭār idüp yiderler. Yüklerün ser-bārın anlara yükledüp yollarına giderler. Ammā Merkeb’ün yüki ağırca düşer, gide gide yorılıp şaşar.Deve eydür: “kardaş ben saña dimedüm mi ve bu miḥnetün ğamın yimedüm mi? Uş yine şimdengirü bār-ı girānlar altında zār u nizāruluklar yiyüp ḥaste vu dil-fiğār letler yisevüz gerekdür.

⁷⁹ “olup” yazılmış.

⁸⁰ Seslerin en iğrenci eşek sesidir.

Beyt:

Şimdengirü ey yâr gam u derde şaladur

Âheng ide efğānumuza ol ki vardur

64a) Neşr: “Gördün mi?” Diyü giderken Merkeḳ zārāfetle ayagın bir taşā urur.Üç ayaklu olup gāh düşer, gāh tırur.Kār-bān kavmi Merkeḳ’ün bu ḥālın görür. “Deve’nün yüki azdur” diyü Merkeḳ’i Deve’nün üzerine yükledürler.Deve Merkeḳ’ün ḥīlesin bilüp ol degül gibi olur.Kār-bān’uñ yolu giderek bir ‘azīm tağa irişüp üzerine çıkar. Bī-çāre Deve dāyireye bakar. Görse ki ol kullenün bir yanı bir ‘aceb vādīdür ki ka‘r-ı zemīnün gavırına belki şevrine irmiş. Meşnevī:

Uğramış rüz-ı kazā ḥaḳ kahrına

Geçmiş eṭbāk-ı zemīnün ka‘rına

Gül ider vahşet sevādından anuñ

Dīve ḥayret var nihādından anuñ

‘Ayn-ı ‘āşık gibi anda her bñar

Ağlamakdan şokılup kalmışdı zār

Dūzaḥ ehline ‘itābiçün meger

Mālik-ü-’l-Mülk andan açmış rāḥ u der

Neşr: Deve hemān dest-efşān rakş itmek ister.Merkeḳ eydür: “Hey Yār-ı Cān neylersin?” Deve eydür: “Ey Hoş-Elḥān! Senün ol şadāy-ı hoş-edālaruñ zevki ḥātıruma gelüp bu kulle üzerinden eṭrāf-ı ‘āleme bakıcaḳ şevkle derūnum cūş idüp beni ḥurūşa getürdi!” Diyüp bir kerre baş şaldı.Merkeḳ eydür: “Hey maḥall-i ḥaṭardur!” Deve eydür: “Her ne ise senün şadāñdan ḥāşıl olan eşerdür!” Diyüp semā‘ urdı ve birkaç kerre kalkayup bğilidi(?). Āḥir Merkeḳ’i üzerinden götürüp atdı. Merkeḳdür dōne derenün dibine dek gitdi.Bu ḥīle ile Merkeḳ’den ḥalāş olup zevk itdi.

Meşnevî:

Kişi hoşdur gözetmek vaqt-i kârı

Ki şoñra aşşı itmez âh u zârı

Hevây-ı nefsi şanup ‘ışk u hâlet

Özüñi oda atmağdur cehâlet

N’ola kızsañ ey dil taşmak olmaz

Yañılup kişi hadden aşmak olmaz

Hikâyet-i Zen bâ Sûhte-i Pür-Fen: İstanbul’da bir hatun

64b) eri bırağup gider.Mısr’a varup anda te’ehhül ider.Ĥatundur ĥamile ħalup birkaç aydan şoñra bir oğlancuğı olup beslemesine kâdir olamayup oğlandan kurtılmağa çâre arayup şehri seyr iderken bir sũhteye râst gelür.Ferâset ile bilür ki şehre dağı yakında gelmiş, nâr-ı fâkadan cigeri biryân olup deryây-ı fakra talmış.Ĥatun buña eydür ki: “Ĥwâce lutf idüp bir miğdâr tevağğuf idũñ ve ĥaberimüz alup andan gidũñ!” dir. Sũhtedür “‘Acebâ ne dir ola?” Diyüp tevağğuf idince Ĥatun eydür: “Beni erim bırağup Mısr’a gıtdi, yine gelmesin unıtdı.İşıtdüm ki anda bir ‘avret alup zevk u şafâda ve rüz (u) şeb bir arada imiş.Aña rağmen ben dağı ere varmak isterin. İşte saña iki fülörıcük, gel mahkemeye varalum ve efendiye girelüm. Senũñle er u ‘avret olup bir a’lâ ververe uralum.Ben senden boşanmasın taleb ideyin, sen dağı baña talāk vir, sicil itdüreyin.Anı temessük idinüp bir göñlüm istedügi ere varayın!” dir. Sũhtedür altunı göricek ‘inân-ı ihtiyâr-ı elden gidüp bu kavle râzî olup Kâđi’ya giderler. Mürâfa‘a-’i şer‘ olurlar. Ĥatun andan boşanmasın taleb idüp ol dağı muvâza‘aya ĥaml olunmasın diyü bir miğdâr gerer çeker. ‘Âkıbet üç talāk boşar.Ĥatundur sicil itdürüp şüret-i sicili eline alup Sũhtedür maşlahatı bitürdüm şanup alup yürüyivirince Ĥatun Sũhte’nũñ berk etegine yapışup eydür: “Bre Kũfte-ğor! Been senũñ müft oğlanuñ besliyivirmek borcum ve terbiyyet itmek ne ĥarcumdur? Gerek şuya at, gerek oda!” diyüp oğlanı Sũhte’nũñ üstine atar.

Alduğı iki altuna harcluğunuñ bir miqdārın dağı atar. Mazar araya araya dūşp ve Sūhte'nūñ

65a) başına üşp Sūhte'den Hatun'a üçyüz aka mehr-i mü'eccel alıvirp “E'-ş-şulh seyyid-u-'l-akām⁸¹” fehvāsınca şulh iderler. Sutedr Qād'ya tekrār söyleyeyin diyince degnek üşürler, Sūhte'nūñ olanca dağı 'aqlın şaşururlar. undağıyla oqlancuğı Sūhte'nün eline idp makemededen taşraya sürerler. Dimişlerdr ki

ıt'a:

Geçrme gerdenūñ abl-i racme

alup zen lesi altında her bār

Dilerseñ olmaya kārūñda aclet

Her işūñ airin fikir it yri var

Neşr: Sūtedr wāh u nā-wāh nie yüzbiñ āh u vāhla oqlancuğı etegine şarar ve alāş olacak maal arar. “‘Acebā deryāya mı atsam ve mescide mi bıraksam? Yār-āna bārī rāst gelmesem ve rsvāy-ı ‘ālem olmasam!’” diy ādemsiz yirlerden ve tenhā soaqlardan sıvışarak yeñi bāğ-e semtine varur, bir tenhā mescid bulur. Oqlanı bırağıur. Alur yriyivirince ittifā bir gn muaddem ol mescide bir oqlan dağı bıramışlar, Qād tarafından şāibi zuhr idince ehl-i maalleye beslemesin emr itmişler idi. Ehālī-'i maalle be-her-āl bu oqlanı bıraan kimesneye yoqlamasa olmaz, avālī bilmeyince cānı rāat u uzr bulmaz diy mü'ezzin ile ayyımı beki ta'yn itmişler idi. Ol eşnāda hemān Sūhte'nūñ etegn alurlar. “Oqlan bıraan arām-zāde(y)'i buldu!” diy bir ververe ururlar.Ehl-i maalle cem' olup mescide gelrler. Sūhte'ye eydrler: “Bre bed-bat arām-zāde! Bira gndr başumuz avgāda! Mescidimze gnde bir oqlan bıraursn, anaların öldrr yir misin? Vezr'e varalum, seni aşduralum! Şerr u şruñdan a-ı cihānı urtaralum!” diy Sūhte(y)'i ve oqlancuqları alup dvāna giderler iken İmām wāce araya dūşer, maalle aına biraz aar puşar.”Bir derd-mend ancak anına girmeyelm, oqlancuqların

⁸¹ Barış yapmak hkmlerin efendisidir.

65b) eline virel  diyi  glancu laru  ikisin da ı S  hte'n   eline ider. Bel  bir iken iki olur. S   ted r bunlaru  elinden g    kurtulur, ke  ke   olur. unda ları fer cesi i ine alur. Mel l u ma z n, der-be-der u diger-g n giderken bir  atuna r st gelir.Ba ına geleni bir bir  ik yet  ılır. atun eyd r: “Ba a vir rsen bu bel lardan  s n vechle seni  urtarayın, s ne-'i mecr   u a merhem-i   le  arayın!” S   ted r fer cec  in  atun'a vir r.Ol da ı bu  ar  i g ster r; eyd r: “ urada  ukur  amm m dimekle ma' r f bir  amm m-ı r   en-nih d ve bir germ- be-'i  rem-b ny d vardur ki  a ından ba an  e m  n cil sı ve i ine giren cism  n  af sı artar.

Me nev :

Ne  amm m i' tid l  zre hev sı

Riy z-ı Cennet'e be zer fe  sı

Der nı  adr-ı '     gibi p r-t b

Bin sı devr-i gerd n i re kem-y b

Alur    ı n m ne Keh    n'dan

Ni  n vir r  ıb bı  s m ndan

Gel p yazma ı  n  alb-i 'av mı

Olupdur m hrel  k   d ru  mı

N'ola c m olsa m h u  ems-i enver

Z l l olmu dur  bı,  av zı Kev er

Cid r nu  hev sından olup z r

Ru  m-ı M liki Fer -i f s n-k r

Miyānı hāş u ‘āma berzaḥ olmuş

Ki üsti Cennet altı Dūzaḥ olmuş

Neşr: Hemān aña irmiş. ‘Avretler ḥammāmı dellākini taşra çıkarup eline birkaç akça virüp eyt ki “Ḥatunum ikiz toğurup ḥaste yatur.Luṭf u iḥsān idüp ben fakīrūñ ḥācetin bitür! Bu oğlancuḳları ḥammāmda yuyıvir! Ben burada tevaḳḳuf ideyin, ba‘dehu alup evime gideyin! Oğlancuḳlardur alup içerü ḥammāma gitdüginleyin sen hemān oradan hevāyı irdir! Sūḥtedür ‘avretler ḥammāmına dek eşer.ḥazẓından gāḥ ḳalkup geh düşer.ḥammāma varup Dellāk’i taşra çağırup ta‘līm-i sābıḳ üzere oğlancuḳları Dellāk’e teslīm idüp ayak ḳarada ḳoyup

66a) suyu āḫir çeşmede içer.

Ḳıṭ‘a:

Azacuḳ nesneye olup ṭāmi‘

Götürüp kendüñ atma ortaya

Az ṭama‘dan görüp ṭuran niçeler

Başın uğratdı ḫayli gavḡāya

Ser-keş olup feẓāda serv-āsā

Şalma ḫār u ḫas üstine sāye

Aç olursañ yūri ḳanā‘at ḳıl

Tā tevekkülден alasın vāye

Hikāyet-i Zen-i Dil-figār bā Dellāle (-i) Ḥīle-kār: İstanbul’da bir dellāle var idi.Delle-’i Muḥtāle’nüñ ağzın yaşmağın ve ḫatun ḫınnāsınuñ ayağın başmağın çalmağa ḳādir ve şan‘at-ı ḫīle ḫayli māḫir idi.Bulduğı eve girer çıkar ve eli irdügin yaḳar yıḳar idi.İttifāḳ bir gün bir eve girer, görür ki ev şāḫibi cāriyesiyle ḳoñşı ḳapısından yanındağı eve gitmişler, ḳapuyı ve şandugı berkitmege unıtmışlar.Evi tenhā bulup şanduga el ider.Murādı ḳadar esbābı şıḳār idüp bir boğçaya bağlayup ve şandugı ḳapayup boğçayı ḳoltuğına alur ve ḳapuya gelür.taşra çıkacağı maḫalde ev ıssı ḫatun cāriye ile çıḳa gelür.Görse ki ḫavlı içinde bir ḫatun elinde bir boğça esbābla ṭurur.Eydür: “Bre ḳişi! Niye geldüñ ne istersin? Şāḫibi olmayan ḫānede ne yoḳlarsın? Murāduñ ne ise di görelüm, aña göre ḫidmet ḳılalum!” Dellāledür ḫīleye ruḫşat ve söze

fırsat bulup eydür: “Ne yoklamayın? Erüñ diyen küfte-ğor bir iki aydur beni alalı gündüz gelür aḥşam gider, senüñ gibi kadıncuğı olıcaḡ beni n’ider? Birkaç gündür gelmedi, et u etmek getirmedi. Teñri buyruğı ve Peyğamber kavliyle bu gice senüñ ve bir gice benüm, şimdengirü bir arada bilece geçinelüm! Geldüm gitmezin ve girdüm çıkmazın! Sen ne yirseñ ben de anı yirin! Ne giyerseñ anı giyerin!” Diyüp boğça(y)’ı yanına koyup oturıvirince mānend-i tır bu söz Ḥatun’uñ cānında yir idüp ğazabdan gözleri kana ve ḡaddi kemāna dönüp Cāriyesine “Bre ḡaḡbe(y)’i ḡoma saçından sür!” diyüp “ḡaşra bıraḡ ve boğçasın daḡı ardınca at gözüm görmesün ve şanular yine irmesün!” diyücek

66b) Cāriyedür Dellāle(y)’i ḡaşra sürüp soḡaḡa itivirür ve boğça(y)’ı daḡı ardınca atıvirür. Dellāle’nüñ bu ḡadar fırsat eline giriceḡ boğça(y)’ı şikār idüp ayak ḡarada ḡor ve bu ḡile ile ḡurtılır.Bir zemāndan soñra Ḥatun’uñ eri dükkāndan evine gelüp görse ki Ḥatunı ne tıtilup ne ḡapılır.Maḡlūb olmış kedi gibi gelenüñ gidenüñ yüzine atılır.Duḡān-ı nār-ı ğazabı evc-i semāya peyveste olup ejderhā-vār aḡzından āteşler saçılır.ḡarīfdür görüp “‘Acebā buña noldı? Yoḡsa dīvāne mi oldı?” Diyü şübheye düşüp su’āl idince şuya düşmiş kūze-’i nā-puḡte gibi şişilüp ve köpükden düzülmüş küfte gibi deşilüp eydür: “Bre Kūfte-Ḥor! Benüm nem begenmezsin ki üzerime bir ‘acūze alasın, gündüz aña varup gice baña gelesin? Ben seni dükkānda kendü ḡālinde bir müselmān şanurdum. Sen ḡod uğurlayın dīn tutar, yaşı ḡuruya, ḡuruyı yaşı ḡatar, ḡara ḡoñüllü ve iki dillü bir kāfir-i bed-kār imişsin! Bir daḡı yanuma gelme ve döşegüme girme! Hemān beni boşa! Var anuñla ḡoḡlar yaşı! Alduḡuñ ḡaḡbe, boğçasın ḡoltuḡına almış, biz ḡoñşı evine gitdük, eve gelmiş.Evden güçle ḡıḡardum ve birkaç yirde başın yardım!” Diyince ḡarīf ferāsetle tıyup eydür: “Bre ḡarāmī olmasun,esbābuñ uğrulayup seni bu vecle ferdāya şalmasun?Ben ‘avret almadum ve işüm yañılmadum! Var esbābuñ yokla, şübheñ ref‘ olsun, da‘vāñ bizüm ile ḡalsun!” Diyücek Ḥatun’a daḡı şüphe gelüp şandukına segirdür.Görse ki şanduk boşalmış, ḡuruyı ḡalmış;

Kıt'a:

Gözün nergisleyin yumma dil-â aç hıwâb-ı gâfletden!

Niçe bir ârzûy-ı nân ile saña bu hayvânluğ?

Nisâya didiler hâbl-ı şeyâfîn, aña bend olma!

Şakın pâ-bend iderler itme hayvân gibi nâ-dânluğ!

Uçurma gâflet idüp şâh-bâz-ı fırsat elden!

Bilürsin aşşı itmez kişiye soñ peşîmânluğ!

67a) hikâyet-i Zen-i Hîle-kâr bâ Şûfî-'i şadâkat-Şi'âr: Zemân-ı sâbıkda Bağdâd-ı 'Atîkde bir şûfî var idi.Beş vakt nemâzı kılup du'âya el kaldurup münâcât ve Dergâh-ı hâk celle ve 'alâya 'arz-ı hâcât itse "Yâ Rab! Sen beni 'ıvân şerrinden şakla ve zâlim belâsından bekle!" Diyüp tazarru' vu niyâz iderdi.Ĥatunı birgün aña eydür: "Ey derd-mend u miskîn! V'ey müstmend u gam-gîn!Hâk te'âlâ'ya ve ol Ferd u Bî-Hem-tâ'ya çünki tazarru' vu niyâz idersin, bârî ""Avret belâsından ve zenler ibtilâsından ve anlaruñ mekr u iftirâsından şakla!" Diyü du'â eyle ki hâk celle ve 'alâ bunlaruñ keydi ve mekri ve şeydi hakkında "İnne keydekunne 'azîm⁸²" diyü buyurmuşdur ve kulları kaydın kayurmuşdur. Ĥatun böyle diyücek Şûfî eydür: ""Avret nedür ki anlaruñ da başka bir mekri ve bâde-'i şan'at-ı hadd-i sekri ola, anlardan erlere bir elem gele?" Ĥatun gönliyle eydür: "Ben buña bir hîle idüp Ĥatunlarda olan mekri inandavireyin ve şuya iletüp yine şusuz getirüp şerâb-ı serâbla kandırayın!" Diyüp Şûfî tuymadan torbaya yigirmi otuz dâne tâze balık koyup Şûfî'nüñ çift sürecegi ve şabanı irecegi națasa getirüp yir yir gömer, yine gelüp evine gider.Şûfîdür şabâhdan yine çıkavarur. Öküzlerin koşup öğendiresin eline alır. Çiziye birkaç kerre varur gelür. Şûfîdür balıkları degşirüp ittifâk sürerek balık gömilen yire varur.Balıkdur şabanla ciziden bir bir taşra gelür.Şûfîdür balıkları degşirüp torbasına tıldurup evine gelüp Ĥatunına eydür: "Bugün 'aceb şikâra ve bî-nihâye kâra râst geldüm.Vâfir balık elüme girdi.Bir hoşça bişür, ahşam İmâm'ı ve koñşıları alup geleyin, bilece 67b) yiyelüm!" Dir.Ĥatundur balıkları bişürüp pinhân idüp fâriğ-u-'l-bâl otururken şufîdür ahşam nemâzın kılup İmâm'la ehl-i mahalleden yanına birkaç âdem alup çıkagelür.Bir miqdâr oturduklarından soñra görür ki Ĥatun bişürdüğü balığı ortaya getirmez ve maşşûdı bitürmez. Âhîr 'unfla Ĥitâb idüp eydür: "Bre Ĥatun!

⁸² Onların(kadınların) aldatışı büyüktür. Yusuf Suresi 12/28

Balıkları getir, yiyelim ve şükür diyelim!” Hatun tecâhülünden gelüp eydür: “Ne aş balık?” Şüfî eydür: “Çift sürerken naıasda bulup torba ile saña bişürmege virdüğüm balık!” Hatun eydür: “Bre Er! Delü mi olduñ? Belki bu müselmânları balık yimege alup geldüñ! Hîç çiftde balık mı olur ve naıasda âdem balık mı bulur?” Diyince Şüfî gâzaba gelüp ve ‘aşâsın elüne alup eydür: “Bre Çepel mühmel! Âdem yanında beni mashâraluğa da almak istersin hemi!” diyüp Hatun’a birkaç tokandırur. Hemân Hatun feryâd u figân idüp eydür: “Bre müselmânlar! Beş-on gündür benüm siyâsetüm evimde budur! Buña sevdâ galebe idüp dîvâne oldu! Hîç naıasda balık olur mı? Şusız yirde âdem balık bulur mı? Oñat haber aluñ ve bunuñ haıııından gelüñ! Yoıısa siz gidicek bu beni öldürür! Kıanuma girmeñ ve buña dermân eyleñ ve ‘aklı başına gelmez, luııı idüp hemân baııılañ ve kıanuma müşterek olmañ!” Dir. İmâm Hıwâce eydür: “Be-hey Şüfî! Müdâvemet-i esmâdan senüñ ‘akluña hıffet irişımiş. Hîç toprakda balık olur mı? Niçün bu maııüle bîhüde söz söylersin ve ile kendüñ rüsvây eylesin? Gel bu sözden ferâıat eyle ve âııir kelâm söyle!” Şüfî eydür: “Bizüm tarıııumuzda yalan söylemek yoııdır, yalan söylemezsin ve kendüme bühtân eylemezsin! Ben balıııı naıasda buldum, şanmañ siz beni ki dîvâne oldum! Hemân Hatun balıııı bulsun! Yoıısa siz gidicek ben bunu sağ kıomazın!” Dir Görürler ki bu sözden dönmez,

68a) dîvânelüıııne hükm iderler. Bir direge muıııkem baııılayup kıoyup giderler. Eydür tenhâ kıalır, ‘Avret Şüfî’nüñ yanına gelür. Eydür: “‘Avret mekıııle ve zenler hıııesiyle hâlıııı nedür?” Şüfî eydür: “Gel elüm kıoyvir, nice hâıet dilerin gör!” dir. Hatundur gelüp Şüfî’nüñ elin çözer. Hemân dülbendin başından çıkııırup cân u dilden du‘âya el açar, eydür: “İlahî! Beni ve daııı Ümmet-i Muıııammed’i ‘avretler şerrinden ve zenler mekıııinden şaklı ve bekliyivir! ‘İzzüñ ve celâlıııı hürmetine ve habıııbüñ Muıııammed u Muıııtaııı yüzi şuyına! Âmîn Yâ Mu‘îñ ve Hayr-u-’-n-Nâşııırîn!”

Kııı‘a:

Mekr-i zenlerden ey dil olma emîn!

Seni nâ-gâh şala bir dâma!

Bunlaruñ hııılesine hâd yoııdır,

Maııışer olınca yazamaz hâme!

Hikāyet-i Zen-i Şāhib-Tedbīr bā ‘Avām-ı Cemm-i Ġafīr: Naşr-u-’d-dīn Hoca’nuñ maḥallesinde bir nā-sāz mü’ezzin var idi. Anuñ nā-sāzluğı belāsından her kişi zār idi. Beş vaqt ezānı edā itdükden soñra “şubḥ-ı kâzibe dek temcīd iderin” diyü çağırur ve ḥalkuñ ḥuzūrın uçurup bağırur idi. Ehl-i maḥalle söyliy ve tenbīh u te’kīd eyliyigördiler, çāre olmadı. Söyledüklerince daḥı beter ve evvelkiden berter oldu. Naşr-u-’d-dīn görür ki olmaz, bu belādan ḥalk kurtulmaz, Mü’ezzin’uñ bī-vaqt temcīde çıkduğın gözler. Biline bir kılıç takınup mināre kapusın üzler. Murād idinür ki karañuda varup birkaç kılıç arkası urup bir miqdār korkuda, bī-vaqt çıkup bağırup çağırmağı terk ide. İttifāk mināre kapusın beklerken Mü’ezzin Ḥwāce daḥı mināreden iner. Kapudan başın çıkarup taşra çıkayın diyince Naşr-u-’d-dīn kılıcuñ arkasın zan idüp Mü’ezzin’uñ boynına bir kılıç çalar. Başdur gövdeden atılup Naşr-u-’d-dīn’uñ öñine düşer. Görür ki bir ḥaṭādur vāki’ oldu, başdur alup evine gelür. Evinde bir kuyu var idi, başı anuñ içine atar.

68b) Ḥatunı görüp “Ol kuyuya atduğıñ nedür?” diyü su’āl ider. Naşr-u-’d-dīndür olduğına göre ḥaber virüp “Başumuza ğavgā getüre!” diyü. Meger bişürmek içün bir keçi başı atmışlar idi. Daḥı тұrur idi. Ḥatundur mü’ezzin başın kuyudan çıkarup pinhān idüp yirine keçi başın birağıp fāriğ-u-’l-bāl olur. Şabāḥ olur, ehl-i maḥalle mescide cem’ olur. Görseler ki Mü’ezzin’uñ başı yok, gövdesi yatur, Kādī’ya ve Subaşı’ya ḥaber iderler. Ehl-i maḥalleden müttehem olanları tutarlar. Kimine şikence idüp ve kimin döğerler. Bu eşnāda Naşr-u-’d-dīn daḥı çıkagelür. Görse ki kendünüñ ğavgāsı ve Mü’ezzin da’vāsıdur, hemān ilerü varup eydür: “Bu ḥuşuşda bu müselmānlaruñ günāhı ve maḥalle ḥalkınuñ zerrece āğāhı yokdur. Bu fi’li ben itdüm, başdur iletüp evimde bir kuyu var aña atdum, inanmazsañuz gelüñ göstereyin, bu müselmānları kurtarayın!” dir. Ḥalk ise Naşr-u-’d-dīn’e du’ālar idüp ardına düşerler ve başına üşerler. Bunları evine iletür ve kuyuyu gösterüp “Baş bunuñ içindedür” diyü söyler. “Beni bir ip ile tīz aşāğa indürüñ, başdur çıkarayın ve başuñuzda olan belādan sizi kurtarayın!” Tīz Naşr-u-’d-dīn(i) aşāğa indürürler ve rüy-ı tedbīri aña döndürürler. Naşr-u-’d-dīndür ol yaña bu yaña arayup yoklarken keçi başınuñ boynuzları eline girer. Aşāğadan yukaru bunlara çağırur, eydür ki: “Şu Mü’ezzin’uñ boynuzları var mıydı? Ve başı kıllu er” diyüp başı alup yukaru getürür. Görseler ki bir siyāḥ keçi başı, Kādī ve Subaşı gülüşüp eydürler: “Naşr-u-’d-dīn’e uyan ve bunuñ sözine aldanan bundan

delüdür, anı koyup bizi bağlamalıdır!” Diyüp alup yürüyürler. Bu hîle ile Hatun Naşr-u-’d-dîn’i bu vartadan hâlâş ider. Mü’ezzin’ün kanı müft(?) ki

Qıṭ’a:

Çokdur gayret ehli zenlerde

Şaḳınur her ḳazādan erlerini

69a) Olsa nā-gāh bir belāya esīr

Yolına ḥarc iderler güherlerini

Olmasa kār u kesbe hīç ḳādir

Yidürür aña elini derilerini(?)

Hikāyet-i Zen-i Şāḥib-Cemāl bā ḥammāl-ı Bed-Fi’āl: Bağdād-ı Hurrem-Nihād’da bir ḥammāl-ı bed-fi’ālūñ bir müsteḡnā ve müşteḥā ve ḥüsn u cemālde bī-hemtā ḥatunı var idi. Hatun bunuñ elinde giriftār u dil-figār idi. Taşra gitdükçe üzerinden ḳapuyı kilīdler, girer çıkar idi. Evdeki ḳarınca ve dīvārdaki örümceden ḥayāl alup ḡāyetde şaḳınur şaḳlar ve gencīne pās-bānı gibi rüz u şeb yanından dūr olmayup bekler idi. Bir kimesne buña ḳulaḳdan ve yüz görmeden ırāḳdan ‘āşık-ı şādık olup vaşlına tālib ve şoḥbetine rāḡıb olur. Hīç bir tarīḳla şaydına mālīk ve bir semtle rāh-ı vuşlatına sālīk olamayup ḥacī analardan birine mūrāca‘at idüp ‘arz-ı ḥacāt ider. Ol daḥı “Seni murāda ırḡürelüm ve maşlahatuñ her ne ise ḡörelüm!” diyü ‘ahd (u) peymān ve bu emr-i düşvāruñ zemān-ı fırşatına muntazır u nıgeh-bān olup tūrur ike ittifāḳ birgün ḥammāl-ı Şūrīde-Hāl ḥatunın ḥammāma iletür ve ḥammāmdan çıkınca ḳapuyı bekler. Ana Bacı daḥı fırşat bulup boḡçasın ḳoltuḡına alup ḥammāma varur ve ḥammāl’uñ ḥatunı girdüḡi ḥalvete girer. Söylemeḡe fūrce bulup aḥvālī ‘arz ider. Nıḡār-ı nāzenīn’uñ daḥı ḥicābdan ruḡlarınıñ rengi āteşe dönüp ve zülfinden zirihler giyüp çeşm-i cellāduñ ḥün-rīz ve ḡamzesi ḥancerlerin ser-tīz idüp dehān-ı zerre-şānından nişān ḡösterüp biñ nāz u şīve ve hezār-ān ḡirişmeler ile eydür: “Ben ol ‘āşık-ı şeydā ve derd-i ‘aşḳuma mübtelānuñ aḥvāl-i pūr-melālīn fī-’l-cümle añlar bilürin ammā ne fāyide boşamaḡa imkān ve muşāḥabet itmeḡe bir mekān yokdur! Gündüz aḡşama dek der-i ḥāne üzerime muḳaffel ve gice şabāḡa dek ḥammāl-ı Bed-A‘māl baña müvekkeldür.” Ana Bacı eydür: “Ben aña bir hîle ideyin, ol ‘āşık-ı

69b) bî-çäre(y)'i hammâl'uñ arkasına virüp âşikâre evine iledeyin. Hemân sen benüm didüğüm tut, nerd-i mekrle naqd-i 'aqlın üt! Şimdi eve varduğunlayın hastelüğe ur, ağzuña köpükler yağup gözlerün devür! Bedenün lerzeye ve isterseñ ra'şeye getir! Bir zemândan soñra bir miqdâr gözlerün aç, ruḥ-sârelerüne âb-ı dîdeden nem saç! Harîfdür hâlûñden ve keyfiyyet-i mâ-fî-'l-bâlûñden su'âl itse gerek, ol vaḳt eyt ki: Evvelde bu hâl evimüzde iken bir kerre vâḳi' olup beni öldüreyazmış, âḫir fülân mahallede cinlere zabt ider bir ḫatun var imiş, anı getürmişler. 'Avret birkaç gün cin ile tîmâr idüp anuñ sebebiyle ḫalâş olmışın, diyü beni şalıvir. Gör ki ben aña ne hâl ve ne ṭurfe ḫayâl iderin!" dir. Ḥatundur hammâmdan çıḳup evine gelür. Ana Bacı'nuñ ta'lîm itdügi gibi hastelenür, yatur, yuvalanur. Bir zemândan gözün açar, dîvâneler gibi ol yaña bu yaña bakar. hammâl-ı Pür-Melâl Ḥatun'uñ yanına gelür. Başını tutup elin eline alur. Tâb-ı serinden bir ḫâlet fehmi idüp hâl-i bâlinden bir ḫaber şorar. Nigâr daḫı biñ 'izz u nâz ve şîve-'i ṭannâz ile Ana Bacı'nuñ ta'limine göre ḫaber virür. hammâl-ı şikeste-bâl'uñ cân başına sıçrayup Ana Bacı'yı gelüp bulup ḫânesine da'vet ider. Ana Bacı daḫı istignâ yüzinden eydür: "Oḡul ben anda varamazın, bende ba'zı müselmânlaruñ şu şandûkada emânet esbâbı vardır, koyun gidemeyin!" diyü taḫtadan bir büyük şandûka gösterür. Nihâyet "Var ḫatunuñ bunda al gel, 'ilâcın idelüm ve cin degşirelüm, boleyki yine ifâḳat bula ve mizâcı yirine gele!" Dir. hammâl-ı Müşevveş-Ḥâl eydür: "Anuñ bunda gelmege iḳtidârı yokdur. Ğâyetde bî-mecâl ve bunda gelmek muḫâldür. Hemân iḫsân idüñ şandığı ben götüreyin, sizler yanınca bilece gidüñ" diyü ilḫâḫ u ibrâm ider. Ana Bacı daḫı bî-ḫad ibâ vu imtinâ'dan soñra şüret-i rızâ gösterüp "Ḥâṭıruñ içün aḫşama yine gel, varalum, ḫidmetdür görelüm!" dir.

70a) hammâl-ı müreffeh-ü-'l-bâl gıtdügi gibi ol 'âşık-ı bî-çäre(y)'i derd-mend-i âvâre(y)'i getürüp şandığa koyar. Kilîdleyüp hammâl'a küyer. Bir zemândan hammâl-ı güsiste-mecâl çıkagelür. Şandıkdur hammâl'uñ arkasına virüp yola girer ve evine varur. Ana Bacı hammâl'a eydür: "İmdi oḡul sen bizüm yanumuza ṭurma ve cin da'vetin görme! Nihâyet üç güne dek ḳapuyı üzerimüzden kilîdle! Zâd u zevâdemüz virüp dördünci gün yokla! Ben esmâya meşḡûl olsam ve da'vet-i cin ḳılsam gerekdür!" Dir. hammâl-ı Naḫs-Fâl "n'ola!" Diyüp ḳapudur üzerlerinden muḫkem kilîdleyüp ḳapu dibinde âḫir evde yatmağa gider. Ana Bacıdur ra'nâ döşekler bıraḡup Nigârla 'Âşık'ı cem' ider. Üç gün üç gice zevḳ u şafâ sürdüklerinden soñra Nigâr-ı Zühre-Cebîn evvelkiden daḫı yegin olup ifâḳat küllî taḫşîl ider. Ana Bacıdur 'Âşık-ı Şürîde-Ḥâl'i yine

şanduka koyup ev içine birkaç yirde tütsi çanağı koyup hāmmāl-ı Bed-Fi‘āl haber ider. Gelüp görür ki hatunı evvelkiden yeg olmuş.Şükrler idüp Ana Bacı’nuñ ayağına düşer ve hidmetin edā ider. Şandukdur yüklenüp aldığı yire götürür. ‘Āşık-ı Bī-Çāre(y)’i bu hīle ile cānāna vāşıl idüp murādın hāşıl ider.

Kıt‘a:

Olmasa zabtı kendü kendiye

Zūrla kimse anları yeñmez

Saña cānile bağlamasa gönül

Derd u hasretle yaşları diñmez

Olmasa erleri murādınca

İçlerine yidükleri siñmez

Hikāyet-i Zen-i Ğarrā bā Civānek-i Bī-Hemtā: Raḥīme nām bir şāhib-cemāl u ferḥunde-fāl ve ḥuceste nigār-ı mekkār ve şīve-kār-ı rūzgār var idi. Fitne-’i zemān ve āşüb-ı devrān olup şāh-bāz-ı çeşmi kebk-i dil-i ‘uşşāka pençeler şalmış ve ‘anḳāy-ı ‘ışkı murğ-ān-ı cihānı zīr-i per u bāline almış idi. Ğulām-ı Pādişāhī ve çāker-i şehinşāhīden Muḥammed Beg demek ile ma‘rūf bir civān-ı sāde-rū ve bir gül‘izār-ı māh-rū cān u dilden aña ‘āşık olup reh-i ‘ışkında pūyān ve dürr-i eşki gibi ğaltān u cūyān iken Nigār’uñ

70b) eri yabana gidüp bir gice vuşlata yol bulur. Cāme-ḥwāb-ı vuşlatda ve maḥall-i istirāhatda ve ḥwāb-ı ğafletde yatup ḥuzūr-ı pūr-ḥubūrda iken każāy-ı āsūmānī ve belāy-ı nā-geh-ānī gibi ḥarīf yine çıkagelür ve der-i hāne(y)’i alır.kaçmağa fūrce ve şaklanmağa bir derīçe bulamayup ‘Āşık-ı Bī-Çāre ḥayli şaşar. Fırşatdur neylesün çār u nā-çār böyle düşer. Āḥir Nigār bu vechle tedārük idüp cāme-ḥwāba ‘ādetçe yaturup başına mi‘cer u destār bağlayup bir yorğanla başdan ayağa üzerine kor.Esbābların bir bucağda pinhān idüp kapuyı açar.ḥarīfdür içerü girür.Görse ki döşek bir kimesne uzanup yatur, Ḥatun’a eydür: “Bu yatan ve cāme-ḥwāba batan kimdür?” Nigār bī-tevaḳḳuf “Oynaşum ve bu gice yoldaşumdur” dir. Nigār böyle diyücek ḥarīf’uñ ‘inān-ı ihtiyārı elden gidüp ister ki cāme-ḥwāba vara ve içindekin göre. Nigār erini berk tutup eydür: “Bre ‘āķibetin şanmaz ve şakalından utanmaz dīvāne küfte-ḥwār! Sen ḥod bağlamalı ve mürdelere katup ağlamalı imişsin! Hīç ādem eri yanında oynaşın döşege

yaturur ve erine bu maķûle haber virür mi? Ğördüm ki gelmezsin, yalıñuz yatamayup fülân koñşunuñ kızcugazın yoldaşluğa getürdüm, soyınup yatduk.Sen iseñ çıkageldüñ, kapumuz alduñ! Bir yir yok ki şaklana, āhir yorganla örteķodum.Var taşra git, edebsizlügi terk it! Kaftānın giysün, evlerine iletüyüm!” Ğarīf eydür: “Bī-vakt şimden girü ķanda iletürsin? Nihāyet taşrada baña döşek bırağuvir yatayum.Sen anuñla iķerüde yat, şabāħdan evlerine ilet!” dir. Ğarīfdür ol gice taşrada yatup Nigārdur Cīvānla döşege girüp şabāħa dek ‘ālem iderler. şubħ-ı kāzibde ķalkup başına bir maķrume örtüp güyā ki evlerine al gider gibi öñine düşüp bu ħīle ile ħavliden taşra ķıķarup biraz gö

71a) gönderi gider. Biraz sersemlenürek ve bir miķdār eglenürek evine gelür. Ğarīfi döşekde bulur, bir miķdār daħı anuñla yatup nevāziş ķılır.Ķıt‘a:

İnanma gülseler yüzüñe zenler
Ser-ā-ser iķleri mekr u füsündür
Giderler şanma sen rāħ-ı şalāħa
Dālālet yollarına reh-nümündür
İnanup itme şaķın i‘tikādı
Uyan anlara hep ehl-i cünündür

Ħikāyet-i Zen-i Şāħib-Cemāl bā ‘Āşık-ı Şūrīde-Ħāl: Mışır’da bir ħarīf bir nigāra ‘āşık olup vuşlatına bir tarīķ ile ķāre ve muħabbetine bir semtle müdāre idemeyüp bu emr-i düşvārı ve bu ķār-ı nā-hemvārı ele getürmegiķün cüyān u püyān iken bir ehl-i ħāle rāst gelüp ser-güzeştin aña ħikāyet idüp andan istimdād ider. Ol daħı eydür: “Fülān maħallede ilbās-ı telbīsde ve iblās-ı İblīs’de Nesnās gibi ħalkı idlāl itmekde ekābir kimse hem-pā vu hem-‘inān ve Delle-’i Muħtāle gibi hem-zebān olamaz bir ħatun vardır.

Meşnevī:

Virür itdürmege ‘ālem zināsın

Ataya kızin oğlına anasın

Noḥud çekse ya açsa bakladan fāl
Kevākib sırlarından söyler eşkāl

Güneş gibi ögerse bir keli ger
Bir altun başlu şırma saçlu eyler

Yürür zıkr-i ḥaḳile yana yana
Elinde sübhā adı Hācī Ana

Neşr: kaşd itdügi eve girer ve bu emr-i düşvārı başarsa ol başarur. Hemān aña mürāca‘at eyle ve ne söylerseñ aña söyle!” Dir. Ḥarīf aña cān atar ve maḥallesin sorar, arayarak bulur. Elin koyup ayağına düşüp muḥkem yalvarur. ‘İşkından ḥikāyet ve nigārından şikāyet idüp olan aḳçacuğın kīsesiyle ḳarınunñ önünde ḳor.ḳarı eydür: “n’ola! Hemān sen baña anuñ evin göster! Sen fāriğ u āzāde ol! Gör ki ben aña ḥīle iderin!” Dir. ḥarīfdür açmazdan Nigār’uñ ḳapusın gösterüp gūşe-’i ferāgate çekilür. Ḳarıdur bir ḳancuḳ tazı bulup ayağın ve ḳuyruğın ḳınalayup

71b) birkaç gün kendü ile enīs ve ḥānesindemu’nīs u celīs idinür(şah). Birkaç günden soñra eline ‘aşā alup boğazına tesbīhler ṭaḳınup bir yeşil ‘abā giyer. Şehr için ṭolanurak ve aşāğa yukaru sālūsıanurak Nigār’uñ ḳapusına varup aşāğadan çağırur. Nigār-ı Şīve-kār dahı pençereye gelüp aşāğa bakar. Görse ki elinde ‘aşā Meryem u Rābi‘a-āsā aşāğa bir ḥatun turur. Rağbet u iltiyām ve ḥürmet u mā-lā-keḷām ile yukaru gel diyü işāret ider.ḳarı dahı bunu görür ki bir āfet-i devrān ve fitne-’i zemān Belḳīs u Züleyhā’dan nişān virür

Beyt:

Yañağı gül sözi şîrîn dili sükker lebi bal

Alnı ay u yüzi gün saçları şeb kaşı hilâl

Nesr: karıdur hemân yukaru çıkar, eydür: “Cānum oğul! Bu gice sen(i) vākı‘amda gördüm, düşümi hayra yordum.Saňa birkaç müjdegānī haberlerüm ve naşīhat-güne sözlerüm vardır, ilāhice müşāḥabet idelüm ve bir miqdār diyelüm, işidelüm! Dünyā ölümlü, ḥāl-i zemān dürlü dürlüdür.”Nigār-ı Şīve-kār daḥı yüz şīve vu hezār-ān nāz u girişme ile eydür: “Di Ana işidelüm, aña göre biz daḥı iş idelüm!” Dir.karı eydür: “Ammā Cānum Oğul! Aşağada benüm ile bile gelmiş bir kuyruğı ve ayağı kınalı tazı var, ne kadar zahmet var ise anı yukaru getürsinler.Ol daḥı bu şöḥbetde ḥāzır ve bu cem‘iyyetde nāzır gerek!” Dir.Ammā karıdur yukaru gelmezden bir sâ‘at muḳaddem tazıya tenhāda dār-ı fülful ile ḥardal qarışmış bir avuç ḥinnā yidürür.Tazıdur yukaru getürürler.karıdur şundan bundan biraz sālūslanur.ḥaḳāyıkdan dem urup şūfilenüp şeyḥlenür.Şol zemāne dek ki yidürdüğü dārū tazınuñ cigerine te’sīr idüp gözleri şulanup başın şalmağa ve yaşın akıtmağa başlar.Nigār-ı Şāḥib-Vaḳār “‘Acebā bu tazıya ne ḥālet ve sözlerüñden ne keyfiyyet u ‘ibret ḥāşıl oldu ki böyle giryān u ḥayrān olup rüd-

72a) āsā yaşın rev-ān ider?” Karı eydür: “Bu nāzenīnūñ kışşası ve ‘acāyib ḥikāye-’i pür-ḡuşşası vardır. Dimek ve işitmek olmaz.Diyene dehşet ve işidene ḥaşyet ḥāşıl olur.Ne sen şor, ne biz diyelüm! Hemān bunı kendü ḥāline ve ferāğ-ı bāline koyalum!” Dir.karı bu vechle taḳrīr ve bu semtle ta‘bīr idicek Nigār-ı Bī-ḳarār’a bu söz mānend-i tīr muḥkem te’sīr idüp eydür: “Elbette bunūñ aḥvāl-i pür-melālī ve mufaşşal olan ḳīl u ḳālī bilinmek ve naḳīr u ḳıtmīr taḳrīr olunmaḳ gerek, cānda elem ve dilde ‘uḳde-’i ḡam olup ḳalmaya!” Diyücek karıdur ḥīleye ruḥşat ve söze fırsat bulup eydür: “Evvelā bu tazı degül, senüñ gibi bir nāzenīn-i hilāl-ebrū vu zühre-cebīn bir gelincük idi.ḳazāyla bir civān buña ‘āşık olur.Niçe yıl sevdāy-ı ‘ışkında yilüp yüpürür.Ol niyāz itdükçe bu nāzın ve tevāzu‘ itdükçe istiḡnāsın ziyāde idüp cevri pīşe ve zulm u ḳahrı endīşe idinür.‘Āḳıbet Civān derd-i ‘ışḳa şabr u taḥammül idemeyüp ve belāy-ı hicre müteḥammil olamayup ve bu beyti vird-i zebān u ḥırz-ı cān ider:

Beyt:

Dirler ki ‘āşık olana ya şabr u ya sefer

Şabrum dükendi lâzım olupdur baña sefer

Diyüp çıkup şehrdən gider, Vilāyet-i Hind’e sefer ider. İttifāk kaşmîr nām vilāyetde bir cādüy-ı mekkāra Sāmîrî-veş bir sehḥāra rāst gelüp ahvālîn taḳrîr ve kışşa-’i pür-ğuşşasın ta’bîr idüp dörtyüz altun virüp Mısr’a getürüp eydür ki: “Senden maḳşūdum ve murād u maṭlūbum oldur ki bunda bir nigār-ı bed-kār ve bir kebk-i hoş-reftār vardır ki niçe yıldur dām-ı ‘ışkına giriftār ve niçe demdür ki dest-i cevrenden āzārum. Gūşe-’i çeşmle nazar-ı iltifātına maḫhar düşmeyüp zār u nizār gūşe-’i firḳatde bî-şabr u bî-ḳarār oldum. Siḥr ile anı bir ḳancuḳ tazı şekline ḳoyasın, der-be-der ola görem! Ḥarāretüm def’ olup maḳşūda irem!” Dir. Cādū daḫı ḫarîf’üñ

72b) sözine uyar, siḥr ile bunı bu şürete ḳoyar. Du’ācuñ daḫı bu ḫâlde bunı görelden gözimüñ yaşı diñmez ve yidügüm içüme siñmez. Boleyki ol civānı bulam, eline ve ayağına düşüp yalvaram; bunı ol cādūya iletüp yine bu şüretten ḫalāş idem!” dir. Nigār-ı ḡaddār bu ḫaberi istimā’ idicek gerçec ṣanup ḳarı’nuñ ḫîlesine aldanup çehresinde ḳan ve bedeninde cān ḳalmayup eydür: “Meded Anacuğum! Benüm daḫı bir ‘āşık-ı şādıkum var. Muḫabbet itmiş ve itdügüm cefālar cānına yetmişdür. Bu zemāna dek rızā virmedüm, şavm-ı hicr ile ‘ömri hebā olup ‘ıyd-ı vişāle irgürmedüm. Cāyiz ki ol daḫı ol cādüyı ḫaber alup bula, beni daḫı siḥr ile böyle ḳıla, il içinde rüsvāy olam ve itdügüm bula(m)!” Ḳarı eydür: “Oğul meded fırsat sende ve cānuñ bedende iken bu derdüñ çāresin ve bu emrüñ istiḫāresin ḳıl! Eger günāhından ḳaçarsañ bir ḳatre āb-ı tevbe niçe biñ günāhı yur dimişlerdür.

Beyt:

Sen zebūn olma Necātî gerçi kim çokdur günāh

Biñini ‘işyān çerisinüñ bir istiḡfār şır

Nihāyet yine tevbe idesin ve ṭarîḳ-i şalāḫa gidesin!” Nigār eydür: “‘Acebā ya ben anı ḳanda bulam, ḫātır-ı maḫzūnın şād idüp ele alam? Bunda getürürsem tıyılır ve cāme-’i ‘ırzum şoyılır. ‘Aceb bir āḫîr yir ttedārük itseñ, ḫammām nāmına anda gitseñ, ol ‘āşık-ı bî-çāre(y)’i anda getürüp şavāba girseñ ve murāda irgürseñ olmaz mı?” dir. Ḳarı eydür: “Ber-ser u çeşm! Benüm evim fülān ḫammāmuñ civārında ve şehrüñ ra’nā

yirindedür. Ol civānı şaluğından bulayın, müjdesin alup bu haber-i meserret(i) vireyin.Erūñden icāzet al, ol hāmmāma gel!” Diyüp qavl u qarār ider.qarıdur hānesine gider. İrtesi Nigār-ı Bī-qarār dañı erinden icāzet alup ol hāmmāma ‘azīmet ider.qarı dañı yol üzerinde bekler iken birbirine rāst gelürler.

73a) alup evine iletüp eydür: “Siz bir miqdār ārām idūñ, ben ol civānı bulayın ve size alup geleyin!” Diyü qalkup aramağa gider. Mısr’uñ altın üstine ider, civānı ele getürmege dermānı idemez. Dimişlerdür ki

Beyt:

Fırşat demi ki yıldırım-āsā geçüp gide

Başuñda devlet olmasa dikkāt ne sūd ide

Nesr: Añır-ü-’l-emr arayup gezerken Nigār’uñ erine rāst gelür. Meger bu qarı ile anuñ bir miqdār āşināluğı var idi.Rāst geldükçe “Ana bana bir nigār çoçdur!” Diyü dāyimā tazarru‘ vu niyāz ider idi.Ammā qarı, Nigār bunuñ hatunı idügin bilmez idi.Ol eşnāda qarı buña eydür: “Oğul evime bir nigār geldi, Mısr’uñ biryānı ve güzellükde Züleyhāy-ı Şānī’dür! Baña muştıluğ çıkar, varup hemān bir iş başar!”Harīfdür qarı’ya bir iki altun virür, öñine düşüp evine götürür.harīf dañı iverek içerü girür.Nigār dañı gelen eri idügin peçe altından görür.Bu tedārük ile ayağ üzerine qalkup hemān erinüñ şakalına berk yapışup başına şāh-āne birkaç yumruğ urup eydür ki: “Bre Kūfte-Ĥor! Ben seni imtiḥāna geldüm, sen ḥod tuşına gezmez ve eyü yolda yürimez imişsin! Seni dükkānda şanurın, olur olmaz fesāne ki aldanurın! Saña lāyık mı bu aşl yollara yeltenesin ve libās-ı şalāḥda şaklanasın?” Diyü döğerek ve söğerek evine algider. harīfdür mebhūt u mağlūb yap yap yanına düşer.Bu ḥile ile suçın başdurup ol degül gibi olur.

Qıṭ'a:

Zene aldanup itme i'timādı

Derūnında ne vardır kim ne bile?

Tururlar şanma anı bir qarāra

Şuya inanma ve tayanma yile!

Müzaḥref nakşa beñzer taşlarından

Çoğ olur dostum bunlarda ḥile!

Hikāyet-i Zen-i Ḥile-Sāz bā Merd-i Dil-nevāz: İstanbul'da bir bāzergān koñşısı ḥatunlarından birine 'āşık olup reh-i kūyında bād-āsā yilüp yupurmağa ve ḥāne-'i

73b) 'ışkında girüp oturmağa başlar. Bāzergān'ın ḥatunı daḥı açmazdan bunu dehler, erinūñ bunuñla gizlüce mu'āmelesin añlar. "Senūñ fülānla mu'āmeleñ var dirler, hep iller sen(i) söyleşürler" didükçe Bāzergān "Benüm bu işden āgāhum yok, düşmen sözi ve a'dā ḥaberidür" diyü ikide bir tırmaz yemīn ider. Ḥatun görür ki dāmen-i inkārı ḥarīf elden kırmaz ve kendü cānibine yüz yumaz, ḥileye āgāz idüp tırup erinūñ muḥabbet itdügi kadıncuğun ḥānesine varur.Eydür ki: "şanduklarum miftāḥın düşürmişin, bir yire varmak lāzım geldi, esbāb ise şandukda kaldı.İḥsān idüp ferāce ve kaftānuñuz ve sāyir lāzım olan esbābuñuz 'āriyyeten bize virūñ, maşlaḥatumuza varalum, aḥşam olmadan yine getürelüm!" dir. "N'ola!" Ol daḥı diyüp esbābların eline ider.Ol daḥı alup evine gelür.Esbāb şāḥibi vaz'ında kendüyi tezyīn idüp yüzine peçe takınup ferāce giyüp erinūñ dükkānına varur.ḥarīfdür qarşudan gelürken bunu görür, kendü nigārın zan idüp şevkından gāḥ oturur gāḥ tırup.Ḥatundur peçe altından āheste kelām ile selām virüp Ḥwācedür remzle 'aleyk alup "şafā geldüñüz ve yüzümüz başa geldüñüz! Ne yıllar esdi, sizleri bu yaña şaldı? Ḥidmet buyuruñ, cānumuza minnetdür!" Ḥatun daḥı biñ nāz, hezār i'zāzla "Bir bağıdādī lāzım oldı, aña geldüm." Bāzergān "'Alā-'-r-re's ve-'-l-'ayn!" Diyüp öñinde bir ra'nā kırmızı bağıdādī koyup "Beş fülōrī daḥı degme behā olsun" diyüp Nigār'ın eline ider.şuya düşmüş şeker ve gil içinde kalmış sergīn-i ḥar gibi biraz ezilür, zevkından ki büzilür.Ḥatun daḥı remzle "Ardumca tız gel!" diyü işāret idüp alup

74a) yürüyivirür. Bāzergāndur hemān dükkānı dirüp divşürüp mülāḳat mülāḥazasıyla yap yap ardına düşer. Ḥatundur esbāb alduğı ḥatunuñ kapısına eşer.ḥavlī

ķapusına yakĭn varup dġnġp bir ĩřġret daķı başup ĥavlĭ ķapusından iķerġ girġp ķapu ardında tšrur.Bġzergġndur ol yaĥa bu yaĥa nazar şalup gġrġr ki ‘ġlem aķyġardan ĥġlĭ, ev de tenĥġdur diyġp ķapudan iķerġ girince Ĥatundur hemġn peķesin ķaldurup elindeki baķdġdĭ ile Bġzergġn’uĥ řġretine bir baķdġdĭ ķalar.Bġzergġn’uĥ gġzinden yalap yalap odlar ķıķar.Eydġr: “Bre řaķalından utanmaz ķoĥřı ĥġyini ĥarġm-zġde! Baĥa toĥrĭluķ şatarsın, baķdġdĭnġĥ yanına degme behġda ķatarsın eyle mi?” diyġp řaķalından sġrġyġp dġge dġge evine alup gider.

ķıĥ’a:

Zenlerġĥ dime ‘aķlı nġķıřdur!

Anlaruĥ da iķinde ‘ġķili var!

Ĥĭle ile ķılur saĥa ķoķ rĭv,

Cġmĭ gel ĥaflet uyķusından uyar!

Niķe keyd ġgredġr saĥa ey dil?

Mekre aldanma kendġĥi ķurtar!

Ĥikġyet-i Zen-i Mekkġre bġ Merd-i Zen-bġre: ĩstanbul’da bir zen-bġre bir nigġr řikġr idġp alup ĥġcresine gider. “řoĥbet esbġbĭ alayın, ġyende yine geleyin” diyġ Nigġr’uĥ ġzerinden ĥġcre ķapusın kilĭdleyġp bġzġra gider.Bir tġcir-i fġcire meĥer borķı var imiş, maķzar ile meĥer buni arar imiş, ittifaķ Tġcir’e rġř gelġr, Ķġdĭ’ya iletġp sicil itdġrġp ĥabse virġr.Maķbese giderken ġřinġsından birine rġř gelġp eydġr: “Bugġn bir nġzenĭn u meh-cebĭn řikġr idġp ĥġcreme iletġdġm.ġlġt-ı bezme giderken başuma ĥavĥġ geldi, Nigġr ĥġcre iķinde kilĭdlġ ķaldı.Miftġĥı size vireyin, ben başum derġin gġreyin! Ol genc-i nihġnĭ kġnc-i vĭrġneden ve ol yġr-ı cġnĭ ĥabs-i ĥġneden ĥalġř idġĥ!” Dir.Ol daķı miftġĥı eline alup ĥarĭf’ġĥ ĥġcresine gelġr, ķapusın aķup iķerġ girġr.Gġrse ki iķerġdeki kendġ ĥatunĭdur,

74b) hemġn ĥarĭf’ġĥ ‘aķlı gider, ĩřit imdi ‘avret daķı aĥa ne ider! Meřnevĭ:

Niyazile eydġr aĥa ey fġlġn

Benġm bu ĩřġmden saĥa ne ziyġn?

Helāk eyledi bu kabāhat beni
Kerem eyle kılma melāmet beni!

Varup Qādī'nuñ meclisinden yaña
Bağışlayayın hep nikāhum saña!

Baňa Qādī yanında gel, vir talāk!
Bu kavl u qarāra uyar ittifāk!

Neşr: Meger Hatun'uñ on biñ aqça nikāhı var idi, harīf dañı anuñ nikāhı belāsından zār idi. Bu kadar fūrce bulıcañ bu söze uyup Hatun'a talāk virecek olup Qādī'ya gelüp mūrāfa'a-i şer' olurlar. Hatun'dan muqaddem harīf eydür: “Efendi! Bu kimesne benüm hatunumdur. On biñ aqça nikāhı vardır. Nikāhından ferāgat eyledi, ben dañı talāk virmek isterin. Bu üslüb üzere sicil idivirüp birbirimüzden kırtaruñ!” Dir. Qādī Hatun'a müteveccih olup eydür: “Sen dañı bu maqālī taşdıķ ider misin ve bunun didügi işre gider misin?” Hatun eydür: “Efendi! Benüm nikāhum on biñ aqça idügin huzūr-ı şerīfünüzde bu kimesne ikrār u i'tirāf itdi. Evvelā ikrārın sicil idivirüñ, ba'dehu āñir da'vāya gidüñ!” dir. Qādīdur Hatun'uñ talebiyle ikrārın sicil ider, dönüp harīf'e baķar, eydür ki: “Hatun'uñ on biñ aqça nikāhın ikrāruñ üzere ider misin, yoħsa Hatundur talāk virmeyüp alup eviñe gider misin?” Harīfdür nikāhı virmege kadir olamayup Hatundur alup yine evine gider.

Kıt'a:

Şular kim nikāhile medyūn olur
Er olursa da zenden ol dūn olur
Ya bağışlat anı, ya eyle edā
O ğayretten āñir yürek hūn olur
Şu merdüñ ki hatunına deyni var
Dir anı görenler “Ne mağbūn olur!”

Ḥikāyet-i Zen-i Ḥile-ger bā Vālī-'i Bī-Ḥaber: Bursa'da bir māl-dār 'avreti Kādī merkebe bindürüp teşhîr etmek emr ider. 'Avretdür Subaşı'ya yüz fülörî virüp "Beni teşhîr eyleme ve şehir içinde rüsvây-ı hâş u 'âm itme!" diyü yalvarur.

75a) Subaşı daḥı 'avretler zindânına varur, borçlu ḥatunlardan birini bulup eydür ki: "İşte saña yigirmi fülörîcuḡ! Borcuñuñ bir miḡdârın edâ eyle! Ehl-i 'ırz ḥatunlardan birini teşhîr etmek lâzım geldi, anuñ yerine senüñ yüzine kara dürteyin ve şehri gezdüreyin! Kādîdur ne bilsün ve kimden ḥaber alsundur!" dir. 'Avretdür bu ḡavle râzî olur ve Subaşı'yla odaya gelür. Bir ḡüşede pinhân ve bir bucaḡda nihân iderler. Şol zemāna dek ki merkeb ḡâzır olur ve eşḡâş seyr u temâşāya gelür. Ol 'avreti Subaşı şaklayup bunuñ yüzine kara dürtüp merkebe bindürürler ve esvâḡ-ı şehri gezdürürler. Siyâset temām olur ve emr yerin bulur. Ḥatundur merkebden yire iner, Subaşı'nuñ etegin alup berk tutar, eydür ki: "Gel, Kādî'ya varalum, bu ḡaḡâreti baña kimüñ emriyle itdüñ, görelüm! Medyûna teşhîr ve mazlûma bu ḡadar tahḡîr neden lâzım geldi, Pâdişâh'a geçeyin, başuma ḡaşîr yakayın, ne Kādî(y)'ı koyayın ne seni!" diyüp alup yürüyivirince Subaşı neye uğraduḡın bilüp Ḥatun'a dilekciler üşürüp teşhîr olacak Ḥatun'dan alduḡı fülörîye yüz fülörî daḥı ḡatar, Ḥatun(ı) ḡüçle ıslâḡ ider. Ḥatundur alduḡı fülörînüñ yüz dânesin borcına virüp zindândan ḡalâş olur.

Ḳıṭ'a:

Olma maḡrûr sözlerine zenüñ

Şanma kim biñde biridür gerḡek

İşleri cümle mekr u efsündür

Ṭurmayup aldamaḡdadur yindek

Nâ-muvâfıḡ olursa ṭab'uña ger

Oldur evlâsı var hemân el çek

Ḥikāyet-i Zen-i Bī-Emân bā Ebleh-i Nâ-dân: Meger bir ḡarîfüñ ḡatunınıñ başı ṭaşraca idi. Rûz (u) şeb oda oda gezer ve birbirinüñ yüzinden bezer idi. Eri ise yüzüzlüḡi belâsından ve dil-âzârluḡı ibtilâsından zabṭa ḡâdir olamayup irḡây-ı 'inân itmiş ve künc-i ferâḡate yetmiş idi. İttifâḡ zemherîr gicelerinden bir gice

75b) Der-şifat-ı Şitā:

Virdi ‘ālem bād-ı şarşardan nişān
Şekl-i yah-dān oldı sermādan cihān

Ceyş-i berf oldı melaḥ-vār āşikār
Cünd-i Şāh-ı Hāver’i kıldı şikār

Şāh-ı Dey kılduḡda ta‘zīmen hemīn
Döşedi pāyine aḡ ḡārā zemīn

Gösterüp ḡayli şalābet ‘āleme
Ḥükmin infāz itmegiçün ādeme

‘Arz idüp yir yir gümüşden nīzeler
Revzen ile kapanup ḡalmışdı der

Tīr-i bārān ḡāhī açdurmazdı göz
Ker olup gerdūn da işitmezdi söz

Kürkine çekmişdi baş kūh-sār
Tā r(ī)şden fark olunmazdı nehār

Perde-ḡir olmuşdı göklerde seḡāb
Yürüyemezdi toñup ayaḡı āb

Her kişi dem-beste kalmışdı hem n

 sum n p r-g m, a ılmazdı zem n

Neşr:  atun’u  eski k rı h t rına d şer. Ol gice  alk p  şin larından birisinin odasına gider. ar f ise “B -va t nereye gidersin? N’i  n b yle  ab hat idersin? S z m esle, yabana gitme! V’allah- -’-‘ z m yarın     ’ya ve Subaş ’ya varup sa na teş r itd r r n! El  n aya u  kesd r p şa u ndan yetd r r n! So  peş m nlu  aşş  itmez! Bu aşl iş   ve bu ma  le   nbiş  n dir meti ned metine yetmez! Giderse  de bir da ı gelme, ben de er ‘avretiyin diy  irişd   n yirde selme!” dir.  atun  ar f’   s zine uymayup ve  ula ına koymayup alur y r yivir r.  ar fd r neyles n  atun ‘ ş kları ile aş k serkid r⁸³.  alk p evi   apus n mu kem berkid r. ‘Avretd r varaca ı odaları bir bir gezer.Birinin evde bulamayup yine evine d ner.Gel p g rse ki eri  apuy  ardından mu kem berkitmiş, b   rlu  ş hr sından k nc-i   flete gitmiş, “a !” Diy  il    u ibr m ider.  ar fd r işitmezl ge urup k nc-i h neye

76a) gider. şovukdan her c nibden bedenine te’ş r ider. G  h bacadan g  h der u deri eden  a ır  ve ba ır g r r, i er den h ber gelmez ve  v zesine kimse  ula  şalmaz. Hem n h leye      ve bu terenn m ile ser-     ider ki meger  apuları dibinde bir    -  b -b n ve bir bi’r-i p r-te’aff n var idi,  ab ndan Zemzem’e h let ve  a’r ndan  deme dehşet h ş l olurdu.

Meşnev :

‘Am   idi şu resme   yet ol    

Ki ilet rdi ‘adem i l mine r  

 ama’ ehli gibi a  k deh n 

 ased erb b( ) gibi t re c n 

⁸³ T rk Dil Kurumu’nun sitesinde  evrimi i yer alan Derleme S zl   nde anlam  “Kurulmuş kapan, zemberek boşalmak.” (www.tdk.gov.tr, 2017) şeklinde ge se de” aş k oyununda aş   sektirmek” anlamında da kullanıld  n  d ş n yoruz. K tahya’da yetişti imiz  evrede “serktirmek” fiili “sektirmek” anlamında halen kullanılmaktadır.

Dili şeb gibi hālī Mihr-i haḳdan

Yirūñ ға‘rına geĉmiş ƣahr-ı haḳdan

Erir anı ğörenūñ baĝrı yaĝı

Yaĝar Nār-ı Cehennemden ĉerāĝı

Neṣr: Ammā içi ābla memlū ve nişfına dek māyile tobtolu idi. Hemān Ḥatun ĉiginine bir büyük taş alur ve ƣapuya gelür. Erine ĉaĝırup eydür ki: “ĉünkü ƣapudur açmadūñ ve günāhumdan geĉmedūñ, şovuĝdan ölmekden ve halk içinde rüsvāy olmaĝdan kendümi ƣuyuya atmaĝ yegdür. Günāhum boynuña! Yarın anam babam ƣuyu yanında esbābum bulsunlar ve ƣanımı diyetümi senden alsunlar!” Diyüp elindeki taş ƣuyuya atup ƣuyudur muḥkem yanĝulandı. Ḥarīf ƣuyuya düşen taş ʿavretin zan idüp ğöñüli bulandı. Ƙapu dibinde bir bucaĝa muḥkem siñdi. Ḥarīf biraz dikilüp ğördi ki ʿAvret’ün şadāsı diñdi. Hemān ihtiyārı elden gidüp ƣapuyı açup ƣuyuya baĝınca ʿAvret ƣapudan içerü şıĉrayup ƣapuyı ardından muḥkem berkidüp erini taşra ƣoyup fāriĝ-u-’l-bāl olur. Ḥarīf neye uğraduĝın bilüp ƣapuya gelüp “Aĉ!” diyü ĉaĝırduĝda ʿAvret içerden “Bre şaĝalından utanmaz! Ḥaĝ ƣorkusın şanmaz! Gice ben bir ev içinde yalnız biraĝup zenbārelüĝe yilersin! Şabāḥ Ƙāḍī’ya ĝideyin, aḥvālüm i’lām ideyin! Ḥaĝĝuñdan ĝelsünler, şavābı efendilerüñ olsun, günāhın baña şalsunlar!” dir. Ḥarīf ğörür ki ʿAvret hem şuĉlu hem ĝüĉlü. şabāḥa dek taşrada

76b) ƣalursa şovuĝdan helāk olması muĝarrer. ƣapuya gelür, muḥkem yalvarur, bu āna gelince itdüĝi ƣabāḥati añmamaga yemīn ider. Ḥatundur ƣapuyı açıvirüp erini içeri alur ve bu hīle ile ƣurtılır.

Ƙıı‘a:

Ḥīle-’i zenden dil-ā olmaĝ dilerseñ ĝer ḥalāş

Sözine olup muĝayyed ƣılma herĝiz i‘timād

Meryem-āsā her ne deñlü pārsā vu pāk ise

Bir ʿamel ƣılma anuñ ƣavliyle idüp i‘tiĝād

Hikāyet-i Zen-i Hile-ger bā Dīv-i Fermān-ber: Nakl iderler ki bir qarı Süleymān Peyğamber'e gelüp eytdi: "Yā Nebiyy-u-'llah! Baña iki dīv himmet eyle! Bir gönelecek işüm var. Süleymān "‘ayn mim⁸⁴" eydür: "Ey pīre! İki dīv bir günde dünyānın maşlaḥatın görür! Senüñ ne kadar işüñ var ola? İşüñ bitdükden şoñra iş gerek, dīvler başuña belā getürürler!" Qarı eydür: "Devletüñde işüm çok!" diyüp iki dīv alup gitdi.Evine gelüp eydür: "Oğlum eversem gerek! Bir eyü serāy-ı pāk tizrek!" Dīv dürlü dürlü emrle tezyīn gösterdi. Dīvlerdür her ne duysa daḥı biñ yaparlar, iş diyü teḳazā iderler, qarı neye uğraduğın bilür, hemān arkası üzere yatup eydür: "Gelüñ şunda bir oñılmaz yaram var, anı bitirüñ!" Dīvler bakup görseler ki bir qarış yılan ini gibi bir yara, zift ocağına beñzer kabkara, boşalmış müşge ve küfelenmiş keşege dönmiş, gönden dikilmiş ve yivi sökilmiş çaruğa ve şeb-perre kısılmış yaruğa, kadīd olmuş kurbagaya ve kabından ayrılmış bagaya beñzer. Qışa qalmış düvlek gibi burışmış ve çürük mīve gibi birbirine qarışmış.

Beyt:

Qışılup iki taḥta arasına

Qadīd olmuş şanasın yarasadur

Dīvler qarınüñ yanına otururlar. El urup iki kenārın bir yire getürürler.Bildükleri efsünü okuyup üfürüp üvürürler, ellerin üstine sürerler. Şaliviricek yine görürler ki at gemisi gibi qapusu açılır. Evvelkinden daḥı bed-ter

77a) ne oñılır ve ne biter. Birbirine eydür: "Buña dermān olursa fülān otdan olur ki Qāf'üñ ardında biter, anı ele getirsek işümüz biter. Vegernī⁸⁵ biz olacaḳ ve oñulacaḳ derde düşmedük ve ḥāşıl olacaḳ kāra yapışmaduḳ" diyü dīvüñ biri yara(y)'ı tuta qalır.Biri öte gider. Qarı'nuñ yata yata yanı aḡrur. Bir yanına daḥı döneyüm diyince göte dek bir üzere yara(y)'ı tutaqalan dīv egilüp bir nazar ider.Görse ki aşığadan bir delük daḥı açıldı ki külḥan bacasına ve çehār-şenbe gicesine beñzer. Köy kuyusu gibi kenārı yıkılmış, dāyiresine mühmelāt dökilmiş. Hemān dīv cānından bezer. Turup köstegi üzere gelürken öte giden dīve buluşur. Eydür: "Hāy qardaş! Qarı'nuñ bir delügi daḥı açıldı. Ne beñzer evvelkine! Dön hemān gidelüm vegernī Bu qıyāmete dek ḥāşıl olmaz!

⁸⁴ "‘Aleyh-i-'s-selām" ifadesinin kısaltması.

⁸⁵ Sözlüklerde bulamadık. Klasik Farsça'daki "v'egerne" olduğunu düşünüyoruz.

Qıṭ‘a:

Dīvi bunca ḥabāsetiyle görüñ

Kaçup i‘rāz ider çü şa‘b ola iş

Gice gündüz velīk nefis-i lecūc

Kār-bān içredür mişāl-endīş

Sīne zaḥmın virüp hevā (eh)line

Bitdi diyü çeker gam u teşvīş

Hikāyet-i Zer-ger bā Zen-i Hīle-ger: İstanbul’da bir zerger civān var idi. Ğāyet zen-bārelüğinden t̄āyife-’i zen-ān ile yār idi. Günlerde bir gün dükkānında fāriğ-u-’l-bāl ve müreffeh-u-’l-aḥvāl şan‘atına meşğul otururken bir nigār-ı şīve-kār ve bir maḥbūbe-’i gül-‘izār çıkagelüp kalem-vār ve gönçe-’i zanbaḳ-kirdār benān-ı nāzüklerin āşikār idüp “Usta baña ḥātem-i zer ve bir nigīn-i mu‘teber işliyivirseñ her neye dirseñ alurdum ve ḥidmeti ne ise gör(ür)düm!” dir. Zer-ger-i Dil-fiğār Nigār-ı ‘Ayyār’a nazar şalıcaḳ murğ-ı cān(1) dām-ı zülfine girift-ār ve naḥcīr-i revānı peleng-i ‘ışkına şikār olup eydür: “Se‘ādetle yarın gelüñ, ḥātemüñüz ḥāzır buluñ!” Diyü Dil-dār-ı Ğaddār’la niçe mu‘āmele-’i ma‘neviyyesi giçer. Nigārdur yine ḥānesine

77b) gider. Zer-ger-i Bī-ḳarār ‘alā-’-s-seḥer ḳalḳup bādām ḳaşlu ve la‘l taşlu bir ḥātem-i zer ve bir nigīn-i mu‘teber peydā idüp ḳudūm-ı Nigār’e muntazır iken görse ki ḳarşudan kebk-āsā ḥırāmānī ḥırāmānī ve serv-i çemen salını ve bulanı gelür. İşāret ber-beşāretle selām virür. Zer-ger-i Dil-dāde ta‘zīm-i tām ve iltiyām-ı pür-iḥtirām ile redd-i selām ve fetḥ-i kelām ile ḥātemi eline idüp eydür: “Biz sizüñ ḥāneñüz ve hüma-vār āşiyāneñüz nice bulup kimden şoralum ve nice mülāḳat idüp cemāl-i bā-kemālüñüz ḳanda görelüm?” Diyücek Nigār-ı Zühre-cebīn dest-i muḥannāsın cāmesi ceybine şokup bir dāne berg-i bīd ile bir pāre çivid çıkarup Zer-ger-i Pür-‘iber’üñ eline idüp alup yürüyivirür. Zer-ger-i Pür-ümīd dahı ol gün aḥşama dek mānend-i berg-i bīd lerzedden ḥālī olmayup aḥşam olunca dükkānında alur virür ammā gözi gönüli Nigār-ı Melek-sīmā’da ḳalur. Berg-i bīd ve nīl neye delīl idügin fehm idemeyüp müteḥayyir u ser-gerd-ān olur. Bu fikrle ḥānesine gelüp ol gice şabāḥ olunca deryāy-ı fikrine ṭalup bīdār olur. ‘Anḳā-vār Nigār-ı ‘İşve-kār’uñ nişānesin ve hüma-kirdār ol Ārām-ı Cān’uñ āşiyānesin bulamayup gitdükçe derdi ve günden güne ‘ışkı ziyāde olup pūte-’i miḥnetde

zevb olmuş zere ve dücā⁸⁶y-ı hasretde sebīke olmuş kāmere döner. Çehresi zer gibi zerd olup, vardukça mäh-ı nev gibi hilāl ve turdukça Mecnūn-mişāl lāğar u hüzāl olur. Dükkāndan ferāğat ve yār-āndan ‘uzlet idüp tākati tāk ve tōhmet-i ‘ışkla meşhūr fī-’-l-āfāk olur. Birgün hātunı aña eydür: “Ey Yār-ı Şādık! V’ey Şevher-i Müşfik! Saña ne hāl oldu? Gül gibi bedenüñ berg-i hazān gibi zerd olup şoldı! Çehreñde ‘ışk ‘alāmeti ve beşereñde muhabbet kasāveti var! Seni ve beni yaradanı severseñ derdüñi benden şaklama ve ‘ilācın āhirden yoklama! Derūnuñdaki derdi ve çehreñdeki eşer-i gerdi beyān u ‘ıyān eyle! Dermānsız derd olmaz! Cāyiz ki zaḥmuña merhem ve derdüñe em tedārük

78a) idem!” Zer-ger-i Bed-aḥter hātunından böyle mülāyemet ile kelām ve mülātafet ile peyām işidicek Naḳır u kıtmır Nigār’la vāқи’ olan mācerāyı bir bir taqrır u ta’bır idüp ve gitdügi zemānda ceybinden çıkarup virdügi berg-i bīd ve nīl ‘acebā neye delīl ola diyüp hātunına su’āl ider. Hātun daḥı “Berg-i bīdden murād ḥavlīleri içinde mānend-i şimşād bir dıraḥt-ı bīd olduğında ḥilāf yok ve nīl de kapısı karşıusunda dükkān-ı şabbāğ olmağa delālet ider. Sen anı bu nişānla ara! Boleyki murād el vire, Hūdā maḳşūduña irgüre! Bu belādan ḥalāş olup eviñe dükkānuña yaşışasın! Zīrā derd-i ‘ışka çāre vuşlat ve yā şabr u sefer u seyāḥat dimişlerdür.” dir. Zer-ger-i Şāḥib-naẓar hātunından bu maḳūle ḥaber gūş idicek hemān dāmān der-miyān idüp mānend-i gird-bād esvāk-ı şehri tolanup gezerken ittifāk yolu Nigār’uñ ḥānesi ve Dil-dār’uñ ḳadīmī kāşānesi olduğı mekāna uğrayup görür ki bir ḥānenüñ muḳābelesinde bir boyacı dükkānı ve ol ḥānenüñ ḥavlīsi içinde Tübā-mişāl ve serv-timşāl bir söğüt ağacı fidanı şāḥları ‘Arş’a hem-ser ve ḳāmeti Sidre’ye berāber, bīḥi ka’r-ı zemīne ve kellesi Çarḥ-ı Berīn’e irişmiş. Zer-ger-i Der-be-der aña naẓar şalup ol yaña bu yaña deñeyüp tururken Nigār-ı Güzīn mānend-i ṭāvūs-ı pūr-zīn cevelān iderek der-i ḥāneden taşra gelince Zer-ger-i Nā-tüvān berg-i bīd-āsā lerzeyeye gelür ve Nigār-ı Dil-firīb’uñ daḥı naẓarı Zer-ger-i Ğarīb’e tuş olur. Yanına gelüp elin eline alup ḥātır-ı pūr-melālīn ve ḥātır-ı şikeste-bālīn şorarak ḥānesine iletüp öñine ḥāzır bir miḳdār ta’ām getürüp “Üç güne dek misāfirimüzsiz! Ḥātır-ı ḥazīnūñden āḥir şuglı tarḥ it, ba’dehu icāzet virilürse andan git!” Niçe luṭf-ı bī-pāyān itdükden soñra ālet-i bezm içün cāriyelerden birin bāzāra şalup gūşt-ı pervārī ve mey-i ḥoş-güvārīden murādca alup aḥşama ḳarīb kebābı ocağa ve mey-i ḥamrāyı ḳabağa tıldurup

⁸⁶ Sehven dal harfī ra yazılmış.

78b) pāre-’i kebāb tāb-ı nārdan dāne-’i enār gibi kızarup pāre pāre dökilmege ve ‘acele ile eylenmiş(?) Āvāre gibi yir yir sökilmege yüz tutıcağ der-hāl cāriyelerden biri simāt-ı ‘işret döşeyüp ve kebābı kesüp, sāyir ni‘amdan dağı simātı ārāste vu pīrāste kılup, mey-i hāmradan bādiyeler tıldurup ‘ıyş (u) nūşa āğāz itdiler. Piyāle-’i hoş-dem rakş idüp bezm ehlinden guşşā vu gam nağş oldı. Çünkü yāqūt-ı seyyāl devr idüp ma‘şūka(y)’ı ‘āşıkā meyyāl kıldı. Zer-ger-i Āşüfte-hal bī-şabr u bī-mecāl olup bir āh-ı sūz-nāk ile girībānın çāk idüp yādında olan ebyātdan bunı okudı:

Ġazel:

Cāna sevdālar şalup bu zūlf-i ‘anber-sā yine

Biñ belāya mübtelā oldı dil-i şeydā yine

‘İşğdan perhīz idüp şabr eyleyem dirdüm velī

Şabrımı yağmāya virdi bir büt-i tersā yine

Bāda virme ‘ömrüñi, gör bāde-’i gül-çehre(y)’i

Cānuña virsün şafā cām-ı sürür-efzā yine

Neşr: Zer-ger-i Müst-mend bu birkaç ebyātı okuyıcak ol serv-i bülend hayli pesend idüp “Ne şi‘r-i ġarrā ve ne bī-bedel u müsteşnā nazm olur!” Diyü tahsīn-i belīg idüp bu şevkle emr itdi ki cāriyelerden biri Zühre-vār çenge çeng urup içlerinden birkaç hoş-āvāz aña dem-sāz olur ve biri dağı rakşa girüp saçların tārūmār idüp hezār ‘izz u nāzla ‘işve vu girişmeler izhār ide Zer-ger-i Bī-çāre’nüñ bu hāletler yüregın çār-pāre kılup gitdükçe şevk-i bāde ġālib ve hicāb-ı şerm ġāyib oldı. ‘Āşık-ı şeydā germiyyet-i şerābla germ oldukça Dil-ber-i ra‘nā keyfiyyet-i ‘işğla nerm oldı. Ol hāletle Zer-ger-i dil-haste’ye şifā-āmīz bir cām-ı şafā-engīz şundı. Ol dağı nūş idüp ol mağall-i güzīne mağal bu şi‘r-i teri yād kıldı:

Ġazel:

Germ olup ol meh-liķā sūz u şadāy-ı sāzla

Baş açup çözdü saçını rakşa girdi nāzla

Çarħa girmiş şanasın ħurşid-i ‘ālem-tābdur

Zühredür ya rakş ider gökden inüp i ‘zāzla

79a)Kebke reftār öğredür tāvūsa cevlan gösterür

‘İşveler ta‘līm ider pervāneye pervāzla

Şīve-’i reftārına güftāra geldi çeng u def

Oğudı bu müfredi anlar bülend-āvāzla

Hāy zālīm hāy āfet nāzuñı az eyle az

Hey helāk itdūñ bizi ol ġamze-’i ġammāzla

Nesr: Çünkü ġazel temām olup ol serv-i ħırāmān Zer-ger’e taħsīn-i firāvān idüp aña ‘arz-ı būseler iħsān eyledi. Gāħ temelluķ-ı ‘āşık-ı pür nāz ve gāħ ta‘alluķ-ı dil-ber-i tannāzla temāşāy-ı dīdār ve gāħ temennāy-ı buse (vu) kinār iki yār birbirine māyil ve kullar bunılarda ħamāyil ‘āşık u ma‘şuķ murādına vāşıl olup bu üslub üzere nişf-u-’l-leyle dek ‘ıyş u ‘işret ve zevķ u şöħbet oldu. Nigār-ı Şīrīn-kār gördi ki keyfiyyet ġāyet ve germiyyet nihāyet buldı, hemān-sā‘at işāret kıldı, esbāb-ı bezm-i şerāb orta(dan) nā-yāb olup pister u cāme-ħwāb meydāna geldi. Cāriyeler āħir ħāneye gidüp o tenhā kıldı. Zer-ger-i Pür-‘iber nazār şaldı, gördi ki ‘ālem-i aġyārdan ħālī “Leyse fī-’-d-dāri ġayrunā deyyār⁸⁷” diyüp Dil-dār’uñ miyānın kuçaķlayup cāme-ħwāba çeküp nihāl-i ser-firāza ‘aşekā tolanur gibi başdan ayaġa şarılup yaturlar ikem meger ol ‘işve-dāri yayabaşılaruñ bir nām-dāri ħayliden sever idi. Nigār-ı Ġaddār daħı aña ülfet itmeyüp ve didüġi yire gitmeyüp muttaşıl anuñ ħilāfı üzere gezer, ol daħı ol sebebdan anuñ fırsatın arar idi.

⁸⁷ Evde bizden başkası yok.

İttifāk ol gice kōl tōlanmak hīdmeti aña düşüp yanına birkaç yasaķçılar alup şehri tōlanurken Nigār'ıñ maħallesine gelür. Ğammāzdan biri Nigār'la Zer-ger'ıñ aħvālinden aña haber virür. Yayabaşıdur bu haber-i muvaħħiş-eşeri dehān-ı ğammāzdan ğuş idicek ihtiyārı kalmayup kıble-nümā gibi ıztırārı der-i cānāna tōğrılır. Bir tarīkile kapuyı açup iķerü girerler. Nigār'la Zer-ger'i mest-āne bir dōşekde bulurlar. Kādī'ya getürüp vuķū'ı üzere yazdurup zindāna alup giderler. Nigār-ı Gül-'izār

79b) Zer-ger'den maħallesi haberin alup cāriyesinüñ birisini Zer-ger'ıñ hatunına şalup Zer-ger'le zindāna gıtdüklerinden haber virür. Hatundur Cāriye'den Zer-ger'ıñ aħvālın mufaşşal haber alıcaķ Zer-ger'ıñ babasına varup Zer-ger'ün aħvālinden haber virüp eydür: “İnşā-'a-'-llah yarın bir hīle ile zindāna girüp Zer-ger yanındaki Nigār'a benüm esbābum giydürüp anı taşra gönderüp ben zindānda oğluñ ile kalsam gerek! Sen hemān Kādī'ya varup gice oğlumuñ evin başdılar, hatunıyla tutup zindāna alup gıtdiler diyü Subaşı'dan muħkem şikāyet it!” diyü işmarlayup 'alā-'-s-seher bir kazan ta'ām pişürüp zindāna iletüp zindāncıya birkaç aķça virüp “Yaķında bir kimesnem fevt oldu, anuñ rūhı iķün bir miķdār ta'ām pişürdüm, zindān halkına kendü elümle baħş itmek isterin!” Diyü icāzet taleb idüp zindāna girer. İletdüği ta'ām(ı) maħbūslara taķsīm u tevzī' idüp gezerek Zer-ger ile Nigār habs olduğı mekāna varur. Fī-'-l-hāl kendü esbābını Nigār'a virüp Nigār esbābını kendü giyüp ta'ām getürdüği kabını eline idüp Nigār'ı taşra göndürüp kendüsi erinüñ yanına oturıdüşer. Nigārdur bu üslub ile çıkup evine gider. Zindāncı daķı ta'ām üleşdürmege gelen hatunı zan idüp muķayyed olmaz. 'Alā-'-s-seher Peder-i Zer-ger daķı Kādī'ya varup dülbendin yire urup “Dün gice oğlumuñ evin başmışlar, kendü hatunıyla yaturken tutup zindāna koymışlar! Bu ne olmaz işdür ve ne maķüle cünbişdür!” Diyü Kādī'ya muħkem şikāyet ider. Kādī daķı muħkem ğazaba gelüp Subaşı'ya birkaç maħzar şalup “Zindāna iletdüğün hatunı bile tutduğun kimesne ile elbette getür!” Diyü tenbīh u te'kīd idicek Subaşı daķı zindāna varup Zer-ger ile Hatun'ı maħkemeye alup gelür.

80a) Kādīdur bunlardan haber alup Zer-ger'ıñ maħallesin halkın daķı getürüp hatunı idüğine anlar daķı şehādet ve Yayabaşı'yla Subaşı'ya muħkem te'addī vu ğaķāret idüp bunları şalıvirür. Bu hīle ile hatunı Zer-ger'i ğalāş idüp ol degül gibi olur.

Kıt'a:

Nākıřāt-ü-'l-'aql-u ve-'-d-dīn ile tōhmet zenlere

şübhesüz kavlı-i eşşahdur gerçi kim muıtlak degül

Anlaruñ da var içinde 'ākıl u dānāları

Cümleye bu kavlı isnād eylemek elyak degül

Hikāyet-i Zen-i Hīle-ger bā Merd-i Bī-ħaber: Zemānemüzde belāhet ile mevşuf, Derzi Oğlı demek ile ma'ruf bir ebleh-i devrān ve esfeh-i zemān var idi. Bursa'dan bir mekkāre 'avret alup şaşabaya getirup geĉinür iken günlerde birgün bāyinlerinde nifāk u řıkāk hāřıl olup 'Avret'e hevāy-ı seyr u sefer ve muħabbet-i vaıan-ı müsteķar řevķi ģālib olup şevher-i bed-aħterden bir řarķile ģalāř olmak niyyetine birķaĉ gün ģarīf(e) İmtizāc şüretlerin gösterup muħkem ri'āyet ve ģidmetinde bezl-i meķādir idüp ģatırın řıyānet üzere olup Bursa'da olan āřināneleri ağzından bir mektüb-ı meveddet-üslüb tesvīd itdürup içinde böyle yazdurur ki: "Akreb-i akrabāñdan fülān bāzergān fevt olup yetmiş seksen biñ aķçaluķ metrūkātı ģalup cihet-i verāřet saña münħařır iken beyt-ü-'l-māla zabı ideyorurlar. Tiz erişesin! Bařuñda keñeñ dağı varsa yumayup yetişesin!" diyü mektübı bir kimesne elinden ģarīf'e şunar. ģarīfdür okuyup, yilerek ģatunına gelüp "şöyle vāķi' olmiş, nice idelüm ve ne semti tıtalum?" diyücek 'Avret eydür: "Varmak evlādur! Kirā tut , hemān gidelüm, mařlaħata kendümüz řurü' idelüm! Biz varmayıcak māldur zāyi' ola, nedāmeti cānda ģala!" Diyücek ģarīfdür gerĉek şanup ve hīleye aldanup kirā tedārük itmege gider. ģatun dağı götürmege ķābil olan esbābın dirüp divşürup esbāb iĉlerine ķavıřdurup şandukları

80b) boşaldup birer kilīd urup evinde ķoyup Bursa'ya ve ol şehr-i bihişt-āsāya ķār-bān ile hemān rev-ān olurlar. Varup bir hāna ķonup 'Avretdür āřināların bulup ne hīle ile geldüğün tenhā anlara i'lām idüp getürdüği esbābı bunlara virüp ķonduķları ģānuñ şaluğın virüp "Yarın gelüñ ķablucaya gidelüm! Diyü erümden icāzet alıvirüp beni ķurtaruñ!" diyü bunlara muħkem tazarru' vu niyāz ider. Anlar dağı "n'ola!" diyüp birķaĉı biriküp yarında ģānesi gelüp ģarīf'i bulup "ħammāma ve eve ileterüz!" diyü icāzet alıvirüp "Lāzım olursak bizi fülān maħallede fülān evi diyü şorup gelesin!" Diyü ģilāf-ı semtde adı ve şanı yok bir maħalle ve bir ad şalıvirüp 'Avret'i yanlarına alup ķalkup giderler. Aħřam olur, gelmezler. ģarīf ise "Bu gice alıķomıřlardur, řabāħ getirürler ola!" Diyü ol gün dağı aħřam olur, yine gelmezler. "Müsāfiret üç gündür, üç

güne dek yirler içerler ola!” Diyü üç gün tevaḳḳuf ider, yine gelmezler. Āḫir dördüncü gün olur, gelmekden ḳalur. Ḥarīf neye uğraduḡın bilüp Bursa(y)’ı ayaḡı altına alır. Şalıvirdükleri maḥallenüñ ad u şanın bulamayup ehl-i ḥālden bir şahṣa rāst gelüp başına geleni aña ḥikāyet idicek eydür: “Seni efsāneye şalup ḳablucadan ḡāyib olmışlar. ‘Aḳlın başuña divşürüp bir ḥālūñe münāsibin daḡı gör! Buña Bursa dirler, ‘ayyār-ı ṭarrārına ve ferzend-i mekkārına ḥad yokdur! Hezār senüñ gibi murḡ-ı serāsīme(y)’i dām-ı keyde şalmışlar, dārūy-ı mekrle niçe dānālaruñ ‘aḳlın almışlardur!” Diyücek anuñ pend ile sūd-mend olup büm-ı şüm-āsā tenhā gördük ki ḳaşabaya ḳıkageldi.

Bu ḥikāye daḡı andan yādigār ḳaldı.

Ḳıṭ‘a:

Zenlerüñ sözlerine aşma ḳulaḳ

81a) Sözi virenden elin uşlı gerek

İşleri cümle mekr u ḥīledür

Zāhir olur fesādı şabr iderek

Ḥikāyet-i Zen-i Sāḫir bā Şā‘ir-i Māhir: ḥikāyet olunur ki Ḥorāsān Pādişāhlarından bir pādişāh şu‘arādan birine serāyı kāşānelerinden bir ḥāne ta‘yīn u tebyīn idüp “ṭāyife-’i zen-āndan bu āna gelince şadır olan ḫıyeli cem‘ idüp bir kitāb-ı müsteṭāb idivir!” Diyü emr ider. Şā‘ir-i Māhir kitāb-ı kīmyāyı temām idüp dest-i şehriyāra ve ḥidmet-i şāh-ı gerdün-vaḳāra iletüp şunacaḡı maḥalde ‘Acem zarīfelerinden biri bunu gūş idüp zer u zīvere ḡarḳ ve āb-ı buḫūr-ı ḫoş-būya müstaḡraḳ olup bir tebsi biryānla rūḡanla mālīde bir nān ḥāzır idüp mübahḫar boḡça ile pūşīde ḳılıp Şā‘ir-i Māhir’e dek ‘azm ider. Der-i Ḥān’a ve Serāy-ı Sulṭān’a irişüp der-bānlar ve ḥāzır olan nıgeh-bānlardan Şā‘ir’e bulışmaḡa icāzet ṭaleb ider. Anlar daḡı ḫaberi Gūş-ı Şā‘ir’e ilkā itdüklerinde “n’ola gelsün ve muradından ḫaber alsun!” Diyücek Nıḡār-ı ‘Ayyār yüz nāz u ‘işve ve biñ ḳınış u girişme ile ḫalvet-i Şā‘ir’e ḳadem başıp ‘izzet u ikrām ve mülāyemet-i pūr-iltiyām ile selām virüp tebessümüyle biryānı ve nānı Şā‘ir’üñ öninde ḳoyup el baḡlayup ḳarşusunda tırur. Şāir daḡı gūşe-’i çeşmele oturuñ diyü işāret idüp “Sözünüñ söyleñ ve murādıñuz edā eyleñ!” Dir. Nıḡār-ı Gül-‘izār daḡı zebān-ı ḡonçe-deḫāndan bülbul-āsā nuṭḳ (u) beyāna gelüp eydür: “Yanuñuzda kimesne ḳalmasun, aḫvāl-i pūr-melāle vāḳıf olmasun! Sözüümüñ şerḫe muḫtācı ve ḫācetümüñ ṭarḫa ihtiyācı

vardur!” dir. Şā’ir daḥı yanında olanları ve ḥidmetde tūranları tārḥ idüp Nigār’a “Sözün söyle ve aḥvālün beyān eyle!” Diyücek Nigār-ı Şāḥib-cemāl eydür: “Bir yıldur erüm fevt olalı ve cāriyeñ āsūde vu tenhā ḳalalı vāḳı’amda sen anuñ naşībisin diyü sizi gösterdiler.

81b) Size ‘āşık oldum. İḥtiyārum elden, şabr u ḳarārum dilden gitdi. Ber-her-taḳdīr şimdi benüm ile cem’ olmak, cān maḳşūdın bulmak gerek! İḥtiyārum ile ben saña rızā virdüm, sen daḥı ḳabūl eyle, hemān ne dirseñ anı söyle!” Dir. Şā’ir Nigār’dan bu ma’ḳūl(maḳūle) kelām(ı) İşidicek ḡazaba gelüp diledi ki der-bānlara çağırıp Nigār’ı taşra sürdüre ve saçındantdüre. Nigār Şā’ir’ün zamīrinden ḥaber-dār olup eydür: “Va-’-llah-u-’l-‘azīm ve ta-llāh-u-’l-kerīm şöyle ki bugün bu ānda ve bu mekānda senün ile cem’ olup murāda vāşıl olmayam, taşrada olanlara feryād idüp senün için baña yapışdı diyü rüsvāy-ı ‘ām ve serāy-ı pādişāhīde bed-nām-ı ḥāş u ‘ām idüp andan giderin!” dir. Şā’ir görür ki bundan ḳurtılmaḡa murādınca olmaḡdan özge çāre yok, niyyet-i cimā’ idince ḥazzī tamarları şıḳıldamaḡa ve yigirmi birinci barmaḡı ḳımıldamaḡa başlar. Hemān Nigār’ün üstine gelüp ayakların ele alınca Nigār-ı ‘Ayyār: “Bre Ümmet-i Muḥammed! Ne tūrursız? Gelün!” Diyü feryād u fiḡān ider, āvāzı taşra çıkar.taşrada olanları tekellūf içerü girürler.Görürler ki ḥarīf’ün çehresinde ḳandan ve bedeninde cāndan eşer ḳalmamış, söylemege mecālī ve kelimāt idecek ḥālī yokdur, Nigār’dan istifsār iderler. Eydür ki: “Bunlara bir nānla bir miḡdār biryān getürmiş idüm.Yiyüp şükrin dimek istediler. Ḳazāy-ı ḳudret bir pāre kemükle et boḡazlarına tūrdı.Yumruk ile birḳaç kerre eñselerine urdum, vāḳı’ olmadı. Āḥir sizün gelmeñüz ḥicābıyla şıḳılup güçle ḳurtıldı, bi-ḥamd-ü lillah ifāḳat buldı!” Didi. Anlar daḥı gerçec şandılar, Nigār-ı Mekkār’ün ḥīlesine aldanup yine taşra gitdiler. Nigārdur şunup Şā’ir’ün elin öpdı ve ‘özrin dilenüp eytdi: “Bu ḥīle(y)’i daḥı bizden yādigār görüñ! Luṭf idüp ma’zūr buyurun! Tāyife-’i zen-ānuñ bu maḳūle ḥīlesinün nihāyeti ve bu üslūbe nīrenginün 82a) ḥadd u ḡāyeti yokdur!” Diyüp yürüyivirdi. Şā’irdür ‘aḳlın başına dirdi, varaḳ-ı zer ezüp bu ḥīle(y)’i kitāb-ı müsteṭābına ser-nāme yazdı.

Ꞑıt‘a:

Zenler gelürse saña ıarık-i şalâhđan
 Taşına bakup eyleme anlara i‘timâd
 Zıra bularda çoğ olur aqvâl-i zahrefe
 Bunlardan âşikâre olup niçe biñ fesâd
 Fırşat bulıncadur saña yâr olduğı hemîn
 Gider yabana bunlar ile olan ittiḥâd

Ꞑıt‘a:

Bu kadar söz söylemekden ‘Azmiyâ ancak murâd
 Bir du‘ây-ı ḥayrla yâd olup olmağđur müsâb
 N’ola olursa dağı soñuñda bu ḥayr-u-’l-ḥalef
 Zâde-’i ṭab‘uñdur işbu kitâb-ı müsteṭâb

Ꞑıt‘a:

Ḥüsni ḥaṭ olmasa olmaya ‘aceb
 Tek şahîḥ olsun kitâb-ı müsteṭâb
 ‘Azmiyâ ġâyet laṭîf u ḥûb olur
 Olıcak ḥaṭṭ-ı mü’ellifle kitâb
 Raḥme-llahu nâzıran fîh
 Be-cerḥ-i-’ṭ-ṭayyibât fîh

Sol yanda:

Her ki  w ned du     tama   -d rem

Z( )nki men bende-   i g neh-k rem⁸⁸

Temmet

Temmet temmet

Bism Ra me-ll hu N ziran

⁸⁸ Her ki i ki dua eder, tama ederim,       ben g nahkar (bir) kulum.

SONUÇ

Bu zamana dek bulunabilmiş tek nüshası British Museum Or. 7836 numarada kayıtlı olan “Kitâb-ı Hiyel” Azmi’nin kendi el yazısıyla kaleme alınmış bir müellif nüshası olup çeşitli hilelerin anlatılıp en sonunda ahlaki öğütler ve hile konusunda uyarılar verilen 67 hikâyeden oluşmaktadır. Üç bölümden oluşan bu eser sebeb-i telifle başlar, daha sonraysa asıl kısmı oluşturan hikâyeler birinci ve ikinci bölümde anlatılır. Hikâyelerin anlatılış sebebi hem öğüt vermek, hem insanların hilelere karşı bilinçli olmasını sağlamak, hem dünyada düzenbazlığın ne kadar da ileri düzeylere varabileceğini göstermek, hem de okuyanlara hoş vakit geçirtmektir.

Şeklen belli konularda gruplandırılmış müstakil hikâyelerden oluşan eser, kaynakları bakımından ise hem telif hem de çeviri hikâyeler ihtiva etmektedir. Klasik Türk Edebiyatı araştırmacıları tarafından yapılan tasniflere göre eser, Hasan Kavruk’un verdiği tasnifi baz alırsak kaynakları açısından hem çeviri hikâyelere hem de telif hikâyelere uymaktadır. (Kavruk, 1998: 14).

Eğer Hasibe Mazıoğlu’nun tasnifini baz alırsak hem yerli hikâyeler hem de yabancı kaynaklı hikâyeler sınıfına dâhil olmaktadır. (Kavruk, 98: 14)

Eserde olağanüstü durumlar gözüken masal diyebileceğimiz hikâyeler ve fabllar da vardır. Telif hikâyelerin bazısında karakterlerin yaşadığı yerler hatta isimleri bile verilir. Bu tip hikâyelerde bazen hikâye olayın başından geçtiği şahsın ağzından anlatılır.

Eserin dil özelliklerine bakılacak olursa Eski Anadolu Türkçesi kelimeleri ve Eski Anadolu Türkçesi imlası oldukça yoğundur. Ayrıca örneğin eserde geçen “zıban” kelimesini halk ağzındaki duyumumuz sayesinde, “dağam” kelimesiniyse Türk Dil Kurumu’nun sitesinde çevrimiçi yer alan Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü (Derleme Sözlüğü) sayesinde buluşumuz eserin ağızlara has kelimeleri de içerdiğini göstermektedir. Eserde dil nispeten sadedir. Anlatımda çok sık olmamakla birlikte gerek Türkçe, gerek Farsça ve Arapça kelimelerle seci kullanımına başvurulmuştur. Ayrıca yine anlatımda gayet bol bir şekilde teşbihlerden istifade edilmiştir. Gerek hikâyelerin içinde, gerekse sonunda verilen konuyla alakaları manzum parçalar ve Arapça-Farsça kelâm-ı kibârlar da eklenince eserin okunabilirliğinin oldukça artırılmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir.

Eserde gerçekçi hikâyelerin kahir ekseriyeti teşkil etmesi, hatta bu gerçekçi hikâyelerin içinde oldukça çok sayıda mekânı Türkiye olan hikâyelerin bulunması, hatta ve hatta bazı hikâyelerin bizzat Azmi tarafından başından geçen kişilerden dinlenilmiş anlatılar olması eseri önemli kılan unsurların en kuvvetlilerindendir. Zira eser bu özelliğiyle Klasik Edebiyatımızda gerçekçi hikâyelerin ve gerçek olayların anlatılarından hikâyeleştirilmiş hikâyelerin başlangıcını XVII. yüzyıl sayan genel kanıyı yıkmakta, klasik şairlerimizin yine XVII. yüzyıla denk gelen mahallileşme dönemine dek tamamen hayalle ve hayali dünyayla sınırlı kaldıkları görüşünü sorgulatmaktadır. Yine klasik şairlerimizin halktan kopuk olduğu şeklindeki yargıyı gerek Türkiye topraklarında geçen bizzat halk tabakasından karakterlerin yer aldığı realistik hikâyeler sayesinde, gerekse Azmi'nin bizzat duyumsamalarından oluşan hikâyeler sayesinde sarsmaktadır.

Eser sadece Klasik Türk Edebiyatı çalışacaklar için bir kaynak oluşturmamakta, Eski Anadolu Türkçesi kelimelerinin ve imlasının bolluğu ve yukarıda örneğini verdiğimiz şekilde Türkiye Türkçesi ağızlarına has kelimeleri de içermesi sayesinde Türk dili, Azmi'nin duyumsamalarından oluşan hikâyelerin de içlerinde yer aldığı Türkiye topraklarında geçen gerçekçi hikâyelerle Halk Bilimi, hatta Türkiye topraklarında geçen devrin sosyolojisinden çıkarımlar yapılabilecek gerçekçi hikâyelerle Türk dili ve edebiyatı haricinde sosyoloji hatta ve hatta yine bu realistik hikâyeler sayesinde tarih alanları için eşi zor bulunur bir kaynak görevi üstlenmektedir.

KAYNAKÇA

- AMİD, Hasan (1963), **Ferheng-i Nov (Ferheng-i Farsiy-i Amid)**, İntişarat-i Rah-i Roşd, Tahran.
- ÇALDAK, Süleyman (2006), “Eski Türk edebiyatında nesir (düz yazı)”, **Eğitim Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 77-78, Ankara, ss. 74-90
- DİHHUDÂ, Ali Ekber (1993), **Luğatnâme** (nşr. Muhammed Muîn - Ca'ferŞehîdî), Tahran.
- DİLÇİN, Cem (2000), **Yeni Tarama Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERGUN, Sadeddin Nüzhet (1936), “Azmi(Gedizli)”, **Türk Şairleri**, Bozkurt Basımevi, c.I, İstanbul, ss.639-640.
- KAVRUK, Hasan (1998), **Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- KAVRUK, Hasan ve Pala, İskender (1998) “Hikâye, b) Divan Edebiyatı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Diyanet Vakfı Yayınları, c.XVII, İstanbul, ss. 491-493.
- LEVEND, Âgah Sırrı (1968) “Divan Edebiyatında Hikâyeler”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, Ankara.
- ONAY, Ahmet Talât (1997), **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat (1936), “Eski Edebiyatımızda Hikâye”, **Türkçede Roman**, Remzi Kitabevi, İstanbul. ss.39-107
- ÜÇÖK, Coşkun (1944), “Osmanlı Devleti Teşkilâtında Tımarlar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.II, sayı I, Ankara, ss. 525-551.
- RAJKI, András (2005), **Arabic Dictionary** [with etymologies], http://www.academia.edu/4847281/Arabic_Etymological_Dictionary?Auto=download (05.05.2017)
- SOLMAZ, Süleyman (2005), **Ahdi ve Gülşen-i Şuarâsı**, AKM Yayınları, Ankara.
- Şemseddin Sami (1901), **Kamus-ı Türki**, İkdâm Gazetesi, İstanbul.

DİZİN

A

Azmi, 3, 4, v, vi, 5, 9, 10, 11, 12, 13,
15, 16, 20, 31, 39, 41, 42, 188, 189,
190

G

Gediz, v, vi, 9, 31, 39

H

Hikâye, 1, 2, 3, 16, 17, 18, 19, 20, 21,
22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31,
32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 190
Hiyel, 3, 4, v, vi, 188

K

Kütahya, 1, 2, 5, v, vi, 9, 12, 19, 20, 77,
81, 175

M

Mekr, 26, 115, 160
Mensur, v, 1, 2, 3, 5, 6, 190

S

Seci, 41

T

Türk Edebiyatı, v, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 11,
188, 189, 190

